NİSÂ

٤﴾ سُورَةُ النِّسَاءِ

Cumhuru beyanına göre bu sûrei celile dahi Medenîdir. « اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا » âyetinden maadası hicreti seniyyeden sonra nâzil olmuştur. Ancak Nehhas mevkî olduğunu, Nakkaş da Mekkede Medineye hicret sırasında nâzil olduğunu söylemişlerdir. Maamafih bunda Medenî âyetler bulunduğunda hiç ıhtilâf yoktur. En son nâzil olanı sonundaki « يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِ » âyeti olduğu da Buharîde mesturdur.

Âyetleri - Kûfî ta'dadında yüz yetmiş beş, Basrî ta'dadında yüz yetmiş altı, Şamî ta'dadında yüz yetmiş yedidir.

Ihtilâflı olanlar - « اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ », « عَذَابًا اَلِيمًا » dir.

Fasılaları - « ا ل م ن » dörttür ki « ملنا » terkibinde toplanmıştır. «lam» bir « سبيل » de; « نون » bir « مهين » de; « ميم » beş yerdedir. Mütebakisı «Elıf» tir.

Kelimeleri - Üç bin yediyüz kırk beştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثيرًا وَنِسَآءً وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذى تَسَآءَلُونَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿

sh:»1268

﴿٢﴾ وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبيرًا ﴿٣﴾

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ
النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۭ ذٰلِكَ اَدْنٰٓى اَلَّا تَعُوْلُوْا ۝٤ وَاٰتُوا النِّسَآءَ
صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۭ فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيْۗـًٔا
مَّرِيْۗـًٔا ۝٥ وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاۗءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِىْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ
قِيٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِيْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ۝٦
وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ
رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ
يَّكْبَرُوْا ۭ وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ
بِالْمَعْرُوْفِ ۭ فَاِذَا دَفَعْتُمْ اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ فَاَشْهِدُوْا عَلَيْهِمْ ۭ وَكَفٰى
بِاللّٰهِ حَسِيْبًا ۝

sh:»1269

۝٧ لِلرِّجَالِ نَصِيْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ۠ وَلِلنِّسَآءِ
نَصِيْبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ ۭ

نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٨﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُوا الْقُرْبَىٰ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا
﴿٩﴾ وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا
عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا
وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün insan kömeleri! Sakının o Rabbınıza karşı gelmekten ki sizleri bir tek nefisten yarattı, ondan eşini yarattı da ikisinden bir çok erkekler ve dişiler üretti, sakının o Allaha karşı gelmekten ki siz onun ve o rahimlerin hurmetine biribirinizden dilek dilersiniz, çünkü o Allah üzerinizde gözcü bulunuyor 1 Allahdan korkun da yetimlere mallarını verin ve temizi murdara (halâli harama) değişmeyin, onların mallarını kenid mallarınıza katıb yemeyin çünkü o büyük bir vebal bulunuyor 2 eğer yetimlerin haklarını gözetemiyeceğinizden korkarsanız size halâl olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin ve eğer bu surette adalet yapamıyacağınızdan korkarsanız o zaman bir tane veya milkiniz cariye alın, ağmamanız için

bu daha muvafıktır 3 ve aldığınız kadınlara mihirlerini efendicesine verin, şayed ondan birazını kendileri gönül hoşluğile bağışlarlarsa onu da içinize sine sine yeyin 4 maamafih Allahın sizi başına diktiği

sh:»1270

mallarınızı sefihlere vermeyin de bunlarda yapacağınız tasarruf ile onları besleyin ve geydirin ve kendilerine güzel güzel nasıhat edin 5 ve yetimleri nikâh çağına ermelerine kadar gözedib deneyin, o vakit kendilerinden bir rüşd hissettiniz mi hemen mallarını kendilerine teslim edin, büyüyecekler de ellerine alacaklar diye o malları israfla yemeğe kalkmayın ihtiyacı olmıyan tenezzül etmesin, muhtac olan da meşru' surette bir şey yesin, mallarını kendilerine teslim ettiğiniz zaman da karşılarında şahid bulundurun, hisabınızı doğru tutmak için Allahın harekâtınızı hisaba çekmekte olması yeter 6 erkeklere bir pay var: ana baba ve en yakın akribanın bıraktığından, dişilere de bir pay var: ana bana ve en yakın akribanın bıraktığından, azından da çoğundan da, farz kılınmış birer pay 7 miras taksim olunurken uzak karabeti bulunanlar ve yetimler, miskinler de hazır bulunuyorlarsa hem kendilerine ondan biraz bir şey verin hem de gönüllerini alacak sözler söyleyin 8 hem titresin o kimseler ki arkalarına elleri ermez, güçleri yetmez bir zürriyyet bırakacak olsalardı onlara karşı korkacaklardı, o halde Allahdan korksunlar ve sağlam söz söylesinler 9 yetimlerin zulmen mallarını yiyenler muhakkak karınlarında sırf bir ateş yerler ve yarın bir çılgın ateşe yaslanırlar 10

_____

Bu sûre dahi bir hayli ahkâm ve tekâlifi müştemildir. Evvelinde hukukı Rabbaniyye, uhuvveti ammei insaniyye, evlâda, kadınlara, yetimlere re'fet ve şefekat ve hukuklarının edası, mallarının muhafazası, nikâh ve miras gibi hususata müteallık evamir ve ahkâm ile başlamış, âhiri de bu manâ ile hıtam bulmuştur. Aralıkta da aile terbiyesinden başlaması lâzım gelen taharet, salât, cihad, ülül'emre itaat emirleri gibi tekâlifi tazammun etmiştir. Bütün bunlar fıtrati insaniyye ile alâkadar ve terbiye esasına mübteni bulunduğu cihetle sûre «يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ» hıtabiyle başlamış ve bu mesailde kadının ve kadınlığa

pek mühim bir mevkii bulunmak haysiyyetile de ilk âyetinden itibaren kadının hılkat ve şerefine nazarı dikkat celb olunmuş, ismine de « سُورَةُ النِّسَاءِ » ıtlak edilmiştir.

1. ﴿يَآ اَيُّهَا النَّاسُ﴾ İnsanlık unvaniyle başlayn bu hıtabı amm, sûrei Bakarenin evvelindeki ilk hıtabı ammı ıhtar ediyor. O hıtabı amm ittika gayesiyle « اعْبُدُوا رَبَّكُمُ » emrini vermiş ve bunu hılkati beşeriyye delillerile tenvir ederek halden mebdee doğru götürmşü ve bilhassa hılkati Âdem bahsini ıhtar etmiş idi. Burada ise bu hıtabı doğrudan doğru ittika emri ta'kib ediyor. Bunu da

bilhassa hılkati nisvan ile müterafık halk delili velyediyor ki bunda «ey insanlar! artık temamen devrei

ittikaya girmeniz ve bervechi âti tekâlîfin zevk-u hikmetini idrak etmeniz sırası geldi ve ittika mesailinden en

mühim birisi de kadınlar mes'elesidir» gibi bir iş'arı beliğ vardır. Şayanı dikkattir ki Kur'anda «

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ » matlaile başlayan iki sûre vardır. Birisi bu, diğeri sûrei Haccdır. Bu sûre

Kur'anın nısfı evvelinden dördünce Sûre olduğu gibi Sûrei Hacc da nısfı saniden dördüncü sûredir. Bu

Sûrenin başında ittika mebdei hılkate celbi nazarla ta'lil edilmiş olduğu gibi orada da âhiri hılkat ve ma'rifeti

mead ile ta'lil olunmuş « اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَىْءٌ عَظِيمٌ » buyurulmuştur. Bu suretle bu

iki Sûrenin başları alettertib mebde' ve meadı tanıttırmış ve bununla her birinde hâkim olan ahkâmın kaydi

haysiyyetlerini de göstermiştir. Fahruddini Razî der ki: «bu bahsin altında esrarı kesire vardır.» İlh.

﴿اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾ Rabbınızın hukmi terbiye ve vikayesine giriniz, emrine muhalefetten sakınıb

umumiyyetle inzıbata tabi' olunuz, ikabından korununuz

﴿الَّذِى خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ﴾ o rabbınız ki sizi tek bir nefisten, bir şahıstan

halketti. Binaenaleyh an'asıl hepiniz bir babadan gelme kardeşlersiniz ve hepiniz insansınız ve bir halikın

mahlûklarısınız. Bu mebadi üzerinde esasatı

hukukıyyenizi insaniyyet hakikatine ve terbiye esasına ibtina ettirerek hukukı uhuvette müraat etmeli ve rabbınızın emri hilâfına hareketten sakınmalısınız, evet rabbınız bir nefis halk etti ﴿وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ ve obir nefisten eşini de halk etti.» -Böyle bir ni'met ihsan eyledi. Biri diğerinin canından kopmuş bir çift meydana getirdi « سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا » binaenaleyh bu ni'met ve kudretin kıymet-ü azametini takdir etmeli ve hılkat, tabiatı eşyanın eseri değil, halikı eşyanın kudreti Rabbaniyyesi eseri olduğunu bilmeli ve ona itaat eylemeli, ikabından korkmalıdır.

Müşahede ve tecribe ile ma'lûmdur ki bir babadan erkek evlâd olabildiği gibi dişi de olabilir. Halbuki kudreti hâlika tabiatı eşyada olsa idi ne topraktan insan zuhur edebilirdi, ne de bir erkekten bir dişi evlâd olabilirdi. Çünkü tabiat ıttırad demek değil ise hiç bir şey değildir. Halbuki ne erkek dişinin bir ıttıradı, ne de dişi erkeğin bir ıttıradıdır. Hiç kimse erkeğe dişi, dişiye erkek diyemez, bunlar zatülfelkateyn gibi bir menşe' de inşikak etmiş, hassıyyetleri ayrı vazifeleri yekdiğerini mütemmim etmiş, hassıyyetleri ayrı vazifeleri yekdiğerini mütemmin muhtelif tabiatlı bir çifttirler. Ve aynı zamanda bir aslın tenevvüüdürler. Binaenaleyh diğer a'razdan tecerrüd ederek sırf fennî ve tabiatı ilmiyye namına düşünen ve söyleyen fününı tabiiyye uleması da temamen mu'teriftirler ki tabiatı mahza davası içinde bir tenevvü' kabili izah değildir. Ve kudreti

hâlika tabiatın fevkında terbiyevî bir tesir icra eden ve âşârını halk-u ıstıfa ile meydana getiren bir rabbı a'lâdır. O halde tam ma'nâsile tabiat yoktur. Ve tabiat fikri ile mebdei ilmî olamaz. Çünkü bugün ahzedilen bir tabiat yarın bir tenevvü' arzedebilir. Ve onun içindir ki mücerred kıyasi ilmî her zaman için mi'yarı ilm olamıyor. Cereyanı vukuat akılları durduruyor. Netekim İblis de « اَنَـا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِى مِنْ نَـارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ » diye tabiatı nariyyeye bina ettiği kıyasla aldanmıştır. Hakikaten

sh:»1273

iş tabiatte olsa idi tabiatı akliyye hiç bir zaman erkekten dişi, dişiden erkek istintaç edemezdi. Hakıkati vakıa ise böyle değildir. Bütün hılkati beşeriyyenin mebdeine çıkıldığı zaman ise mes'ele daha ziyade tebarüz etmektedir. Akıllar mebdei tesiri ne kendilerinde, ne de tabiatı eşyada görmemeli, hepsinin fekında hâlık tealâ da görmelidir. O hâlık tealâ ki nefsi vahideden eşini de halk etmek suretiyle kudreti rabbaniyyesini gösterdi ﴿وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً﴾ ve bu ikisinden bir çok erkekler ve kadınlar neşretti, cihana yaydı, ve elyevm mevcud insanlar böyle meydana geldi. Binaenaleyh hiç yokken topraktan ıstıfa ile insan yaratn ve o insandan eşini yaratan ve iki insandan bittevalüd erkek dişi bir çok evlâd ve ahfad yaratıb Dünyaya yayan hâlık tealânın rübubiyyeti bir şahıstan ordular, milletler yetiştirebilidiğini bilmeli ve ona göre iymanı tamm ile iyfayı vazife etmeli, Allah yolunda hiç bir fedakârlıktan

çekinmemeli ve kanunı izdivaca riayetle teksiri nüfusa ehemmiyyet vermeli ve bunların bir terbiyei Rabbaniyye ile yetişmesine i'tina eylemeli ve izdivaca saik olan temayülâtı fitriyyeyi suiisti'malden sakınmalı ve bu suretle bu günkü bir kaç insan yarın Dünyaları tutan ve kelimetullahı i'lâ eden bir ümmeti uzmâ olabilir. Ve Âhırette en büyük saadeti ihraz eder. Bu hakikate binaendir ki Resulullah « تَنَاكَحُوا تَنَاسَلُوا فَاِنِّى اُبَاهِى بِكُمُ الْاُمَمَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَلَوْ بِالسَّقْطِ » buyurmuştur.

Bu nefsi vahideden murad Hazreti Âdem, zevcinden murad da Hazreti Havva olduğunda ittifak ve icma' vardır. Hazreti Âdem « اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ » ve « خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » medlûlü üzere topraktan bil'ıstıfa halkolunmuş, Hazreti Havva da nefsi Âdemden münşaib olarak yaradılmıştır. Bu manâ haberlerde «Havva Âdemin bir dıl'ından yaradıldı» diye nakledilmiştir ki bir inşikak manâsı ifade eder. Ve bu manâ zevciyyet alâkasının esası demektir,

bir hadîsi sahihde «kadın bir dılı' gibidir, kadın, bir dılı'dan, bir dıl'ı a'vecden halk olundu, onu doğrultmağa kalkarsan kırarsın, kırılması da talakıdır» buyurulmuştur. Burada dıl'ı a'vec bu inşikaka işaretle beraber

erkekler kadın beynindeki tehalüfi tabiata ve kadınların erkekleştirilmeğe kalkışılması onları kırıb atmak demek olduğuna tenbihi havi bir temsildir. Bundan başka bu teşa'ubun Cennetteki iptidai hılkatte vaki' olduğu da haberler de varid olmuş « اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ » âyeti dahi buna delâlet etmekte bulunmuş olduğundan Arza hubutları, ya'ni Dünyaya gelişleri bu teşa'ubden sonra demek olur. Maahaza şunu da ıhtar edelim ki nefsi vahide Âdem, zevci de Havva olduğundan şüphe olmamakla âyet bunu eam bir mefhum ile ifade etmiştir. Zira âyet bu manâyı mücerred ıhbar olarak değil, kudreti rabbaniyye delili olmak üzere hali hazırda ma'lûm ve meşhud olan cereyanı hılkati işhad ederek ifade ettiğine nazaran evvel emirde şöyle bir istidlâli ilmîyi tazammum etmektedir. Görülüyor ki elyevm mevcud olan insanların hepsinin hılkati evvelâ birer babadan başlıyor, Analar telkıhı babalardan alıyor. Fakat garibi o ki erkek olan babadan gelen evlâd hep erkek olmıyor. Bunda ıttıradı tabiat kaidesi cereyan etmiyor. Bil'akis erkek nev'inin eşi olan dişi nev'i de hılâfi tabiat olarak erkekten halkkolunuyor. Ve erkekle dişinin izdivacından bu sayede erkek ve kadın bir çok zürriyyet meydana geliyor. Ve bu suretle dünkü bir Âdem bir müddet sonra büyük bir ailenin, bir kabilenin, bir ırkın pederi oluyor, babalar eşsiz evlâd yapamıyor. Fakat bu babda telkıhı yapan erkek ve alan kadın olmak haysiyyetile erkek mukaddem, kadın tâli bulunuyor. Binaenaleyh erkeklerin kadınlardan teşa'ubu de emri vaki' olmakla beraber daha evvel hepsi erkekten teşa'ub ediyor, mebdei tenasül erkek oluyor. Şu halde alel'umum erkek nev'iyle alel'umum kadın nev'i

bittekabül mülâhaza edildiği

sh:»1275

zaman hılkati beşerin her batnındaki mebdeine nazaran erkek rükni evvel, kadın rükni sani bulunduğundan evvel emirde kadının her halde erkekten teşa'ub etmiş olduğu tahlilî bir surette tebeyyün ediyor. Binaenaleyh halden mebde'e ircaı nazar olunduğu zaman tenasülün ikiden dört ve dörtten sekiz gibi bir nisbeti hendesiyye ta'kıb etmesi haysiyyetile bu günkü milyarlarla insanların cezri alınınca riyazî bir surette sabit olur ki mebdei beşer Âdem ve Havva diye ifade edilen bir çifte, ya'ni bir erkekle bir kadına raci'dir ve bunlar beyninde vahdeti asliyye ifade eden bir alâkai nefsiyye vardır. Ve bu alâkada erkek evvel, kadın tâlidir. Ve binaenaleyh o kadın o erkeğin nefsinden münşaibdir, onun ruhundan kopmuştur. Ancak bu teşa'übde harıka, muza'aftır, zira onlar artık bizzarure ana baba ile mesbuk değildirler ve o kadının o erkekten teşa'ubu de bir evlâd teşa'ubu ğibi değildir. Hamilülcinseyn bir cüzeyrden çatallanan ve ileride biribirlerine telâkı etmek üzere mütekabil bir incizab besliyen ve müttehid bir gayeye hizmet eden muhtelif hassiyyetli fail ve kabil bir çift vüreykın inşikakı gibidir. Bu ise topraktan ıstıfayi beşerî gibi bizzat halkullah ile izah olunur. Bu istidlâlin tamam olması için Arzın hudüsü mülâhazasını unutmamak lâzım gelir ki bu evvelce beyan olunmuş idi. İşte âyeti kerime Âdem ve Havvanın hılkatini haber verirken halden maziye giden böyle bir istidlâli de mutazammın bir uslubı beyan ile ifade etmiştir. Binaenaleyh mazmunı âyet hem

naklî, hem aklîdir.

« خَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا » «Minha» kaydiyle erkeğin takaddümünü ifham ederken aynı zamanda « زَوْجَهَا » mefhumiyle de kadının yaradılışı erkeği yalnızlıktan ve akametten kurtaran bir ni'meti uzmâ olduğunu ve bu ni'metin sui istimal edilmemesi ve şükrü eda olunması lüzumunu dahi müş'irdir, netekim bir hadîsi şerifte Resulullah «dünya bir

meta' ve Dünya metaının en hayırlısı mer'ei salihadır» buyurmuştur. İnsanlar bu ni'meti sui istimale müsteid bulunduklarından evvelâ ittika emredilmiş ve şu suretle te'kid de olunmuştur.

«تَسَآءَلُونَ» ﴿وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَالْأَرْحَامَ﴾

Âsım ve Hamze ve Kisaî kıraetlerinde « س » şeddesiz, mütebakisinde şeddeli okunur. Ma'nâ birdir. « وَٱلْأَرْحَامَ » Hamze kıraetinde « م » esire, diğerlerinde üstün okunur. Binaenaleyh bunda iki vechi tefsir vardır. Birine göre: «yekdiğerlerinizden bir şey reca ederken Allah aşkına, Allah için senden şunu reca ederim, deye namına and verdiğiniz Allaha ısyan etmekten ve o rahimlerin hukuk-u haysiyyetini gözetmemekten korkunuz» demektir, diğeri de «o Allaha ısyandan korkunuz, öyle ilâhî ve rahmanî bir

ahlâk ile hareket ediniz ki, siz o Allaha ve rahimlere and vererek yekdiğerinizden dilekleşirsiniz» demek olur. Arablar akribalık hasebiyle mühim bir istirhamda bulunacakları zaman « اَسْأَلُكَ بِاللّٰهِ وَالرَّحِمِ » derler imiş «Allah ve rahim hakkiyçün reca ederim» ma'nâsınadır. Bu ikinci ma'nâ her iki kıraete göre de mümkindir. Fakat evvelki ma'nâ, Hamze kıraetinin maadâsındadır. Evvelkinde hukukî noktai nazar sarih, ahlâkî noktai nazar zımnîdir. İkincisi de bil'akisdir.

ERHAM; Rahimin cem'i, rahim « ح » nın kesriyle malûm ki kadında çocuk yatağı olan uzvi mahsustur. Fakat esbabı karabete ve akribalığa dahi ıtlak olunur. Netekim sılai rahim, akribaya ihsan, kat'i rahim alâkai karabeti kesmek demektir. Burada da esbabı karabet ma'nâsınadır. Her halde rahim kelimesinin, meveddet, merhamet, şefekat ve rıkkat iş'ar ettiği ve bunlar kadınlığın muktezai hılkati bulunduğu cihetle kadınlara rıkkat-ü şefekatle muamele etmek, şeref-ü haysiyyetleri muktezai fıtratları muhafaza olunmak, tecavüzden ve sui istimalden ve gayei izdivacı ıhlâl edecek

münasebetsizliklerden vikaye edilmek ve ehli beyt, evlâd-ü iyal, alel'umum akriba ve taâllukat hakkında da rıkkati rahime yaraşan rakık ve cazibedar bir meveddet beslemek ve bütün bunlar da mahabbetullah ile mehafetullahın hasılı demek olan ittikaullah essa ittihaz edilib nik-ü bed, o noktai nazardan mülâhaza

olunmak ve binaenaleyh bu münasebatta ne erkeğin ne kadının hikmeti halkına ve gayei tenasüle muhalif olan hırs ve gururı nefsanîleri, ne de akribanın emri İlahîye mugayir arzu ve temayülleri nazarı itibara alınmayıb her hususta hükmi İlahî infaz edilmek lüzumu gösterilmiştir. Bu babda bir hayli ehadisi şerife dahi vardır. Ezcümle:

1- «

اَلرَّحِمُ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ تَقُولُ مَنْ وَ صَلَنِى وَ صَلَهُ اللّٰهُ وَ مَنْ قَطَعَنِى قَطَعَهُ اللّٰهُ = rahim Arşa asılmış, der ki: Beni gözedeni Allah gözetsin, beni terkedeni Allah terketsin.»

2- Allah tealâ diyor ki: Ben, rahmanın; o rahimdir. Ben ona ismimden bir isim müştak kıldım binaenaleyh ona alâkadar olan, sıle ve ihsan edene ihsan ederim, onu kesib atanı, kat'i alâka edeni de mahrum ederim =

يَقُولُ اللّٰهُ اَنَا الرَّحْمٰنُ وَهِىَ الرَّحِمُ شَقَقْتُ لَهَا اِسْمًا مِنْ اِسْمِى فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَهَا بَتَّتُّهُ».

3- «

مَا مِنْ شَيْءٍ اُطِيعَ اللّٰهُ فِيهِ اَعْجَلُ ثَوَابًا مِنْ صِلَةِ الرَّحِمِ وَ مِنْ عَمَلٍ عُصِيَ اللّٰهُ بِهِ اَعْجَلُ عُقُوبَةً مِنَ الْبَغْيِ وَالْيَمِينِ الْفَاجِرَةِ

= Allaha itaat edilen şeylerde sılai rahimden daha çabuk sevaplı hiç bir şey yoktur. Allaha ısyan edilen amellerde de ukubeti, beğıyden ve yalan yere yeminden daha çabuk olan hiç bir amel yoktur».

4- Sadaka ve sılai rahim, Allah bunlarla ömrü tezyid eder. Ve kötü ölümü def'eder, mahzûr ve mekruhu da def'eder.

5- اَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَلَى ذِى الرَّحِمِ الْكَاشِحِ = sadakanın efdali düşman olan akribaya verilendir.

Hulâsa, « اتَّقُوا رَبَّكُمُ » alel'umum insanlar beynindeki uhuvveti âmmenin ıhlâlinden ve erkekle kadın beynindeki

temayülâti cinsiyyenin sui istimalinden, « وَاتَّقُوا اللّٰهَ » da aile ve akriba hukuk ve münasebetinin

ıhlâlinden tahziri tazammun etmektedir.

Ya'ni gerek münasebatı umumiyye ve gerek münasebatı hususiyyenizde Allaha ısyandan korkunuz, Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ her halde Allah üzerinizde gözcüdür. Bütün harekâtınız onun tahtı murakabesindedir. Ef'alinizden, akvalinizden, niyyetlerinizden hiç biri ondan gizli kalamaz.» -Görülüyor ki bu âyeti kerime, amîk bir belâgatle Sûrenin muhteveyatı asliyyesine işaret etmiş ve sûrei Âli imranı ta'kıb etmesi haysiyyetiyle de zayiatı harbiyyenin esbabı telâfisine nazarı dikkati celbeylemiştir. Şimdi emr olunan ittikanın mevkii tatbikleri beyanına başlanıyor. Ve evvelâ rikkati erham ile en ziyade münasebetdar olmak üzere hukukı eytamdan bed'olunuyor şöyle ki:

Erhamı gözetiniz 2. ﴿وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ الخ﴾ ve yetimlere mallarını veriniz.»- Rivayet olunuyor ki, Beni gatafandan bir adam nezdinde yetîm bir biraderzadesinin çokça bir malı varmış, baliğ olunca malını istemiş, amıcası men'etmiş bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş, o da Allah ve resulüne itaat eder ve büyük vebalden Allaha sığınırız demiş ve malı teslim eylemiştir. Hazreti Peygamber de «böyle nefsin şuhhundan vikaye olunub rabbına itaat eden, onun dârına, ya'ni cennetine girer» buyurmuştur. Çocuk da malını alınca fîsebilillâh infak etmiş, Resulullah da «ecir sabit oldu, fakat vizir

bâki kaldı» buyurmuş, «ya Resulâllah ecrin sabit olduğunu anladık, vizir nasıl bâki kaldı, fîsebilillâh infak ediyor?» Dediklerinde «çocuğun ecri sabit, fakat babasının vizri bâkı» buyurdu. Malûm ki sebebi nüzulün hususiyyeti hükmün umumiyyetine mani' değildir. Ve bir kaç âyet sonra da bunun ne zaman verileceği beyan olunacaktır. Binaenaleyh burada «veriniz» demek

«onlara göz dikmeyiniz ve sırası gelince hiç müşkilât çıkarmadan temamen veriniz ve vermek için iyi muhafaza ediniz» demek olur. Bunun için buyuruluyor ki:

﴿وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ﴾ hem de habisi tayyibe değiştirmeğe kalkmayınız.» -Bundan şu ma'nâlar anlaşılabilir.

1- Ey veliyler veya vasiyler, elinizde bulunan yetîmin temiz, hoş bir malını kendinizin aşağılık kötü bir malınızla değişmeğe kalkmayınız.

2- Yetîm malı size haram ve murdardır. Kendi malınız ise halâl ve hoştur. Binaenaleyh kendi halâl olan malınızla yetimin haram olan malından bir istibdal, bir alış veriş yapmağa kalmayınız, yetîmin emvalini olduğu gibi muhafaza ediniz, muhafaza için satılması lâzım gelenleri bile diğerlerine satınız ki töhmet

altında kalmayasınız, bu noktada yetîmin emvali gayri menkulesiyle emvali menkule ve emvali menkulesinden seriülfesad olub olmayanları hakkındaki ahkâm mündericdir.

3- Kendi mallarınza güzel güzel bakıb da yetimin malını kötü bir hale bırakmayın, ona kendi malınıza bakar gibi ve hatta ondan ziyade bir i'tina ile bakın.

4- Yetîm malını tecavüz edib almayınız ki elinizde güzel mallarınızın ona mukabil zayi' olmasına sebeb olub da felâkete düşmeyin.

5- Nihayet kendi halâl rizkınıza intizar eylemiyerek sabırsızlanıb yetîmin malını haram haram yemek için pis boğazlığa kalkışmayınız.» -Filvaki' bu ma'nâlardan her birini müfessirîn beyan etmişlerdir.

Velhasıl her vechile emvali eytamı muhafaza ediniz ﴿وَلَا تَاْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ﴾ ve onların mallarını kendi mallarınıza zamm-ü ilâve ederek yemeyiniz, ya'ni istihlâk

ve intifa' da etmeyiniz. Çünkü ﴿اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾ bunların her biri büyük bir vebal olmuştur.»-

«YETAMA» nedîm, nedama gibi yetîmin cem'idir. Veya cem'inin cem'idir. «yetîm» infirad ma'nasına «yetem» den me'huzdur. Netekim emsalsiz incuya «dürriyetîm» denilir. İşbu infirad ma'nası mülâhazasile babası vefat etmiş olana yetîm ıtlak edilmiştir ki böyle yetîm kalmağa da « يـا » nın zammiyle «yütm» denilir. Binaenaleyh bihasebillûga bu ismin hakkı gerek sagîre ve gerek kebîre ıtlak olunabilmesidir. Çünkü babadan infirad ma'nası bakidir. Fakat bihasebil'örf henüz kendini kurtaracak çağa baliğ olmamış bulunanlara muhtastır, Bu cihetle «yetîm» kelimesi bir za'f ve alel'husus zafı akıl ve noksanı re'iy ma'nasile de alâkadardır. Ve bundan dolayı bülûğdan sonra bile rüşdünü bulamıyanlar üzerinde yetîm ismi lûgaten ve örfen bâki olabileceği gibi zevcinden münferid kalan kadınlara dahi yetîm ıtlak edilir. Netekim Resulullah bu ma'nada « تُسْتَـاْمَرُ الْيَتِيمَةُ فِى نَفْسِهَا » buyurmuştur ki bu istizanın sagîreye ait olamıyacağı ma'lûmdur. Diğer bir hadîsi şerifte de « اِتَّقُوا اللّٰهَ فِى الضَّعِيفَيْنِ اَلْيَتِيمِ وَالْمَرْاَةِ = yetîm ve kadın, bu iki zaiyf hakkında Allahdan korkunuz» buyurulmakla yetimin za'f ma'nası gösterilmiştir. Maamafih şeyhuhat veya kühulet devrinde bulunan erkek zaiyfül'akıl ve nâkısürre'y dahi olsa ona yetîm denilmediği de ma'lûm

bulunduğundan erkeğe yetîm ıtlakı ancak hali sıgarda veya henüz ona yakın bir çağda bulunması i'tibarile olduğu halde kadına babasından infiradı i'tibarile aynı ma'nada ve kocasından infiradı i'tibarile kebîre iken dahi yetîm ıtlak edilmiştir. « لَا يُتْمَ بَعْدَ الْحُلْمِ ihtilâmdan sonra yetimlik yoktur» hadîsi şerifinin de yetîmin ma'nayı lûgavî ve örfisini değil, hükmi şer'îyi, ya'ni bülûğtan i'tibaren yetîmlik hükmünün kalkabildiğinin beyan olunduğu anlaşılıyor ki bununla da yetîmin ma'nayı şer'îsi takarrür etmiş olur. Şu halde

örfi lûgat noktai nazarından yetamâ ve eytam denilince babaları vefat etmiş oğlan veya kız küçükler ve tazeler anlaşılabileceği gibi kocasız kalmış kadınlar da anlaşılabilecektir ve bunların hepsi şayanı merhamet ve mevridi ittikadır.

Alel'umum eytamın mallarından başka nefisleri ve ırzları ve alelhusus her iki ma'nadan biriyle yetim olan nisvanın nefisleri ve ırzları da en ziyade korunması lâzım gelen mevakı'i ittikadandır. Bunun için 3. ﴿وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى﴾ ve eğer yetîmler hakkında ıksat yapamayacağınızdan, ya'ni gerek canları gerek ırzları ve gerek malları i'tibariyle ezher cihet adl-ü hakka riayet edemiyeceğinizden korkarsanız ki böyle büyük günâhtan elbette korkarsınız ve korkmanız lâzım

gelir. O halde

﴿فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ﴾

alinize göre kadınlardan ikişer, üçer, dörder size halâl ve hoş olanları nikâh ediniz. Hem onları zarar ve tehküleden sıyanete, hem de kendinizi zulm-ü tecavüzden vikayeye vesile olur. Umumiyyetle kadınlar kimsesizlikten ve mehzuliyyetten kurtulur. Siz de zina ve saire gibi günâhlara, cevrlere düşmezsiniz, ancak bunda da müteaddid kadınlar beyninde adaleti muhafaza etmek, birine diğerinden ziyade muamele etmemek lâzımdır. Bunun için ﴿فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا﴾ ve eğer müteaddid kadınlar beyninde de adalet yapamayacağınızdan korkarsınız. -Ki bundan da korkmalısınız- O halde ﴿فَوَاحِدَةً﴾ ancak bir kadın nikâh ediniz.» -Ca'fer kıraetinde ref'ile okunduğuna göre- bir kadın kâfi. ﴿اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ yahud milki yemininiz olan cariye alırsınız.

﴿ذٰلِكَ﴾ o, ya'ni bir kadın nikâhı ﴿اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا﴾ ağmâmınıza, cevretmemenize daha elverişlidir. Yalnız bir kadının hakkını gözetmek elbette daha kolaydır. Bunda cevre düşmemenize, yani ıktisadınıza daha elverişlidir» ma'nası da anlaşılmıştır ki bunda « تَعُولُوا » « تَعِيلُوا » gibi mülâhaza edilmiş veya bu ma'nâ bir ma'nâi lâzımî olmak üzere gösterilmiştir.

Evvelâ, görülüyor ki burada « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » diye bir şart vardır « فَانْكِحُوا » hıtabiyle nikâh emri buna terettüb etmiştir. Binaenaleyh bu şartın ma'nâsını ve bu emrin keyfiyyeti terettübünü iyi mülâhaza etmek için bu babda rivayeten varid olan vücuhi tefsiri bilmek lâzım gelir. Söyle ki:

1- Buharî ve Müslimde dahi rivayet olunduğu üzere Urvetibnizzübeyir radıyallahü anhüma demiştir ki: ben, Hazreti Aişe radıyallahü anha dan « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » kavli İlâhîsini sual ettim. Müşarün'ileyha dedi ki: «Hemşire zadem, bu o yetimedir ki velîsinin tahti hıcrinde bulunur ve mal hususunda şerik de bulunurlar, malı ve cemali velîsinin hoşuna gider, Mehrinde adalet yapmıyarak onu tezevvüc etmek ister, başkalarının vereceği mehir kadar mehir vermez. İşte bu âyette o gibi velîlerin hakk-u adle riayet ve mehirlerini alel'husus en yüksek mıkdarına iblâğ etmedikce tahti hıcirlerinde bulunan yetîmeleri kendilerine nikâh etmeleri nehiy ve hoşlarına giden diğer kadınları nikâh etmelir nehiy ve hoşlarına giden diğer kadınları nikâh etmeleri emredildi, müşarünileyha dedi ki: «bu âyetten sonra nâs bunlar hakkında Resulullaha istifta ettiler, Allah tealâ azze ve cell de «

يَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَآءِ ۖ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَآءِ الّٰتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ

وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ» âyetini inzâl buyurdu. Bu «

مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ» evvelki «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا» âyetidir. «

وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ» de her hangi

birinizin tahti hıcrinde bulunan yetimeye mal ve cemal az olduğu zaman rağbet göstermemesidir.

Binaenaleyh bunlara rağbet edilmediğinden dolâyı mal ve cemaline rağbet ettikleri yetîmeleri kısta riayeet

etmedikçe nikâh etmekten nehyolundular» ilh.

Yine sahihi Müslimde Hazreti Aişeden Urve, Urveden oğlu Hişam tarikiyle merviydir. Hazreti Aişe

demiştir ki « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى» şunun hakkında nâzil oldu ki

bir erkeğin yanında bir yetîme olur ve bu erkek onun velîsi ve varisi bulunur, yetimenin malı var, fakat o

erkekten başka onu müdafaa ve nikâhına delâlet edecek bir velîsi de yoktur. İşte yegâne velîsi olan bu

erkek onu malına tama'an, malına iştirâk etmek için kimseye nikâh etmez, men'eder ızrar eyler ve hüsni

muaşerette bulunmaz. Binaenaleyh Allah tealâ «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ

الـنِّسَآءِ » buyurdu ki «size neler halâl kıldım bak ve ızrar edeceğin şu yetimeyi bırak» diyor ilh.

Yetimlerin mallarını veriniz ve malları dolayısiyle nefsilerini ızrar da etmeyiniz ma'nâsiyle bu tefsirin mâkablindeki âyete irtibatı da pek sarihtir. Zührî ve Rebi'de bu sureti tefsire kail olmuşlardır. Ebubekri Razî de ahkamül'kur'anda bunu tercih etmiş ve bunun ibni Abbastan dahi merviy olduğunu zikreylemiştir. Böyle tezevvüc etmesi melhuz olan velîler de amuca zadeler gibi nikâh düşen akriba olabilir.

2- İbni Abbas Hazretlerinden şu iki cümle merviydir: «Erkekler emvali eytamdan dolayı dört kadına kasredildiler. « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » Çünkü bir adam, emvali eytam ile dilediği kadar kadın tezevvüc ediyordu. Allah tealâ bunu nehyetti.»

Buna karip olmak üzere müfessirîni tabi'înden Hasen ibnilhasen Hazretleri dahi demiştir ki: Velîler tahti velâyetlerinde bulunan yetîmelerden nikâhı halâl olanları

tezevvüc ederlerdi, Fakat kendilerine rağbetlerinden değil, mallarına rağbeten tezevvüc ederlerdi ve binaenaleyh hüsni muaşerette bulunamazlar, miraslarını yemek için ölümlerini gözlerlerdi, bundan

nehyolundular». اهـ

3- Bundan evvelki « وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ » âyeti nâzil olunca velîler yetîmlerin hukukunda adalet yapamayıb vebale gireceklerinden korkarak onlara vesayetten çekinmeğe başlamışlar ve halbuki o zaman tahti nikâhlarında on veya daha ziyade veya daha az kadın bulunabiliyor ve bunların hukukuna riayet edemiyorlar, adalet yapamıyorlardı. Binaenaleyh bu âyetle onlara şöyle denilmiş oluyor: «Eğer hukukı eytamda adalet yapamamaktan korkuyor ve bundan dolayı onlara velâyetten çekiniyorsanız alel'umum kadınlar hakkında da adaletsizlikten korkunuz da haklarını eda edebileceğiniz mıkdarda kadınlar alınız ki bu da nihayet dört olabilir.» İbni Abbastan Katade ve Süddî buna kail olmuşlardır. Fakat bu rivayet şöyle takyid ediliyor: Buna nazaran evvelki âyet bundan evvel nâzil ve şayi' olmak lâzım geliyor. Halbuki onun hükmünün zuhuru bundan sonraki « وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا » ilâ « وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ » âyetlerine mütevakkıf bulunuyor. Bu ise nüzulde mukareneti ıktıza eder. Onun için bu ma'nâ noktai nazarından sebeb, âyeti mezkûre değil, cahiliyyede bile Arabların eytam işlerini günahsınıb da kadın işini günah sınmaları olduğu zikrolunuyor ki İbni ceriri Taberî de Süddîden ve Katadeden bu suretle rivayet eylemiştir. Saîd ibni cübeyr Hazretleri de demiştir ki: «Nas o zaman bir emir veya nehiy varid olmadıkça cahiliyye adetleri üzere bulunuyorlardı. Resulullaha

yetîmlerden sual ettiler, Allah tealâ da bunu inzal buyurdu « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا » ki yetîmler hakkında adaletsizlikten korktuğunuz gibi kadınlar hakkında da korkunuz da adalet yapabilecek kadar nikâh ediniz» demektir.

sh:»1285

4- İkrimeden de şöyle merviydir. Kureyşten bir adamın muteaddid kadınları bulunur, Nezdinde eytam da bulunur, derken kendi malı tükenir, yetîmlerin malına meylederdi, binaenaleyh bu âyet nâzil oldu « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا ... » Bir adam dört, beş, altı, on kadın tezevvüc ederdi, diğer biri de «ben de filân gibi neye tezevvüç etmiyeyim» der yetîmin malini alır, bu mal ile tezevvüc ederdi, binaenaleyh dörtten ziyade tezevvüc etmekten nehy edildi.» İlh.

Fahrüddîni Razî de bu kavil akrebdir, Çok aded de kadın tezevvüc edilince o nisbette çok infak ve masrafa ihtiyac hasıl olacağından bu ihtiyacın sevkiyle yetîm velîlerinin mali yetime vukuı taaddisi ihtimaline mebni cenabı Allah teksiri nikâhtan tahvif etmiş gibidir.» Diyerek bunu tercih etmiştir. Fakat bu tercih şayânı tenkıddir. Zira sebebi nehyin mali yetime taaddi endişesine münhasır olması ve gerek nefsi eytamın ve gerek diğer cihetle adaleti nisvan mes'elesinin sebebi aslîde mülâhaza edilmemesi ve bunların

nihayet bir delâlet mevkiinde tutulmaları âyetin derin ve mütenevvi olan mevkiinde tutulmalır âyetin derin ve mütenvvi olan hikmeti nüzulünün hakkını vermemektir. Sonra cariye mes'elesinde aynı mahzurun varid olmıyacağı da teslim olunamaz. Bundan başka sevkı âyetin doğrudan doğru taklili istihdaf ettiği ve evvelen ve bizzat dörtten ziyadesini nehye müteveccih bulunduğu da müsellem değildir. Gerçi bu âyet ile taaddüdi zevcatın a'zamî dört ile tahdidi emri vakı' ve binaenaleyh ziyadesinin nehyi de tenzili de muhakkak olmakla beraber nazının dörde tenzili de muhakkak olmakla beraber nazının dörde kadar müsaade ile yine bir nevi' teksir siyakında bulunduğu ve Hazreti Aişenin dediği gibi «bakınız ben size neler halâl ettim» ma'nâsını iş'ar ettiği de zahirdir. Binaenaleyh tenzil ve ziyadeden nehiy, bil'ibare değil bil'işaredir. Balâda naklonunan İbni Abbas kavli de nihayet kasr-ü nehyin ancak sübutunu ifade eder.

sh:»1286

Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki: Bir adam, sahibi mal ve cemal bir yetîme buldumu esirgeyib kıskanarak onu tezevvüc ediveriyordu ve bu suretle ba'zan nezdinde hukuklarına riayet edemiyeceği kadar müteaddid yetîmeler toplanırdı « وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى » bunlar hakkındadır ve şöyle demektir: «Ve eğer o yetîm kızları, kadınları tezevvüc ettiğiniz vakıt haklarında adâlet yapamamaktan korkarsanız, diğer kadınlardan hoşunuza gidenleri tezevvüc ediniz». İlh. Kazı Beyzavî de bunu tercih etmiştir. Fakat Ebüsuudun bihakkın tenkıd ettiği veçhile buna nazım müsaid değildir. Zira bu

surette «diğer kadınları tezevvüc ediniz» diye emir ve tergıb ma'nâsız olur. « مِنَ النِّسَاءِ » yerine « مِنْهُنَّ » denilmesi lâzım gelirdi.

6- Mücahid demiştir ki bunun ma'nası «yetîmler hakkında adalet yapamamaktan korkuyorsanız zinadan korkunuz da size halal-ü hoş olan kadınlardan ikişer üçer dörder alınız ki harama düşmek tehlükesine ma'ruz olmayınız» ilh.

Bu tefsir büyük bir hakıkati muhtevidir ki hukukı eysam ve adaleti nisvan mefhumu içinde zinadan vikaye ma'nasının mühim bir esas teşkil ettiğini ve taaddüdi zevcat müsaadesinin bu hikmet ile alâkadar olduğunu ve bunda fuhş ve zina sefaletlerine karşı esasli bir cidal bulunduğunu gösterir. Bu suretle görülüyor ki bu cidal bulunduğunu gösterir. Bu suretle görülüyor ki bu rivayetlerin ba'zıları sebebi nüzulü, ba'zıları da hikmet ve fevaidi nüzulü göstermektedir. Bu cihetle her biri bir noktai nazardan ehemmiyyeti haizdir. Ve hey'eti mecmuası âyetin muhtemil veya müştemil olduğu ma'naları da irae etmektedir. Sebebi nüzulü en sarih olarak gösteren Hazreti Aişe rivayetidir. Yetîmlerin velîler tarafından mal veya cemaline tamaan ahare nikâhtan men'edilib lâyık olmıyan bir mehr ile kendilerine cebren nikâh ve nefisçe ve malca ızrar edilmeleri ve bu suretle mal ve cemali az olan yetîmlere hiç rağbet edilmiyerek bütün

bütün sefalete düşürülmeleri nüzuli âyetin sebebi aslîsini teşkil etmiş ve bunun için âyet, emirden evvel nehyî tazammun eylemiş ve alel'umum adaleti nisvan gayesi de hikmeti nüzulü olmuştur. Ve işte taaddüdün tahdidi bu hikmet ve faide cümlesinden bulunduğu gibi taaddüde müsaade de nev'i nisvanın sefaletine meydan vermemek ve tezyidi hars etmek hikmet ve faidesi tazammun etmiştir.

Balâda dul kadınlara dahi yetîm ıtlak edildiğini beyan etmiş idik. Sebebi nüzul gerek münhasıran sıgarı eytam olsun ve gerekse mutlak menkûhalarla da alâkadar bulunsun her halde âyetin alel'ıtlak adaleti nisvan hikmet ve gayesiyle alâkadar bulunduğu dahi aşikârdır. Binaenaleyh sebebin hususu, mefhum ve hükmün hususıyyetini ıktıza etmiyeceğinden «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى» da yetâmâ velev delâleten olsun dul kadınlara şamil bir mefhumı âmmile mülâhaza edilirse âyetin hükmü ve hikmeti daha ziyade bir vuzuh ile mutalea olunabilecektir. Demek ki sebebi nüzul noktai nazarından onlarla beraber umuma ve maslahati ammeye taallûk ediyor ve bunun için nikâh mesaili hukukı ibaddan başka bir de hakkullahı, hukukı umumiyyeyi mutazammındır. Bundan dolayıdır ki nikâh, min vechin hak ve min vechin vazifedir. Hem muamele hem ibadettir. Allah tealâ rıkkat ve şefekat mevzularının en barizi olan erham ve eytama celbi

nazar ettikten sonra her iki hissi rakıkın te'siri heyecanı tahtinde hissi adaleti tahrik ederek hayat ve saadeti beşeriyyenin kanunı inkişafı olan ve mesaili maliyye ile dahi alâkası bulunan emri nikâhı hem hak ve hem vazife haysiyyetlerini haiz, min vechin tevsi' ve min vechin tahdidi mutazammın ve kadınla erkek beynindeki alâkai fıtriyyenin bütün inceliklerini muhtevi bir surette tesbit etmiş ve alel'umum ricali sh:»1288

izdivaca tergib ile himayei nisvana sevk ve cevrden haksızlıktan, ahlâksızlıktan, fuhüşten nehy-ü tenfir eylemiştir. Eytam ve nisvanın hukuku ve muhafazas vezaifi umumiyye cümlesinden bulunduğunu ve bu babda nikâhın mühim bir esas teşkil ettiğini ve ma'kul bir taaddüdi zevcat, nisvanın hukuk ve haysiyyeti nev'iyyesi muktezasini ıhlâl etmiyecek bir adl-ü kasm ile tatbık edilmesi lâzım geldiğini ve bu suretle taaddüdi zevcatı erkeklere ağır külfet ve vezaif tahmil ettiğinden dolayı hakka riayet edemeyib adaletsizlikten korkanların bire veya cariyelere kanaat eylemesi lâzım geleceğini anlatmış «ve siz Allahın ittika emirlerine karşı hukukı eytam ve nisvana riayetsizlikten korkan insanlarsanız halinize göre bu tafsılât dairesinde hareket etmeniz lâzım gelir» buyurmuştur ki işte «

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى

» şartının ma'nası bu oluyor. Burada evvelâ şu sual hatıra gelebilir. Bu şart bulunmazsa ne olacak? burada korkunun ma'nayı hakikîsine nazaran böyle bir sual mümkin değildir: Çünkü yetîmler hakkında adaletsizlikten korkmamak bir küfür demek olur,

binaenaleyh her hangi bir mü'min için işbu « وَاِنْ خِفْتُمْ » şartının bulunmamasını tasavvur bir tanakuz teşkil eder. Bu şart bulunmayınca cezası küfrolacağı malûmdur. Bu cihetle bu şart « فَانْكِحُوا » emrini takyîd değil, bir te'yid ma'nasındadır. Lâkin korkarsanız demek « فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا » de olduğu gibi mecaz olarak bilirseniz, bir haksızlık olacağını zannederseniz» ma'nâsına olduğu takdirde hal böyle değildir. Bu şartın bulunmadığını farzetmek mümkindir. Bu suretle yetîmler hakkında haksızlık olmıyacağı onların ne mallarına, ne canlarına, ne ırzlarına bir tecavüz vuku bulmıyacağı bilinir, haksızlık melhuz olmazsa ne olacağını ta'yin etmek âyetin mefhumı muhalifine aid bir hukm olacağı cihetle bunu ta'yin etmek bir ictihad mes'elesi teşkil eder. Hazreti Aişe de sebebi nüzule nazaran bunun

bir sureti hallini göstermiştir. Mantıkan bir kazıyyei şartıyyede mukaddemin intifasından tâlinin intifası lâzım gelmiyeceği cihetle havfı mezkûr bulunmadığı takdirde de gerek bir ve gerek müteaddid nikâh yapılamıyacağı anlaşılmaz. Bunun için eimmei müçtehidîndne ve müfessirînden hiç biri bu şartın Hazreti Aişenin beyan ettiği mehri sıgardan başka kazaen bir hükmü ifade ettiğine kail olmamıştır. Her iki ma'nâ ile havf şartı umurı kalbiyyeden olduğu için kazaen değil, ancak diyaneten bir hüküm ifade edebilir. Netekim adalet yapamıyacağını bilen bir adam birden ziyade tezevvüc ederse cevrden hazer etmediği için âsim

olur. Fakat nikâh da dörtten ziyade almış gibi batıl ve fasid olmaz, nefaka, neseb ve saire gibi ahkâmı kazaiyye cereyan eder. Ve ba'dennikâh cevrden sakmabilirse yine müsâb olur.

Şu halde « فَانْكِحُوا » emrinin müfadı nedir? Emir, vücubda zahir olacağı için zahiriyye bu emrin vücub ifade ettiğine ve binaenaleyh vat-ü infaka kadır olan her ferd için aslı nikâhın farzı ayn olduğuna kail olmuşlardır. Cumhurı Ehli sünnet de nefsin galeyanı ve zinaya düşmek korkusu halinde infaka kudreti olanlar için farzı ayn olduğunda müttefık iseler de sureti umumiyyede vücuba kail değillerdir. Hanefiyece ferdî noktai nazardan galeyan halinde vacib, itidal halinde « اَلنِّكَاحُ سُنَّتِى فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى » hadîsi şerifi mucebince sünneti müekkede, kadına cevr korkusu halinde mekruhtur. Bundan başka yine Hanefiyece de farzı kifaye olduğunu tasrih edenler de vardır ki her ferde değil ise de ümmetin hey'eti mecmuasına nazaran farzıdır. Umumu terkederse âsim olurlar demek olur. Biz de âyetten bunu anlıyoruz. Filvaki umumun birden nikâhı terkettiği farzıyyesi karşısında hepsinin ibadet ile meşgul olduğu bile tasavvur edilse inkirazı kül muhakkaktır. Ve hiç birinin bakai islâma sui kasd ukubetinden kurtulmıyacağı zahirdir. Binaenaleyh teehhül

edenlere her vecihle muavenet etmek de bir vazifedir. Nikâh muamelâtı da tas'ib edilmeyib daima teshil olunmamalıdır. Çünkü ta'sibi nikâh, teshili zina demektir, velhasıl « فَانْكِحُوا » emri merbut olduğu kuyude nazaran bazı ahvalde vücub, bazı ahvalde nedib delâiline mukarin olduğundan en umumî müfadı nedibdir. Nikâh, nafile ibadet ile iştigal için tecerrüdden efdaldir. İmamı Şafiî Hazretleri ise ibahaya kail olmuş, ibadet için tecerredün nikâhdan efdal ve hayırlı olduğuna hükmetmiştir ki bunların tafsili fıkha aittir.

Taaddüde gelince: Bunun esas itibariyle mahza bir müsaade ve ibaha olduğunda ve havfi cevr takdirinde mekruh bulunduğunda söz yoktur. Maamafih âyet bununda bazı ahvalde nedbini ve belki vücubunu iş'ardan hali değildir ki bunu da en ziyade gerek erkekler ve gerek kadınlar için fuhş-ü zina tehlükesinin yüz göstereceği ahvalde aramak lâzım gelir « مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ » mucebince bu müsaadenin a'zamîsi dört olmuştur. Zira hasbellisan «şu elmaları şu cemaate ikişer ve üçer ve dörder taksim et» denildiği zaman bir kısmına yalnız iki bir kısmına yalnız üç, bir kısmına yalnız dört isabet edeceği anlaşılır. Fakat zahiriyyeden bazısı bu adedlerin a'dadı tevzıiyye olduğunu « أل » i düşünmiyerek aradaki « و » ye bakıb bundan bu adedlerin bir şahısta cem'i ıktiza edeceği vehmine düşmüş ve mecmuunu iki ve üç ve dört gibi dokuz saymıştır. Bunlar i'mali fikri kabul etmedikleri gibi icmaı da kabul etmediklerinden asrı

saadetten beri gelen an'anei islâmiyye eimmei dînin ve bütün Fukuhai müçtehidînin icma'larına muhalefet etmişlerdir. Âyetin hıtabında Hazreti Peygamber dahil olmamakla beraber buradaki dokuz tevehhümünü Peygamberin hassai mahsusasına haml etselerdi belki bir veçholurdu. Yoksa «mesna, mükerrer iki; sülâs, mükerrer üç, ruba' mükerrer dört» demek olduğundan bu hısapça dokuza değil, on sekize çıkmaları lâzım gelirdi.

sh:»1291

Diğer taraftan Rafızî şiy'adan bir kısmı bu adedlerin hiç bir tahdid ifade etmediğini ve «مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَآءِ» umumî üzere baki olub bu adedlerin ikişer, üçer, dörder ilâ ahırini gibi bu ta'mimi te'kid etmiş olduğunu iddiaya kadar varmışlar ve mücerred havâlarına tâbi' olmuşlardır. «اَلْعِيَاذُ بِاللّٰهِ».

Sebebi nüzulde Hazreti Aişe riyayetinin sıhhatini te'yid eden bir nokta da şudur; 4. ﴿وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً﴾ Kadınlara mehirlerini de bir farizai diyanet olarak -ta'biri aharle- bir atıyyei İlâhiyye olarak veriniz, seve seve ve bütün gönül hoşluğu ile veriniz. Yani siz erkekler kadın maline göz dikmek ve nikâh için kadından mal gözetmek şöyle dursun, onları behemehal münasib bir mehr ile alınız ve mehirlerini kıskanarak değil kerem ve semahatle seve seve veriniz. Bu size

bir kanun olsun da « وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ » sirri tecelli etsin. « ص » ın fethi ve « د » ın zammiyle « صدقات » « ص » ın zammı ve « د » ın sükûniyle cümle vezninde « صدقة » nın cem'idir ki mehir ma'nâsınadır. « نحلة » millet, şeriat ve diyanet ma'nâsına, bir de hibe, atıyye ve ihsan ma'nâsına gelir. Lisanımızda «giybet» denilen mehri müaccel âdetinin menşei de bu emirdir. Bu hıtabda zevçlerden başka veliylere de bir hisse vardır. Şayed kadınların mehirlerini velîleri tamamen veya kısmen kabzetmiş bulunurlarsa, ondan intifaa hakları yoktur. Kadınların yedlerine teslim etmeleri lâzım gelir.

Ey zevçler veya veliyler, siz böyle veriniz de

﴿فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا﴾ o kadınlar gönül hoşluğu ile, kendi rızalariyle size o verilenden bir şey ihsan ederlerse ﴿فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا﴾ onu da boğazınıza durmadan kemali afiyetle yiyiniz. Fakat 5.

﴿وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ﴾ sefihlere de

mallarınızı vermeyiniz.» -SEFİH, aklı veya dîni nakıs olan hılâfı akıl veya hılâfı dîn harekâtta bulunan ahmak veya fasık demektir ki birinde Allaha ısyan ma'nâsı var birinde yoktur. -Ya'ni mallarınızı böyle eksik akıllı veya fasıklara teslim edib de telef etmeyiniz ve fisk-u sefahete revaç vermeyiniz ki bu da bir hamakat ve

sefahettir. ﴿الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا﴾ o mallar ki Allah size mabihilkıyam yapmış, hayatınızı onunla kaim kılmış tedbir-ü idaresine sizi memur etmiştir. Binaenaleyh o malları evlâd-ü ıyalinizden bile olsa süfehaya teslim etmeyiniz.» Bunda iki ma'nâ vardır. Birisi kendi milkiniz olan mallar demektir. Birisi de gerek milkiniz olsun ve gerek olmasın alel'ıtlak tahti velâyet ve idarenizde bulunan emval demektir ki bunun en başlıcasını emvali eytam teşkil eder. Bu surette «emvaliniz» buyurulması emvali şahsıyenin muhafazasına da hukukı umumiye taallûk ettiğini gösterir ve binaenaleyh âyet gerek emvali umumiye ve gerek emvali hususıyenin idaresine süfehanın taslıt edilmemesi lüzumunu iş'ar eder. Bu ma'nâ itibariyledir ki bunda sefihi baliğın hacrine dahi bir delâlet anlaşılmıştır. Maamafih İmamı A'zam bu hacre cevaz vermemiştir.

Evet berveçhi meşruh sefihlere mallarınızı vermeyiniz, fakat onları sefil dahi bırakmayınız ﴿وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ﴾ o malların içinde rızıklarını veriniz ve giydiriniz ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve onlara akla ve şer'a muvafık güzel sözler söyleyiniz.»- Balâda « وَاٰتُوا الْيَتَامٰٓى اَمْوَالَهُمْ » buyurulmuştu, şimdi de « وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ » buyurulduğuna ve çocukların tam akıllı olmadıkları ve binaenaleyh bu mazmunda dahil bulundukları da ma'lûm olduğuna nazaran yetîmler hakkında ne yapacağız derseniz 6. ﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى﴾ yetîmleri de

deneyiniz, tecribe ile ta'lim ve terbiye ediniz, hüsni idareye alıştırınız

﴿حَتّٰٓى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ﴾ nihayet nikâh çağına geldikleri, ya'ni baliğ oldukları vakit

﴿فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا﴾ kendilerinden rüşd hisseder, akıllarının ve terbiyyei

diniyelerinin tamam olduğunu ve kendilerini hüsni suretle idare edebileceklerini yakından anlarsanız

﴿فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْۚ﴾ derhal mallarını kendilerine teslim ediniz. Şu halde hiyni

bulûğunda rüşdünü ibraz edemezse biraz beklenecek demek olur. Fakat bu hal devam ederse ne olacak?

Bunda ulema, ıhtılâf etmişlerdir İmamı A'zam yirmi beş yaşına kadar beklenir. O zaman her halde teslim

olunur. Çünkü yirmi beş yaşı bir insanın dede olması mümkin olan bir sindir demiş ve ondan sonra hacri

kabul etmemiştir.

﴿وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْاؕ﴾ ve bu malları

büyüyecekler de elimizden alacaklar diye bol bol sarf-ü israf ederek yemeyiniz

﴿وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْۚ﴾ ganiy olan veliy veya vasıy temamen sakınsın, kendi

maliyle kanaat etsin ﴿وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِؕ﴾ fakır olan vehiy

veya vasıy de ma'ruf veçhile ücreti sa'y-ü hizmeti ve haceti zaruriyyesi kadar yesin.» - Bu ma'ruf «

«,,لَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ

kendilerine teslim ettiğiniz zaman da onlara karşı şahid tutunuz, şahid huzurunda veriniz

﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ حَسِيبًا﴾ Allah da bütün hisablarınızı görmeğe kâfidir. Onun emirlerine

nehiylerine

sh:»1294

dikkat ederseniz başka muhasibin mes'uliyyetinden korkmağa lüzum kalmaz. Fakat Allahın emirlerine

muhalefet ederseniz başka hiç bir muhasib de sizi kurtaramaz.»- Rifaa vefat etmiş ve oğlu Sabiti sagır

olarak bırakmış idi, velîsi tahti hıcrimde birader zadem var, Bunun malından bana ne kadar halâl olur ve

malını ne zaman teslim edeyim» diye Resulullaha sormuştu, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Şimdi de miras ahkâmına geçiliyor.

7. ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ﴾ erkeklerin

ebeveyninin ve yakın akribalarının bıraktıkları terikeden nasıbleri

﴿وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ﴾ kadınların da

ebeveyninin ve akribasının bıraktıkları terikeden nasıbleri vardır. ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ اَوْ كَثُرَ﴾

azından da vardır çoğundan da. Bu nasıbler ﴿نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾ mefhuz ya'ni min tarafillâh

farz-u takdir olunmuş, maktuan ve kat'iyyen vacib bir nasıb ve hisse olarak sabittirler.» -Rivayet olunuyor ki

devri cahiliyyede Arablar «mızraklarile çarpışmıyan ve yurdunu müdafaa etmiyen varis olamaz» derler ve binaenaleyh kadınları ve gerek erkek, gerek dişi çocukları vâris tanımazlarmış. Ensardan Evs ibni Sabit radıyallahü anh vefat etmiş, zevcesi « أُمُّ كَحْلَه » ile üç kızı kalmıştı, vasıyleri olan amuca zadelerinden Süveyd ve urfuta yahud Katade ve Arfece namında iki adam gelmişler âdeti cahiliyye üzere müteveffanın mirasını kendilerine almışlar zevcesine ve kızlarına hiç bir şey vermemişler, binaenaleyh kadın Ümmi Kâhle Resulullaha şikâyet etmiş, Aleyhissalâtü vesselâm «haydi evine git bakayım Allah ne ihdas edecek buyurmuş idi ki işte bu âyet bunun üzerine nâzil oldu bu âyet mirasın yalnız ricale mahsus olmayıb valideynin ve bütün

sh:»1295

akribanın terikesinden bütün rical ve nisanın kurbi karabetlerine göre bir hakkı veraseti sabit bulunduğunu sureti umumiyyede iş'ar etmiş ve binaenaleyh bundan gerek asabat ve gerek zevil'erham hepsinin varis olabileceği anlaşılmış olmakla beraber bunda henüz nasıbi mefruzun mıkdarı beyan olunmamış, bu cihet mücmel kalmış idi, bunun üzerine Resulullah vasıylere haber gönderib «Evs»in malından hiç bir şey'e yaklaşmayınız» buyurdu. Ba'dehu « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ » nâzil oldu. Zevc ve zevcenin sümün hissesini vermelerini ve kızların hisselerini de tutmalarını emretti, sonradan kızların nasıblerini de veçhile bu hâdise ahkâmı mirasın ilk sebebi nüzulü olmuş ve bununla bu babdaki ahkâm ve

âdâtı sabıka nesholunub pek esaslı bir inkılâb husule gelmiş ve fakat bu ahkâm bir daf'ada nâzil olmayıb evvelâ icmal saniyen tafsıl ile bir tedric ta'kib ta'kib etmiştir ki bu gibi tedriclerin itkan ve ihzar noktai nazarından ruhlar üzerinde pek büyük netaici terbiyeviyyesi vardır. Bu cümleden olmak üzere varis olmıyan akrıba dahi bulunabileceğine işaretle evvelâ şöyle bir edebi dinî telkin olunuyor.

8. ﴿وَاِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ اُولُوا الْقُرْبٰى﴾ Mal taksim edilirken -varis olmıyan- büyük küçük karâbet sahibleri ﴿وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينُ﴾ ve akribadan olmıyan yetîmler, miskinler dahi mecliste hazır bulundukları takdirde ﴿فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ﴾ bunları da o taksim olunan maldan merzuk ediniz, bir az bir şey veriniz ﴿وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا﴾ ve kenidlerine gönül alacak söz söyleyiniz.» Bu âyette emirler nedbe hamledilmiştir. Bazıları vücuba da kail olmuşlardır. 9.

﴿وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ﴾ Pir de o kimseler ki arkalarında zaiyf zaiyf, güçleri kuvvetleri

yetmez, bir takım zürriyyet bırakmış olsalar üzerlerine korkub titriyeceklerdi, bunların yürekleri sızlasın da ﴿فَلْيَتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allahdan korksunlar ﴿وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ sağlam söz

söylesinler, bu gibi işlerde kendilerine söz düşenler, kendilerini o vefât eden meyyit, ve onun yetîm evlâdlarını kendi evlâdları yerine koyub düşünsünler de sözlerini ona göre dos doğru söylesinler. Yetîmler hakkında kendi evlâdları gibi hareket etsinler.» -Çünkü ölüm her kesin başına gelecek, her kesi bu köprüden geçirecektir. Ve bir hadîsi şerifte varid olduğu üzere «

لاَ يُؤْمِنُ اَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِاَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ = kul kendisi için neyi seviyorsa kardeşi için de onu sevmedikçe mü'min olmaz.» Her halde şu muhakkak ki 10.

﴿اِنَّ الَّذِينَ يَاْكُلُونَ اَمْوَالَ الْيَتَامٰى ظُلْمًا اِنَّمَا يَاْكُلُونَ فِى بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا﴾ yetîmlerin mallarını zulmen yiyenler, karınları dolusu bir ateşten başka bir şey yemiş olmazlar. Ve ileride Saîr denilen öyle kaynar bir ateş içinde kalırlar ki malûm olan ateşlerden hiç birine benzemez ve şiddetinin derecesini Allahdan başka kimse bilmez.»

-Rivayet olunuyor ki bu âyetin nüzulü üzerine halk korkularından yetimler ile ıhtilât etmemeğe başlamışlar. Binaenaleyh vazifenin böyle kaçınmak olmadığını anlatmak için sûrei Bakaredeki «

قُلْ اِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ» âyeti nâzil olmuştur.

Kalblere bu edeb-ü terbiye, bu insaf, bu adl-ü hak hissi, bu ittika ruhu telkin edildikten sonra şimdi

balâda zikrolunan farz hisselerin mıkdarını beyan ve sahiblerini tayin ile ahkâmı mirasın tafsıline gelelim:

sh:»1297

﴿١١﴾ يُوصيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ ۚ فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۚ وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ ۗ وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۗ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ ۚ لَاتَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٢﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ اَزْوَاجُكُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۗ وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ ۚ فَاِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ اَوْ دَيْنٍ ۗ وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ وَلَهُ اَخٌ اَوْ اُخْتٌ

فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوٓا اَكْثَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصٰى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ۝

sh:»1298

Meali Şerifi

Allah size miras taksimi şöyle ferman buyuruyor: Evlâdınızda: Erkeğe iki dişi payı kadar, eğer hepsi dişi olmak üzere ikiden ziyade iseler bunlara terikenin üçte ikisi, ve eğer bir tek kız ise o zaman ona yarısı; ebeveyni için: Her birine ölenin terikesinden altıda bir şayed çocuğu varsa, amma çocuğu yok da anası babası varis bulunuyorsa anasına üçte bir, eğer ölenin kardeşleri de var sa o vakıt anasına altıda bir, hep ettiği vasıyyetten veya borcundan sonra; babalarınız ve oğullarınız bilmezsiniz ki onların hangisi menfaatçe size daha yakındır, bütün bunlar Allahdan birer feriza, her halde Allah alîm, hakîm bulunuyor 11 Size ise zevcelerinizin terikesinin yarısı bir çocukları yoksa, ve eğer bir çocukları varsa o zaman size dörtte bir, ettikleri vasıyyetten veya borçtan o zaman size dörtte bir, ettikleri vasıyyetten veya borçtan sonra, onlara da sizin terikenizden dörtte bir eğer bir çocuğunuz yoksa, ve eğer bir çocuğunuz varsa o zaman onlara sekizde bir, ettiğiniz vasıyyetten veya borçtan sonra; ve eğer bir erkek veya kadının (çocuğu ve babası yok

ta) kelâle

sh:»1299

cihetinden (yan koldan) mirasına konuluyor ve (ana) bir biraderi veyâ bir hemşiresi bulunuyorsa her birine altıda bir, ve eğer bundan ziyade iseler o zaman üçte birinde ortaklar, ızrar kasdı olmaksızın edilen vasıyyetten veya borçtan sonra ki bütün bunlar Allahdan ferman, Allah ise hem alîmdir hem halîm 12

Bu iki âyetten birincisi alâkai vilâdet üzerinde cereyan edib meyyitten itibaren yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya füru' ve usul ta'bir olunur. İki tarafı haiz olan amudi neseb karabetine müteallıktır ki evlâd ve valideyn bu amudün meyyite bilâ vasıta muttassıl olan valideyn bu amudün meyyite bilâ vasıta muttasıl olan mebde'leridir. İkincisi, evvelâ bilvasıta ittısal ifade eden alâkai nikâha, saniyen nesebde amudi nesebden hariç olub onun etrafında bulunan ve ona nazaran zaiyf olduğundan dolayı kelâle ta'bir olunan karabet cihetine müteallıktır ki ancak bilvasıta ittısal ifade eder.

Fahruddîni Razî burada şöyle bir fezlekei tarihiyye yapmıştır: «Cahiliyye ehalisi iki şey ile tevarüs ediyorlardı: Biri neseb, diğeri ahd, neseb cihetinden ne sıgari ne de inasi tevarüs etmezler. Ancak ekaribden ât üzerinde harb-u darbe ve ahzi ganimete muktedir ricali tevris ederlerdi, ahde gelince: Bu iki

veçhile olurdu ki birincisi hılf idi, bir adam diğerine «demim demin ve hedmim hedmin, sen bana varis olursun ben sana, sen benimle taleb edilirsin ben de seninle» der, bu veçh, üzere akdi muahede ettiler mi hangisi arkadaşından evvel ölürse sağ kalanın şart mucebince meyyitin malinden hakkı olurdu. İkincisi de tebinni idi, bir adam başkasının oğlunu oğul edenir, ba'dema bu oğlanın nesebi babasına değil,

bu adama nisbet edilir ve varisi olurdu ki bu tebenni de muahede envaından bir nevi'dir. Allah tealâ, Muhammed Mustafa sallallahü aleyhi vesellem Hazretlerini ba's buyurduğu zaman evvel emirde bunları cahilliyyedeki hal üzere terketti, hatta ba'zı ulema demişlerdir ki «hayır sade terk değil, takrir bile etti ki «وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ» neseb ile tevarüsü «وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ» ahd ile tevarüsü takrirdir. Cahiliyyede esbabı tevarüs böyle idi. İslâmdaki esbabı tevarüse gelince: Zikrolunduğu üzere hılf ve tebenni takrir olunmuş ve bunlara iki şey dahâ ilâve kılınmış idi ki biri hicret, diğeri müâhât, ya'ni kardeşlik idi, hicret bir muhacirin diğer muhacire ziyade bir muhaletat ve muhalesatle ihtısası bulunduğu zaman karabeti olmasa bile veraseti sabit oluyor. Ve muhacir olmıyan akribasından dahi olsa o muhacire varis olamıyordu. Müâhât, Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem bunlardan her iki kişi beyninde bir kardeşlik akdettiriyor. Bu da sebebi tevarüs oluyordu. Sonra cenabı Allah «وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِى كِتَابِ اللّٰهِ» hukmiyle

bunların hepsini neshetti ve İslâmda takarrür eden esbabı veraset şu üçü oldu: neseb, nikâh, velâ». ilh.

İşbu tafsıli miras âyetinin sebebi nüzulünde de «Atâ» şöyle rivayet etmiştir: «Sa'd ibni Rebi' radıyallahü anh şehid olmuş, iki kızı bir zevcesi, bir de biraderi kalmış idi. Biraderi malın hepsini alıverdi, kadın da Hazreti Peygambere gelib «ya Resulallah, işte Sa'din kızları, Sa'd katledildi, bunların amucası da mallarını aldı» diye arzı hal etti, Aleyhissalâtü vesselâm da «haydi şimdilik git, ümid ederim ki Allah bu babda hukmünü yakında verecektir,» buyurmuş idi. Bir müddet sonra kadın yine geldi ve ağladı ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, binaenaleyh Resulullah kızım amucasını çağırdı, «Sa'din iki kızına sülüsan ve bunların anasına sümün ver bakısi de senin» buyurdu ve işte bu âyet mucebince islâmda ilk

taksim olunan miras bu oldu» demek ki bu obirinden evvel neticelenmiştir. Demek ki hikmeti nüzulün en mühim ciheti inasin ve sıgarın verasete bihakkın teşriki ve nikâhın gerek zevc ve gerek zevce için esbabı tevarüse idhali inkılâbı azîmi ile keyfiyyet ve kemmiyyeti verasetin sureti kat'iyyede ta'yini ve bundan evvelki âdât ve ahkâmın nesh-ü ilgasıdır.

«

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِى حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ ذٰلِكُمْ وَصّٰيكُمْ بِهٖ

» gibi âyetlerden anlaşıldığı üzere Allahın vasıyyeti ta'biri, «emir» kelimesinden daha kuvvetli bir icabı kat'î ifade eder. Bu, öyle bir emri beliğdir ki bunda bir hakkın i'lâmiyle infazı lüzumunu ve ademi infazında mes'uliyyetin ağırlığını ve bu ağır mes'uliyyetin temamen me'mura tahmil edilmiş bulunduğu ıhtar ve aynı zamanda me'mura tahmil edilmiş bulunduğu ıhtar ve aynı zamanda me'mura mahabbet ve emniyyeti iş'ar ile bir velâyet ve niyabet i'tasını tazammun eden bir ahd-ü taltif vardır. Zira vasıyyet, mabadi mevte taallûk edib tebdili caiz olmıyan ve geri alınması ihtimali kalmıyan lâzımül'icra bir emrin infazı için emniyyet ve i'timad ile velâyeti niyabiyye tafvizını tazammun eden bir beyan ve ahiddir. Binaenaleyh 11 ﴿يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ﴾ şöyle demek olur: Allah tealâ vefatınızdan sonra evlâdınızın hukukunu te'min zımnında müstahıklarına iysali lâzım gelen farz nasıbleri beyan ederek size şöyle emrediyor ve ahid veriyor: ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ﴾ zekerin hakkı ünseyeyn hazzının misli, bir erkek hakkı iki dişi hissesi kadar.» -İşte evvelâ erkek ve kadın hılkatinin mahiyyetinde münderic olan bir düsturı esasî ki ahkâmı mirasın bir çoğu bu esas üzerine halledilir. Sihamı maktuanın takdirinde de bu düsturun bir tatbikı hissolunur. Bu düsturun ifadeseninde rical ve nisa denilmeyib de zeker ve ünsâ buyurulması sıgar ve kibarın istihkakta müsavi olduğunu ve bu babda bülûğ-u kiberin hiç dahli olmadığını

tansıs etmek ve cahiliyyede yapıldığı gibi etfalin mahrumiyyetine meydan vermemek içindir ki eytam âyetini velyettirilmesi de bilhassa bu noktaya nazarı dikkati celbetmiştir, Bu suretle evvel emirde miras evlâd ile, evlâd içinde erkek ile başlanmış ve bununla alâkai vilâdetin diğer taallûkattan kuvvetli bulunduğu anlatılmıştır. Demek ki en çok hisseyi evlâd, evlâd içinde de zükûr alacaktır.

Burada şöyle bir sual pek tabiî olarak hatıra gelebilir. Dişi erkekten daha zaiyf ve rakık daha muhtaç bir fıtratte olduğuna göre mirastan hissesi erkekten daha ziyade olmak, hiç olmazsa müsavi gözedilmek lâzım gelmez mi? Binaenaleyh erkek nasîbinin müzaaf olmasında hikmet nedir? Zamanımız efkârını işğal eden bu suali müfessirîn ve fukaha mevzuı bahs ederek hikmetini izah eylemişlerdir. Şöyle ki:

Evvelâ: Sûrenin başından beri de anlaşıldığı üzere sureti umumiyyede erkekle dişinin aile hayatına girmeleri matlûbtur, miras da buna müterettibdir. Halbuki aile hayatında infak mükellefiyyeti erkeğe tahmil olunmuştur. Erkek bir kendisi bir de zevcesi olmak üzere lâakal iki kişi besliyecektir. Binaenaleyh erkek masrafı çok kadının ki bundan az olacaktır, masraf ise irad ile mütenasib olmak lâzım gelir. Masraf erkeğe tahmil edilirken irad tevzi'inde kadına ziyade veya müsavi verilmesi hem kaidei ıktisada, hem de adl-ü hakka muhalif bir zulm olur. Ve asıl o zaman müsavatı hukukiyye esası ıhlâl edilmiş bulunur. Binaenaleyh

mirastaki bu tefadul kadınların menfaati ve tesviyei haceti hisabında nefakâttaki farkı mükellefiyyetin muadili olmak üzere böyle bir müvazenei hukukiyye ve iktisadiyyeyi temin ederek adelet ve müsavat düsturlarının dakık bir tatbikini tazammun etmektedir. Ganimet, garamet ile

müteanasıbdır « اَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ » emriyle « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » kaidesi bir muadelei hukukıyyedir ki bunu ıhlâl «haddini tecavüz eden zıddına munkabil olur» kaidesi mucebince daima nisvanın zararına neticelenerek verasetten bütün bütün mahrumiyyetine veya aile hayatında masrafa iştirâk ile beraber emvalinde dilediği gibi tasarruf hakkının hacr-ü mez'ine sebebiyyet vermiştir.

Saniyen: Kadın erkekte bulunmıyan veya noksan olan bazı hasaisı haiz olduğu gibi erkek de kadında bulunmıyan veya noksan olan bazı hasaisı haizdir. Bunun içindir ki dişi erkeğin aynı veya mesli değil, mukabili, muadili, eşidir. Öyle bir eş ki hılkatte ve vezaifi fıtriyye ifasında erkeğin talîsidir. Erkeğin verdiği sermaye üzerinde işler, onu tenmiye eder. İşte erkekle dişi beynindeki bu farkı fıtrînin netaicinden biri de aralarındaki kıymeti maliyye ve kudreti ıktisadiyye farkı olmuştur. Hususî surette ferdi ferde değil sureti umumiyyede dişi dişi, erkek erkek edildikleri zaman dişinin kesib ve idarei emval hususundaki vüs'u, tabiri âharle kıymeti maliyyesi erkekten noksan olduğu bir hakıkati kat'iyye olarak görülür. Bu fark, Fıkıhde lâekal

üçte iki veya ikide bir olmak üzere tesbit edilmiştir. Denebilir ki sureti umumiyyede bir kadın yevmiyyesi elli kuruş farzedilirse erkeğin yevmiyyesi lâekal yetmiş beş veya yüz kuruş takdir edilmek lâzım gelir. Bir erkek diyetinin iki kadın diyetine müsavi tutulması da bu hikmete mebnidir. Zira can ödenmez, zayi' olan kıymeti maliyye ödenebilir. Ve her ne zaman malî bir haysiyyet ve istihkak mevzuı bahsolursa bu esas düşünülmelidir. Bundan ise burada şu iki netice hasıl olur. Birincisi ıktisadı umumî noktai nazarından medarı kıyamı hayat olan emvalin kudreti ıktisadiyyesi fazla bulunan erkekler elinde idare edilmesi hem kadın ve hem erkek dahil olmak üzere menafi ve hukukı umumiye

ıktizasındandır. Şu kadar ki kadını kudreti ıktisadiyyeden büsbütün mahrum addederek hakkı olan itibarı malîden temamen iskat etmek dahi menafii umumiyyeye mugayirdir. Çünkü nısıf kudretin inkârı ve iskatı hukukan ve ıktisaden bir zarardır. Vaz'iyyeti cidal ve rekabet de bir zarardır. Ve alelhusus kadınlar için zarardır. Nısfın vahide zammiyle müzdevic ve müteavin bir surette imal edilmesi ise tarafeyn için ayni menfeattir. Binaenaleyh sermayei aslîyi teşkil eden mirasda erkek ve dişiden her birine kudreti ıktisadiyeleriyle mütenasib mal tevzi' etmek, hakkullah olan menafi' ve hukukı umumiyye ıktizasındandır ki balâda «

«وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِى جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِيَامًا

âyetinde bu esasa bir işaret sebketmiş idi. İkincisi de mes'uliyyeti maliyyenin kadınlardan ziyade erkeğe tevcihi ve hayatı ictimaiyyei ailede vazifei infakın bilhassa erkeklere tahmili lüzumudur ki hem bir ma'dilet, hem de menafi' ve hukukı nisvan ile beraber menafi'i amme icabındandır. Zira teklif vüs'ıle mütenasib olmak lâzım gelir. Kadın ise erkekten ziyade muhtac bulunmakla beraber ehliyyeti maliyyesi ayni seviyyede iştirake mütehammil değildir. Bunun için kadının malı kendine kalmalı, erkek değildir. Bunun için kadının malı kendine kalmalı, erkek hakkın bahşettiği fazlai kudretinden vazifei infakı üzerine almalıdır. Çünkü garamet, ganimet ile mütenasibdir.

Salisen, rivayet olunuyor ki Ca'feri Sadık Hazretlerinden bu mes'ele sorulduğu zaman «Havva şecerei memnuadan bir avuç buğday aldı yedi, bir avuç daha aldı sakladı, sonra bir avuç daha aldı Ademe verdi, o kendi nasıbini erkeğin iki katı yapmağa kalktığı için Allah tealâda kalbetti, kadının nasıbini erkeğin nısfı yaptı» diye bir cevap vermiştir ki anlıyabilenler için remzî ve temsilî bir surette pek derin hakikatleri muhtevidir. Bu izahat tefsirlerin ezcümle Fahrirazînin beyanından muktebestir. Ancak onların lisanı ilmîleri bazı tasarrufat ile tarafımızdan tavzıh olunmuştur. Bundan bilhassa

şu neticeye geliriz ki « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » esası ileride erkekleri külfeti

infaktan kurtarmak için erkekle dişi beyninde miras müsavatını ihzara ma'tuf bir mukaddimei inkılâb olmak üzere değil orta da hikmeti hılkate muhalif olarak mevcud olan bir ihtilâli hukukî ve içtimaîyi izale ile muvazenei adl-ü hakkı tesbit ve takrir eden ezelî bir kanunı hakkın ifadesi olmak üzere nâzil olmuştur. « اِنَّ الزَّمَانَ قَدِ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَ الْأَرْضَ »

« لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » düsturu mucebince oğul evlâdı, yanında başka bir varis bulunmazsa mirasın hepsini alabilecektir. Bir mertebede cihet ve kuvveti karabetleri müttehıd olan varislerde de bu düstur cari olacaktır. Fakat evlâd yalnız ünsa veya inas olduğu takdirde

﴿فَاِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ﴾ eğer evlâd ikiden ziyade dişiler iseler

﴿فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ﴾ mecmuunun hakkı terikenin sülüsanı

﴿وَاِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ﴾ ve eğer bir kız ise bununki de nıfıstır.

Acaba iki olursa ne olacak? Bu tasrih edilmemiş görünüyorsa da bunun da sülüsan olduğu fahvayı kelâmdan vücuh ile müstebandır « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » düsturunun birle iki mukayesesindeki sureti ifadesi, kezalik bu iki cümlei şartıyyenin tam tekabülü gibi karaini ifade ile birinci cümlei şartıyye iki ve daha ziyade inas isemer demek olduğunu vücuh ile isbat etmişlerdir. Ancak bunda

İbni Abbas Hazretleri münferiden muhalif olarak kalmış iki de nısıf olmalı demiştir.

﴿وَلِاَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ اِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ﴾ veled erkek olursa bu iki südüsten mütebakıyı temamen alır. Erkek ve dişi muhtelıt olursa « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » alırlar. İki veya daha ziyade kız iseler mütebakî, sülüsana müsavi olduğundan tamamını alırlar. Bir kız ise

nısıf alacağından bir südüs bakı kalır ki o da yine babaya aid olacaktır. Zira göreceğiz ki baba bakî alabilen asabattandır. ﴿فَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ اَبَوَاهُ﴾ veledi bulunmadığını ve ebeveyni kaldığı takdirde hem baba ve hem ananın vâris oldukları muhakkak o zaman ﴿فَلِاُمِّهِ الثُّلُثُ﴾ ananın hakkı sülüs, binaenaleyh mütebakînin babaya aid olduğu bizzarure malûmdur. Başkaca tasriha lüzum yoktur. Şu halde baba yalnız kalacak olursa bütün malı alabilecektir. Ve her ne zaman bakî, bulunursa onu da alacaktır. Görülüyor ki babaya karşı anaya sülüs takdiri de « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ » kaidesinin bir tatbikı demektir. Evlâd bulunmayınca ana ile baba evlâttan bir oğlan ile bir kız tekabülünde bulunmuş oluyorlar. Buradan evlâd bulunduğu zaman baba ile ana aleseviyye neden birer südüs bir sülüse müsavidir. Bir sülüs ise babaya karşı bir ana hissesidir.

Demek oluyor ki evlâdın kuvveti karabetine binaen evlâd karşısında ebeveyn, baba karşısında bir ana

hukmünde tutulmuş ve ona göre sülüse müsavi olmak üzere alesseviyye birer südüs verilmiş ve artık babanın anaya karşı zükûreti nazarı i'tibara alınmamıştır. Ve bu nokta kıyası celiye muhalif görünürse de kıyası hafiye muvafıktır ki zükûret hakkının evlâd tarafında bulunmasının neticei lâzımesidir. Ve ikisine müştereken bir sülüs takdir edilmeyib de birer südüs diye tahsıs olunması da bu hikmetle alâkadar olsa gerektir. Bunun için veled, bir kız olduğu takdirde evlâd tarafındaki zükûret hakkını itmam edemediğinden bunu baba itmam eder de iki südüsle bir nısıftan kalan bakîyi yine baba re'sen bir erkek olarak alır ki buna farz maatta'sıb denilir. Bu veçh üzere zevc ve zevce kelâle miraslarında da «

لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » düsturunun tatbikatı bellidir.

sh:»1307

﴿فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ﴾ ve eğer meyyitin veledi bulunmadığı halde iki veya daha ziyade biraderleri bulunursa, liebeyevn veya lieb veya liüm nasıl birader olursa olsun bu surette ananın hakkı südüstür.» -biraderler anayı sülüsten südüse hacbederler. Gerçi biraderlerin karabeti anadan uzaktır. Fakat iki veya daha ziyade oldukları zaman zükûretleri hasebiyle anaya karşı bir veled te'siri yaparlar. Sülüs ana hıssasının yarısını kendilerine çekmek için anayı südüse indirirler. Gerçi baba varsa bunları iskat edib ellerinden alacaksa da anaya da mani' olmuş olurlar. Bir birader ise bunu

yapamaz.

﴿مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ اَوْ دَيْنٍ﴾ bütün bu hukukı ırsiyye, şer'an yapabileceği, ya'ni yapması nâfiz ve meşru' olur. Bir vasıyyetten veya deynden sonra olarak sabit olur. Terikeye hakkı verasetin taallûku mertebede vasıyyetten veya deynden muahhardır.» -Verasetin ba'delvasıyye olması deynin de vasıyyetten sonra zikredilmesi gösterir ki mukaddemden başlıyan tertib, evvelâ deyn, saniyen vasıyyet, salisen verasettir. Tertibde vâris, vasıyyeti, vasıyyet de şayed bulunursa deyni ta'kib edecektir. Bunu ıhtar için Hazreti Ali «Allah, vasıyyeti evvel zikretti fakat Resulullah evvelâ deyn ile hükmetti» demiştir. Baz'ı tefsirler bu tertibin Kur'andan anlaşılmadığı zannında bulunarak bu babda bir çok istidlâlât serdetmişlerse de hiç birine lüzum yoktur. Çünkü «مِنْ بَعْدِ» kelimesinin ma'nasına nazaran tertibi zikrînin muahhardan mukaddeme doğru tabiî olarak cereyan ettiği mülâhaza edildiği zaman lâfzan muahhar olanın ma'nen mukaddem olduğu zahirdir. «مِنْ بَعْدِ دَيْنٍ اَوْ وَصِيَّةٍ» denilse idi o zaman vasıyyet, deyne mukaddem olmak lâzım gelirdi. «اَوْ دَيْنٍ» terdidi her terikede deyn veya vasıyyetin içtimaı zarurî olmadığından naşidir. Bir de görülüyor ki vasıyyet «يُوصَى بِهَا» diye mukayyed, deyn mutlaktır. Demek ki her vasıyyet

verasetten mukaddem değildir. «Vasıyyet edebileceği nâfiz bir vasıyyet», veya İbni Kesîr, İbni Âmir, Ebu Bekr kıraetlerinde « ص » ın fethiyle « يُوصَى بِهَا » okunduğuna göre «tevsıye olunur mendub bir vasıyyet» mukaddemdir. Bu ise mücmel olduğundan beyanı Nebevî ile sülüs olmak ve varislerinden birine olmamak üzere tefsir edilmiştir. Bundan başka « مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ » kaydi, vasıyyetin verasetten mukaddem tenfizi lüzumunu iş'ar ettiği gibi « يُوصَى بِهَا » kaydi meşru' bir vasıyyet yapmağa teşvık ma'nasını da müfiddir. [Sûrei bakarede «

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۨ اَلْوَصِيَّةُ

» âyetine bak]. Lâkin deyn, mutlak olduğundan ıkrar veya beyyine ile sabit olan her hangi bir borç bütün terikeyi de müstagrık olsa yine veraset ve vasıyyetten mukaddem verilmesi lâzım gelir. Maa'haza ikinci âyetinde bunun da bir kaydini göreceğiz.

﴿اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْۚ لَاتَدْرُونَ اَيُّهُمْ اَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًاۚ﴾

babalarınız ve oğullarınız bunların hangisi menfaatça size daha yakındır bunu bilemezsizin» -bu fıkra bir taraftan yapılan vasıyyetin tenfizi lüzumunu, bir taraftan yapılan vasıyyetin tenfizi lüzumunu, bir taraftan da vârislerin bir kısmını tafdıl-ü tercih ve bir kısmını cüz'î veya küllî mahrum edecek bir vasıyyet yapılmamasını ıhtar ve ayni zamanda evlâda nazaran ebeveyne az hisse verilmesi şanlarının noksanından naşi

olmadığını ve binaenaleyh onlara ihtiramda kusur edilmemesini tavsıye ile ebeveyni bir taltiftir. Evvelâ, vasıyyetin tenfizini ıhtardır ya'ni vefat eden usulünüz olsun, furuunuz olsun vasıyyet yapmayıb size ziyade mal bırakanı mı yoksa vasıyyet yapıb malı azaltmakla beraber sevaba sebeb olanı mı? Hangisi hakkınızda size daha nafi'dir? Bunu siz ta'yin edemezsiniz, onu Allah bilir ve bildiği için vasıyyet yapanın nef'i akreb olduğunu anlatıyor ve tenfizini tavsıye ediyor. Saniyen mûrislere vasıyyet yapmalarını ıhtardır. Ya'ni ölüme namzed olub miras bırakacak olanlar size vâris olacak usul-ü furuunuzun hangisi Dünya ve Ahırette size daha nafi' olacağını

bilemezsiniz. Onun için varîslerinizin ba'zısını tercih ve ba'zısını mahrum etmek için vârise vasıyyet fikrinde bulunmayınız da Allah tealânın tavsıye ettiği veçh üzere bırakınız, ne bilirsiniz mahrum etmek istediğiniz belki sonunda sizin için daha nafi' olacaktır, bu ma'na «vârise vasıyyet yoktur» hadîsi şerifile beyan edilmiştir ki ikinci âyette « غَيْرَ مُضَآرٍّ » ile gösterilecektir.

﴿فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ﴾ bütün bunlar Allah tarafından farîza olarak takdir ve tavsıye olunmuştur.» -bu kayd ta başta « يُوصِيكُمُ اللَّهُ » fi'line merbut olarak aradaki beyanatın cümlesine şamildir. Bununla farzıyyet bir de'fa daha te'kid olunmuştur: «

«﴿نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾. ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ﴾. ﴿فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ﴾

İlmi faraiz işte bu farızaların ilmidir ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ şuphe yok ki bu farızaları takdir ve size tavsıye eden Allah tâ ezelde alîm ve hakîmdir binaenaleyh bunların hepsi Allah tealânın ilm-ü hikmetile farz-ü takdir buyurmuş olduğunda ve Dünya ve Ahıret masalih ve menafiinize muvafık bulunduğunda hiç şüphe etmeyiniz. Bu taksimatın isabetini aklı kasrınız kavramaz da «kadınlara hiç verilmese idi veya müsavi verilse idi, yahud şu cihet şöyle olsa idi» gibi hatıralara saplanacak olursa onu ilmi İlâhîye havale ediniz ve mucebile amel eyleyiniz».

12. ﴿فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُمْ الخ﴾ zevci vefat eden zevcelere bu suretle terekeden miras tahsis edilmekle surei bakaredeki « وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ اَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِاَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا اِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ اِخْرَاجٍ » âyetindeki nafakai ıddet hukmü nesh olunmuştur. (oraya bak).

﴿وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً اَوِ امْرَاَةٌ الخ﴾ eğer bir erkek veya kadın kelâle cihetinden mûres olur, yahud kelâle olarak mûres olur. Yahud mirasına konulacak erkek veya kadın kelâle olur ve halbuki bir biraderi veya hemşiresi bulunursa her birinin hakkı bir südüstür.

Birader ve hemşire birden ziyade

sh:»1310

iseler bir sülüste hepsi alesseviyye ortak olurlar. « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » değil, zira buradaki birader ve hemşireden murad bil'icma' ana bir kardeşlerdir. Bunun için sıfatlarında zükûret hukmu yoktur. A'zemî hıssaları sülüs olması da ana makamına kaim olduklarını gösterir. Diğer kardeşler sûrenin ahirinde gelecektir.

KELÂLE: Valid, valide, veled cihetlerinin gayrı olan ya'ni usul-ü furu' silsilesini teşkil eden amudi nesebin haricinde bulunan karabet demektir, bu kelime esasen yorulub kuvvetten düşmek veya etraftan ihata edilmek ma'nalarına bir masdar olub evvelkinde kelâl, ikincide iklil ile münasebetdardır. Bu karabet valid ve veled karabetine nisbetle zaiyf veya onun başını yahud etrafına sarmış bulunduğundan bu nam ile tesmiye edilmiştir. Karabet, ziy karabet ma'nasına geldiği gibi kelâle de ziy kelâle ma'nasına olarak ne veled ne de vâlid ve valide bırakmamış olan morise, bir de ne veled, ne de valid ve valide olmıyarak kalan vârise dahi ıtlak olunur. Meselâ kardeşlik bir kelâle, usul-ü furu'dan bir şey bırakmadan vefat eden kardeş bir kelâde, onun arkasından kalan kardeş, amca, hala ve saire de hep kelâledir. Bu âyetteki « كلالة » de evvelki ma'na ile temyiz, ziy kelâle ma'nası i'tibarile de hal veya « كان » nin haberi olur. Evvelkinde

ciheti ırsı, ikincide vâris veya morisin halini gösterir ki binnetice huküm birdir. Kelâlenin tefsirinde Sahabenin akvali ve mübahasesi çoktur. Hazreti Ebibekri Sıddık radıyallahü anhın ıhtiyarına göre kelâle. «valideyn ve veledin masivası» dir ki muhtar ve kavli sahih de budur. Hazreti Ömer «kelâle, veledin masivası» dır der imiş, ve sorulduğu zaman «ben kelâle, veledi olmıyandır re'yinde bulunuyorum Ebû bekre muhâlefet etmekten hayâ ediyorum». «Kelâle, vâlid ve veledin masivasıdır» dediği de mervidir. Kelâle mirası bir burada, bir de sûrenin âhirinde vardır. Hazreti Ömer oradaki « ليس له ولد » kaydını kelâlenin ta'rifine bir işaret gibi mülâhaza edermiş.

sh:»1311

﴿غَيْرَ مُضَارٍّ﴾ Hem vasıyyetin ve hem deynin kaydıdır. Ya'ni o suretle vasıyyet veya deyn ki vereseyi ızrara kalkışılmıyarak yapılmış ola» -binaenaleyh Mudârr olur. Bunun diğerlerine zarar olduğu, ve müstahıkk oldukları hıssai irsiyyeyi tağyir edeceği zâhirdir. Demek ki bu kayd ile işbu miras âyetleri « كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۨ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِۚ » âyetindeki hukmi vasiyyeti neshetmiştir. « اَلَا لَا وَصِيَّةَ لِوَارِثٍ » hadîsi şerifi de bu neshi beyan eylemiştir. (bak). Kezalik ecnebîye veya vâris olmıyan akribaya da sülüsten ziyade vasıyyet mu'teber olmaz, veresenin icazetine mutavakkıf olur. Zira tarafı risaletten « يُوصَى بِهَا » olan vasıyyet sülüs olarak beyan buyurulmuştur. Fazlası

vârisi izrardır. Vasıyet ne kadar olmalıdır? Sualine karşı Aleyhhissalâtü vesselâm bir hadîsi meşhurda: «Sülüs, sülüs de çok, vereseni ağniya olarak bırakman, onları fakr-ü ihtiyac içnide bırakmandan hayırlıdır» binaenaleyh malı az olanların süls vasıyyet yapmaları bile müstahsen değildir. Vasıyyetin böyle sülüsten mu'teber olması da marazı mevtteki bir kimsenin veresesine karşı vaz'ıyyeti hukukıyyesi miras noktai nazarından bir erkeğe karşı bir kadın vazıyyetine şebih olduğunu anlatır» « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » düsturu hukmen bunda da cereyan ediyor. Terikenin üçte biri meyyit için vasıyyet hakkı, üçte ikisi vereseye miras hakkı oluyor. Deynin vereseyi ızrar kasdile olmasına gelince: Bu da marazı mevtte yalan yere deyn ıkrar etmesile olur. Bunun için marazı mevtteki ıkrarı mücerred ile sabit olan deyn, irse takdim edilmez vârisin icazetine mevkuf olur. İşbu ızrar kaydinin burada zikredilmesi kelâle vârislerini ızrar kasdi ağlebi ihtimki olmasından naşidir.

﴿وَصِيَّةً مِنَ اللّٰهِ﴾ Allah tealâ bunları tarafı İlâhîsinden bir vasıyyet olarak emr-ü tavsıye ediyor. Buda obir âyetteki « فَرِيضَةً مِنَ اللّٰهِ » gibidir. Ve bununla hem

bihasebilma'nâ iki makamın tefavütiyle mütenasib birer te'kid yapılmış hem de bu âyetin âhirinden evvelkinin başına bir « رَدُّ الْعَجُزِ عَلَى الصَّدْرِ » bediası gösterilmiştir,

﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾ Allah alîmdir: Izrar kasdında bulunanları bilir, fakat halîm olduğundan

ukubette isti'cal etmez. Binaenaleyh bu hilme mağrur olub ızrara kalkışmamalı, yapılacak olan vasıyyeti

Allah rızası için yapmalı, vasayayı ilâhiyyeye tevkıfı hareket etmelidir.

﴿١٣﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٤﴾ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿﴾

Meali Şerifi

İşte bütün bu ahkâm Allahın kesdiği hududdur, ve her kim Allah ve Resulüne itaat ederse Allah onu

altından irmaklar akar Cennetlere koyar, içlerinde ebedî kalmak üzre onları, bu ise o fevzi azîmdir 13 Her

kim de Allaha ve Resulüne âsî olub hududunu aşarsa onu da bir ateşe sokar içinde ebedî kalmak üzere o,

Hem ona tezlil edici bir azab var 14

Allaha ısyan ve hududu İlâhiyyeyi tecavüz edenlerin hakkı azabı mühin olduğundan dolayı:

﴿١٥﴾ وَالّٰتى يَاْتينَ الْفَاحشَةَ مِنْ نِسَآئكُمْ فَاسْتَشْهدُوا عَلَيْهنَّ
اَرْبَعَةً مِنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهدُوا فَاَمْسكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ
الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبيلًا ﴿١٦﴾ وَالَّذَانِ يَاْتيَانهَا
مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا ۚ فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوا عَنْهُمَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ تَوَّابًا رَحيمًا ﴿١٧﴾ اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰه لِلَّذينَ
يَعْمَلُونَ السُّٓوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَاُولٰٓئكَ يَتُوبُ
اللّٰهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَليمًا حَكيمًا ﴿١٨﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ
لِلَّذينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ ۚ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ
اِنّٖى تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۗ اُولٰٓئكَ اَعْتَدْنَا
لَهُمْ عَذَابًا اَليمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Kadınlarınızdan fuhşü irtikâb edenlerin aleyhlerine sizden

dört şahid getirin, eğer şehadet ederlerse o kadınları evlerde hapsedin tâ ölüm kendilerini alıb götürünceye veya Allah haklarında bir yol açıncaya kadar 15 Sizlerden onu irtikâb edenlerin ikisini de eziyyete koşun eğer tevbe edib ıslâh olurlarsa onlardan vaz geçin, çünkü Allah tevvab, rahîm bulunuyor 16 Fakat Allahın kabulünü va'd buyurduğu tevbe o kimseler içindir ki bir cahillikle bir kabahat yaparlar da sonra çok geçmeden tevbe ederler, işte Allah bunların tevbelerini kabul buyurur ve Allah alîm, hakîm bulunuyor 17 Yoksa kabahatleri yapıb yapıb da tâ her birine ölüm gelince işte ben şimdi tevbe ettim diyen kimselere tevbe yok, kâfir oldukları halde ölenlere de yok, bunlar işte bunlara biz elîm bir azab hazırlamışızdır. 18

FAHİŞE; Haddini tecavüz etmiş pek çirkin, aşırı edebsizlik demektir. «elfahişe» de zinanın bir ismidir.

15. ﴿وَالّٰتِى يَاْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَآئِكُمْ﴾ Kadınlarınızdan, yâni müsliman kadınlarından zina yapanlar, Allahın çizdiği nikâh hududunu tecavüz edib onun zıddı olan o ma'lûm fi'li şenia birrıza mübaşeret edenler oldu mu ﴿فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾ siz erkeklerden şehadete ehil dört şahidin o kadınlara karşı şehadetiyle isbat taleb ediniz ﴿فَاِنْ شَهِدُوا﴾ vak'a akibinde mururı zaman olmadan derhal şehadet ederlerse -ki bunda mururı zaman şehirlerde bir ay, uzakca köylerde dört nihayet altı ay olmak üzere takdir olunmuştur.-

Kadınların bu suretle mücrimiyyetleri sabit olduktan sonra

﴿فَاَمْسِكُوهُنَّ فِى الْبُيُوتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰيهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ o kadınları ölüm canlarını alıncaya veya Allah kenidlerine bir yol tâyîn edinceye kadar odalarda habsediniz.» - Bununla zaniyenin cezası diğer bir hükmi İlâhî nâzil oluncıya kadar bir

sh:»1315

müddet için «ölünceye değin hapsi daimî» olmak üzere tayîn buyurulmuştur. Binaenaleyh sûrei Nurdaki « اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِى فَاجْلِدُوا » âyetleri nâzil olunca bu hapsi daimî cezası mensuh olmuştur ki « اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا » kaydının muktezası da budur. Şehadet hakkındaki hukm ise sübuti zina babında bir aslı muhkem olarak bâkıdır.

Erkeklerde fuhşiyyatta bulunanlara gelince: 16. ﴿وَالَّذَانِ يَاْتِيَانِهَا مِنْكُمْ﴾ sizden onu yapar olanların ikisine de ﴿فَاٰذُوهُمَا﴾ eza ediniz, yani takdiri size muhavvel olmak üzere kavlen veya filen ta'zir ile te'dib ediniz.» -Burada « وَالَّذَانِ » diye tesniye sığası irad olunması cayı işkâl olmuştur. Cumhurı müfessirîn bundan maksud zani ile zaniye olduğuna kail olmuşlar. Fakat bu surette erkeğin cezası kadından hafif olması, kadının habsi daimîden başka diğer bir ta'zir ile de cezalandırılması ve ezanın hapse dahi şümulü mülâhaza edildiği takdirde de ifadede tekrar bulunması lâzım geleceği

cihetle tatbıkında ıhtilaf da etmişlerdir. Bazıları bunun nüzulü muahhar olup evvelâ kadın hakkında « اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا » medlûlü üzere hapsi daimîyi neshetmiş ve bil'ahare sûrei Nur âyetiyle de burada mücmel olan ta'zir beyan olunarak hadde tahvil edilmiş olduğunu söylemişlerdir ki en muvafık olan da bu olsa gerektir. Diğer taraftan Mücahidden bunun zina hakkında değil, livata hakkında olduğu ve binaenaleyh « وَالَّذَانِ » iki erkekten ibaret bulunduğu nakledilmiş Ebumüslimi ıstehanî de bunu tercih eylemiştir.

17. ﴿اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ﴾ Allah tealânın kat'iyyen kabulünü va'd-ü taahhüd eylediği tevbe ancak ﴿لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوٓءَ بِجَهَالَةٍ﴾ bir cehaletle bilmiyerek fenalık yapıb da ﴿ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ﴾ sonra çok geçmeden tevbe eden, günahında ısrar

etmiyen kimselere aiddir. 18. ﴿وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ﴾ yoksa fenalıkları yapıb yapıb da ﴿حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾ nihayet her birine ölüm gelib çattığı zaman ﴿قَالَ اِنِّى تُبْتُ الْـٰٔنَ﴾ ben şimdi tevbe ettim diyenlere ﴿وَلَاالَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ bir de kafir olarak ölenlere tevbe yoktur. -Şu

halde bu ikisi arasında bulunan, ya'ni bilerek günah yapan çok geçmeden tevbe etmeyib seyyiatı i'tiyad eden ve maamafih haleti nez'a gelib hayattan me'yus olmadan evvel tevbe edenlerin tevbelerinin kabulü kat'î değildir. Meşiyyeti İlâhiyeye kalmıştır. Bu babda tahkik, şudur ki haleti nezi'den önce henüz hayattan meyus olmazdan evvel küfürden tevbe ile iyman, makbuldür. Fakat haleti nezi'de yeis halinde küfürden tevbe ile iyman makbul değildir. İymandan sonra ameli hayır kesbedebilecek bir zaman bulunmalıdır. Lâkin mü'mini fasıkın son nefesindeki tevbesi de makbul olabilir. « لَاتَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ » dır. Şu kadar ki bu tevbenin kabulü de kat'î olarak mev'ud değildir. Bu âyetler işte bunu anlatmıştır.

Seyyiatın âkıbeti böyle azabı elîm, hukmi tevbe de öyle olduğu için nikâha müteallık berveçhi âtî muharremata çok dikkat etmek lâzım gelir:

﴿١٩﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ اِلَّآ اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾

﴿٢٠﴾ وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ
قِنْطَارًا فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا اَتَاْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا
﴿٢١﴾ وَكَيْفَ تَاْخُذُونَهُ وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ وَاَخَذْنَ
مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِنَ
النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا ؕ وَسَآءَ سَبِيلًا
﴿٢٣﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ اُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ
وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْاَخِ وَبَنَاتُ الْاُخْتِ وَاُمَّهَاتُكُمُ الّٰتِىٓ
اَرْضَعْنَكُمْ وَاَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَاُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَآئِبُكُمُ
الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَآئِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ ۫ فَاِنْ لَمْ
تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ۫ وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ
مِنْ اَصْلَابِكُمْ ۙ وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size halâl olmadığı gibi verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları tazyık etmeniz de halâl olmaz, meğer ki arayı açacak bir fuhş irtikâb eylemiş olsunlar, haydin onlarla güzel geçinin, şayed kendilerini hoşlanmadınızsa olabilir ki siz bir şeyi hoşlanmazsınız da Allah onda bir çok hayırlar takdir etmiş bulunur 19 Ve şayed bir zevceyi bırakıb da yerine diğer bir zevce almak istiyorsanız evvelkine yüklerle mehir vermiş de bulunsanız içinden bir şey almayın, ne diye alacaksınız bir büthân ederek ve açık bir vebal yüklenerek mi? 20 Nasıl alırsınız ki birbirinize karıştınız ve onlar sizden kuvvetli bir misak almışlardı 21 Bir de babalarınızın nikâhı geçmiş kadınları nikâhlamayın, geçen geçti, şüphe yok ki o pek çirkindi, iğrenç idi, o ne fena âdetti 22 Sizlere şunlar haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, hemşireleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, biraderlerinizin kızları, hemşirelerinizin kızları, ve sizi emziren süt analarınızla süt hemşireleriniz ve kadınlarınızın anaları, ve kendilerile zifafa girdiğiniz kadınlarınızdan ellerinizde bulunan üvey kızlarınız şayed analariyle zifafa girmemiş iseniz beis yok - ve kendi sulbünüzden gelmiş

oğullarınızın haliyleleri ve iki hemşire beynini cem'etmeniz, geçen geçti, ona Allah gafur, rahîm bulunuyor

19. ﴿لَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَرِثُوا النِّسَآءَ كَرْهًا﴾ Cahiliyyede bir âdet varmış: bir adam yakınından biri vefat ettiği zaman kalan zevcesinin veya çadırının üstüne sevbini atıb «kendisine varis olduğum gibi karısına da varis olacağım» dermiş ve böyle dedimi o kadına herkesten ehakk olurmuş, dilerse onu eski mehirden başkasına tezvic eder, mehrini alır ve kadına ondan bir şey vermezmiş ve isterse ölen kocasında alacağı olan mehirden vaz geçirmek için (عَضْلٌ) adıl yapar, ya'ni kendi almaz, âhare tezvicine de mani' olurmuş, şayed kimse abayı atmadan kadın kendi akribasının nezdine gidebilirse kendine sahib olabilirmiş, ba'zıları da zevcesinden hoşlanmaz ve maamafih kadının malı bulunduğundan dolayı mirasına konmak için kerhen tutar, ölümünü gözler, hüsni muaşerette bulunmazlarmış. İşte bu âyet ya evvelki veya bu sebebden dolayı nâzil olmuştur. Şu halde evvelkine göre halâl olmayan irsten murad kadınların kendilerine irstir. Kadın miras olmaz. İkinciye göre de mallarına irstir. Ya'ni kerhen tutub malına konmak da halâl olmaz. Diğer taraftan ba'zıları da kadına ihtiyacı bulunmadığı halde tezevvüc eder, iyi geçinemez, bırakmak da ister, fakat mehrini nafakasını verememek ve hul'a

mecbur etmek için kadını tazyık eylerdi. Bunlara karşı da şöyle buyurulmuştur:

﴿وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَآ اٰتَيْتُمُوهُنَّ﴾ Kadınlara

verdiğinizin birazını bile almak için kendilerini tazyık, zevciyet nasîbinden men'etmeyiniz

﴿اِلَّآ اَنْ يَاْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ meğer ki pek açık, karı koca arasını ayıracak aşırı

bir edebsizlik veya bir zina yapmış olsunlar. Ancak o zaman ayrılmağa onlar sebebiyyet

vermiş olacaklarından hulu' talebinde ma'zur olabilirsiniz, yoksa yapmayınız

﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ kadınlarınızla şer'in inkâr etmiyeceği ma'ruf vechile

muaşerette bulununuz.» Burada ma'rufdan murad yatak ve infak hususlarında insaflı, sözde suhbette tatlı

bulunmak gibi hususattır. ﴿فَاِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ﴾ şayed tabiatınıza hoş gelmez, suhbetlerinden

bıkarsanız

﴿فَعَسٰٓى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ اللّٰهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ olabilir

ki siz bir şeyi hoşlanmazsınız da Allah onda bir çok hayırlar halk etmiş bulunur. Binaenaleyh onları

berveçhi bâlâ, taraflarından bir mucib olmaksızın mücerred nefsiniz hoşlanmadığından dolayı ayrılmağa

kalkmayınız, muaşeretlerine sabrediniz 20.

﴿وَاِنْ اَرَدْتُمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ﴾ ve şayed bir zevceyi boşayıb

yerine diğer bir zevce almak murad ederseniz ﴿وَاٰتَيْتُمْ اِحْدٰيهُنَّ قِنْطَارًا﴾ o

zevcelerden birine kantarla, ya'ni bir çok mal da vermiş olsanız

﴿فَلَا تَاْخُذُوا مِنْهُ شَيْـًٔا﴾ o verdiğiniz maldan hiç bir şey almayınız

﴿اَتَاْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا﴾ siz o malı kadına büthan yaparak veya açık bir

vebal yüklenerek mi alacaksınız? Ne çirkin, hiç bu yapılır mı? 21. ﴿وَكَيْفَ تَاْخُذُونَهُ

Hem nasıl alabilirsiniz ki ﴿وَقَدْ اَفْضٰى بَعْضُكُمْ اِلٰى بَعْضٍ﴾ siz bundan evvel

birbirinize geçdiniz, halvet oldunuz, bununla mehir kesbi kat'iyyet etti, mukabili alındı, size hakkı hizmetleri

sabit oldu, daha daha ﴿وَاَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ ve onlar sizden mukaddemâ

pek kuvvetli bir ahd-ü misak da aldılar.»

sh:»1321

- Bu misak Allahın emri ve Peygamberin sünneti üzere yapılan akdi nikâh ve ahkamıdır ki bununla «

فَاِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٌ بِاِحْسَانٍ» medlûlü üzere madamel'hayat hüsni

suretle sohbet ve muaşeret, olmadığı takdirde ihsan ile memnun ederek bırakmak taahhüd edilmiştir.

Halbuki hududı ilâhîyi tecavüz edenler zalimîn, ba'delmisak nakz edenler ise hasirundurlar. «

فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى» buyuran Resulullah dahi «siz onları Allahın

emanetiyle aldınız ve Allahın kelimesile halâllandınız» beyanı âlisile bu misakın ağırlığına işaret

buyurmuştur.

Bundan sonra nikâhı halâl olmayıb haram olan kadınlarla halâl olanların beyanına başlanıyor, şöyle ki

22.

﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ اٰبَآؤُكُمْ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ﴾

bir de atalarınızın ya'ni baba ve dedelerinizin menkûhası olmuş bulunan kadınların ölmüş gitmiş olanlardan başka hiç birini nikâh etmeyiniz, atanızın el sürdüğü kadına el sürmeyiniz.» - cahiliyye ahalisi kadınlara veraset mes'elsinden de anlaşıldığı üzere babalarının zevcelerini tezevvüç ederlermiş, bu âyet ile bu âdeti şenia alel'ıtlak nehyolunmuştur. Ve şayi' bir âdeti cahiliyye olduğundan dolayı diğer muharremattan evvel sureti mahsusada zecredilmiştir. Binaenaleyh dini islâmda ataların nikâhı sahih ile sake akdedib el sürmedikleri veya nikâhı fâsid ile akd edib el sürdükleri, yahud bilâ akid vatetmiş bulundukları kadınlardan hiç birini oğulları torunları nikâhlanamazlar. Çünkü nikâh lâfzı, esası lûgatte zam ma'nasına olmasına mebni kucağa çekmek ma'nasına da isti'mal olunabildiğinden menkûhada bu dahi melhuzdur.

« اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ؕ » istisnası şu iki ma'nayı müş'irdir: birincisi ölmüş gitmiş olan kadınların

nikâh edilmelerine imkân olmadığından « حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ » kabilinden muhala ta'lık ile ibaha kapısını külliyyen kapamaktır. İkincisi de her nasılsa mazide olan olmuş, geçen geçmiş, bundan sonra

sh:»1322

sakın yapmayınız, bir kerre olmuş bulundu, artık vaz geçilmez, tevbe edilmez sanıb da ısrar etmeyiniz, hemen ayrılınız» zira ﴿اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً﴾ bu hal, ya'ni oğulların, torunların ataları menkûhalarını tezevvüc etmeleri pek çirkin bir şey, bir fuhuş ﴿وَمَقْتًا﴾ menfur ve mebğuz ﴿وَسَآءَ سَبِيلًا﴾ ve pek kötü bir yoldur. Mazide de böyle idi, bu gün ve yarın da böyledir. Cahiliyyede bile haysiyyetini tanıyanlar bundan istikrah ederlerdi.

Şimdi bundan başka diğer muharrematı dinleyiniz: 23. ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ﴾ ey mü'minler! size şunların nikâhı haram kılındı:

1- ﴿اُمَّهَاتُكُمْ﴾ analarınız, kendi anneleriniz, babanızın ve ananızın anaları ve onların anaları ihl.. Nineleriniz.. Ataların alel'ıtlak menkûhalarını nikâh haram olunca anaların, ninelerin haram olduğu da evleviyyletle anlaşılmış ise de ehemmiyyetine binaen bilhassa tasrih edilmiştir.

2- ﴿وَبَنَاتُكُمْ﴾ kızlarınız ki gerek bizzat kendi evlâdınız olan kızlar, gerek oğullarınız veya kızlarınızın kızları olan torunlarınız, gerekse torunların torunları ılh.. kızlar.

3- ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ﴾ kız kardeşleriniz ki gerek ana baba bir, gerek baba bir, gerek ana bir bütün hemşireleriniz.

4- ﴿وَعَمَّاتُكُمْ﴾ ammeleriniz, ya'ni babalarınızın, dedelerinizin hemşireleri olan alel'umum halalarınız, bibileriniz.

5- ﴿وَخَالَاتُكُمْ﴾ hâleleriniz, ya'ni analarınızın ve ninelerinizin hemşireleri olan büyük küçük alel'umum teyzeleriniz.

6- ﴿وَبَنَاتُ الْأَخِ﴾ Ve biraderinizin kızları, gerek evlâdı ve gerek torunu ilh.. yeğenleriniz.

sh:»1323

7- ﴿وَبَنَاتُ الْأُخْتِ﴾ Ve hemşirenizin kızları, kezalik alel'umum yeğenleriniz.

Buraya kadar beyan olunan yedi mahrem neseb cihetinden olanlardır.

8- ﴿وَأُمَّهَاتُكُمُ الَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ sizi emzirmiş olan analarınız, yani süt analarınız ve nineleriniz ilh.

9- ﴿وَأَخَوَاتُكُمْ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴾ Radaan kız kardeşleriniz, yani süt hemşireleriniz.» - Zira süt emzirenlere ana, emenlere kardeş ıtlak edilmiş olması bunlarda neseb evsaf ve ahkâmının cereyanını istilzam eder. Süt analar, süt hemşireler bulununca süt babalar, süt kızlar, süt halalar, süt teyzeler, süt birader ve kızları hep var demektir, binaenaleyh radaan haram olanların da bu kıyas üzere berveçhi balâ yediye baliğ olacağı ve bu ikisinin zikriyle mütebakısinden iktifa edildiği anlaşılır. Gerçi ma'rızı beyanda sükût hasr ifade ederse de delâleti olamaz. Filvakı' aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz bu işareti tavzih veya bu icmali beyan için «

كُلُّ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ = nesebden haram olanların

hepsi rada'dan haram olur» buyurmuştur. Binaenaleyh burada « وَقِسْ عَلَيْهِمَا » meâlinde bir işaret ve icaz bulunduğu ve bu suretle buraya kadar neseben yedi, radaan ya yedi olmak üzere min haysülmecmu' on dört meharim ta'dad edilmiş olduğu unutulmamalıdır. Bundan sonra da musahereten haram olanlara geliyoruz:

15- ﴿وَأُمَّهَاتُ نِسَآئِكُمْ﴾ Alel'ıtlak kadınlarınızın, ya'ni gerek medhulün biha olsun ve gerek olmasın menkûhalarınızın anaları, kayın analarınız ilh.

16-

﴿وَرَبَآئِبُكُمُ الّٰتِى فِى حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَآئِكُمُ الّٰتِى دَخَلْتُمْ بِهِنَّ﴾

dahıl olduğunuz kadınlarınızdan doğmuş rebibeleriniz, ya'ni üvey kızlarınız ki -ekseriyyet itibarile- tahtı

terbiyenizdedirler. ﴿فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾

bu surette kadınlarınıza dahil olmuş değil iseniz rebibelerinizi nikâhda size günah yoktur. Demek ki anaları vatı kızları haram kılar. Kızları mücerred nikâh da anaları haram kılar.

17- ﴿وَحَلَآئِلُ اَبْنَآئِكُمُ الَّذِينَ مِنْ اَصْلَابِكُمْ﴾ sulblerinizden bizzat ve bilvasıta gelen oğullarınızın halileleri olan gelinleriniz ki bütün torunların zevcelerine de şamildir, « مِنْ اَصْلَابِكُمْ » kaydile üvey oğullardan ve oğulluklardan ihtiraz edilmiştir.

18- ﴿وَاَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْاُخْتَيْنِ﴾ İki hemşire beynini tahtı nikâhta cem'etmeniz, kezalik biri erkek farz edildiği takdirde diğerine nikâhı caiz olmayan iki kadının, meselâ bir kızla halasının veya teyzesinin cem'i de iki hemşirenin cem'i gibi haramdır. Bunun için aleyhissalâtü vesselâm meşhur bir hadîsinde buyurmuştur ki =

لَا تُنْكَحُ الْمَرْاَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَلَا عَلَى خَالَتِهَا وَلَا عَلَى ابْنَةِ اَخِيهَا وَلَا عَلَى ابْنَةِ اُخْتِهَا » bir kadın ne halasının, ne teyzesinin, ne biraderzadesinin ne hemşirezadesinin üzerine nikâh olunmaz» ﴿اِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ ancak mazîde geçmiş olanlar müstesna, onlardan dolayı muahaze yoktur. Netekim Ya'kub aleyhisselâmın şeriatında vardı ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ ona Allah gafur, rahîm bulunuyor. Fakat hâlen ve istikbalen bunlar memnu' ve haramdırlar.

19- ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ﴾

sh:»1325

﴿٢٤﴾ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۚ كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de harb esiri olarak ellerinizde milk bulunanlar müstesna olmak üzere evli kadınlar, işte bütün bunlar size Allah yazısı olarak haram; Bunların maadası ise sifahdan kaçınarak namuslu yaşamak üzere mallarınızla isteyesiniz diye size halâl kılındı, o halde hangilerinden nikâh ile müstefid oldunuzsa mehirlerini kendilerine verin ki farzdır, o mehri kesişdikten sonra aranızda rızalaştığınızda da size bir cünha yoktur, her halde allah alîm, hakîm bulunuyor 24

24. ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَآءِ اِلَّا مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ milki yemininiz olan: harbde esir olub elinizde milk olmuş bulunan cariyeler müstesna olmak üzere bütün muhsaneler, ya'ni evli hur kadınlar da hepsi size haram kılındı.» -Bununla « وَلَا تَنْكِحُوا » dan buraya kadar icmalen on beş, tafsılen yirmi yirmi bir nevi' kadın tahrim edilmiş oldu. Demek ki gerek müslimanların, gerek zimmîlerin ve gerek harbîlerin tahti nikâhında bulunan ve hur olan bütün kadınların da umumiyyetle nikâhları haramdır. Ancak harbde esir olub hurriyyetlerini zayi' etmiş bulunan cariyelerin nikâhı umumiyyetle haram değildir.

Buradaki « الْمُحْصَنَاتُ » kıraeti aşerenin hepsinde « ص » dın fethiyle, bundan maadasında ise gerek « الْمُحْصَنَاتُ » ve gerek « مُحْصَنَاتُ » kisaî kıraetinde « ص » dın kesrile, mütabaki kıraetlerde yine fethile okunur. Biri ıhsandan ismi mef'ul, biri de ismi fail sıgasıdır.

sh:»1326

Ihsan, lûgatte menaat ve muhkemlik demek olan hasanetten muştak olub bir mevkıi kal'a gibi müstahkem yapmak ve kocası karısını na mahremden hıfz-ü sıyanet eylemek ma'nalarına müteaddi, ırzını muhafaza edib ıffetli olmak veya evlenmek manalarına lâzım olur. Kur'nada da tezevvüc veya hurriyyet veya islâm

veya ıffet dört ma'na ile alâkadar olub yerine göre münasibine masruf olur. Binanealeyh burada muhsanat evli ya'ni zatüzzevc ve « اِلَّا مَا مَلَكَتْ » istisnası karinesile de hurrolan kadınlar demek olduğu aşikârdır.

« مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ » yemin, esasen sağ el ma'nasına olduğundan milki yemininiz demek ellerinizle meşru' surette bihakkın kazandığınız milkleriniz demektir ki en ziyade köle hakkın kazandığınız milkleriniz demektir ki en ziyade köle ve cairyelerde isti'mal olunur. Burada mevzuıbahs kadınlar olduğu için bundan murad bihakkın malik olduğunuz cariyeler demek olduğu da zâhirdir. Bunlar kadınlardan istisna edilince geride ancak hurrolanlar kalır. Ve sureti umumiyyede tahrim olunan muhsanatın da hurrolan zatüzzevc kadınlar demek olduğu anlaşılır. Demek olur ki hurrolmıyan kadınlar izdivac etmiş de bulunsalar hurreler gibi sureti umumiyyede haram değildirler. Bunlar ahkâmı mahsusaya tabi'dirler. Bunların haram olanları bulunabileceği gibi halâl olanları da bulunabilecektir. Zira dârı harbdeki zevciyyetin ilk esaret sırasında hukmü mürtefi' olabilir de maliklerine halâl olacağı gibi bir man'â anlaşılmamalıdır. Ya'ni istisna, mutlak hurmetten değil, umum hurmetten ıhracdır. Şumuli nefiy tarikile cariyelerin hıllini ta'mim için değil, nefyi şümul tarikile tahrimin şumuli küllîsini nefy içindir. Diğer cihetten bu istisna bundan sonraki ikinci âyette beyan olunacak ma'naya bir nevi' işareti de haizdir.

sh:»1327

﴿كِتَابَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ﴾ -tâ yukarıdaki « حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ » hükmüne merbuttur.

Ya'ni berveçhi bâlâ zikrolunan kadınların tahrimi üzerinize sureti kat'iyyede yazılmış bir Allah yazısıdır.

Bunların hurmeti nikâhı beşerî, bir hattı hümayun değil, bir hattı İlâhî muktezasıdır. Nikâh rabıta ve

muamelesinin zatî olan bir takım levazımı içtimaiyye-vü hukukıyye ve ahlâkıyyesi vardır. Bu suretle işbu

hurmeti neseb, hurmeti rahım, hurmeti rada', hurmeti sıhriyyet, hurmeti ıhsan nikâhın ve aile teşkilinin

muktezai mahiyyeti ve vaz'ı İlâhî ile çizilmiş hudud ve hukukı esasiyyesidir.

Bunlar tahrim edildi ﴿وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَآءَ ذٰلِكُمْ﴾ ve bunların maadası kadınlar

size halâl kılındı ki ﴿اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾ siz

erkekler muhsın ve gayri müsafıh olarak -yani ıffetinizi muhafaza ederek ve sifahtan sakınarak- mehir veya

semen olacak mallarınızla nikâhlarını veya milkiyyetlerini taleb edesiniz.» - Muhsın olmak ıffetini muhafaza

etmektir ki ıhsan veya tahsını nefis dahi denilir. Müsafeha, «sefh» ten müfaaledir. Sefh; esasen kan ve su

makulesi mayiatı döküb akıtmak demek olduğundan müsafeha veya sifah, sırf suyunu boşlatmak, yani

tarafeyn hars-ü tenasül maksadında bulunmayıb mücerred su akıtarak kazayi şehvet etmek mefhumunu

ifade eder. Ve bunun için zinaya sifah denilir. Demek olur ki berveçhi balâ kadınların halâl kılınmasından maksadı aslî, yani nikâhın ve istifşarın hikmeti meşruiyyeti tahsını nefis ve hars-ü tenasüldür. Kazayi şehvet buna müteferri'dir. Yoksa mücerred kazayi şehvet maksadiyle nikâh veya temellük caiz değildir. Bu maksad da ya hafi veya aşikâr olur. Hafi olur, yani yalnız kalbde kalırsa akli nikâh zahiren sahih olsa da diyaneten halâl olmaz. Fakat zahir de mübhem olursa, meselâ akdin mücerred istimta' kasdiyle

sh:»1328

olduğu tasrih edilir veya bir müddeti muvakkate ile tevkıt olunursa bu surette nikâh hem diyanetten hem kazaen fasid olur. Binaenaleyh «غَيْرَ مُسَافِحِينَ» kaydinden temamen anlarız ki nikâhı müt'a, tabiri âherle metres tutmak halâl değildir, bir sifahtır. Erkekle kadın beynindeki alâkai fıtriyyenin hikmeti hılkati abı revânı hayatın, akîm bir zevki mücerred için itlafı değil «وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً» hükmünün tecellisidir. «نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ» dür «نساوكم لهو لكم» değildir. «رَبَّنَا مَاخَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا», daha esasında «هُوَالَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيعًا» âyetinden anlaşıldığı üzere insanların nefislerinde ve ırzlarında aslolan ibaha değil, hurmettir. Ve bunun için burada da evvelâ muharremat ta'dad edilmiş, ba'dehü müsafehadan ictinab ve ıhsan gayesi üzerine ve emval mukabilinde

talebi nikâha müsaade olunarak hıl beyan olunmuştur. Velhasıl nikâh, sifahın zıddıdır. Sifah batıl ve gayri meşru'dur, gayei hılkati tahvile çalışmaktan başka bir şey değildir. Nikâh, hüsni niyyetle ve gayri muvakkat olmak üzere akdedilmek lâzımdır. Bir de « اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ » kaydi şunu gösteriyor ki mehir nikâhın levazımındandır. Nikâh denildimi mukabilinde bir mal söylenmemiş olsa bile behemehal bir mehirden hali olmıyacaktır. Binaenaleyh bu şeraıt altında ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ﴾ o halâl kadınlardan her hangi birisiyle istimta' ve intifa ederseniz ﴿فَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ onların ecirlerini, yani bedeli budu'ları olan mehirlerini bir fariza olarak veriniz. Duhul ile temamı mehir borc olur.»- Sûrei Bakarede kabledduhul talâk vukuunda ise « فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ» buyurulmuş idi. Maamafih ﴿وَلَاجُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهٖ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ﴾ mehir farz-ü takdir olunub tesmiye edildikten sonra her ikinizin bitterazı yaptığınız tenzil veya ibrada günah yoktur.

Netekim balâda «

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا»

sh:»1329

buyurulmuştu. ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Şüphe yok ki bunları böyle

emreden Allah bir alîm, hakîm bulunuyor. Şimdi bilhassa cariyelerin nikâhına gelelim:

﴿٢٥﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ ؕ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۚ فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ ۚ فَاِذَآ اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ ؕ ذٰلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ ؕ وَاَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ ؕ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿

Meali Şerifi

İçinizden her kim hurrolan mü'min kadınları nikâh edecek genişliğe güç yetiremiyorsa ona da ellerinizin altındaki mü'min cariyelerinizden var, Allah kadrinizi iymanınızla bilir, mü'minler Hep biribirinizden sayılırsınız, onun için fuhuşta bulunmayarak, gizli dost da edinmiyerek namuslu yaşadıkları haled onları sahiblerinin izniyle nikâh ediniz ve mehirlerini

sh:»1330

güzellikle kendilerine veriniz, eğer evlendikten sonra bir fuhş irtikâb ederlerse o vakıt üzerlerine hur kadınlar üzerine terettüb edecek cezanın yarısı lâzım gelir, şu suret günaha girmek korkusu olanlarınız içindir, yoksa sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır, bununla beraber Alalh gafurdur, rahîmdir 25

25.

﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ﴾

-burada muhsanat, milki yemin mukabili olduğundan hur kadınlar ma'nasınadır.- Ya'ni içinizden her kim hurre ve mü'mine olan kadınları nikâh edecek fazla bir istitaatı maliyyeyi haiz değil ise

﴿فَمِنْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ bu da milki yemininiz olan

﴿مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ genç ve mü'mine cariyelerinizden nikâh etsin. -Hurre bir zevcesi yoksa veya hurre almağa ıktidarı malîsi müsait değil ise nikâh ile cariyei mü'mine alsın. Zira bunun masrafı azdır. Lâkin her halde mü'mineyi tercih etsin. Mü'mine ve cariye nikâhını alel'ıtlak bir zül addetmesin çünkü ﴿وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاِيمَانِكُمْ﴾ Allah iymanınıza a'lemdir

﴿بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ﴾ siz biri birinizden: mü'minlerin hurrolanlarile olmıyanlarınız bir dinden,

bir cinstensinizdir- Hüsni niyyetle onları tezevvüc etmek indel'icab bir erekk için zül değildir. Zina tehlükesi daha büyük bir züldür. Şu kadar ki bunları hurre olan kadınlara tercih etmek ve hurrelerin hukukuna tecavüzdür. Bunun için tahtı nikâhında hurrei mü'mine bulunan bir adam onun üzerine cariye tezevvüc etmek asla caiz olmıyacağı gibi bir hurrei mü'mineyi nikâh edebilmek kudretine malik hur bir erkeğin de cariye tezevvüc etmesi mekruh veya haramdır ve o zaman cariye nikâhı bir züldür. İmami Şafiî Hazretleri âyetin mefhumı muhalifini nazarı dikkate alarak buna haram

sh:»1331

demiş ise de İmamı a'zam kerahetine kail olmuş, haram olan ancak hurre üzerine cariye nikâhına kalkışmak olduğunu beyan etmiştir.

Cariye nikâhının şartı sıhhatine, hukmüne ve gayesine gelince:

﴿فَانْكِحُوهُنَّ بِاِذْنِ اَهْلِهِنَّ﴾ imdi cariyeleri sahiblerinin iznile nikâh ediniz ﴿وَاٰتُوهُنَّ اُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ ve mehirlerini veya nefakalarını kendilerine ma'ruf vechile güzelce veriniz ve bunları ﴿مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ اَخْدَانٍ﴾ evsafile muttasıf olmaları üzere, bu halleri yaşamaları maksadile nikâh ediniz.»-

اخدان «haden» in cem'idir. İttihazi ahdan gizli dost tutmak demektir. Devri cahiliyyede iki nevi' zina vardı. Birisi umuma karşı açıktan kârhanecilik, diğeri de birini dost tutarak hususî bir surette gizlice zina etmek idi. Ve bunlar alel'ekser cariyelerle yapılırdı. İslâmda bunların ikisi de menolunmuştur. Şayanı dikkattir ki hurrelere aid olan âyette erkeklerin sifahı, burada da kadınların sifahı tasrih olunarak menedilmiştir. Bu ise büyük bir edeb ve belâğati muhtevidir. Evvel emirde hurr olan kadınların sifaha tenezzül etmiyecekleri ve onlar hakkında sifah ve zinâ ihtimalini tasavvur bile lâyık olmadığını ve böyle bir ihtimal olsa olsa erkekler yüzünden ve erkeklerin ıffetsizliği dolayısile mütesavver olabileceği, cariyelere gelince bunların hasbezzarure sefaleti sifaha düşebilmeleri pek melhuz ve hattâ cahiliyyede âdet olduğu ve maamafih bununda yine erkeklerin ahlâksızlığından neş'et ettiği ve bu sefaleti kaldırmak da erkeklerin elinde bulunduğu, erkekler hüsni niyyetle hareket edib vazifelerini iyfa ettikleri takdirde bunların da bu sefaletten kurtulacağı ve binaenaleyh müslimanların hep bu gayei ıffet ve salâhı ta'kıb etmeleri lüzumu anlatılmıştır.

sh:»1332

Binaenaleyh ﴿فَإِذَآ أُحْصِنَّ﴾ cariyeler tezevvüc ile ıffetleri te'min olunduktan sonra ﴿فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ﴾ fuhşe sülûk ederler, zina yaparlarsa

hur kadınlara tatbıkı vacib olan cezanın yarısı vacib olur. Zira bu şeraıt altında ma'ziretleri kalmaz ve maamafih esaret boyunlarında bulundukça hurreler seviyyesinde de tutulamazlar. Bunun için ﴿ذٰلِكَ﴾ cariye tezevvücü ﴿لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ﴾ içinizden galebei şehvetle bozulmak, günaha girmek, zina tehlükesine düşmek korkusu bulunanlar hakkındadır. Yoksa ﴿وَاَنْ تَصْبِرُوا﴾ sabretmeniz. ﴿خَيْرٌ لَكُمْ﴾ hakkınızda daha hayırlıdır.» -İmamı Şafiî Hazretleri buradan ne hurre ne cariye hiç evlenmemeniz daha hayırlıdır, ibadet nikâhtan efdaldır, ma'nâsını anlamış ise de eimmei Hanefiyyenin dediği gibi bunun cariye nikâhı hakkında olduğu zahirdir. Demek ki mehr-ü infak kudreti bulunanlar için galeyanı şehvet halinde nikâh vacibdir ve böyle bir halde hurrenin mehr-ü infakına kudreti yetişmiyecek olanlara bir cariye olsun tezevvüc etmesi vacib ve bunda mü'mineyi tercih eylemesi de lâakal mendubdur. Çünkü cariyelerin dahi sefaletten kurtulmaları matlûbdur. Buna ise mü'mine hepsinden ziyade lâyıktır. Binaenaleyh vücub da ancak zina korkusu bulunanlar hakkındadır. Bu korku olmadığı takdirde cariye tezevvücü vacib olmak şöyle dursun mendub bile değildir. Zira bunda bir taraftan hurrelerin sukutuna sebebiyyet vermek, diğer taraftan neseb necabetini ve evlâdın ıstıfasını ıhlâl etmek gibi mahzurları da vardır. Bunun için Hazreti Ömer «cariye tezevvüç eden her hangi bir hur, hurriyyetinin yarısını zayi' etmiş olur» demiştir.

sh:»1333

Lâkin bütün bu mahzurlar zina tehlükesine karşı hiçtir. Çünkü zina doğrudan doğru tohumunu itlâf ve sureti umumiyyede gerek erkek ve gerek kadınlar için pis bir zillet ve nev'i beşer için pek büyük sefalettir. Ve insandan başka hayvanat içinde hiç biri dişisini mahza suyunu telef etmek için ta'kıb etmez. İnsanlar elinde mahbus edilen erkek hayvanlar istisna edilirse kediler köpekler bile dahil olmak üzere hiç bir hayvan kösnümiyen dişisine cebren saldırmaz ve fi'lini mahza telkıh için yapar. Hatta develerin dişi sidiğini koklaması telkıhli olub olmadığını farketmek için olduğu ma'ruftur. Hasılı hayvanatın bile muamelei behimiyyesinde sifah mahiyyeti yoktur. Garize ve fıtratleri ta'biri aharle sevkı tabiîleri buna meydan vermez. Bu rezalet, bu sevdayı akamet beşeriyyeti hayvanattan daha süflî bir vaz'iyyete düşüren bir feciadır. Bu felâkete düşmekten ise cariye olsun tezevvüc etmelidir. Maamafih bu korku yoksa sabır daha hayırlıdır. Gerçi bunda da tenasülden mahrumiyyet varsa da ﴿وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ dir. Halbuki zinakârlar için azabı elîm vardır.

Bu beyanattan sonra rahmeti İlâhiyye muktezasınca hikmet ve makasıdı teşri'iyeye müteallık olarak buyuruluyor ki:

﴿٢٦﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ

وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴿﴾

sh:»1334

﴿٢٨﴾ يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴿﴾

Meali Şerifi

Allah sizlere bilmediklerinizi bildirmek ve sizden öndekilerin yollarını göstermek ve salâha rücuunuzu görerek günahlarınızı bağışlamak dileyor, Hem Allah alîmdir hakîmdir 26 Allah tevbekâr olduğunuzu görerek size nazar buyurmak istiyorken o şehvetleri ardında koyanlar sizin büyük bir yamıklıkla yamılmanızı istiyorlar 27 Allah sizden ağır teklifleri hafifletmek istiyor, öyleya İnsan zaiyf yaradılmıştır

28

_____

26. ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ﴾ Allahın bu teşri'attan muradı size halâl ve harmı farkettirib açıkça anlatmak ﴿وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ ve sizi sizden evvelkilerin sünnetlerine ya'ni sülûk edib ni'met-ü saadete irdikleri yollara hidayet ve delâlet etmek ﴿وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ ve devri cahiliyyede sizden nazarını, rahmetini çekmiş iken sizi İslâm ile böyle tarikı salâha irca' edib günâhlarınızdan tevbe ettirerek üzerinize rahmet ve in'amını tevali ettirmektir.»

- Ya'ni burada « اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَاالضَّآلِّينَ » duasına bir cevabı mahsus vardır. Bu beyan olunan hill-ü hurmet ahkâmı büsbütün yeni teşri' olunmuş ve hiç tecribe edilmemiş bir yol değil esasen muktezayı hılkat ve fıtrat olub sizden mukaddem olanların ni'met-ü saadete irmelerine sebeb olmuş mücerreb ve salım yollarıdır. Bundan evvel mütena'ım olan enbiya ve salihînin mes'udiyyetleri bilhassa bu yolda olmuştur. Binaenaleyh burada şerayi'ı salifenin pek güzel bir inkişaf ile takriri vardır. Bundan sapanların üzerinden nazarı İlâhî çekilir ve tekrar bu yola sülûk edenlere de

yine nazarı İlâhî avdet eder. Zira « اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِاَنْفُسِهِمْ » dir. İşbu « وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ » nassı celîli şerayii mütekaddimeden ba'zı

ahkâmın takririne delâlet ettiği cihetle İlmi usuldeki « شَرَايِعُ مَنْ قَبْلَنَا شَرِيعَةٌ لَنَا اِذَا قَصَّهَا اللّٰهُ وَ رَسُولُهُ » kaidesini tansıs etmiş olduğunda şüphe yoktur. Ve yine şübhe yok ki burada bu takrir berveçhi balâ vahiy ve beyanı ilâhî ile olmuştur. Bununla beraber biz şunda da iştiba etmiyoruz ki burada vahyile takrirden başka alel'husus devri nübüvvetten sonrası için istinbatı ıleli ahkâmda tecribenin de bir ehemmiyyeti azîmesi bulunduğuna işareti mahsusa vardır. Her halde içtihadatı teşri'iyyede yalnız delâleti elfaz ile iktifa edilmeyib tecribe ile hayatın cereyanı haricî ve hikemîsi dahi nazarı i'tibarda tutulmak lâzım gelecektir. « فَاعْتَبِرُوا يَآ اُولِى الْاَبْصَارِ » emrinde bu nokta pek mühim bir mevkı' işgal etmiştir. Şu şart ile ki her hususta olduğu gibi bunda da şehvetten ve teşehhiden iyice ihtiraz etmek ve hadisata kasdı şehvetle bakmamak bir şart olduğu da şimdi anlaşılacaktır ﴿وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ dir. Teşri' bir eseri irade olmakla beraber teşri'ı İlâhî ibn-ü hikmetle müterafıktır. Rahmaniyyete İlâhiyye esbaba mütekaddim ise de rahimiyyeti İlâhiye, nizamı esbab üzerine cereyan eder 27.

﴿وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ﴾ o gafurı rahîm ve alîmi hakîm olan Allah sizin tevbe ve salâhınızı görüb üzerinizden daima nazarı rahmetle bakmak ve mes'ud etmek istiyor

﴿وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ اَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴾ o şehevat arkasında koşub keyflerine tabi' olanlar da büyük bir inhiraf ile tarikı haktan sapmanızı, kendilerine

uyub haram, halâl tanımıyarak fenalık yollarında dolaşmanızı ve uçurumlara sürüklenmenizi istiyorlar.

Binaenaleyh siz böyle facirlerin arzularına tabi' olmayınız. İctihadatınızda ef'al-ü harekâtınızda şehvete

değil hikmete ve beyanatı İlâhiyyeye ve önünüzde bulunan

sh:»1336

erbabı rüşdün siyretlerine tebeıyyet ediniz ve ilmi teşri'i islâmîde pek büyük bir esas olan şu âyete bakınız:

28. ﴿يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْۚ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾

Allah tealâ sizden ağır teklifleri kaldırıb mes'uliyyetinizi tahfif etmek ister. Zira insan zaiyf olarak

halkedilmiştir.» -Binaenaleyh babı teşri'de şehvete tabi' olmak caiz olmadığı gibi şiddet-ü tazyık de caiz

değildir. Burada «

رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا

» dualarının bir eseri icabeti vardır ki «

«وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَالْاَغْلَالَ الَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْۜ»,«

«يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَۖ»,«

وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍۜ

» âyetleri, kezalik «

جئتكم بالخيفية السمحة

» hadîsi nebevîsi hep bu düsturı yüsür ve tahfifi natıktırlar.

İnsanlar zannettikleri gibi kaviy bir mahlûk değildirler. Şiddete dayanamazlar, tahfife muhtacdırlar ve dini islâm onlara bu tahfifi bahşetmek için gelmiştir. Bu esasata binaen nikâh hususunda da teşdidat gösterilmemeli, zinâya ve sui istimale meydan vermemek için ahkâmı ve muamelâtı nikâh teshil olunmalıdır. İbni Abbas Hazretlerinden merviydir ki şöyle demiştir: Sûrei Nisada sekiz âyet bu ümmet için güneşin üzerine doğduğu ve battığı şeylerin hepsinden hayırlıdır.

1- «يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ»,

2- «وَاللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ»,

3- «يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ»,

4- «اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ»,

5- «اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ»,

6- «اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ»

7- «وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ»

8- «مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ»

Bu esasatı teşri'iyye anlaşıldıktan sonra: nikâhın kudreti maliyye ile bir alâkai mahsusası bulunmasına mebni emvalin kesb-ü tasarrufuna müteallık olmak üzere ayrıca bir hıtab ile buyuruluyor ki:

sh:»1337

﴿٢٩﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٣٠﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ﴿٣١﴾ اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ

اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ ؕ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا
وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ ؕ وَسْـَٔلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ ؕ اِنَّ اللّٰهَ
كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٣﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِىَ مِمَّا تَرَكَ
الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ ؕ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿

sh:»1338

﴿٣٤﴾ اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ
عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَآ اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ
حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ؕ وَالّٰتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ
فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ ۚ فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا
تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٥﴾ وَاِنْ
خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا ۚ
اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا
خَبِيرًا ﴿٣٦﴾ وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْـًٔا وَبِالْوَالِدَيْنِ

اِحْسَانًا وَبِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِى
الْقُرْبٰى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۙ وَمَا
مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ۙ﴿

sh:»1337

﴿٣٧﴾ اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَاْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ
اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ ۗ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ۚ ﴿٣٨﴾
وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَلَا
بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهٗ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٩﴾
وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ
اللّٰهُ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ
ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُضَاعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ اَجْرًا عَظِيمًا
﴿٤١﴾ فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى
هٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ۗ ﴿٤٢﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ
لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ ۗ وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا ۚ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Mallarınız aranızda batıl

sh:»1340

behanelerle yemeyin, kendiliğinizden rızalaşarak akdettiğiniz bir ticaret olmak başka, kendilerinizi öldürmeyin de, Allah size cidden bir rahîm bulunuyor 29 Her kim de tecavüz ederek, zulm ederek oun yaparsa yarın onu bir ateşe yaslayacagız Allaha göre bu kolay bulunuyor 30 Eğer siz nehyedildiğiniz günahların büyüklerinden ictinab ederseniz sizden kabahatlerinizi keffaretleriz ve sizi hoş bir mesleğe koyarız 31 Bir de Allahın ba'zınıza diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin, erkeklere çalışmalarından bir nasıb vardır, kadınlara da çalışmalarından bir nasıb vardır, çalışın da Allahdan fazlını isteyin, her halde Allah her şeye alîm bulunuyor 32 Erkek ve dişi her biri için baba ve ananın ve en yakın akribanın, ve akd ile yeminlerinizin bağladığı kimselerin terikelerinden varislere de tahsıs ettik onlara da nasıblerini verin çünkü Allah her şeye karşı şahid bulunuyor 33

Er olanlar kadınlar üzerinde hâkim dururlar, çünkü bir kerre Allah birini diğerinden üstün yaratmış bir de

erler mallarından infak etmektedirler, onun için iyi kadınlar itaatkârdırlar, Allah kenidlerini sakladığı cihetle kendileri de gaybı muhafaza ederler, serkeşliklerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince: evvelâ kendilerine nasıhat edin, sonra yattıkları yerde mehcur bırakın, yine dinlemezlerse döğün, dinledikleri halde incitmeye behane aramayın, çünkü Allah çok yüksek, çok büyük bulunuyor 34 Eğer karı, koca arasının açılmasından endişeye düşerseniz bir hakem onun tarafından, bir hakem de bunun tarafından gönderin, bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse Allah aralarındaki dargınlık yerine geçim verir, şüphesiz ki Allah bir alîm, habîr bulunuyor 35 Hem Allaha ibadet edin ve ona hiç bir şeyi şerik koşmayın, sonra babaya anaya ihsan edin, akribanıza da öksüzlere de, yoksullara da, yakın komşuya da, uzak komşuya da, arkadaşa da yolda kalmışa da, ellerinizdeki memlûklere de, her halde Allah kurumlu öğüngen olanların hiç birini sevmez 36 Onlar ki hem kıskanırlar hem de herkese kıskançlık tavsıye ederler

sh:»1341

ve Allahın kendilerine fazlından verdiği şeyleri saklarlar, biz de öyle nankörlere terzil edici bir azab hazırlamışızdır 37 Onlar ki Allaha ve Âhıret gününe inanmazlar da mallarını nasa gösteriş için sarfederler, her kim de kendine Şeytan arkadaş olursa artık o ne fena arkadaştır 38 Ne vardı bunlar Allaha iman getirseler ve Âhıret gününe inansalar da Allahın kendilerine merzuk buyurduğu şeylerden infak etselerdi? Ziyan mı ederlerdi? Allah kendilerini bilirdi 39 Her halde Allah zerre miskali zulmetmez ve eğer bir hasene

olursa onu kat kat artırır bir de tarafından azîm bir ecir verir 39 Her halde Allah zerre miskali zulmetmez ve eğer bir hasene olursa onu kat kat artırır bir de tarafından azîm bir ecir verir 40 Bakalım nasıl olacak: Her ümmetten bir şahid getirdiğimiz, seni de onların üzerine şahid getirdiğimiz vakıt? 41 İşte o gün öyle arzu edecek o küfredib Peygambere asî olanlar ki keşke hâk ile yeksan edilselerdi de Allaha bir sözü ketmetmeselerdi 42

_____

29. ﴿لَا تَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ Mallarınızı aranızda -yani gerek umumen ve gerek karı koca ve akriba beyninde- batıl, yani haksız, gayri meşru' bir veçhile boş boşuna yemeyiniz, hem yekdiğerinizin malını muhık ve meşru' bir sebeb olmaksızın almayınız, hem de o malları heder etmeyiniz.» -Sûrei Bakaredeki «

«وَلَاتَاْكُلُوٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ

âyetine bak.

BATIL; Sırkat, hıyanet, gasb, kumar, ribâ, mübadelâtı faside ve sefahet, israf ve bütün esbab-ü makasıdı gayri meşruanın hepsine, yani hem sebebi kesbe ve hem sureti sarfa şamildir

﴿اِلَّآ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ ancak o emvalin aranızdaki

terazıden husule gelen bir ticaret olması başka. -Yahud- « تِـجَـارَةً » Asım, Hamze, Kisaî, Halefi aşir kıraetlerinden maadasında ref' ile okunduğuna göre -ancak aranızda terazıden husule gelen bir ticaret bulunması başka, bundan ve bunu yemekten menhi değilsiniz.»- Bu istisnanın mâkablindeki muamelâtı batılede mefhumen dahil olmadığı cihetle istisnai munkati'

sh:»1342

olduğu ve binâenaleyh kasr ifade etmediği ve şu ticaretten başka, hibe, sadaka, temlik, ibaha ve irs gibi diğer esbabı meşruanın vücuduna mani' olmıyacağı beyan olunuyor. Ticaretin tahsisen zikrine gelince: Bunun hikmeti olarak deniliyor ki: Bununla ticaretin esbabı milk içinde en mühim ve en kesirülvuku bir esas ve erbabı haysiyyet için en muvafık bir tarikı olduğu anlaşılmıştır. Biz buna şunu ilâve edeceğiz: Evvelâ, bunlar yalnız hukukî noktai nazardır. Halbuki âyetin siyakı nikâh ve infak için istihzaratı maliyye ile de alâkadar olduğundan daha ziyade iktisadî haysiyyeti de haizdir. Yani malların istihsali veleve esbabı meşrua dahilinde olsun istihlâkatında ıktisad edilmesi ve hazır mal yemek sevdasında bulunulmayıb eldeki emvalin tenmiye olunması ve bir sebebi zarurî olmadıkca sermayeye dokunulmayıb hasılâtından ve kârından yenilmesi, ve bu miyanda bilhassa ticarette itina olunması, ticarette de terazı esasına iyi riayet edilmesi ve şu halde diğerlerinin emvali şöyle dursun kendi mallarının bile boş boşuna yenib yedirilmemesi lüzumu ıhtar edilmiştir.

Saniyen, istisnai münkati bu tevehhümün def'i için istidrâk mevkı'inde bulunacağından burada hukukî ve şer'î noktai nazardan mühim bir müşkilin de halli vardır. Zira mücerred kıyasi aklî ile düşünüldüğü zaman ticaret ribih kasdiyle mübadele demek olduğuna, mübadele mefhumu ise tam bir muadele manâsını mutazammın bulunduğuna nazaran her hangi bir mübadelede bir tarafın bir ribih istifade etmesi işbu mübadele ve musavat esasına mugayir ve binaenaleyh riba gibi bir batıla şebih olması ihtimali kıyası celi ve daima variddir. Hattâ muamelâtı maliyyede mübadele ve muaveza pek mühim bir esas olmakla beraber nefsinde sarahaten makul bile değildir. Çünkü aklen bir malın diğerine bedel olması makul ise mübadele abes, değil ise bir yalan demek olur. Zarurî

olan bazı ihtiyacat dolayısiyle «وَاَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ» diye mübadele esasına müsaade buyurulmuş ise de bunun hasbezzarure bir müsaade olması hasebiyle buna ticaret kasdı munzammolduğu takdirde bu ticaretin bir nevi' haksızlığı tazammun etmiş olması ve binaenaleyh hissi tavkâ ile hareket edecek olanların bunda bir batıl şüphesi tevehhüm edebilmeleri cidden muhtemildir. Sade muhtemil değil emri vakıdir de. İşte bu tevehhümü def için muhalifi kıyas görünen ticaretin «يُرِيدُ اللّٰهُ اَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيفًا» medlûlünce

ihtiyacatı beşeriyyeden naşi meşru' kılınmış olduğunu ve esasen mübadele mahiyyetindeki muadele ve müsavat kazıyyesinin de âkıdeynin mütekabil olan ihtiyaclarına ve onu takdir edecek olan hüsni rızalarına nazaran mütalea edilmek lâzım geldiği ve terazı olmayınca sade ticaretin değil alel'umum mübadelât ve muamelâttan hiç birinin yapılamıyacağını ve bittabi ihtiyac olmayınca terazı bulunamıyacağını ve şu halde muhılli terazı olan ticaretlerin de meşru' olmıyacağını anlatmak için « اِلَّآ اَنْ تَكُونَ » buyurulmuş ve bu suretle erbabı takvanın ticaretten kaçınmaları şöyle dursun bil'akis boş boşuna mal yememek için ticaret ile iştigal etmeleri en muvafık bir tarikı ıktisad olduğu anlatılmış ve akibinde buyurulmuştur ki ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ﴾ ve kendi nefselirinizi veya kendinizden ma'dud olan nüfusunuzu hiç bir veçhile katletmeyiniz. Telefi nefse sebeb olmayınız.» -Siyakı nefiyde katil, amden veya hataen, mübaşereten veya tesebbüben katle şamil olduğu gibi « اَنْفُسَ » kelimesi de nefsi ferdî ve nefsi millîye muhtemil bulunduğundan bu nehiy, müteaddid manâları müş'irdir:

1- Evvelâ, doğrudan doğru insanın kendini öldümesini yani kasden intihar etmesini nehiydir ki bu zahir olmakla beraber siyakı âyete mülâyim değildir. Saniyen insanın kendi telefine sebeb olmasını nehiydir ki başlıca

üç veçhile izah olunmuştur. Birincisi bazı cahillerin yaptığı gibi zühd-ü taabbüd namına şiddet iltizam edib nefsini son derece tazyık ile ezmektir ki Kazı Beyzavî bunu cehelei hindin yaptıkları gibi» diye temsil etmiştir. Terazı ile ticareti hiylekârane muamelâtı faside gibi zühd-ü takvaya muhalif farz ederek bu yolda kesbi emvalden imtina' edib kendini telefi nefse bais olacak vechile fakr-ü zarurete ma'ruz bırakmak bu kabilden olacağı için bu ma'nâ bilhassa siyakı istisnaya muvafıktır. İkincisi katle müeddi olan cinayetler irtikâb ederek kendi katline sebebiyyet vermektir ki şunun bunun maline bigayri hakkın tesallût etmek de bu cümledendir. Üçüncüsü velev hayır namına olsun her hangi bir suretle kendini boş boşuna tehlükeye ilka etmektir ki ticaret yapacağım diye kendisini tehlükelere atmak da bu kabildendir. Rivayet olunuyor ki Amr ibnil'as bu âyetle istidlâl ederek soğuktan hazeren soğuk su ile iğtisalden çekinib teyemmüm etmiş Resulullah da bunu inkâr buyurmamıştır.

2- Kendi nüfusunuzu ta'biri aharle birbirinizihiç bir veçhile katletmeyiniz demek olur. Bunun da siyakı âyete muvafık olan ciheti haksız ve batıl bir surette yekdiğerinin malını yemenin, kezalik ticaret hususunda hüsni terazı gözedilmeyib herkesi ıztırara sevketmek için ihtikâr yollarına sapmanın katil ve itlâfı nüfusa sebeb olmasıdır.

Velhasıl mallarınızı aranızda haksız ve boş boşuna yemeyin terazı ile ticaret yapın, böyle yapmazsanız helâk olur ve birbirinizi ihlâk edersiniz. Binaenaleyh hiç bir veçhile katli nefse ve itlâfı nüfusa sebebiyyet vermeyin ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا﴾ dir. Bunun için ekli batıla ve telefi nefse müsaade etmez terazı ile ticarete müsaade eder. Ve güzel bir terazı hayatı yaşamanızı ister. Bunun için 30. ﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ﴾

sh:»1345

her kim katli nefsi veya ekli batılı veya sûrenin başından beri nehyedilegelen günahları ﴿عُدْوَانًا وَظُلْمًا﴾ haddini tecavüz edib âhara taaddi veya nefsine zulm ederek kasden yaparsa ﴿فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا﴾ biz onu ileride muhakkak bir ateşe yaslarız. Gerçi, bu nasıl olur? Diye istib'ad edenler bulunabilir, fakat ﴿وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴾ bunu yapmak da Allaha nazaran pek kolaydır.» - «Udvanen ve zulmen» kayidleri gösteriyor ki azabı nâra istihkakta en ziyade nazarı dikkate alınacak olan cihetler bunlardır. Maahaza rahmeti İlâhiyyenin tecelliyatına bakınız ki 31. ﴿اِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ﴾ eğer nehy olunduğunuz günahların kebâir denilen büyüklerinden ictinâb eder, Kasden udvân ve zulm ile günah yapmaktan sakınırsanız ﴿نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ sagâir denilen diğer kabahatlarınızı tarafınızdan keffaretler, mağfiret ederiz ﴿وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا﴾ ve sizi cayi tekrim

olan hoş bir yere koyarız, yahud -Nafı' ve Ebu Ca'fer kıraetlerinde fethi « ميم » ile « مدخلاً » okunduğuna göre- siz kerametli hoş bir medhale idhal ederiz.» -Hanelerinizin kapılarından mükrem olarak girer, kabirlerinize mükrem olarak gider ve nihayet Cennette mükrem olarak kalırsanız. Fakat bu noktada pek mühim bir meselei ahlâkıyye vardır ki o da sureti umumiyyede ve alelhusus erkeklerle kadınlar arasında yekdiğerinizin makamına göz dikerek hased ve nefsaniyyet taşımamak, tefazul ve rekabet davâlarına girişmemektir. Çünkü hased ve nesaniyyet bir çok büyük günahların saikıdır. Bunun için 32. ﴿وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ Allahın ba'zınıza diğerinden

fazla olarak bahşettiği mukadderatı temenniyede kalkışmayınız, birbirinizin malına cahine ve sair nail olduğu vehbî veya kesbî mazhariyyetlerine göz dikmeyiniz.» Zira bu gibi temenniyat evvelâ hased ve nefsaniyyet ve adavet uyandırır, saniyen takdir ve kısmeti İlâhîye ademi rızayı iş'ar eder, salisen, kendi hakkında mukadder olmayan bir şeyi temenni etmek hikmetine kader ile muaraza ve biyhude bir elemdir. Diğerinin hakkında kesb ile mukadder olanı kuru kuru temenni bir atâlet-ü betalet ve tazyi'i evkattır. Bilâ kesbin mukadder olanı temenni de boş bir temennii muhaldır.

﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا﴾ ricalin iktisab ettikleri şeylerden bir nasîbleri

﴿وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ﴾ kadınların da iktisab ettikleri şeylerden bir

nasîbleri vardır.» Hiçbirinin sa'y-ü kesbi boşa gitmez, behemehal kendisine bir hıssa verilir. Fakat fıtraten birinin isti'dadi kesbî fazla, diğerinin eksik olması, kezalik birine kesbiyle mütenasib olarak verildiği halde diğer birine kesbinden fazla verilmesi gibi sırf vehbî olan hususat, müstakıllen meşiyyeti İlâhiyye eseri olan bir mevhibedir ki bunda kimsenin sun'u ve hakkı müdahalesi yoktur. Bunun için gerek erkek ve gerek dişiye yaraşan diğerlerinin nasıbini temenni etmek değil, Allahın kendisine bahşettiği kabiliyyet-ü isti'dad ile mütenasib olarak çalışmak ve Allahdan istemektir. Binaenaleyh çalışınız ﴿وَسْئَلُوا اللّٰهَ مِنْ فَضْلِهٖ الخ﴾ ve Allahdan, Allahın fazl-ü ihsanından isteyiniz de herkesin elindeki şeyleri temenni etmeyiniz. Allah her şey'e alîmdir, herkesin istihkakını bilir ve tafdılini an ilmin yapar.»- Demek ki nehyin asıl hedefi hasedden, ataletten, ahkâmı İlâhiyyeye ve mukadderata i'tirazdan meni' ve fazl-ü faziletin ve medhali kerîmin hased-ü temenni ile değil, amel ile taleb edilmesi lâzım geldiğini ıhtırdar.

Bu âyetin nüzulü miras âyetleri dolayısiyle kadınlar

tarafından ızhar edilen ba'zı temenniyat ile alâkadardır. Ezcümle ezvacı Resulullahdan Ümmi Seleme Hazretlerinin «ya Resulallah! erkekler gazâ ediyorlar, biz etmiyoruz ve bizim mirastan hakkımız nısf oluyor.

Nolurdu biz de erkek olsa idik» diye bir temennide bulunduğu ve bu âyetin nâzil olduğu rivayet edilmiştir. Bunun için balâda « لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ » düsturunun hikmetlerine müteallık olmak üzere fıtrî ve hukukî ve ıktisadî noktai nazarlarla zikredilmiş olan izahatın me'hazlarını burada ve bundan sonraki bir iki âyette bir esası ahlâkînin telkını ve erkek, kadın münafesesinin ıslah-ü izalesi ve aile hayatının takviye ve tanzimi siyakında temamen gösterilmiş buluyoruz ki tafdıl ve tefadul, mevahibi fıtriyyeye, iktisab ve nasıbi iktisab, kıymeti ameliyye ve ıktisadiyyeye, gelecek olan « وَبِمَآ اَنْفَقُوا » muadelei infaka işaret etmiştir. Şimdi mirasin kesbî olmayıb mahza faz-lü ihsanı İlâhî olduğunu ve bundan da gerek erkek ve gerek dişi her birine kesib gibi derecelerine göre bir hıssa verilmiş bulunduğunu tefhim için ahkâmı mirası maa ziyadetin bir telhıs ile buyuruluyor ki: rical ve nisaya iktisablarına göre birer nasıb verdikten başka 33. ﴿وَلِكُلٍّ﴾ bir de erkek ve dişiden her biri için ﴿جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْاَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ valideyn ve akribanın ve yeminlerinizin akdedib bağladığı ve yahud -« عاقدت » kıraetine göre- yeminlerinizin mütekabilen akdi muahede ettiği kimselerin -ya'ni akdi nikâh ile zevc veya zevcenin veya akdi müvalât ile mevlelmüvalâtın- terikelerinden miras alır vârisler yaptık, herkesi yalnız kendi kesbyile bırakmayıb mirasi de hak yaptık ve bunu yalnız erkeklere veya kadınlara tahsıs etmeyib ikisine de verdik, bir de yalnız ana, baba veya evlâd terikesinden değil, alel'umum akribanin terikelerinden

derecelerine göre ta'mim ettik, karabetle de kalmayib akıdlerle de miras verdik ki bütün bunlar mahzı fadli İlâhîdir.

sh:»1348

Zira Allah vermezse kimsenin mirasa konmasi mümkin değildir. Binaenaleyh yekdiğerinizin hıssalarına göz dikmeyiniz de ﴿فَاٰتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ﴾ bütün o vârislere nasıblerini veriniz. Ve aranızda emvalinizi bu suretle de batil olarak yemeyiniz. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا﴾ dir.

Erkeklerin mirasta istihkaklari ziyade olmasının hikmeti 34.

﴿اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ﴾ erkekler ve alel'husus recül olan tam erkekler kadınlar üzerinde kavvamdırlar, onların üstlerinde dururlar, işlerine bakarlar, dikkatle gözetir, muhafaza ederler, kâhyaları müdirleri, muhafızları, veliyyülemirleridirler.»- Küçüklerde buna namzeddirler.

KAVVAM, kaimin mübalağası olub «kıyam bil'emir» den me'huzdur. «Bir kadının işine bakan ve muhafazasına ihtimam eden müdiri umuruna « قَيِّمُ الْمَرْاَةِ » ve daha kuvvetli olarak « قَوَّامُ الْمَرْاَةِ » denilir. Bu ta'bir erkeğin kadına hâkimiyyetini ve fakat keyfemattefak değil « سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ » mazmunu üzere hâdimiyyetle müterafık bir hâkimiyyetini ifade eder.

Binaenaleyh bir taraftan erkeğin fadlını ifham ederken diğer taraftan da kadının kıymet-ü faziletini iş'ar eder. Ve bu tefavüt içinde müsavat davâsını kaldırarak mütekabilen bir muadelei mütefadıla usuliyle öyle bir vahdet te'min eyler ki bu vaz'ıyyet iman ile ümmet beynindeki hukukı mütekabileye benzeyecek ve bu suretle terbiyei aile, terbiyei ictimaiyye ve siyasiyyenin bir mebdei olacaktır. Bunun için Kazi beyzavî «يَقُومُونَ عَلَيْهِنَّ قِيَامَ الْوُلَاةِ عَلَى الرَّعِيَّةِ» un tefsirinde der ki «قَوَّامُونَ» Şimdi bu esas da biri vehbî diğeri kesbî iki sebeble ta'lil edilerek buyuruluyor ki:

﴿بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ﴾ Çünkü Allah rical ve nisanın ba'zısını hılkaten tafdıl etmiştir.» - « هُمْ » zamiri delâletiyle bundan erkeklerin kadınlara fazl-ü ruchanı

anlaşılmakla beraber âyetin öyle bir hüsni beyanı vardır ki bu fazl-ü fazıleti «بِمَا فَضَّلَهُمُ اللّٰهُ عَلَيْهِنَّ» diye alel'ıtlak erkeklere kasr etmemiş, mübhem olarak ba'zısının diğerine tafdılini ifade eylemiştir. Bu ise erkeğin kadında bulunmayan bir takım mezayayı fıtriyyeyi haiz olduğu gibi aynı zamanda kadının da erkekte bulunmayan ba'zı mezayayı fıtriyyeyi haiz olduğunu ve bundan dolayı her ikisinin yekdiğerine muhtelif cihetten muhtac bulunduklarını ve bu suretle erkekle kadın fıtraten mütefavit ve mütekabilen mütefadıl olduğu gibi her erkeğin ve kezalik her kadının da seviyyeleri bir olmadığını ve binaenaleyh her erkek her kadın ile ferden mukayese edilemiyeceğini ve maamafih bütün

bunlar top yekûn karşılaşdırılınca kadınların erkeklere ihtiyacı, erkeklerin kadınlara ihtiyacından fazla ve çünkü beyan olunduğu veçhile asıl mi'yarı fazılet olan kesb-ü iktisab noktai nazarından erkek hasleti failiyyetle kaim, kadın ise hissi tâat ve hasleti kabiliyyet ile rakık ve cazibedar bir fıtrette ve bunun için kuvveti rical ile himaye ve muhafazaya daha ziyade muhtac, ve binaenaleyh binnetice sureti umumiyyede fazl-ü ruchanın rical tarafında bulunduğunu vilâyeti emir ve salâhiyyeti onlara itaatı hem bir hak ve hem de menfaati nisvanın muktezası olduğunu pek beliğ bir icaz ile tefhim eyler. Ve işte erkeklerin Nübüvvet, İmamet, Velâyet, ikamei şeair, hududi kısasta şehadet, vücûbi cihad, vücûbi Cum'a ezan, hutbe, i'tikâf, asabalık, katli hata ve kasamede tahammüli diyet, talâk-u ric'atte istiklâl gibi bir takım hasaıs ve hukuk-u vezaif ile temayüzleri de bu cümledendir. «قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ» olarak aile de hakkı riyaseti haiz olmalarının bir sebebi bu tefaduli fıtrî, biri de ﴿وَبِمَآ اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ﴾ erkeklerin mallarından bir kısmını mehir ve nafakaya sarf etmeleri kazıyyesidir.» -Ki kesbî olan bu sebeb de

sh:»1350

evvelkine merbuttur. Ve kadınların mirastan nasıbleri yarım olması bilhassa bu sebeble alâkadardır. Ve bunda kadınların menfaatı, irste müsavi olmalarından çok ziyadedir. Şu halde zevcesinin hakkını eda etmeyen, kadın malına göz diken, ve vazifei infakı yapmayan ve ailesinin ırz-u namusunu muhafaz

etmeyen erkekler ricalden ma'dud değillerdir. Şüphesiz ki bu vazifelerini yapan ricalin de kadınlar üzerinde kavvam olmaları ve onlardan itaat-ü sadakat beklemeleri bir hakkı meşru'larıdır. Binaenaleyh ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ﴾ saliha olan kadınlar da Allaha itaat ederler. Kocalarına karşı divan durub haklarına rivayet ederler ﴿حَافِظَاتٌ لِلْغَيْبِ﴾ kocalarının gıyabında nefis ve mal-ü namus ve haysiyyet ve esrarı aile gibi muhafazası lâzım gelen hususatı ﴿بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ hıfzı İlâhiye istinaden muhafaza ederler. Zira Allah bunun muhafazasını emr etmiştir.» -Aleyhissalâtü vesselâm Efendimizden merviydir ki: «Nisânın hayırlısı o kadındır ki baktığın zaman seni mesrur eder, emredersen itaat eyler, gıyabında bulunduğun zaman da seni malında ve nefsinde hıfzeder.» buyurmuş ve bu âyeti okumuştur. Bu âyetin de balâda beyan olunan Ummi Seleme Hazretlerinin sözü üzerine nüzulü söylenmiş ise de bunun asıl sebebi nüzulü şu veçhile rivayet olunuyor: Nükabai Ensardan Sa'd ibni Rebiaya karşı zevcesi Habibe binti Zeyd ibni Züheyr ve bir rivayete göre Habiybe binti Muhammed ibni Seleme nüşuz göstermiş, o da bir tokat vurmuş, binaenaleyh babası kızını almış, Resulullaha gidib şikâyet etmiş, Resulullah gidib şikâyet etmiş, Resulullah da « لَنَقْتَصُّ مِنْهُ » her halde ondan kısasını alırız» buyurmuş idi. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu, aleyhıssalâtü vesselâm da «biz bir emir irade ettik, Allah da diğer bir emir irade ettik, Allah da diğer bir emir irade buyurdu ve şüphe yok ki hayır Allahın irade ettiğidir»

sh:»1351

dedi. Bu sebeble salihati nisvanı beyandan sonra naşizeler hakkında buyuruluyor ki:

﴿وَالّٰتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ﴾ Ey kavvam olan ve zevcelerinin haklarını veren zevcler! nüşuzlarından, yani kafa tutub itaatsizlik etmelerinden korkduğunuz, korkacak bir emare hissettiğiniz, karılara gelince:»-

NÜŞUZ; Esası lügatte irtifa' ve tümseklik manâsından me'huz olarak kadının kocasına kafa tutub ısyankâr bir vaz'iyyet almasıdır ki güya kendisini yüksek farzedib itaatini refeylemiş olur. Bunu izah iin eimmei müfessirînden şu beyanat varid olmuştur: Kadının nüşuzu zevcine ısyanı (İbniabbas), koku sürünmemesi, zevcini nefsinden menetmesi, mukaddemâ zevcine yaptığı muameleyi değiştidmesi (Ata'), zevcini hoşalnmaması (Ebumensur), zevcinin meskeni şer'î olarak tâyîn ettiği ikâmetgâhta beraber oturmaktan imtina' edib onun arzu etmediği bir yerde ikamet etmesi (denilir) ki bu manâlar az çok birbirlerine yakındırlar.

Böyle bir hal karşısında ﴿فَعِظُوهُنَّ﴾ evvelâ, bunlara va'z-u nasihat ediniz ﴿وَاهْجُرُوهُنَّ فِى الْمَضَاجِعِ﴾ saniyen, yataklarda mehcur bırakınız

sh:»1352

﴿فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾ size itaat ederlerse artık taarruz için aleyhlerinde vesile aramayınız, ve vaki' olan kusurlarını olmamış gibi addediniz.»- Çünkü günahtan tevbe eden günahı olmıyan gibidir. « اَلتَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ ». Her halde şunu muhakkak bilmeli ki ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا﴾ Allah tealâ pek yüksek ve pek büyüktür. Binaenaleyh Allahdan korkunuz da kadınlara karşı size vermiş olduğu kuvveti sui istimal etmeyiniz. Allahın size karşı kudreti sizin kadınlara karşı kuvvetinizden çok yüksektir. Ve sizin Allaha karşı günahlarınız kadınların size karşı günahlarından daha çok ve daha hadnaşinâsâne olduğu halde Allah sizin tevbelerinizi kabul ve seyyiatınızı afvederken size itaat eden zevcelerinizin vaki' olan kusurlarını nasıl afvetmezsiniz ve nasıl olur da onlara taarruz için vesile arar durursunuz? Diğer bir manâ ile: Allah zulümden ve haksızlıktan müteali bir sahibi kibriyadır. Binaenaleyh onun ulüvvi şan ve kibriyası karşısında zulümden, haksızlıktan, sadakatsizlikten, terbiyesizlikten vazifelerinizi sui istimal etmekten son derece sakınmalısınız.»

Kadın itaat etmezse ne olacak? o zaman iş muhakemeye düşer. Binaenaleyh ey cemaati müslimîn, ve bilhassa ey hakîmler 35. ﴿وَاِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا﴾ zevc ile zevce arasında şıkak

korkulacak bir mahzurdur. Şayed bunlar arasında bir şıkak vukuundan korkar, yani zevciyyet bâkı olduğu halde aralarının açıldığını anlarsanız ﴿فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ اَهْلِهٖ وَحَكَمًا مِنْ اَهْلِهَا﴾ biri zevcin akribasından, biri de zevcenin akribasından olmak üzere iki hakem gönderiniz.» -Zira akribaları onların iç yüzlerini daha iyi bilirler ve salâhlarını daha ziyade arzu ederler. Maamafih akribadan olmaları müstahab bulunduğu, yoksa ecanibden nasbları da

caiz olabileceği beyan olunmuştur. Hakemi intihab hakkı evvelâ zevc ve zevceye aittir. Ve bunun her iki taraftan akribalarının müşaveresiyle yapılması müstahab olacağı da « مِنْ اَهْلِهٖ » ve « مِنْ اَهْلِهَا » kayıdlarının işaretlerinden anlaşılıyor. O halde akribaları bulunmadığı veya ecanibden olmaları kendilerince tensib edildiği surette şüphesiz caiz olmak lâzım gelir.

Bu hakemlerin derecei salâhiyyetleri ne olacaktır? Te'lif veya tefrık her ikisini de yapabilirler mi? Bu noktada Müctehidîn ıhtılâf etmişlerdir. Bir kısmı tefrık da yapabilirler ve bir talâkı bâin olur demişler ki bu Hazreti Aliden merviydir. Bir kısmı da bunlar te'life me'murdur tefrık edemezler demiş ki bu da Hasenden merviydir. Ve İmamı A'zamın kavlidir. Gerçi tefrık salâhiyyeti tasrih edildiği, zevc de bunu kabul ve tafvız

eylediği takdirde ıhtılâf yoktur. Ancak zevc tefrika salâhiyyet vermediği takdirde mahkeme kendiliğinden hakemeynin salâhiyyeti mutlaka ile intihabına cebr edebilir mi edemez mi? Hasılı hakemeyn zevceynin vekilleri mesabesinde midir? Yoksa mahkemenin hukme me'zun nâibleri makamındamıdırlar? Ve mahkemenin re'sen tefrıka salâhıyyeti var mıdır? Yok mudur? İşte ıhtilâf bu noktalardadır. Şüphe yok ki âyetin siyakı, te'lif üzerinedir. Tefrıkten bahis münasib görülmeyib meskûtün anh bırakılmış ve bunun için bir içtihad mevzuu olmuştur.

Bu iki hakem ﴿اِنْ يُرِيدَآ اِصْلَاحًا﴾ cidden hüsni niyyetle ıslâh murad ederler, Aralarını düzeltmek isterlerse ﴿يُوَفِّقِ اللّٰهُ بَيْنَهُمَا﴾ Allah iki tarafın beynini tevfik-u te'lif eder. Zevc ve zevcenin kalblerine meveddet-ü mahabbet ilka eyler, bunu nasıl yapar? ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا﴾ her halde Allah alîm habîrdir. Nasıl yapacağını bilir ve şüphe yok

sh:»1354

ki alîm ve habîr olan Allahın burada tefrık cihetini meskûtün anh bırakması da gayet manidardır. Demek ki Allahın rızası şıkakta değil, vifaktadır. Asıl matlûb olan hüsni imtizactır.» - Görülüyor ki bu ahkâm akdınların nüşuzu üzerinden yörümüştür. Acaba erkekler tarafından nüşuz olmaz mı? Kadın Herçibâdabâd itaate mı

mecburdur? Gibi bir sual hatıra gelebilir. Evet erkekler tarafından da nüşuz olabilir. İleride « وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا » âyetinde buna müteallık ahkam gelecek, ayrılmak mes'elesi de orada zikr olunacaktır. Fakat burada mevzuı bahs olan erkeklerin kavvamiyyeti ve mucebince bütün vazifelerinin ifası ve binaenaleyh erkek tarafından hiç bir kabahat bulunmadığı takdiri üzerine cereyan ettiğinden bu şeraıt altında erkeğin nüşuzu tasavvuru esasen gayri varid olduğu gibi maksadı beyan dahi hayatı ailenin mücerred salâh ve terbiyesine müteallık bulunduğu cihetle burada kadınların nüşuzundan bitteba' bahsedilmiş ve erkeklerin nüşuzu meselesi bil'ahare mustakıllen beyan olunmak için geri bırakılmıştır. Bu suretle hayatı ailenin salâhı te'min edildikten sonra aile terbiyesinde umumî bir ihtimal olarak esas ittihaz edilmesi lâzım gelen ahlâkı haseneye geçilerek evvel emirde şu on vazife emrediliyor:

﴿وَاعْبُدُوا اللّٰهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهٖ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا الخ﴾ birincisi, Allaha ibadet ve ubudiyyet ve ona hiç bir şey şerik koşmayıb ıhlâs ile ibadet etmek: ikincisi: anaya babaya ihsan ile muamele etmek, üçüncüsü: ﴿وَبِذِى الْقُرْبٰى﴾ akribaya ihsan, dördüncüsü: ﴿وَالْيَتَامٰى﴾ yetîmlere ihsan, beşincisi: ﴿وَالْمَسَاكِينِ﴾ fukaraya ihsan,

altıncısı ﴿وَالْجَارِ ذِى الْقُرْبٰى﴾ yakın komşuya ihsan ki hanesi yakın olur veya akribadan bulunur. Yedincisi, ﴿وَالْجَارِ الْجُنُبِ﴾ uzak komşuya ihsan ki ya hanesi

sh:»1355

uzak olur veya akribadan olmaz veya gayrımüslim bulunur.» -Hadîsi nebevîde varid olmuşdur ki «komşu üçtür. Birisinin üç hakkı vardır; hakkı civar hakkı karabet, hakkı İslâm. İkincisinin iki hakkı vardır; hakkı civar ve hakkı İslâm. Üçüncüsünün bir hakkı vardır; hakkı civar ki bu ehli kitabdan müşrik komşudur.» Sekizincisi, ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ yanındaki arkadaşa ihsan. Ki taal'lüm, tasarruf sınaat, sefer gibi her hangi bir emri hasende musahabet eden arkadaş ve yoldaş demektir. Bu mefhum zevc ve zevceye dahi şamil olur. Dokuzuncusu ﴿وَابْنِ السَّبِيلِ﴾ yoldan gelen müsafire, yahud mutlaka dayfe ihsan. Onuncusu, ﴿وَمَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ﴾ köle ve cariye el altında bulunanlara ihsan. ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا﴾.

«MUHTAL» mütekebbir «FEHUR» öğünen, tefahur eden demektir ki Allah bunları sevmez, hele o bahıl mütekebbirler ki 37. ﴿اَلَّذِينَ يَبْخَلُونَ﴾ hem kendileri bahıllik ederler, hem de nasa buhl emrederler.» - Ba'zı Yehudîlerin Ensara karşı «mallarınız infak etmeyiniz, korkuyoruz ki fakır düşeceksiniz» diye nasıhat etmeğe kalkışmaları bu âyetin nüzulüne sebeb olmuştur.

﴿وَيَكْتُمُونَ مَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ﴾ bir de Allahın mahzı fazlından

kendilerine vermiş olduğu malı ve ilmi ketmeylerler ﴿و﴾ hele o müraiy mütefahırlar ki 38.

﴿وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ اَمْوَالَهُمْ رِئَآءَ النَّاسِ الخ۰۰۰﴾ 41.

﴿فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا﴾ Burada « شهيد » Hazreti İsa hakkındaki « وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ » hıtabı gibi işhad olunan şahid ma'nâsına geldiği ve her ümmetten şâhid de

o ümmetin Peygamberi olduğu müfessirîn tarafından beyan olunmuştur. Ya'ni bilir misin her ümmetten bir şâhid getirdiğimiz, ya Muhammed! seni de o şâhidler üzerine şâhid getirdiğimiz vakıt o kıyamet günü o kâfirlerin hali ne olacak? İşte cevabı: 42.

﴿يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ﴾ o küfredib Peygambere ısyan eden kâfirler o gün ﴿لَوْ تُسَوّٰى بِهِمُ الْاَرْضُ﴾ kâşke yere geçmişler, üzerleri düzlenmiş kendilerinden hiç bir eser kalmamış olsa idi diye arzu edecekler ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللّٰهَ حَدِيثًا﴾ ve Allaha hiç bir sözü ketm edemiyecekler.» -Çünkü sûrei « يٰسٓ » de geleceği üzere ağızları mühürlenecek, elleri ayakları söyliyecektir. İbni Mes'ud Hazretlerinden şöyle rivayet olunmuştur ki: Bir gün Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem «bana

bir Kur'an oku» diye emretti, ben de «ya Resulâllah bana Kur'anı ta'lim eden sensin» dedim «başkasından dinlemeyi severim» buyurdu, binaenaleyh sûrei Nisadan başladım, vaktaki işbu «فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا» âyetine geldim, Resulullah ağladı ben de kıraeti kesdim» demiştir.

Bu noktada tahareti batına ve zahire ile «وَاعْبُدُوا اللّٰهَ» emrine bir inkişaf verilmek ve iymandan sonra ibadetin akdemi namaz ve namazın ilk şartı da necasetten ve hadesten taharet olduğu ve tahareti kübra olan guslün de nikâh ve aile ahkâmı ve alâkası pek ziyade bulunduğu, bunların icrası ise evvel emirde muhafazai akl-ü şuur ile olacağı tefhim kılınmak üzere buyuruluyor ki:

sh:»1357

﴿٤٣﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا۟ وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَاَيْدِيكُمْ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iman edenler! Sarhoş iken namaza yaklaşmayın: Söylediğinizi bilinceye kadar, cünüb iken de -yoldan geçmeniz başka- guslünüzü edinceye kadar, ve eğer hasta olur veya seferde bulunursanız veya biriniz hacet yerinden gelir veya kadınlara dokunursanız da suya güç yetiremezseniz o zaman temiz bir toprağa teyemmüm edin: Niyyetle yüzünüze ve ellerinize mesheyleyin, cidden Allah afvi çok bir gafur bulunuyor 43

_____

Bu âyetin sebebi nüzulü Abdurrahman ibni Avf Hazretlerinin zıyafeti hâdisesi olduğu merviydir ki tafsılı sûrei Bakarede « يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ » âyetinde geçmiştir. [Bak]

Sarhoşluğun cünüblük ile ve ondan sakınmanın da taharet ve guslile müterafık olarak mevzuı bahsedilmesi ve bu halde mü'minin namaza yaklaşmaktan men'i, müskiratın hurmetini ve pisliğini anlatmak için ne kadar beliğdir. Bu manâ sûrei «Maide» de « رِجْسٌ فَاجْتَنِبُوهُ » diye tasrih olunacaktır.

﴿لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ﴾ - Burada bazı müfessirîn salâhtan murad mescid ve musallâdır.

Bununla sarhoşlar mescidlere duhulden menedilmişlerdir demiş

sh:»1358

ise de bu manâyi anlamak için salâtı manâi aslîsinden çıkarmağa lüzum yoktur. Bu nehiy, söylediğini

bilmiyen sarhoşun namazı sahih olmadığına ve binaenaleyh sekrin hurmetine delâlet ettiği gibi sarhoşun

ve cünüüb mescide duhulden veya takarrübden men'ine de bil'işare delâlet edebilir. Binaenaleyh

sarhoşun ve cünbüün mescide girmeleri ve hatta yakınında bulunmaları caiz değildir.

﴿وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِى سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا﴾ Yolda gitmek hali

müstesna olarak cünüb iken de iğtisal edinciye kadar namaza yaklaşmayin ve binaenaleyh mescide de

girmeyin.»-

CÜNÜB; Cenabet olan yani inzâl vaki olmuş bulunandır ki masdar gibi müfred veya cem'a ıtlak olunur.

İĞTİSÂL; Gusletmek yani baştan başa yıkanmaktır.

«ÂBİRÎ SEBİL» Yolda gidenler, sefer halinde bulunanlar demektir. Bunların istisnası teyemmüm mes'elesinden dolayı olduğu şimdi anlaşılacaktır. Maamafih mefhum alel'ıtlak yoldan mürur haline de salihtir. Bu itibar ile de cünübün namaz kılınan mescidden değil fakat yanındaki yoldan geçmesi caiz olduğuna bir işaret olur. Bu kaydi istisna' cünüb ile iğtisal beyninde olduğu için sarhoşlara ciheti taallûku yoktur. Demek ki söylediğini bilmez sarhoşların mescid civarından geçmelerine de mesağ yoktur. Çünkü esasen sarhoşluğa mesağ yoktur.

﴿اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَآئِطِ﴾ - GAIT; Engin, çukur yer demek olub halâya işarettir, bundan gelmek de hadesten, abdest bozmaktan kinayedir. ﴿اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ﴾ Kisaî, Halefiâşir kıraetlerinde elifsiz « اَوْلٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ » okunur. Bu, « لَمْسٌ » den, evvelki « مُلَامَسَةَ » dendir. İkisi de kadınlara dokunmak demektir. Bunun da sureti mahsusada bir dokunmak demek olan iltikai hıtâneyn manâsını ifade ettiğinde, ittifak vardır ve gusül icab eder. Fakat bunda

el veya saire ile mücerred tenin tene dokunması manâsıda maksud mudur değil midir? Burası muhtelefünfihdir. Biz Hanefiyyece bu maksud değildir. Binaenaleyh kadının bir tarafına mücerred

dokunuvermekle abdest bozulmaz. Lâkin Zahiriyye ve Şafiiyye bozulur, gusül değil fakat abdest almak lâzım gelir demişlerdir. Ancak Zahiriyye « مُلَامَسَة » kelimesinin zahirine bakarak dokunanın abdesti bozulur dokunulanınki değil demişler. İmamı Şafiî ise ikisininki de bozulacağına kail olmuştur. Hanefiye tahfife, Şafiîye de teşdid ve ihtiyata riayet etmişlerdir.

Hasılı cünüb iken merız olur veya seferde bulunursanız veya gerek sefer ve gerek hazarda abdest bozar veya kadınlara dokunur, gusül veya abdest icab eder ﴿فَلَمْ تَجِدُوا مَآءً﴾ de bir su bulamazsanız -ki meraz karinesiyle bulamamak hakikaten veya hükmen bulamamaktan eammolmuş oluyor- böyle su bulamadığınız takdirde ﴿فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا﴾ saidi tayyibe teyemmün eyleyiniz de ﴿فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ﴾ yüzlerinize ve ellerinize meshediniz.»-

TEYEMMÜM, Lûgaten kasıd demektir binaenaleyh niyyetsiz teyemmüm olmaz, mahiyyetinde dahidir.

SA'İYD de yer yüzü demektir ki taşa toprağa şamildir. Binaenaleyh eline hiç toprak, bulaşmasa bile bir

taş ile teyemmüm caiz olur. Lâkin imamı Şafiî bir azıcık olsun toprak bulaşmalı demiştir.

«TAYYİB de tertemiz demektir. Binaenaleyh mülevves veya şüpheli olmamalıdır. Demek olur ki islâmda maddî ve mânevî taharet mes'elesinin o kadar ehemmiyyeti vardır ki su bulamadığı zaman hiç olmazsa gusül veya abdest yerine taharete niyyet ve kalbini temizliğe

sh:»1360

rabt edib maddî cihetinden de ter temiz bir saıydi abdest a'zasının nısfı demek demek olan yüzüne ve dirseklerine kadar ellerine dokundurmalıdır. Ya'ni ellerini bir kerre saıyde vurub meshetmeli, bir kerre de vurub dirseklerine kadar ellerini meshetmelidir. İhtimal ki iymanı olmayanlar bundan ne çıkar? Derler. Fakat aklın bundan lâakal alacağı ders şudur ki insan hem zahiren ve hem de batınen temizliği bırakmamalıdır. Tahareti kalbiye asıldır. Kalbi pis olan ne yapsa temizlenmez ve lâkin yalnız kelb temizliği de kâfi gelmez, maddeten zahirini de temizlemelidir. Su bulamayınca zarurette teyemmüm esasen bir tahareti kalbiye işi olmakla beraber şartı maddî ve şekli zahirînin de «مَالَا يُدْرَكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ» medlûlü üzere en güzel bir muhafazasıdır. ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ dir. Bunun için teyemmüme de rushat verir. Fakat sarhoşluğa ve cenabet durmağa müsaade etmez.

Burada bahis muhafazai akl-ü şuura ve tahareti maddiyye ve ma'neviyeye müntehi olmakla bilhassa terbiyei akliye ve fikriyeye revnak ve ahlâk-u diyanete metanet verilmek ve bu suretle aile terbiyesinden terbiyei umumiyeye ve salâhı küllîye doğru gidilmek, mübareze ve mücahedeye girişmek için ve dost ve düşman, mü'min ve kâfir, hak ve batıl, salâh ve fesad, temyiz-ü mukayese olunmak üzere sarhoş vaz'ıyetinde bulunan erbabı dalâl ve udvanın ahvaline nazarı dikkati celb ile buyuruluyor ki:

﴿٤٤﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ اَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ﴿﴾

sh:»1361

﴿٤٥﴾ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَآئِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيرًا ﴿٤٦﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّينِ وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا

وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmazmısın şu kendilerine kitabdan bir nasîb verilmiş olanlara? Kendileri sapgınlığı satın alıyorlar da istiyorlar ki siz de yolu sapıtasınız 44 Düşmanlarınızı Allah daha çok biliyor, veliy de Allah yeter, nasîr de Allah yeter 45 O Yehudî olanlardan ki kelimeleri mevzı'larından tahrif ediyorlar, Ve dillerini eğerek, dine dokunarak "dinledik ısyan ettik", "dinle dinlenilmesi", « راعنا » diyorlar; böyle diyeceklerine "işittik itaat ettik" "dinle ve bizi gözet" deselerdi elbette haklarında daha hayırlı ve daha dürüst olurdu. Ve lâkin küfürleri yüzünden Allah kendilerini lâ'netlemiştir Onun için iymana gelmezler meğer ki pek az 46

_____

sh:»1362

46. ﴿مِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ kendilerine nazarı dikkat celb olunan « الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ » ı beyandır. Ya'ni burada mevzuı bahsolan Yehudîlerdendir. Bunlar ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾ kelimeleri yerlerinden tahrif

ederler, sözü eğerler büğerler.» -Keyfiyyeti tahrif hakkında üç suret nakl olunmuştur:

1- Bir lâfzı diğer lâfza tebdil ederler. Meselâ Tevratta evsafı Nebeviyyeye müteallık olan «reb'a» kelimesini «ademi tavil» ta'birine, kezalik «recm» kelimesini «had» ta'birine tebdil etmeleri gibi ki kitabette tahriftir buna karşı her tarafta meşhur olan bir kitab böyle nasıl tahrif olunabilir? Buna imkân var mıdır? Denemez zira bu gibi ceme sırasında vakı' olur. Bunun için terceme işi hem bir ıktidar, hem bir istikamet işidir. Bundan başka yazanların pek az ve iyi hafızların mefkud veya nadir olduğu zamanlarda bunun istinsahlar esnasında yapılması da mümkin olur. Daha sonra bu gibi tahrifat, asla vakıf olanları iğfal etmemekle beraber diğerlerini kolaylıkla iğfal edebilir.

2- İlkai şüphe ve te'vilâtı faside ile bir lâfzı öteye beriye çekerek ma'nasını hakdan batıla çevirmektir ki bu da tefsir-ü izahta yapılan bir tahrifi manevîdir. Fahruddini Razî «netekim zamanımızdaki ehli bid'at de fikirlerine muhafil olan âyetlerde böyle yapıyorlar» demiş ve tahrifin tefsirinde bu ikinci vechin asl olduğunu da kayd etmiştir.

3- Yalnız ki ab değil, bir söz söyledikleri zaman duydukları ve kalblerinde bildikleri gibi dos doğru

söyleyib tahrif ederek söylemeleridir. Netekim Yehudîler huzurı Peygamberîye gelirler ba'zı şeyler sorarlarlar yanından çıktıkları zaman Peygamberin kelâmını tahrif

ederek neşre çalışırlardı. İşte Kur'an bunların sureti tahriflerini şu misallerle anlatıyor:

Tahrif ederler ﴿وَيَقُولُونَ﴾ ve derler ki ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ bu bir ﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ bu iki ﴿وَرَاعِنَا﴾ bu da üç. Ya'ni Peygambere karşı evvelâ « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » diyecek yerde « سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا » derler, hep zıddına giderler. Saniyen « اِسْمَعْ = dinle» deyecek yer de « غَيْرَ مُسْمَعٍ » diye bir de cinas ilâve ederler ki bu kelime bir taraftan medh-ü ta'zıme, bir taraftan ihanet-ü şetme delâlet eder Zira « غَيْرَ مُسْمَعٍ » isma' edilmiş olmıyarak demek olduğundan bir cihetten «lûtfen ve tenezzülen dinle çünkü sana karşı söz söylemek ve zorla dinletmek haddimiz değildir» ma'nasına bir ta'zım olabileceği gibi diğer cihetten bir kaç veçhile de tahkır ifade eder evvelâ «dinle a söz dinlemez» saniyen «dinle a dinlenmiyesince» salisen «dinle a iyi haber işitmiyesince» ma'nalarına da gelebilir ki bunlar hep şetm-ü tahkırdir. Rabian «dinle fakat benden işitmiş olmıyarak dinle» demek de olabilir ki bu da bir tedi'ı sir gibi olmakla beraber yalancılık teklifini tazammun eden bir nifakı da tazammun eder. « رَاعِنَا » kelimesi de böyle zülvecheyndir. Sûrei

Bakarede « يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَقُولُوا رَاعِنَا » âyetine geçmşi idi (bak).

İşte bunlar böyle derler ve kelimeleri mevkı'lerinden böyle tahrif ederler. Ve bunları söylerken

﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ dillerini burarak, sarhoş gibi ağızlarını eğerek söylerler

﴿وَطَعْنًا فِى الدِّينِ﴾ hem de dîne ta'netmek için söylerler.

﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ halbuki bunlar Peygambere «

سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا » diyeceklerine « سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا » ﴿وَاسْمَعْ﴾ ve «

وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ » diyeceklerine yalnız « اِسْمَعْ » ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ve « رَاعِنَا »

diyeceklerine

sh:»1364

« اُنْظُرْنَا » demiş olsalardı ﴿لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾ kendileri için elbette hayırlı olurdu

﴿وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا﴾ ve lâkin

küfürlerinden dolayı Allah bunları lâ'netledi, onun için bunlar iyman etmezler, etseler de pek az ederler ya

pek az bir şey'e iyman ederler veya faidesi olmıyacak az bir zaman, meselâ haleti nezı'de iyman ederler.

Veya içlerinde iyman edenleri pek az bulunur. Fakat bulunur.

Bu münasebetle bunlar ve hattâ bütün ehli kitaba bir nasıyhat ve da'vet olmak üzere şöyle bir telvini

hıtab yapılıyor:

﴿٤٧﴾ يَـآ اَيُّهَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اٰمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا
لِمَا مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰى اَدْبَارِهَآ اَوْ
نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحَابَ السَّبْتِ ۟ وَكَانَ اَمْرُ اللّٰهِ مَفْعُولًا
﴿٤٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ
يَشَآءُ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰٓى اِثْمًا عَظِيمًا﴿﴾

Meali Şerifi

Ey o kendilerine kitab verilenler! gelin o beraberinizdekini tasdıklamak üzere indirdiğimiz bu kitaba

iyman edin biz bir takım yüzleri silib de enselerine çevirmezden veya onlar esahbı Sebti lâ'netlediğimiz gibi

lâ'netlemezden evvel, yoksa

sh:»1365

Allahın emri fi'le çıkarılagelmiştir 47 Doğrusu Allah kendine şirk koşulmasını mağfiret etmez, ondan berisini

dilediğine mağfiret buyurur, kim de Allaha şirk koşarsa pek büyük bir cinayet iftira etmiş olduğunda şüphe

yoktur 48

47. ﴿مِنْ قَبْلِ اَنْ نَطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلٰٓى اَدْبَارِهَآ﴾ Nice vücuhu ya'ni yüzleri veya yüze gelenleri tamsedib terslerine çevirmeden ﴿اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ اَصْحَابَ السَّبْتِ﴾ yahud onları eshabı sebti lâ'netlediğimiz gibi lâ'netlemeden evvel iyman ediniz.»-

TAMS, « طَمْسٌ » esasen bir şeyin asârını mahiv ve alâimini izale etmek ma'nasına olmakla burada yüzlerin kılığından çıkıb yüz denecek halleri kalmamak ma'nasını ifade eder. İbni Abbas deve tabanı, hayvan tırnağı gibi olmasile, Katade ve dahhâk « فَطَمَسْنَآ عَلَى اَعْيُنَهُمْ » medlûlü üzere gözlerin görmez olmasile, ba'zı müfessirîn de suretlerin maymun yüzü gibi çirkin ve perişan olmasiyle temsil ve izah eylemişlerdir. Bu bir vaıydi şediddir ki hem Dünyevî, hem uhrevî felâketleri ıhtar eder. Maamafih Dünyevî olması daha zahirdir. Eshabı sebt sûrei Bakarede geçmiş idi.

48. ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ﴾ Burada şirk, mutlak olduğundan alel'ıtlak küfür demek olduğu unutulmamalıdır. Bunun Ehli kîtaba iyman teklifi siyakında varid olmuş

bulunması da bu babda bir karinei mahsusa teşkil eder.

Bu âyetin nüzulü üzerine Yehudîler biz müşrik değiliz, Allahın havassındanız» demişlerdi. Netekim « «نَحْنُ اَبْنَآءُ اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهُ» لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَعْدُودَةً» da diyorlardı. Bir de ba'zı Yehudîler bir gün çocuklarını alıb huzuri risalete gelmişler «ya Muhammed bunların günahı var mıdır?» Demişler. «Hayır» buyurulmuş, bunun üzerine «işte biz de tıbkı bunlar gibiyiz, gece yaptığınız günahlar gündüz,

gündüz yaptığımız günahlar gece keffaretlenir» diye nefislerini tezkiye etmişlerdi. Binaenaleyh bunlar hakkında şu âyetler nâzil oldu:

﴿٤٩﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ اَنْفُسَهُمْ بَلِ اللّٰهُ يُزَكّٖى مَنْ يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٥٠﴾ اُنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَكَفٰى بِهٖٓ اِثْمًا مُبِينًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmazmısın şu nefislerini tezkiye edib duranlara! Hayır, yalnız Allah dilediğini tezkiye eder (temize çıkar) onlar da kıl kadar zulmedilmezler 49 Bak Allaha karşı nasıl yalan uyduruyorlar, açık günah da bu yeter 50

Bir de rivayet olunuyor ki rüesayı Yehuddan Huyeyy ibni Ahtab ile Kâ'b ibni Eşref ma'iyyetlerine Yehuddan yetmiş süvari alarak Mekkeye gitmişler ve Kureyş ile bir ittifak ve muahede akd ederek Resulullah ile olan ahidlerini nakzetmek istemişlerdi. Onlar da «siz ehli kitasınız Muhammede bizden daha yakınsınız. Binaenaleyh biz size emin olamayız bizim ma'budlarımıza secde ediniz de mutmein olalım» diye bir teklif dermiyan etmişler, Yehudîler de derhal kabul edib yapıvermişler, sonra Ebusüfyan, Kâ'ba hıtaben «sen kitab okur âlim bir adamsın biz ise ümmîyiz bilmeyiz binaenaleyh, bizim mi yoksa Muhammedin mi hangimizin tuttuğumuz yol doğru» diye sormuş Ka'b da Muhammed ne diyor demiş, Ebu Süfyan «yalnız Allaha ıbadeti emrediyor ve şirkten nehyediyor» cevaben vermiş, sizin dîniniz nedir deyince de «biz Beytin valiyleriyiz,

halıcılara su veririz, müsafirlere yemek yedirirz, esirleri kurtarırız şunu yaparız bunu yaparız» diye anlatmış, bunun üzerine Kâ'b, sizin yolunuz daha doğrudur» demiş ve put perestleri ehli iymana tafdıl ve

tercih etmiş idi ki şu âyetler bunun hakkındadır:

﴿٥١﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ اُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هٰٓؤُلَآءِ اَهْدٰى مِنَ الَّذِينَ اٰمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥٢﴾ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٣﴾ اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذًا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٤﴾ اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلٰى مَآ اٰتٰيهُمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ فَقَدْ اٰتَيْنَآ اٰلَ اِبْرٰهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَاٰتَيْنَاهُمْ مُلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٥﴾ فَمِنْهُمْ مَنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا﴿﴾

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şu kendilerine okuyub yazmaktan biraz

nasıb verilmiş olanlara? Cibt-ü taguta inanıyorlar da Allahı tanımıyanlara bunlar mü'minlerden yolca daha

doğru diyorlar 51 Onlar Allahın lâ'netlediği kimseler, her kimi de Allah lâ'netlerse artık onu bir kurtaracak

bulamazsın 52 Yoksa onlara mülkden bir hıssamı var? Öyle olsa nasa bir çekirdek bile vermezler 53 Yoksa o nasa Allahın fazlından verdiği ni'meti çekemiyorlar da hased mi ediyorlar? evet, biz Âli İbrahime kitab ve hikmet verdik hem de azîm bir mülk verdik 54 Onun için onlardan kimi ona iman etmekte, kimi de ondan men'eylemekte ona da Cehennem alevi elvekmektedir 55

_____

﴿بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ﴾ «Tagut» kelimesinin ma'nâsı sûrei Bakarede « لَآاِكْرَاهَ فِى الدِّينِ » âyetinde geçmiş idi. « جبت » ise put demektir. Kâhine de ıtlak edildiği naklediliyor. Bu suretle bu iki kelime Allahdan başka ilâh ittihaz edilen ziruh ve gayrı ziruh ma'budların tam isimleridir. Yekdiğeri makamına da kullanılabilirler. Ekser ehli lûgat « جبت » kelimesinin lûgatte tasarrufu olmadığı fikrinde bulunmuşlardır. Fakat bunun aslı « جبس » olduğu naklolunuyor ki cibs habîs ve alçak demektir.

« اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ » hükmünün izahı için ehli kitabın bir kısmı hakkındaki va'idden sonra alel'umum kâfirlere aid olmak üzere de buyuruluyor ki:

﴿٥٦﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا

نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿

Meali Şerifi

Şüphesiz âyetlerimizi tanımıyan kâfirler, muhakkak ki

biz onları yarın bir ateşe yaslıyacağız, derileri piştikçe azabı duysunlar diye kendilerine tebdilen başka

deriler vereceğiz; çünkü Allah izzetine nihayet olmıyan bir hakîm bulunuyor 56

Bunlar böyle fakat:

﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۖ لَهُمْ فِيهَآ اَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿

Meali Şerifi

İyman edib salih salih işler yapan mü'minlere gelince bunları altından ırmaklar akar Cennetlere koyacağız: içlerinde ebedî kalmak üzere onlar, kendilerine orada temiz, gayet temiz zevceler var, hem onları sayeban edecek bir sayeye koyacağız 57

_____

﴿ظِلًّا ظَلِيلًا﴾ Gölgeli gölge, koyu gölge, sayei hümavaye ki ni'meti tammei daimeye işarettir. Zira erbabı refah sureti umumiyyede dilnişin gölgelerde yaşarlar. Netekim lisanımızda da sayedar olmak, sayeban olmak, sayesinde yaşamak, sayesinde yaşatmak tabirleri ni'met-ü saadet mefhumlarındandır.

Bu hikmete mebnidir ki:

sh:»1370

﴿٥٨﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَا ۙ وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ

بِهٖ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴿

Meali Şerifi

Haberiniz olsun ki Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakıt adaletle hükmedesiniz, hakikat Allah size ne güzel va'z veriyor, şüphesiz ki Allah semi', basır bulunuyor 58

_____

58. ﴿اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ﴾ Allah size şunları muhakkak emrediyor: ﴿اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰٓى اَهْلِهَا﴾ biri: emanetleri ehline vermeniz ﴿وَاِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ اَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ biri de: insanlar arasında hukm-ü hükûmet ettiğiniz vakıt adaletle hukmetmeniz.»-

EMANET; Esasen insanın emin ve mutemed olması yani kendine maddî veya manevî her hangi bir şeyin ıtminanı kalb ile korkusuz bir surette teslim olunabilir ve arzu edildiği zaman salimen alınabilir bir halde bulunması manâsına masdar ve hasılı masdar olduğu gibi insanın bu haysiyyeti emanetine gerek

Allah ve gerek kullar tarafından her hangi bir suretle bırakılmış olan şey'e de masdar bimanâ mef'ul olarak isim olmuştur ki burada emanet bu manâyadır. Ve bunların sahiblerine edasiyle insanlığın bir emaneti İlahiyye olan haysiyyet-ü

namus emanetinin muhafazası emredilmiştir. «

اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ» âyeti celilesi mucebince insan Allah tealânın emanetini hamil bir emini bir naibi olmayi deruhde eden yegâne mahlûktur ki bu sayede mahlûkatı saire üzerinde icrai hukm-ü tasarrufa kudretyab olabilir. Bu sayededirki insanlar da yekdiğerine çok hukuk ve emanat tevdi ederler. İşte insanlar gerek Allaha ve gerek kullara karşı bu haysiyyeti emanetlerini ne kadar hüsni muhafaza ederler ve emaneti ne derece yerli yerine koyabilirlerse o nisbette kıymet-ü salâhlarını artırmış bulunurlar ve bu suretle zılli zalili İlahîye dahil ve halk beyninde zahiren ve batınen nafiz bir hakimiyyet şerefine nail olurlar. «

يَا دَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى» buyurulmuştur. Mahzı emanet haddi zatında hiç bir şeyle kabili telâfi değildir. Emanatın yegâne bir zamânı varsa o da hıyanet veya şüphei hıyanet ile emanet haysiyyeti

âliyesinin inkisar veya sukutu ve emniyyet-ü niyabetin zamânı udvana tahavvülüdür. Bunlar için emniyyeti sui isti'mal edenler Allaha ve kullarına karşı, gasıblar, eşkıyalar gibi nazırdan sukut ederler ve zahiren olmasa bile batmen kalblerde zamânı udvana mahkûm bulunurlar. Emanet ile hâkimiyyetin bu alâkai mühimmesine mebni bu âyette edai emanat ile hukmi adâlet müterafık olarak emredilmiş ve emri emanet emri hukme takdim olunmuştur. Binaenaleyh insanın rabbına ve kendine ve halka karşı olmak üzere üç nevi' muamelei emaneti vardır. Evvelâ rabbına karşı emanete riayeti ahkâm ve kavanîni İlâhiyyenin tatbikatına ya'ni vazife mes'elesine taallûk eder ki bütün vezaifi a'zaya şamildir. İbni Mes'ud Hazretleri demiştir ki emanet her şeyde lâzımdır: Abdestte, cenabette, salâtta, zekâtta, savmde ilh... İbni Ömer Hazretleri de demiştir ki «Allah insanın uzvı tenasülünü halketti ve buyurdu ki «bu bir emanettir, nezdinde sakladım,

sh:»1372

binaenaleyh bunu muhafaza et, ancak hakkıyle isti'mali müstesna.» İşte bütün a'zanın da böyle birer emanet olan vazifeleri vardır. Kendine karşı emaneti din-ü Dünyasında kendine en nafı' ve eslâh olanı ihtiyar ve intihab etmesi, gazab-ü şehvet veya cehalet ile sonunda muzırr olan şeylere düşmemesidir. Halka karşı emaneti hukuklarını gözetmek, alış verişte aldatmamak, ziyankâr olmamaktır ki ümeranın raıiyyeye adaleti, ulemanın avâmmı taassubatı batıleye sevk etmeyib Dünya ve Ahıret nafı' olan a'male ve

i'tikadatı sahihaya sevkı, avâmmın da onlara karşı hıyanetten ictinabı, kezalik zevcin zevceye, zevcenin zevce karşı sadakatle ırzlarını ve çocuklarının neseblerini muhafaza etmeleri ve evlâdın terbiyesine dikkatleri bu cümlede dahildir. Bu suretle « اَلَامَانَات » gerek hukukı İlâhiyye ve gerek hukukı ibade, ta'biri aharle gerek hukukı umumiyye ve gerek hukukı hususiyyeden insanların zimmeti emanete taallûk eden fi'lî veya kavlî veya i'tikadî, maddî veya ma'nevî malî ve gayri mali hukukun kâffesine şamil olduğu gibi « يَأْمُرُكُمْ » hıtabının hükmü de bütün mükallefîne âmmdır. Hukukı hususiyyeye teallûk eden ve emniyyete tevdi' olunan vedi'a vesaire, emanattan olduğu gibi umur ve hukukı âmmeye teallûk eden cihat, menasıb, velâyet, imamet ve icrayı hükûmet, nasıyhat, ifta dahi emanattandır. Bir de « اهل » kelimesi sahib ve ehliyetli ma'nalarına şamil olduğu için bu emir verilmiş olan emanatın sahibine iade ve isalinden başka emanet edilecek şeylerin de ehline ve müstehikkına tevdi' ve tefvız edilmesi ma'nasınıda ifade eder. Ve bu ma'nâ hukukı âmmeden olan emanatta haizi ehemmiyyettir ve ancak o itibar ile me'murun bih ve vazife olur. Maamafih bu da hukukı İlahiyyeden olan emanatın sahibine eda ve iysali demekdir. Netekim bu âyetin evliyai umur hakkında nâzil olduğu da mervidir. Sebebi nüzulü hakkında meşhur olan rivayet şudur:

Mekkenin fethi günü Resulullah Mekkeye dahil olduğu

zaman Kâ'benin miftahdarı bulunan Osman ibni Talha ibni Abdüddar kapıyı kilidlemiş, anahtarını

Resulullaha teslim etmekten imtina' edib «Resulullah olduğunu bilse idim men'etmezdim» demiş, derhal Hazreti Ali de Osmanı tutmuş, kolunu bükmüş anahtarı alıb Kâ'benin kapısını açmış ve Resulullah girip iki rek'at namaz kılmış idi. Çıkdığı zaman amucası Hazreti Abbas anahtarın kendine verilmesini ve eskiden uhdesinde bulunan sikayeti zemzem ile beraber zedanetin ya'ni miftahdarlığın cem'edilmesini taleb etti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulullah anahtarları Osmana redd-ü teslimini ve kendisine i'tizar eylemesini Hazreti Aliye emretti. Hazreti Ali de götürüb i'tizar edince Osman «ikrah ve eziyyet ettin, sonra geldin ta'mire çalışıyorsun» dedi. Hazreti Ali de «senin hakkında Allah tealâ Kur'an inzal buyurdu» deyib âyeti okudu. Bunun üzerine Osman «

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللّٰهِ

deyib müsliman oluverdi. Miftahdarlağın müebbeden Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahıy geldi sonra Osman Mekkeden hicret edib miftahı biraderi Şeybeye verdi ki elyem Şeybe evlâdındadır.» Şübhe yok ki sebebin hususu hukmün umumuna mani' değildir. Bil'âkis bu sebeb « اَلاَمَانَات » ın pek şümullü olduğunu gösterir.

Bakınız ﴿اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ﴾ Allah size ne güzel va'z ediyor. Emaneti eda adâletle hüküm bunlar ne güzel şeylerdir. Ve sizin ne kadar menfaatinizedir. Her halde bu emirleri tutmalı,

hıyanet ve zulümden ictinab etmeli. Zira ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ dır.

Binaenaleyh hükümlerinizi işidir, emânat hakkında yaptıklarınızı görür.»

Bu suretle ümera ve hükkâm bütün evliyayı umura umum içinde veya sureti mahsusada edai emânât ve

adalet ile icrayı hükm-ü hükûmet emredildikten sonra şimdi

sh:»1374

de sâir ehli iymana da bunları yapan ülül'emre itaati ve fakat sureti mustakıllede değil Allaha ve

Peygambere itaat tahtinde itaat şu hitabı ammile emrediyor.

﴿٥٩﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۖ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلًا ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allaha itaat edin, Peygambere de itaat edin sizden olan ülülemre de, sonra

bir şeyde nizaa düştünüz mü hemen onu Allaha ve Resulüne arz ediniz: Allaha ve Âhıret gününe

gerçekten inanır mü'minlerseniz.. O hem hayırlı hem de netice i'tibarile daha güzeldir

59

_____

59. ﴿يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ ey ehli iman ﴿اَطِيعُوا اللّٰهَ﴾ Allaha itaat ﴿وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ﴾ ve Resule itaat ediniz, sizden olan ülülemre de.» - dikkat edilmek lâzım gelirki Allah ve Resulü hakkında « اَطِيعُوا وَاَطِيعُوا » diye itaat ıtlakı üzere tasrih edildiği halde ülülemir hakkında ayrıca « وَاَطِيعُوا اُولِى الْاَمْرِ مِنْ » buyurulmayıb bunlara itaat Resule atfen ve mahza itaati Resule tebaan emrolunmuş ve bu suretle tâbi'ıyyet tahtinde itaatin hem aynı kuvvetle mutlak olduğu gösterilmiş hem de ısyan mevkı'leri hukümden

sh:»1375

hariç bırakılmıştır « لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِى مَعْصِيَةِ الْخَالِقِ » kezalik « اِنَّمَا الطَّاعَةُ فِى الْمَعْرُوفِ » hadîsi şerifleri de bunu mübeyyindir. Şu halde âmirin her emri me'muru mes'uliyyetten kurtarmağa kâfi gelmez. Bil'farz bir me'mur âmirinin emrile rişvet asla veya

sirkat yapsa mes'uliyyetten kurtulamaz. Bu ma'nâ «âmirin hılâfı kanun emri me'muru mes'uliyyetten kurtarmaz» diye de ifade olunur.

Şayanı dikkat olan kayidlerden birisi de mü'minlere hıtaben « مِنْكُمْ » kaydidir ki ma'nâsı vazıhdır. Mü'minlerden olmıyan ülülemre itaat diynen vacib kılınmamıştır. Bu hususta itaat değil varsa bir ahde riayet mevzuıbahs olacaktır. Fakat taatin ademi vücubundan behemehal ısyanın vücubunu anlamağa kalkışmamalıdır itaatin ademi vücubu ısyanın vücubunu müstelzim olmıyacağından itaat mecburiyyetinde bulunmakla ısyan mecburiyyetinde bulunmak arasında fark vardır. Hakkı ısyan başka vazifei ısyan yine başkadır. Binaenaleyh buradan gayrı mü'min bir muhıtte bulunan mü'minlerin şuna buna karşı ısyankâr bir ıhtilâlcı vaz'iyyetinde telâkkı edilmemeleri ve belki mü'minlerin her nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allaha ve Resulüne karşı ma'sıyyetten ictinab ve ayni zamanda kendilerinden olan ülülemre itaat etmeleri ve Tagutlara boyun eğmemeleri lüzumunu anlamak lâzım gelir. Bu noktai nazardan tefsiri Taberîde dahi mezkûr olduğu üzere şu hadîsler ne kadar mühimdir: İbni Zeydin babasından rivayet ettiği üzere Resulullah buyurmuştur ki «Taat taat, Taatta belâ da vardır. Fakat Allah dilemiş olsa idi emri hep Enbiyada kılardı» ya'ni Enbiya mevcud iken bile hukümdarlara emr nasîb etmiştir. Ve netekim Yahya Aleyhisselâmın katline huküm bile etmişlerdir. Kezalik Ebu Hureyreden rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber

buyurmuştur ki «benden sonra size bir takım valiler velâyet edecek, iyi iyiliğile velâyet edecek, fâcir de fucuriyle velâyet edecek, hakka

sh:»1376

muvafık olan her hususda bunları dinleyin ve itaat edin ve arkalarında namaz kılın, iyilik yaparlarsa hem sizin hem onların lehinedir. Kötülük yaparlarsa sizin lehinize onların aleyhinedir.» Kezalik Abdullah ibni Ömer Hazretlerinden rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber buyurmuştur ki «müslim olan kişinin taat vecibesidir hoşlandığında da hoşlanmadığında da. Meğer ki masıyet ile emredilmiş olsun. Ma'sıyyet ile emrolunana taat yok.» Surei Şuarada «

وَلَا تُطِيعُوٓا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ۙ اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

» âyeti de bu babda sarihdir. Ebüssüud, tefsirinde bütün bunları şu vechiyle telhıs etmiştir: «

وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ

» bunlar hulefai raşidîn ve onlara ıktida eden ve doğru giden ümerai hak ve vülâti adildir. Ümerai cevre gelince: Bunlar Allaha ve Resulullaha atfile vücubi tâate istihkaktan uzaktırlar.»

Âyette «

وَالْاُمَرَاءَ

» buyurulmayıb «

اُولِى الْاَمْرِ

» buyurulması şayanı dikkattir. Bu mefhum ümera ve hukkâma şamil olduktan başka emre bihakkın sahib olmak ve mercıı umur bulunmak

mefhumunu da tazammun eder. Buna binaen eshab ve tabi'înden eslâfı müfessirîn bu babda bir kaç vecih nakletmişlerdir:

1- Hulefai raşidîn,

2- Sebebi nüzulüne nazaran ümerai serâya yani kumandanlar,

3- «

وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

» âyeti delâletiyle istinbatı ahkâma muktedir olan ehli ilm-ü fıkholduğu zikredilmiş ve bununla emrin yalnız askerî ve icraî haysiyyete mahsus olmayıb daha ziyade kazaî ve teşriî hasiyyete aid bulunduğu da gösterilmiştir. Binaenaleyh Ebubekri Razînin dahi ıhtar ettiği vechiyle sh:»1377

gerek âyetin uslûbı beyanına ve gerek rivayatın hey'eti mecmuasına nazaran mes'eleyi daha ziyade bir cem'iyyetle mülâhaza etmek ıktiza eder. Bunun için Fahruddini Razî bu esası tedkık ederek Allah ve Resulullahdan sonra bir hey'eti ictimaiyye halinde itaati kat'iyyeleri vacib kılınan ülül'emirden murad erbabı

hall-ü akd denilen ve ittifakları bütün ümmeti temsil ederek kitab-ü sünnetten sonra re'sen bir delili şer'î teşkil eden ehli icma' olması lâzım geldiğini, Allaha ve Peygambere itaatten sonra en mutlak tâatin ancak bu olabileceğini ve efradı ümera ve hukkâm ve ulemaya itaat de bunlardan birine müteferri' bulunduğunu müdellel ve mufassal bir surette beyan etmiştir.

Saîd ibni Cübeyrden rivayet edildiğine göre bu âyet Abdullah ibni Huzafet ibni Kays dolayısiyle nâzil olmuştur. O sırada ki Hazreti Peygamber bunu bir seriyyeye kumandan olarak gönderim idi. Süddînin rivayetine göre de Resulullah Halid ibni Velid kumandasında bir seriyye göndermiş idi ki içilerinde Ammar ibni yasir de vardı. Gittiler Geceleyin hedefi hareketleri olan kavme yakın bir yere kondular. Onlar da casuslarından aldıkları bir haber üzerine sabaha kadar kaçtılar. Yalnız içlerinden bir adam ehl-ü ıyalenie eşyalarının toplanmasını emretmiş ve kendisi zulmeti leylde yürüyüb Halidin askerine gelmiş ve Ammar ibni yasiri sorub yanına varmış «ya eba Yakzan demiş ben müsliman oldum « أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولَهُ ءِ ءِ » diye şehadet ettim, kavmim ise sizi işidince kaçtılar ben kaldım, benim müsliman olmam yarın bir menfaat verir mi, yoksa ben de kaçayim mi» diye sormuş, Ammar da «hayır kaçma menfaat verir» demiş o da kaçmamış idi, sabahleyin Halid akın etmiş, o adamdan başka kimseyi bulamamışlar, bunu malıyle beraber tutmuşlar,

Ammar haber alınca Halide gelmiş «o adamı bırak çünkü o müsliman oldu ve ben ona eman verdim» demiş, Halid de «sen kim oluyorsun da adam

kurtarıyorsun» diye çıkışmış ve binaenaleyh biribirlerine söz atmışlar, nihayet Resulullaha mürafaa olmuşlar. Ammarın emanına icazet vermiş ve bir daha emîre karşı böyle kendi kendine söz vermemesini de ıhtar etmiş, bunun üzerine Peygamberin yanında da atışmışlar, Halid «ya Resulallah bu abdi ecdaı bırakır mısın ki bana sebbetsin» demiş, Resulullah da «ya Halid Ammara sebbetme, çünkü Ammara sebbedene Allah sebbeder, Ammara buğzedene Allah buğzeder, Ammara lâ'net edene Allah lâ'net eder» buyurmuş, Ammarda hiddetle kalkmış, binaenaleyh, Halid arkasından koşub elbisesinden tutmuş i'tizar etmiş, o da razı olmuş idi. İşte « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ » bunun üzerine nâzil oldu diye nakledilmiştir. Bu iki rivayetin halline göre âyet ümerai seraya ve umurı askeriyye sebebiyle nâzil olmuş ve fakat itaat mes'elesini umumî olarak bir düsturı esasîye raptetmiştir.

Binaenaleyh ﴿فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ﴾ ey mü'minler -gerek sureti umumiyyede biribirinizle ve gerek ülülemr ile beyninizde, gerekse ülülemr olanlar arasında- her hangi bir şeyde niza' ederseniz ﴿فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ﴾ onu Allaha ve Resulüne redd-ü irca' ediniz.

Ya'ni mücerred kendi kefy-ü arzunuzla halle kalkışmayınız, müsademelere düşmeyiniz, başkalarına da gitmeyiniz de evvelâ Allahı, saniyen Resulullahı kendinize merci' biliniz, bu hukme ve bu mahkemeye muracaat ediniz. Aranızda yegâne hakem ve hâkim Allah ve Peygamberi tanıyınız. Muhtelif hukümlerinizi fikirlerinizi Allahın âyâtına ve Resulullahın beyanatına tatbık ve tevfık ederek tevhid ediniz ki Allaha müracaat iymanı tevhid de ıhlâs ile âyâtullahı taharri ve tetkık, Resulüne müracaat da zamanında kendisine ve ba'dehu sünnetine ve hulefasına arzı keyfiyyet ile olur.

sh:»1379

Zahiriyye buradan muhtelefün fihy olan mesailin her halde kitab ve sünnete reddi vacib olduğunu ve binaenaleyh kıyas ile amel caiz olmıyacağını zannetmişlerse de bedihîdir ki kitab ve sünnette mansus olmıyan hususatın inden'niza' kitab ve sünnete redd-ü ircaı için mìlâhazai esbab-ü ılel ile mukayesei emsalden başka bir yol yoktur. Kıyastan murad da zaten budur. Fıkhü hikmet de budur. Demek ki islâmda dört nevi ahkâm vardır. Kitabda mansus, sünnette mansus, ülül'emrin ittifakıyle mücmeun aleyh ve kıyasi sahih ile müstenbat ahkâm. Maamafih bu dördüncüsiyle ıhtilâf azaltılabilirse de temamen tevhid olunamaz. Bunda niza' edildiği zaman da ülülemrin şûrasına ve nihayet İmamın emrine müracaat olunur ki bu da « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ » emri mucebince emri ilâhîye müracaattir. Ve « اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰى اَهْلِهَا » bunun da

mebdeidir. Ve her halde müslimanlar bir hâdisede ıhtılâf ettikleri zaman evvelâ iymanı tevhid, edai emanet ve huküm bil'adil vazifelerini derpiş edib kendilerini Allahın ve Peygamberin huzurunda müctemi' görerek ona göre düşünmek ve fikirlerini arzularını Hak tealânın tahti tabiyyetine vermek ve dâima hakkın tarikı vahdetinde gitmek lâzım gelir ﴿اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ eğer Allaha ve Âhıret gününe hakikaten iyman ediyorsanız böyle yaparsanız, Allaha ve Resulüne ve ülül'emre itaat eder ve şayed bir şeyde niza'ınız olursa onu da Allaha ve Resulüne irca' edersiniz ﴿ذٰلِكَ﴾ bu irca' ﴿خَيْرٌ﴾ sizin için hâlen mahzı hayırdır-. Niza'ı keser ﴿وَاَحْسَنُ تَاْوِيلاً﴾ meâlen: netice i'tibariyle de daha güzeldir.

Bu emirleri tesbitten sonra evvel emirde adlî ve teşriî esaslar üzerinde cereyani itaati te'min ve mü'minlerin adl ile hukme me'mur iken hılâfı adl-ü hak hukme

sh:»1380

talıb olmamaları ve muhakeme mesailinde tuğyankâr bir vaz'iyyet almamaları ve Tağutlar mahkemesine müracaat etmemeleri lüzumu telkın ve mü'min namı altında Peygambere itaatten hoşlanmıyan ve onun hukmüne razı olmayıb başka mahkemelere müracaat edenlerin münafık olduğu tefhim ve binnetice Resulullaha itaati tahkim için nazarı dikkati celb ile buyuruluyor ki:

﴿٦٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَآ اُنْزِلَ
اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُوٓا اِلَى
الطَّاغُوتِ وَقَدْ اُمِرُوٓا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ ؕ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ
ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦١﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ
وَاِلَى الرَّسُولِ رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦٢﴾
فَكَيْفَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَآءُوكَ
يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّآ اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٣﴾ اُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ
فِى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿﴾

sh:»1381

﴿٦٤﴾ وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ ؕ وَلَوْ اَنَّهُمْ
اِذْ ظَلَمُوٓا اَنْفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللّٰهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ
لَوَجَدُوا اللّٰهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٥﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى

يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا
قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾ وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ
اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ
مِنْهُمْ ۖ وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاَشَدَّ
تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّآ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٨﴾
وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٩﴾ وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ
فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقِينَ
وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٧٠﴾ ذٰلِكَ
الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيمًا ۚ

sh:»1382

Meali Şerifi

Bakmaz mısın şunlara: o hem sana indirilene' hem senden evvel indirilene iyman ettiklerini söyler gezer kimselere? Ki o tağuta (o azgın şeytana) muhakeme olmak istiyorlar Halbuki onu tanımamakla emrolunmuşlardı, O Şeytan da onları bir daha dönemiyecekleri kadar uzak bir dalâle düşürmek istiyor 60

Allahın indirdiği hukme gelin, Peygambere gelin denildiği vakıt da onlara görüyorsuin o münfıkları ki senden çekiniyorlar da çekiniyorlar 61 Ya ellerinin yaptığı yüzünden başlarına bir musıbet geldiği zaman nasıl? sonra gelmişler de sana "billâhi muradımız sırf bir iyilik yapmak ve ara bulmaktan ibaret idi" diye yemin ediyorlar 62 Onlar öyle kimseler ki kalblerinde olanı Allah bilir, onun için sen onlara aldırma da kendilerine va'zet ve nefisleri hakkında kendilerine beliğ müessir söz söyle 63 Biz her hangi bir Peygamberi gönderdikse mahzâ Allahın iznile itaat edilmek için gönderdik, eğer onlar nefislerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günahlarına mağfiret dileseler, Peygamber de kendileri için istiğfar ediverse idi elbette Allahı tevvab, rahîm bulacaklardı 64 Yok, yok rabbına kasem ederim ki onlar aralarında çıkan çapraşık işlerde seni hakem yapıb sonra da verdiğin hukümden nefislerinden hiç bir darlık duymaksızın tam bir teslimiyyetle teslim olmadıkça iyman etmiş olmazlar 65 Eğer onlara nefislerinizi öldürün veya "diyarınızdan çıkın" diye yazsa idik pek azından ma'dası onu yapmazlardı, fakat kendilerine va'zolunanı yapsalardı elbette haklarında çok hayırlı ve payidar kılmak i'tibarile de en sağlam bir hareket olurdu 66 Elbette o zaman kendilerine ledünnümüzden pek büyük bir ecir de verirdik 67 Ve Elbette kendilerine doğrudan doğru bir tarıkı müstekıme çıkarırdık 68 Öyle ya: Her kim Allaha ve Peygambere mutı' olursa işte onlar Allahın kendilerine in'am eylediği: Enbiya, sıddıkîn, şüheda ve salihîn ile birliktedirler, bunlarsa ne güzel arkadaş! 69 İşte bu fazıl, Allahdan: Elverir ki bilen Allah olsun 70

sh:»1383

60.

﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ﴾ Baksan â, o sana inzal edilene ve senden evvel inzal olunana iyman ettiklerini zu'medenlere: o zahiren müsliman görünüb münafık olanlara ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَتَحَاكَمُوٓا اِلَى الطَّاغُوتِ﴾ muhakemeleri için tağuta, ya'ni Allahdan korkmaz Şeytanetkâr azgına Müracaat etmek istiyorlar ﴿وَقَدْ اُمِرُوٓا اَنْ يَكْفُرُوا بِهٖ﴾ halbuki « فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى » medlûlünce Tağuta küfretmeğe memur bulunuyorlardı. Böyle iken Tağutun mahkemesine gitmek istiyorlar. ﴿وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ اَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ Bu âyetin sebebi nüzulü olmak üzere bir kaç vak'a rivayet olunuyor. Bir hayli müfessirînin İbni Abbastan merviy olan beyanlarına göre bir Münafık ile bir Yehudî münazaa etmişler. Yehudî muhakeme için Hazreti Peygambere

muracaatı, Münafık da Yehudîlerin reisi olan Kâ'b ibni Eşrefe gitmeyi teklif etmiş. Çünkü Yehudî haklı, Münafık haksız imiş. Halkuki Hazreti Peygamberin ancak hakk-u adâletle hukmettiği, Kâ'b ibni Eşrefin rişvete düşkün bulunduğu tarafeynce ma'lûm olduğundan Yehudî Peygambere müracaatı, Münafık da Kâ'ba müracaatı arzu ediyormuş. Nihayet Yehudî ısrar etmiş, Resulullaha müracaat etmişler, Yehudînin lehine Münafıkın aleyhine huküm sadır olunca Münafık razı olmamış «haydi Ömere gidelim aramızda o hakem olsun» diye teklif etmiş. Varmışlar, Yehudî «Resulullah benim lehime hukm etti, bu onun hukmüne razı olmadı» diye anlatmış binaenaleyh Hazreti Ömer Münafıka «öyle mi?» diye sormuş, o da «evet» demiş, bunun üzerine «yerinizde durunuz azıcık dışarı çıkayım gelir hukmünü veririm» diyerek çıkmış, varub kılıcını kuşanmış gelmiş ve derhal Münafıkın boynunu vurmuş, işini bitirmiş, sonra «madem ki beni

hakem yaptınız, işte Allahın hukmüne ve Resulünün hukmüne razı olmıyan hakkında benim hukmüm budur» demiş, Yehudî kaçmış, binaenaleyh Münafıkın taallûkatı Hazreti Peygambere şikâyet etmişler, Ömeri celb ile vak'ayı sual etmiş, o da «hukmünü reddetti ya Resulullah» diye cevab vermiş, o zaman hemen Cibrîl aleyhisselâm gelib «Ömer, faruktur, hakk ile batılı tefrık etti» demiş, aleyhissalâtü vesselâm da Hazreti Ömere « اَنْتَ الْفَارُوقُ = sen faruksun» buyurmuştur. Bu surette demek ki Tağut Kâ'b ibni Eşrefe işarettir. Şa'bîden bir rivayete göre de bu Münafık hasmını Cüheyne kabilesinden bir kâhine de

da'vet etmiş, orada muhakeme olmuşlardı. Süddînin beyanına göre de hâdise Beni Kureyza ile Beni nadîr arasında bulunan bir maktul hakkında vakı' olmuş, tarafeynden müsliman olanlar Hazreti Peygambere gidib muhakeme olmak istemişler, Münafıklar da bundan imtina' edib kâhin Ebu Berdetül'eslemîye müracaatle muhakeme talebinde ısrar etmişler ve ona gitmişlerdi. Netekim şöyle buyuruluyor: 61.

﴿وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُولِ﴾

onlara Allahın inzal buyurmuş olduğu şer'a ve Peygambere geliniz denildiği vakıt da 62.

﴿رَاَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا﴾ ya Muhammed münafıkları gördün ki senden ı'raz ve men'a kıyam ederler, Ederler amma

﴿فَكَيْفَ اِذَآ اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ﴾ ellerile yaptıkları bu cinayetten dolayı başlarına bir musîybet gelince nasıl oluyor?

﴿ثُمَّ جَآؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ اِنْ اَرَدْنَآ اِلَّآ اِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا﴾

sonra sana gelmişler billâhi bizim sui niyyetimiz yoktu, Maksadımız ihsan ve tevfıkten ibaret idi diye Allaha Yemin ediyorlar 63. ﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللّٰهُ مَا فِى قُلُوبِهِمْ﴾ Bunlar öyle kimselerdir ki kalbelrindeki fenalığın derecesini Allah bilir ﴿اَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ﴾ binaenaleyh bunlara yüz verme

acı ve müessir va'z ile ders ver ve ﴿وَقُلْ لَهُمْ فِى اَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا﴾ ve

nefisleri hakkında öyle belîğ ve müessir bir söz söyle ki canlarına işlesin. Bunlar Peygamber ne demek

olduğunu anlamıyorlar. 64.

﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا لِيُطَاعَ بِاِذْنِ اللّٰهِ﴾ halbuki biz herhangi

bir Resulü gönderdik ise ancak Allahın iznile itaat olunmak için göndermişizdir. Binaenaleyh Peygambere

itaat Allahın emrine itaat, ona ısyan Allaha ısyandır. 65. ﴿فَلَا﴾ hayır ﴿وَرَبِّكَ﴾ ya

Muhammed, rabbına kasem olsun ki o kendilerini mü'min zu'medenler ﴿لَايُؤْمِنُونَ﴾ mü'min

olmazlar ﴿حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فِيمَاشَجَرَ بَيْنَهُمْ﴾ tâ ki aralarında çatallanmış, niza'lı

iştelerde seni hakem yapıb hukmüne müracaat etsinler

﴿ثُمَّ لَايَجِدُوا فِى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ﴾ sonra verdiğin

hukümden gönüllerinde hiç bir darlık duymasınlar ﴿وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾ ve teslimiyyeti

kâmile ile zahiren ve batınen sana münkad olsunlar, işte o zaman hakıkî mü'min olurlar. 66.

﴿وَلَوْ اَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ اَنِ اقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ اَوِ اخْرُجُوا مِنْ

دِيَارِكُمْ﴾ eğer biz onlara kendinizi öldürünüz veya diyarınızdan çıkınız diye yazsa idik Beni İsrailde

olduğu gibi günâhtan tevbe ve halâs için kendi ellerile intihar etmeyi veya vatanlarından çıkıb gitmeyi farz

kılıb teklif etse idik ﴿مَا فَعَلُوهُ اِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ﴾ pek azı mustesna olmak üzere bunu

yapmazlardı. Fakat şer'i Muhamedîde böyle şedid bir mükellefiyyet yoktur. Bil'akis «

﴿لَا تَقْتُلُوٓا اَنْفُسَكُمْ﴾ » vardır. Kendilerini ve vatanlarını ve dinlerini müdafaa ve tehlükeden,

musıbetten sıyanet

sh:»1386

emirleri vardır. Binaenaleyh buna teslimi nefs etmemek, ıhlâs ile mü'min olmamak, nefsine ve vatanına

zulm etmektir. ﴿وَلَوْ اَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهٖ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ﴾

eğer onlar verilen ve verilecek olan va'z-u nasıyhatları yapmış olsalardı her halde kendileri için hayır

﴿وَاَشَدَّ تَثْبِيتًا﴾ ve hayırda tesbitlerine pek ziyade sebeb olurdu -biz burada makabli

karinesile şu ma'nayı daha muvafık buluyoruz: diyarlarından vatanlarından çıkmak şöyle dursun, onda

kuvvetle tesbit ve takrirlerine sebeb olurdu 67. 68.

﴿وَاِذًا لَاٰتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّآ اَجْرًا عَظِيمًا ۰ وَلَهَدَيْنَاهُمْ صِرَاطًا

مُسْتَقِيمًا﴾ ve bu takdirde tarafımızdan kendilerine muhakkak büyük bir ecir de verirdik. Hem onları

şüphesiz bir sıratı müstakıme hidayet ederdik. Çünkü 69.

﴿وَمَنْ يُطِعِ اللّٰهَ وَالرَّسُولَ الخ۰۰۰﴾

Şu halde:

﴿٧١﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ
انْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ ۚ فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ
مُصِيبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا ﴿٧٣﴾
وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يٰلَيْتَنِى كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴿﴾

sh:»1387

﴿٧٤﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا
بِالْاٰخِرَةِ ۗ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ
نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٥﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ
وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ
رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ
لَدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٦﴾ اَلَّذِينَ اٰمَنُوا
يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ
الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطَانِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ

ضَعِيفًا ﴿٧٧﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا اَيْدِيَكُمْ
وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا
فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوا
رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ
مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى وَلَا تُظْلَمُونَ
فَتِيلًا ﴿﴾

sh:»1388

﴿٧٨﴾ اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِى بُرُوجٍ
مُشَيَّدَةٍ ۗ وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ
تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ۗ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۗ فَمَالِ
هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٩﴾ مَآ اَصَابَكَ مِنْ
حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۘ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ۗ وَاَرْسَلْنَاكَ
لِلنَّاسِ رَسُولًا ۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿٨٠﴾ مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ
فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨١﴾

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ
الَّذِى تَقُولُ ؕ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى
اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿٨٢﴾ اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ ؕ وَلَوْ
كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٣﴾
وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ ؕ وَلَوْ رَدُّوهُ
اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ
مِنْهُمْ ؕ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا
قَلِيلًا ﴿﴾

sh:»1389

﴿٨٤﴾ فَقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ۚ لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ
الْمُؤْمِنِينَ ۚ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ بَاْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا ؕ وَاللّٰهُ اَشَدُّ
بَاْسًا وَاَشَدُّ تَنْكِيلًا ﴿٨٥﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهٗ
نَصِيبٌ مِنْهَا ۚ وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهٗ كِفْلٌ مِنْهَا ؕ وَكَانَ
اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ مُقِيتًا ﴿٨٦﴾ وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا

بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوهَا ۭ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! hazırlığınızı görün de müfrezeler hâlinde harekete gelin yâhud toplu olarak seferber olun 71 Maamafih içinizden öylesi vardır ki her halde ağır alacaktır: bakar eğer size bir musîbet isabet ederse "cidden, der: Allah bana lütfetti zira onlarla beraber hâzır bulunmadım" 72 Ve eğer size Allahdan bir fazl nasîb olursa sanki kendisiyle aranızda hiç bir ülfet olmamış gibi mutlak diyecektir ki "ah, nolaydım onlarla beraber olaydım da büyük bir murada ireydim! 73 O halde seferber olun da o geçici Dünya haytı Âhıretin ebedî hayatına satacak olanlar çarpışsın, her kim Allah yolunda çarpışır da katlolunur veya galib gelirse iki surette de biz ona yarın pek büyük bir ecir vereceğiz 74 Hem siz neyinize çarpışmayasınız? Allah yolunda ve o zebun edilmiş erkekler, kadınlar, yavrular uğurunda ki "yarebbena, bizleri bu ahalisi

zâlim memleketten çıkar, tarafından bize bir sahib gönder, tarafından bize bir yardımcı gönder, Diye

yalvarıb duruyorlar 75 İyman edenler Allah yolunda cenk ederler, küfredenler ise Tagutun yolunda cenk ederler, o halde siz Şeytanın yârânını öldürmeğe bakın, her halde Şeytanın hılesi çürüktür 76 Bakmaz mısın o: kendilerine ellerinizi çekin ve namaz kılın, zekât verin denilmiş olan kimselere? şimdi üzerlerine kıtal yazılınca insanlardan Allahdan korkarcasına veya daha bile ziyade korkuyorlar, ve şöyle dediler: "Ey bizim rabbımız! niçin üzerimize bu kitali yazdın! nolordu bizi yakın bir ecele tehir edeydin? de ki: Dünya zevkı ne olsa azdır Ahıret ise Allahdan korkanlar için sırf hayırdır hem kıl kadar hakkınız yenmez 77 Her nerede olsanız ölüm size yetişir eflâke ser çekmiş burclarda da olsanız; bununla beraber kendilerine bir güzellik erdimi "bu Allahdan" diyorlar, bir musıbet de değdimi "bu senden" diyorlar, de ki: hepsi Allah tarafından, fakat neye bu adamlar söz anlamağa yanaşmıyorlar 78 Sana güzellikten her ne ererse bil ki Allahdandır, kötülükten de başına her ne gelirse anla ki sendendir, biz seni insanlara bir Resul olarak gönderdik, şahid ise Allah yeter 79 Kim Resule itaat ederse Allaha itaat etmiş olur, kim de yan bükerse üzerlerine seni gözcü de göndermedik 80 Bâş üstüne diyorlar sonra da yanından çıktıklarında içlerinden bir takımı dediklerinin hilâfına tezvirat yapıyorlar, Allah da yaptıkları tezviratı kaydediyor, onun için sen yüzlerine vurmaktan vaz geç de Allaha havale et Allah vekil yeter 81 Hâlâ Kur'anı im'an ile teemmül etmezler mi? Eğer o Allahdan başkası tarafından olsa idi elbette içinde bir çok ahenksizlikler bulacaklardı 82 Hem emn-ü havfe dair bir haber geldiği vakıt kendilerine onu yayıveriyorlar, halbuki onu Peygambere

ve içlerinden ülül'emrolanlara arzetseler elbette bunların istinbata kadir olanları onu anlar bilirlerdi, eğer Allahın fazl-ü rahmeti üzerinizde olmasa idi pek azınızdan maadası Şeytana uymuş gitmiştiniz 83 Onun için Allah yolunda çarpış,

sh:»1391

ancak nefsinden başkasiyle mükellef değilsin, mü'minleri de çarpış, ancak nefsinden başkasiyle mükellef değilsin, mü'mileri de çarpışmağa teşvik et, me'muldur ki Allah a küfretmekte bulunanların tazyikını defetsin, Allah tazyikce de daha şiddetli tenkilce de daha şiddetlidir 84 Her kim güzel bir şefaatte bulunursa ona ondan bir nasîb olur, her kim de kötü bir şefahatte bulunursa ona da ondan bir nazîr olur, Allah her şeye nâzır bulunuyor 85 Size her hangi bir suretle sağlık verildği zaman siz de ondan daha güzeli ile sağlık verin veya ayniyle mukabele edin, Allah her şeyi hısaba çekmekte bulunuyorlar 86

———————

71. ﴿خُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ uyanık ihtiyatlı bulununuz: düşmandan sakınacak maddî ma'nevî esbab ve vesaitınızı ittihaz ediniz, silâhınızı alınız da ﴿فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ﴾ sübe sübe, ya'ni takım, takım, bölük bölük harekete geliniz.»-

SÜBAT; sübenin cem'idir. Sübe ondan fazla ricalden müteşekkil cemaat demektir.

﴿اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا﴾ veya mec'muunuz birden seferberlik yapınız 72.

﴿وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ﴾ ve her halde içinizden öyle kimseler vardır ki ﴿لَيُبَطِّئَنَّ ۚ﴾

mutlaka betaet gösterir, ya'ni ağır alır. Geri kalır durur da ﴿فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ﴾ şayed

size bir musîbet ısabet ederse ya'ni muvaffak olamadığınız, meşakkatler çektiğiniz veya şehid olduğunuz

takdirde ﴿قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا﴾ ne iyi

Allah bana lûtf-ü in'am etti, çünkü onlarla beraber bulunmadım, der, mahzun olacak yerde memnun olur 73.

﴿وَلَئِنْ اَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ ve fakat Allah tarafından bir fadl-ü ihsana konar,

fütuhat-ü ganimete nail olursanız

﴿لَيَقُولَنَّ كَاَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ﴾ sanki onunla sizin aranızda

hiç bir meveddet olmamış agyar gibi behemehal diyecektir ki

﴿يَا لَيْتَنِى كُنْتُ مَعَهُمْ فَاَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ ah, ne olurdu keşke ben de

bunlarla beraber ola idim de büyük muradlara ereydim, yani sizin muvaffakkiyyet ve muzafferiyetinizden bir

ahbab memnuniyyeti kadar memnun olamıyacak, memnuniyyet yerine mahzuniyyet duyacak, beraber

bulunmadığına Âhıret düşüncesiyle değil, mahza hubbi Dünya sevkiyle nedametler edecektir. Binaenaleyh

bunlar böyle yapa dursunlar 74.

﴿فَلْيُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ ۗ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَيُقْتَلْ اَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ hayatı Dünyayi Âhırete satan, bu güne aldanmayıb sonunu gözeten

ehli ıhlâs daima hâzır bulunup muharebe etsin. İlh..»- Burada tedafüî harbden başka tecavüzî harbe de

işaret ve bunun ne gibi bir maksad ve hikmetle meşru' olabileceğini tefhim sadedinde buyuruluyor ki:

75. ﴿وَمَالَكُمْ﴾ ne menfaatınız, ne hakkınız, ne ma'ziretiniz var ki

﴿لَاتُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۚ وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا﴾ Allah yolunda, ve zulm-ü tazyik altında kalmış «ya rabbena bizi ehalisi zalım olan zalimler

elinde bulunan şu memleketten çıkar ve bize tarafından bize sever ve gözetir bir sahib ve veliyyülemir

gönder ve yine tarafından bize bu zalimlere karşı nusrat edecek bir nasîr, bir mededkâr gönder» deyib

duran zaiyf ve bîçare erkekler ve kadınlar ve çocukların tahlisı

uğrunda muharebe etmiyeceksiniz?» - İşbu « الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ اَهْلُهَا » Ümmül'kurâ olan Mekkeye işarettir ki müşrik olan ehli Mekke zuafaya ve alel'husus içlerinde bulunan mü'minlere son derece zulm-ü ezâ ediyorlardı ve zaten « اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ » medlûlünce şirk bütün zulümlerin başı olan bir zulmi azîmdir. Allah tealâ mazlumların dualarını kabul ve Peygamberi yedile Mekkenin fethini nasıb edib velâyet ve nusrati Muhammediye ile bekâm etmiş ve muazzez kılmıştır. Demek ki tecavüzî harb ancak böyle Allah rızası için mazlumları zalimlerin pençesinden kurtarmak ve halk üzerinde Allah tealânın ahkâmı adl-ü rahmetini tatbık etmek için meşru' olabilir, yoksa zulm-ü istibdadı ta'mim etmek ve memleketler istilâ eylemek gibi mahzı tecavüz ve taaddi için harb etmek asla meşru' değildir. Vuzuhı tamm için bu noktai mühimme ya'ni gayei harb mes'elesi bir de şu suretle tansısan tesbit olunuyor:

76. ﴿اَلَّذِينَ اٰمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ iman edenler Allah yolunda muharebe ederler ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ الطَّاغُوتِ﴾ kâfirler de Tagut yolunda: Allahın madununda perestiş edilen azıtganlar yolunda tuğyan-ü şeytanet uğrunda muharebe ederler, binaenaleyh siz hazırlanınız da ﴿فَقَاتِلُوٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطَانِ﴾ Şeytan dostlarına, Şeytan tarafdarlarına muharebe

ediniz ve korkmayınız ﴿اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا﴾ zira hakka karşı

Şeytanın keyd-ü hiylesi ne olsa zaiyftir.»

Müfessirîn diyorlar ki bunun için ehli hakk-u hayır hayatlarında fakr-ü ibtilâ içinde bulunsalar bile ilel'ebed azîz olarak zikri cemilleri bakı kalır, bu gün olmazsa yarın behemehal mes'ud olurlar. Şerr-ü şeytanet tuğyan-ü tezvir ile icrayı hukmeden cebabirenin tahakkümleri de

ne olsa söner, yerlerinde yeller aser, şayed yad olunurlarsa la'netle yad olunurlar. « ﴿اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ﴾. ﴿تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِى الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ » bir şairin dediği gibi:

Zulmün topu var dehşeti var savleti varsa

Hakkın da bükülmez kolu var kuvveti vardır.

Böyle iken:

77. ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓا اَيْدِيَكُمْ﴾ baksan a o bir

vakitler kendilerine ellerinizi çekiniz, sakın harbe sebebiyyet vermeyiniz

﴿وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ﴾ ve siz hemen namazı ikame ve zekâtı i'ta

ediniz denilenler, ya'ni harb-ü kıtalin zamanı değil iken «

ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ » diyenler gibi harbe tarafdar olub da

sakın yapmayınız diye menedilenler ﴿فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ﴾ üzerlerine kıtal

yazılıb farz kılınınca, harb bir vazifei kat'iyye halini alınca ﴿اِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ﴾ bunlardan bir

kısmı ﴿يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً﴾ Allahdan korkar

gibi veya daha şiddetli bir surette insanlardan korkmağa başladılar ﴿وَقَالُوا﴾ kalen yâhud halen

﴿رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ﴾ ey rabbımız bize kıtali niçin yazdın, niçin takdir

ettin veya niçin farz kıldın ﴿لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ﴾ bizi çok değil yakın

bir vakte kadar te'hır etse idin. Bir müddetcik daha bize mühlet verse idin de biraz daha yaşasak ne olurdu?

Dediler ﴿قُلْ﴾ ya Muhammed sen bunlara de ki ﴿مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ﴾ Dünya meta'ı

ne olsa azdır, her halde gelir geçer ﴿وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقٰى﴾ Âhıret ise müttekî

olan, fenalıktan korunabilenler

için daha hayırlıdır. ﴿وَلَاتُظْلَمُونَ فَتِيلًا﴾ kıl kadar zulüm de edilmezsiniz veya edilmezler.

« لَايُظْلَمُونَ ».

FETİL; hurma çekirdeğinin şakkındaki ince iplik gibi çizgi demek olub azlık ve ehemmiyetsizlikte mesel olarak kullanılır ki lisanımızda kıl kadar ta'bir olunur.

78.

﴿اَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِى بُرُوجٍ مُشَيَّدَةٍ﴾ Her nerede olsanız ölüm size yetişir, müşeyyed burclarda bulunsanız da ya'ni yüksek kal'alarda veya müstahkem saraylarda hattâ gökdeki yıldızlarda dahi bulunsanız yine gelir bulur.

Binaenaleyh ölüm korkusile vazifeden kaçınmak ma'nasızdır. Madem ki her halde bir ölüm vardır ona her zaman amâde olmalı hayatı Dünyaya bağlanmamalı, vazifeyi seve seve yapmalıdır.

﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ﴾ Bir de ya Muhammed bir takım kimseler -ve bilhassa Münafıklar- kendilerine bir hasene, bir ni'met veya her hangi bir güzellik nasıb olursa

﴿يَقُولُوا هٰذِهِ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ bu, Allah tarafındandır diyorlar, Allahdan biliyorlar

﴿وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ﴾ ve eğer başlarına bir beliyye veya her hangi bir kötülük gelirse

Bu hususta şöyle rivayet olunmuştur ki «Resulullah Medineye teşrif buyurduğu zaman Medine bolluk ve ucuzluk olmuştu, da'veti Muhamediyye üzerine Yehudîlerin inadı ve Münafıkların nifakı zuhur ettiği sıralarda kaht-u galâ görülmeğe başladı -bunda belki Medinenin galabalanmağa başlamasının da bir alâkası mülâhaza edilse bile yağmurların hılâfı mu'dat az yağması, meyve ve mahsulâtın olmaması gibi ahvali afakıye de vardır- ki

sh:»1396

« وَمَآ اَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِنْ نَبِىٍّ اِلَّآ اَخَذْنَآ اَهْلَهَا بِالْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ » âyetinde her Peygamberin gönderildiği memlekette bidayeten böyel bir şiddet ve zaruretin yüz göstermesi de âdeti İlâhiyye olduğu beyan buyurulmuştur. İşte o zaman Yehudîler ve Münafıklar «biz böyle şum bir adam görmedik bu geleli meyvalarımız az biter oldu ve es'arımız galâlandı, bahalandı» diyorlar, bolluğu ve ucuzluğu Allaha, darlığı ve bahalılığı Peygambere isnad ediyorlardı. Netekim « فَاِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هٰذِهٖ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسٰى وَمَنْ مَعَهٗ » medlûlünce vaktile Hazreti Musa ile dahi böyle teşe'üm etmişlerdi. Bu âyetin sebebi nüzulü bu olmuş, lâkin âyet siyakı beyan i'tibarile ahvali harbiyyeye dahi alâkadar olduğundan

hasene ve seyyie, bolluk veya darlık, sıhhat veya maraz, hayat veya memattan başka zafer veya mağlûbiyyet gibi netayici harbiyyeye dahi şâmil bir surette irad olunmuştur.

﴿قُلْ﴾ ya Muhammed, de ki ﴿كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ﴾ başınıza gelen hasene ve seyyienin hepsi Allah tarafındandır. Onun halk-u takdirelidir.» -Hasene Allahın bir ihsanı, seyyie de Allahın bir hızlânıdır. Bu, böyle iken ﴿فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ﴾ bu adamların ne çıkarı var ki ﴿لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا﴾ bir sözü veya hâdiseyi fıkhiyle ya'ni sirr-ü hikmetiyle anlamağa yaklaşmazlar da Allah tarafından başlarına gelen felâketi Peygambere isnad etmeğe kalkışırlar.»- Şimdi de öyle bizi neye dine da'vet edib duruyorsun, küfür de Allahdandır demeğe kalkarlar, çünkü söz anlamamak yüzünden «كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ» denilince bir taraftan bundan kesb-ü iradei beşeri nefiy, ef'ali ıbadda cebr ma'nâsını çıkarmağa kalkışırlar. Diğer taraftan öyle ise mes'uliyyet nerde kalır? Allah i'tikad ve iymanın tabiat tasavvurundan ne farkı olur, Allaha seyyie nasıl isnad olunur. Allahın muzırr olan bir şeyi yaratması nasıl caiz olur? Gibi şüphelere saplanırlar. Bu noktada ya Muhammed, hıtaba lâyık ve

kelâmı hakkı anlayacak olan sensin dinle: 79.

﴿مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۘ﴾ sana her ne hasene isabet eder, her ne

hayr-ü menfaat' taat-ü sevab nasıl olursa Allahdandır, Kesbin olsa da Allahdandır olmasada.» -Zira Allah murad etmeyince hiç bir şey olmaz. Allah tealâ rahmanı rahîm olduğu için de hasenat onun irade ve takdirine, halk-u tekvinine istinad ile beraber rızasına da temamen muvafıktır. Bunun için kesbi beşerin alâkadar olmadığı hasenat mahza ihsanı İlâhî olduğu gibi iradei beşerin taallûk ettiği hasenat da Allahın takdir-ü tekvinine, tenfiz-ü tevfikına irade ve rızasına ıktıran etmiş olmak hasebile yine onun bir ihsanıdır. Bunun için enfüsî afakî, maddî ma'nevî, kesbî gayri kesbî alel'ıtlak hasene Allahdan bilinmelidir. Fakat ﴿وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ﴾ sana her ne seyyie isabet ederse o da kendinden, kendi nefsindendir, kendi günah veya kusurundandır.»- Gerçi « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » mucebince bu da min indillâhdır, Allah takdir-ü irade etmemiş olsa idi bu da olamazdı. Fakat bunda fiil veya terk cihetinden behemehal senin bir sebebiyyetin vardır. Bunun menşei senin kendin, senin arzun veya senin kusurun, senin hatan veya senin aczin, senin mahiyetindir. Zira sen evvel emirde kendi nefsinde ve haddi zatında kadiri kül, mebdei vücud olsa idin elbette kendine hiç bir seyyie isabet ettirmezdin ve hiç bir taraftan sana bir zarar gelmek ihtimali olmazdı. Binaenaleyh birinci derecede seyyienin menşei, aslı adem ve imkânı mahz olan mahiyyeti mahlûkatının aczi zatîsidir. Allah ona her hangi bir lâhzai vücudda ifazai hasene etmemiş olsa o derhal mahv-ü helâk olur. Saniyen başa gelen seyyiatın bir kısmı arzu ve iradei beşere müterettibdir. Beşer onu nefsinden tecelli eden bir irade ve ıhtiyar ile bilerek veya bilmiyerek bizzat

veya dolayısile ister. Hatta ısrar da eder, irade ve ıhtiyar kuvveti nefsinde

sh:»1398

bir hasene olduğu halde istenne murad, hasene de seyyie de olabilir. Allah tealâ da bahîl olmadığından kulunun iradesine izin verib tenfiz ederek muradını halk eder ve taleb olunan seyyie yine min indillâh gelmekle beraber sebeb-ü menşe', nefsi abid, kesbi abdolur ve mes'uliyyet de buna aid bulunur. «

وَمَآ اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ

» salisen umumî ma'nâsile seyyie günaha münhasır olmayıb mihnet-ü meşakkate de şamil olduğuna nazaran ba'zı sıkıntılar, elemler vardır ki tehzibi nefse sebeb ve günahlara keffaret ve binaenaleyh mukaddimei hayr olur. Bu gibi seyyienin de başa gelmesi mücerred nefsin salâhı veya halâsı hikmetine mebni olduğundan bu da min ındillâh gelmekle beraber buna « لِاَجْلِ نَفْسِكَ » ma'nasına « مِنْ نَفْسِكَ » demek sahih olur ise de bunu hasenede saymak daha muvafıktır. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun seyyie evvelâ abde nisbet edilmeli, insan onu kendisinden bilmeli ve maamafih « مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » olduğunu da unutmamalıdır. Bu âyetden Mu'tezilenin ef'ali ıhtiyariyyede kul fi'linin halıkı olduğunu istinbata kalkışmaları doğru değildir. Çünkü « مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ » böyle bir da'vaya münafidir. Velhasıl « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » dır. Fakat bundan cebir anlamamalıdır. «

مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ

نَفْسِكَ» izahiyle mütenasib olarak ne cebir ne terk, «Emrün beyne emreyn» bir adalet ve mes'uliyyet anlamalıdır ki burada «اٰمَنْتُمْ بِاللّٰهِ» deki «خَيْرِهِ وَشَرِّهِ مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى» fıkrai iymaniyyesinin güzel bir şerhi vardır. Ve bu izah kendini iyi başkasını kötü, iyiliği kendinden, kötülüğü başkasından bilen beşeriyyeti cahile ve mağrurenin gururuna karşı bir ders olduğu gibi, kendisini ne iyilik ne de kötülük hiç bir şeyle alâkadar addedmiyen beşeriyeti atılanın ataletine ve ilişiksizliğine karşı da bir dersdir. Her halde şunu iyi düşünmek lâzım gelir ki hem «كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ» hem de «وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ» olması Allah ile insan arasında mühim bir alâkanın mevcudiyyyetine delâlet eder ki bu da «اِنّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً» nassı cehîlinde

ifham olunan niyabet «اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ» beyanı kibriyasında arz olunan emanet kazıyyeleridir. Nefis her ne zaman kendini ileri sürer, harekât-ü iradatını kendi lusabına yapmağa kalkışırsa niyabet-ü emaneti sui isti'mal etmiş ve menşei seyyie olmuş olur. Ve her ne zaman iradatını hakkı emanetin edası ve vazifei niyabetin icrası noktai nazarından sarfeder, kendini iradetullaha teslim eylerse o zaman da mazharı hasenatı İlâhiyye olur. Ve işte meratibi insaniyye bu iki haysiyyetin tezahüratına merbuttur. Ve bunun en başında mertebei risâlet onun başında da risâleti âmme vardır. Bunun için burada Resulullahın

risâleti ammesi tenas olunarak mazharı hasenei külliyye olduğuna işareten buyuruluyor ki:

﴿وَاَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً﴾ ve biz seni umum insanlara Resul gönderdik, sen onlara nefsini değil, Rabbının iradatını, kudreti bahiresini göstereceksin.»- Binaenaleyh senin nefsin kendi hisabına zuhurdan müberradır. Sen hiç bir zaman men'şei seyyie olmazsın

﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ ve buna şahid olarak Allah yeter. Emri bakka bizzat hakkın şehadetinden daha beliği hiç bir şey yoktur. Sen akval-ü ef'al ve iradatında senin değil Allah tealânın kudret-ü irade ve rızasını göstereceksin, hasenatı hakkı tecelli ettireceksin «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ» olduğu gibi «

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولَ اللّٰهِ» olduğu da anlaşılacaktır.

Ma'lûmdur ki Resule itaat asîle itaattir. Bunun için 80.

﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴾ her kim Allahın Resulüne itaat ederse Allaha itaat etmiş olur. ﴿وَمَنْ تَوَلّٰى﴾ her kim de nefsine uyar, itaatten yüz çevirise seyyiattan muhafaza edeceğim diye uğraşma ﴿فَمَآ اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾ çünkü biz seni onların üzerine muhafız göndermedik, Resul gönderdik.» -Artık onlar menşe'i seyyie olan nefislerdir,

elbette seyyiat

sh:»1400

musab olacaklardır. Sen onları seyyiattan, cezai seyyiattan muhafaza edemezsin 81.

﴿وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ﴾ onlar « طاعة » ya'ni «baş üstüne» de derler.

﴿فَاِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ﴾ sonra yanından çıktılar mı

﴿بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِى تَقُولُ﴾ bir kısmı yatağında sana söyliyeceğinin

veya senin söyliyeceğinin hılâfını yatırır, ta'biri âharla: sana verdiği sözün veya senden aldığı emrin hılâfını

yapmak için beyt yapmağa çalışır gibi tezvirat uydurmakla uğraşır, « طاعة » dediği halde gönlünde

ısyanı kurar, gaile çıkarmağa uğraşır, sinesinde daima bunu yatırır.»- «

مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ» hukmüne karşı Munafıkların ba'zısı artık

Muhammed, rübubiyyet da'vasına kalkışıyor demek istemişler, bu âyet nâzil olmuştur. Surei «Âli Imran»da

« قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونى الخ» bak.

﴿وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ﴾ onlar gönüllerinde ne yatırırlarsa Allah da onu yazar, vahy

ile sana bildirir, Kur'ana geçirir veya sırası gelince cezalarını vermek üzere defterlerine geçirir. Binaenaleyh

﴿فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ﴾ sen onlara bakma, her hususta Allaha

mütevekkil ol, bunları da ona havale eyle ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا﴾ Allah tealâ kâfi bir

vekildir.

82. ﴿اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ﴾ bunlar Kur'anı tedebbür ve teemmül etmiyorlar mı? ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ﴾ eğer bu Kur'an yâhud senin söylediklerin Allahdan başkası tarafından olsa idi ﴿لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ bunda bir çok tahallüf bulacaklardı, bu suretle gaibden verilen haberin ve bahusus gizli gizli kalblerinde yatırdıkları şeyleri ıhbar eden bu kadar haberlerin şaşan, doğru olmıyan, vakıa mutabık

bulunmıyan yalanlarını yanlışlarını bulabilirlerdi, halbukî bulamıyorlar ve bulamazlar. Kendilerinden başka kimsenin agâh olmadığı ahval-ü efkâr ve esrarlarını Kur'anın ve Peygamberin aynen ve bila tahallüf haber verdiğini görüyorlar. Bunu tedebbür etmeleri ve Allah tarafından olduğunu tasdık eylemeleri ıktıza eder. Kur'anın ne haberlerine ne va'd-ü va'îdinde tahallüf eden hiç bir şey bulunamamıştır ve bulunamaz. Bundan başka Kur'an bir dâdi hakk olmasa idi, bunu baştan başa ı'cazkâr, nâ kabili tanzir bir belâgat-ü fesahat içinde cereyan etmiş gitmiş bulmazlar, ba'zısînı fesıh, ba'zısını rakik, ba'zisını kolay ve ba'zını zor muaraza edilir ve fakat her halde edilir muhtelif, çok muhtelif bir surette bulurlardı, bu kadar tenevvüâtı beyan ve tefavüti makamat ile beraber hepsini müteşabih ve mütenasık bir nizamı fıtrat, bir nazmi metin-ü

muhkem içinde bulmazlardı. Üslûbı beyanında cebrî tabiatten, tekellüfatı fikriyyeden, hakk-u hayrı, istikameti ruhı istihdaf etmiyen agrazı nefsiyye ve temayülâtı hevaiyyeden bir çok nişaneler bulurlardı. Daha sonra kıraât ve ahkâmında ve süver-ü âyatında makasıd-ü meaninin, hikem-ü masalihin, muktezayatı ahvalin tefavut ve tahalüfü ile mütenasib ve hepsinde hükmi hakkın cereyanı mahsusunu gösteren ahenkdar bir tenevvü' ve ıhtilâf bulmazlar. Muhtelif ve muharref Tevrat ve İncil nüshalarından açıktan açığa görüldüğü üzere mevzuı nesh-u tadil olmıyan ayni hadisede ayni zamanda ıhtilâfı kesir ile muhtelif ve mütenakız nice haberler, hukümler bulurlardı. Evet, Kur'anda ezman ve emkine ve ahvalin ıhtilâfı kesir ile muhtelif ve mütenakız nice haberler, hukümler bulurlardı. Evet, Kur'anda ezman ve emkine ve ahvalin ıhtilâfına göre muhtelif ahkâm ve tenevvu'ı meani ifade eden kıraât ve elfaz vardır. Ve bu cihetle mütearız mevkı'de görenen âyet mevcuddur. Fakat bunların hiç biri vahdeti hakkı ıhlâl eden ayni hadisede ayni zamanda, ayni şeraıt altında mütenakız ve perişan mecrâ üzerinde değil, peyderpey yekdiğerini beyanı takrir, beyanı tefsir ve

sh:»1402

muktezayatı ahvale göre beyanı tağyir ve tadil ve zaman zaman beyanı tebdil ve nesh ile beyan ederek giden ve ebedî bir hayatın cereyan ve hizmetini idame eden bir inkişafı mahsus-ü muntazam üzerinde yürür gider ve gülşeni hakikatte açılan bütün tecelliyatı fıtrat ve mehasini hılkat gibi kesret içinde vahdetin

ve vahdet içinde tenevvu' ifade eden mütkan bir ittirad ve mütenasık bir ıhtilâf ve tenevvu' arzeder. Ve ilmi Kur'anın en büyük ehemmiyyeti ve zevkı da ıhtilâfı kesirden âri bulunna bu tenasükı mütenevvı' içinde kemali tedebbür ile müteşabihatı muhkemata irca' ederek âyatı Kur'andan ahkâmı hakkı, ve şüunı âlemden vücudi hakkı okuyub bulmaktır. Meselâ « كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۖ » ile « مَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ ۖ » düsturları arasında zahir bir tearüz ve tenakuz var zannedilebilir. Halbuki bunlar yekdiğerinin mütemim bir beyanı olarak beraberce düşünülmek ve aradaki tenakuz noktları atılıb ciheti vahdetleri mülâhaza edilmek üzere irad buyurulmuş ve « فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَايَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ۝ » ile de bu nokta bilhassa ıhtar olunmuş, burada da sebkeden ahkâmı muhtelifenin bu gibi tenevvü'ı beyanın hukûmde tenakuzdan değil, hikem-ü masalih ve muktezayatı ahval ile mutanasib ve mütenasık bir hıkmetten münbaıs olduğu sureti mahsusada anlatılmak ve münafıkların tezviratına temamen sed çekilmek için ıhtilâfı kesir nefyolunub « لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا » buyurulmuş ve tedebbüre sevkolunmuştur.

Balâda « اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ ۚ ۝ » diye itaatullah ile itaatı Resulillah temyiz edildiği halde burada « مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ » diye bittevhid Resule itaat, Allaha itaate irca'

olunduğu sırada hem ülül'emre itaat kazıyyesinin itaatı Resule merbut ve mülhak olduğu anlatılmak, hem de müslimanların terbiyei siyasiyyesi yükseltilmek için buyuruluyor ki:

83. ﴿وَاِذَا جَآءَهُمْ اَمْرٌ مِنَ الْاَمْنِ اَوِ الْخَوْفِ اَذَاعُوا بِهٖ﴾ Bir de kendilerine emniyyet veya havfe müteallık tatlı veya acı bir emir, bir haber, bir

şey geldimi hemen neşr-ü ifşa ediveriyorlar, doğru mu değil mi, yahud neşrinde bir mazarrat var mı yokmu, menafii umumiyye noktai nazarından neşri caiz mi yoksa ketmimi lâzım? düşünmeden danışmadan ışaa ediyorlar.» -Burada gazetecilerin de hallerine temass eden bir ıhtar vardır.

﴿وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰٓى اُولِى الْاَمْرِ﴾ bunlar bu işittikleri haberi Peygambere ve ülül'emre yani o işe salâhiyyet ve ıhtisası bulunan zevata veya ümeraya redd-ü irca' etseler danışsalar veya havale eyleseler ﴿لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ﴾ onu içlerinden malûmat ve tecribeleri ve hüsni nazar ve basıretleri sayesinde istinbat-u istıhrac edebilecek olanlar her halde bilirler, ne yapılacağını anlar anlatırlardı.»-

İSTİNBAT, « نَبَطَ » çıkarmaktır. Nebıt de bir kuyu kazılırken ilk çıkan su demektir. İşte halli matlûb bir

hâdise, bir mes'ele karşısında mebadi ve malumatı mevcudeyi tetebbu' ve istıkra, tetkik-u tenkıh ve mukayese ederek yeni bir ilim istıhrac etmeğe dahi istınbat ve istıhrac tabir olunur ki bu bir meleke ve ıktidarı mahsustur. Her hangi bir işte böyle bir ehliyyet ve ıktidarı haiz olanların o işin müctehidi ve bihakkın sahibi ve indallah ülül'emirdirler. Bunun için balâda «

فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ» diye Allaha ve Resulüne müracaat olunduğu gibi burada da Resulullaha ve böyle ülül'emre müracaat tavsıye olunarak bunlara itaatin itaati Resule merbut ve mülhak olduğu bir daha anlatılmıştır. Bundan dolayıdır ki icma'da mu'teber olan re'iy bu gibi ülül'emrin re'yidir.

Bu âyet bize bilhassa şu hukümleri ifham ediyor:

1- Ahkâmı hâdisat içinde doğrudan doğru nass ile

ma'lûm olmayıb istinbat ile bilinecek olanlar da vardır.

2- İstinbat da bir huccettir.

3- İstinbata ehl olmayan avamının ahkâmı hâdisatta ehli ilme müracaatı ve taklidi vacibdir.

4- Resulullah dahi ıstinbat ile mükelleftir, zira « وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » den sonra « » Resule de şamil olduğunda şüphe yoktur.

Sebebi nüzule gelelim: Münafıklar fursat buldukça tezviart ve eracif neşrederler. Zuafayi müslimînden bir takım halk da Seriyyelerin ahvaline müteallık tatlı veya acı her hangi bir haber işittikleri zaman sıhhatini, ademi sıhhatini tetkık etmeden ve önünü ardını saymadan doğrudan doğru neşr-ü işaaya kalkarlardı ve bu gibi saygısızlıklardan ba'zı mefsedetler hasıl olurdu. Ekser müfessirîn, bu âyetin bundan dolayı nâzil olduğunu beyan edilyorlar ki bu surette sebebi nüzul, ahvali harbiyye ve askeriyye olmuş oluyor. Diğer taraftan sahıhi Müslimde Hazreti Ömerden ibni Abbas tarikıyle rivayet olunduğuna göre Resulullah kadınlarından uzlet ettiği esnada bir günü Hazreti Ömer mescidde nâsın Resulullah bütün kadınlarını tatlık etmiş diye müteessirâne bir surette konuştuklarını görmüş ve bunu havsalası almadığından derhal koşub me'zuniyyet isteyerek huzurı risalete girmiş, biraz hasbi halden sonra bir vesileyle bulub «kadınlarını

boşadın mı» diye süâl etmiş, hayır cevabını alınca çıkıb «ma'lûmunuz olsun Resulullah kadınlarını boşamadı» diye bir münadi gibi nidâ etmiş, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur ki Hazreti Ömerin hakıkati istinbatına işaretle senasını da ihtiva etmiştir. Bu rivayete göre sebebi nüzul, sûrei Nisanın esas i'tibariyle muhtevi bulunduğu ahkâmı aile ile bir alâkayı haizdir. Fakat hukmi terbiyevîsi umumî olduğundan âyet daha ziyade ahvali harbiyye ve terbiyesi

siyasiyyeyi istihdaf eder bir siyakı nazımda iyrad buyurulmuştur. Çünkü bunlarda boş boğazlık daha çok yapılır ve daha ziyade muzırdır.

Ey müslimanlar, ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ﴾ sizin üzerinizde Allahın bu fazl-u rahmeti, ya'ni böyle Peygamber ve istinbata muktedir ehli ilm ülül'emr ile tarikı hakka irşad ve hidayeti olmasa ﴿لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ اِلَّا قَلِيلًا﴾ muhakkak ki siz ekseriyyetle Şeytana, Şeytan gibi münafıklara uyardınız, onların aldadıcı re'y-ü fikirlerine tâbi' olur, fena yollara sürüklenirdiniz, uymadığınız husus veya uymayan rical pek az olurdu, zira az çok aklı olan her hangi bir kimse her noktada Şeytana aldanmaz, arifi esrari kitab olan ve istinbaha muktedir ülül'emr ulemai rasihînden bulunan zevat da hakk-u savabı bihavlihi tealâ temyize muktedir bulunduklarından bunların da Şeytana aldanması nâdir olur. Halbuki avammın aldanması galibdir. Maamafih ehli ilmin aldanması da

yine fazl-u rahmeti İlâhiyye sayesindedir. Bunun için diğer bir âyette «

«وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِنْ اَحَدٍ

buyurulmuştur. Binaenaleyh bu iki âyet beynindeki fazl-ü rahmetin farkı unutulmamalıdır. Birisi mutlak birisi mukayyeddir. Hal böyle olunca, ya'ni harb yazılmış, mazlûmlar inler, acı büyük, meta'ı Dünya az. Ölüm nasıl olsa mukadder, hazırlık ve itaat lâzım olduğu halde Münafıklar itaat etmez, hıle ve tezvire çalışır, bir takımları da ağır alır harbden kaçınırsa ya Muhammed, 84. ﴿فَقَاتِلْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ bizzat sen fî sebilillâh mukatele et ﴿لَا تُكَلَّفُ اِلَّا نَفْسَكَ﴾ sen ancak nefsinle mükellefsin, kendi fi'linden mes'ulsün o halde yalnız da kalsan bu vazifeni ifa ile ﴿وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ mü'minleri de teşvik-u terğıb et ki ﴿عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَكُفَّ بَاْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kâfirlerin zarar ve kuvvetini

Allahın menetmesi kaviyyen me'muldür, ya'ni mev'uddur.»- Bu âyet Bedri suğra seferi hakkında nâzil olmuştur. Surei Âli Imranda « اَلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ اِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ الخ » âyetinde izah olunduğu üzere Resulullah Uhud harbının nihayetinde Ebu Süfyana karşı bir sene sonra Zilkı'dede Bedri suğra mevsimine muvaade etmiş söz vermiş idi. Miy'adı gelince nâsı da'vet etti ve fakat bir takımları

çekindi. Binaenaleyh bu âyet nâzil oldu ve Resulullah «ben yalnız kalsam yine giderim» buyurdu ve yetmiş süvari miyanında hareket etti, Allah tealâ da kâfirlerin kalbine bir korku verdi ve caydırdı «Merri Zahran» dan döndüler, Hazreti Peygamber de maı'yyetiyle birlikte Bedrde sekiz gün kaldılar ve ticaret yaptılar, bu suretle «Keffi be'si kefere» va'di ilâhîsi de keferei Kureyş aleyhine tahakkuk etti. Bunun sureti umumiyyede tahakkuku da nüzuli İsa mes'elesi olacağı söylenmiştir. Resulullah işbu «Bedri sugrâ» vak'asında bu emre tevfikan tek başına gitmeğe kıyam buyurduğu gibi buna imtisalen Hazreti Sıddık da vefatı Peygamberî üzerine zekâttan imtina' eden mürteddîne karşı böyle yapmış ve hılâfeti Resulullaha istihkakını bununla da isbat etmiş ve muvaffak olmuş idi.

Evet, kâfirlerde be's-ü kuvvet bulunabilir ﴿وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَـاْسًا وَاَشَدُّ تَنْكِيلًا﴾ ve fakat Allah kuvvet-ü kudretce onlardan hem pek çok yüksek, hem de tenkil-ü ta'zibi onlarınkinden çok şiddetlidir. Binaenaleyh kâfirlerin kuvvetinden korkub da Allaha ısyan etmemeli, Allahın kudret ve azabından korkub da Allaha itaat etmeli ve kâfirlere karşı gelmelidir. Bunun için ya Muhammed, sen kendin fîsebilillâh harb et ve mü'minleri tahris-u tergib de eyle, zira bu bir şefaat demektir. Halbuki 85. ﴿مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً﴾ her kim güzel bir şefaat yaparsa, ya'ni Allah rızası için bir

hayra tavassut ve delâlet ederse ﴿يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا﴾ onun o şefaatten bir nasîbi, güzel bir sevabı olur.» Hayra delâlet eden onu yapan gibidir

﴿وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً﴾ ve her kim şer'a muhalif kötü bir şefaat yaparsa ﴿يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا﴾ onun da ondan aynı nisbette kötü bir hıssası olur.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا﴾ Allah da her şey'e muktedirdir. Ve her şey'i lâyikıyle gözetir. İyiliği iyiliğinden, kötüyü kötülüğünden kadrine göre hıssadar eder.»

Harb ve tahrıs emirlerinden sonra tenkil fıkrasını bu şefaat âyetinin vely etmiş olması ne kadar beliğdir, binaenaleyh şafaati seyyieden sakınmak lâzım geldiği gibi her nevi' şefaati hasenede yapılmalı ve kabul edilmelidir. Bu cümleden olmak üzere 86. ﴿وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ﴾ kimin tarafından olursa olsun bir tahıyye ile tahıyyelendiğiniz bir selâm ile tekrîm edildiğiniz vakit de ﴿فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ﴾ siz ondan daha güzeli ile tahıyye ediniz, selâmlâyınız ﴿اَوْ رُدُّوهَا﴾ ve ya onu geri veriniz, ya'ni gerisin geri mislile cevab veriniz.»

TAHIYYE; lûgatte milk ve beka ma'nasına gelir, netekim şair:

اسير به الى النعمان حتى انيح على تحيته بجند

demiştir ki « عَلَى مُلْكِه » demektir. Bir kimseye « حَيَّاكَ اللّٰهُ » diye dua etmeğe de tahıyye ta'bir olunur ki «Allah ömürler versin» yahud «Allah seni sahibi mülk kılsın» veya «mülkünde bakı kılsın» ma'nalarına gelir. Cahiliyyede Arablar selâm mevkıinde « حَيَّاكَ اللّٰهُ » derlerdi, sonraları bizde şayi' olan «Allah ömürler versin» ta'biri bunun bir ihyası olmuştur. Fakat bunlar bir dua olmakla beraber alel'ıtlak

hayırlı bir dua değildir. Zira ömür, hayat, mülk behemehal selâmet-ü saadeti icab etmez, felâket içinde de geçebilir. Binaenaleyh bu suretle tahıyye haddi zatında nakıs bir tahıyyedir, hepsinin başı baş selâmetidir. «Hayyâkellâh, Allah ömürler versin» denildiği zaman muhatab bu ma'nâ kasd edildiğini farz ederek hoşlanabilirse de bir gaflettir. Çünkü kailin niyyeti ma'lûm değildir. Veyahud hiç düşünmemiştir. Bunun için dini islâm, bu nakıs tahıyyeleri selâma tebdil etmiş ve « حَيَّاكَ اللّٰهُ » yerine Dünya ve Âhıret selâmet-ü müsalemet neşreden « اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ » dua ve iltifatını ikame eylemiş olduğundan islâmda « تحيه » selâm olmuştur. Bunun için « وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ » size bir selâm verildiği vakıt demek olur. Selâm bir tahıyye ve iltifattır. Fakat her tahıyye ve iltifat selâm değildir.

İşte cenabı Allah Peygamberini ve mü'minleri cihada tergib ederken islâmda harbın gayesi te'mini müsalemet olduğunu bilhassa ıhtar için şefaati haseneye terğibden sonra düşmanlar müsalemete talib oldukları vakıt siz de daha güzel veya onlar kadar müsalemete razı olunuz diye emretmiş oluyor.

Binaenaleyh burada « وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ » kavli İlahîsi « وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا » mealini mutazammın veya müstelzimdir.

Demişlerdir ki, Nesârânın tahıyyesi elini ağzına koymak, Yehudîlerin birbirine tahıyyesi parmaklarla işaret etmek veya baş kesib kıç kırmak « تكفير », Mecusîlerin tahıyyesi eğilmek, Arapların birbirine tahıyyesi « حَيَّاكَ اللّٰهُ » demek, mülûke tahıyyesi de « اَنْعِمْ صَبَاحًا » demek, müslimanların biribirine tahıyyesi de « اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ » ve daha güzeli « اَلسَّلَامَ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » demektir. « بِاَحْسَنَ مِنْهَا » buna işarettir. Rivayet olunuyor ki bir adam Resulullaha « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ » demiş, cevaben « عَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَتُهُ » buyurmuş, diğer biri « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ » demiş « وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » buyurmuş, diğer biri de « اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ » demiş, buna da « وَعَلَيْكَ » buyurmuş,

binaenaleyh bu adam « نقصتنى » «Allah tealânın dediği nerde kaldı» demiş ve bu âyeti okumuş, Resulullah da «sen bana fazla bir şey bırakmadın, ben de sana misliyle reddettim» buyurmuştur. Çünkü bunda metalibin hepsi müderiçtir, mazarrattan selâmet, menafiin husulü ve sebatı. Velhasıl selâm pek büyük bir şeydir. Hattâ « اَلسَّلَامُ » Allah tealânın esmai hüsnâsındandır. Ve Kur'anda on iki mevzı'da Allah tealâ mü'mine selâm vermiştir. Selâm almak farzı kifayedir. Nehaîden, selâm sünnet, reddi selâm, ya'ni selâm almak farzdır diye merviydir. Hutbede, cehren tilaâveti Kur'an, hadîs rivayeti, tedrisi ilim, ezan, ikamet esnasında selâma cevab verilmez, oyun oynıyanlara, şarkı söyleyenlere, kazayı hacet eden, hamamda veya diğer bir yerde çıplak bulunana selâm verilmez, sünnet olan yürüyenin oturana, rakibin maşiye, atlının merkepliye, küçüğün büyüğe, azın çoğa selâm vermesidir. İki kişi karşılaşınca ikisi de mübaderet ederler. İmamı a'zamdan merviydir ki selâm alan sesini pek kaldırmaz. Hulâsa her kim tarafından olursa olsun verilen tahıyyeyi, selâmı lâekal misliyle olsun reddetmeli, selâm verene hiç bir zarar yapılmamalıdır. Müsalemet müsalemetle, ikram ikram ile karşılanmalı ve her hangi bir iyilik mümkin olduğu kadar karşılıksız bırakılmamalıdır. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ حَسِيبًا﴾ Allah tealânın her şey üzerine muhasib olduğunda şüphe yoktur. Bütün bu işlerde de ancak onun hısabını düşünmelidir. İyi bilmeli ki:

﴿٨٧﴾ اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَارَيْبَ
فِيهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا ﴿

sh:»1410

Meali Şerifi

Allah, başka tapılacak yok ancak o, Celâli hakkı için o sizi muhakkak kıyamet gününe toplayacak, onda

şüphe yok, Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir? 87

_____

Şu halde:

﴿٨٨﴾ فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا
كَسَبُوا ؕ اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ
تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿٨٩﴾ وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ
سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ ؕ
فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوا
مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٩٠﴾ اِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ اَوْ جَآؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ
اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ ۚ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتَلُوكُمْ ۚ
فَاِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ
اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا ﴿

sh:»1411

﴿٩١﴾ سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ ۚ
كُلَّمَا رُدُّوٓا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوا فِيهَا ۚ فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا
اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّٓوا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ
ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿

Meali Şerifi

O halde siz neye Münafıklar hakkında iki fırka oluyorsunuz? Allah onları kazandıkları vebal yüzünden

terslerine döndürdüğü halde Allahın sapdırdığını yola getirmek mi istiyorsunuz? Her kimi Allah sapdırırsa

artık sen ona yol bulamazsın 88 Arzu ettiler ki kendilerinin küfre sapdıkları gibi siz de sapasınız da beraber olasınız, onun için onlar Allah yolunda hicret edinceye kadar içlerinden dost edinmeyin, yok aldırmazlarsa o vakıt bulduğunuz yerde kendilerini tutun ve öldürün, ve onlardan ne bir dost ne de bir yardımcı edinmeyin 89 Ancak şöylelerine dokunmayın ki sizinle aralarında misyak olan bir kavme vasıl olmuş bulunurlar, yahud ne size harb etmeği ne de kendi kavmlerine harb etmeği havsalarına sığdıramıyarak size gelmişlerdir, eğer Allah dilese idi bunları üzerinize musallat kılardı da sizinle harb ederlerdi, o halde sizi bırakıb bir tarafa çekildikleri ve sizinle harb etmeyib sulha yattıkları takdirde de Allah aleyhlerinde size bir yol vermemiştir 90 Diğer bir takımlarını bulacaksınız ki hem sizden emin olmak hem de kavmlerinden emin kalmak isterler, fitneye

sevkedildikce de döner döner içine atılırlar, eğer bunlar sizden çekinmezler ve sulha yatıb taarruzdan ellerini çekmezlerse kendilerini bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün, işte bunlar aleyhinde size açık bir ferman verdik 91

_____

Hasen ve Mücahidden rivayet olunduğuna göre bir kavm, Medineye gelib ızharı islâm ettikten bir müddet sonra Medineden sıkıldıklarını behane ederek badıyeye çıkmak için Resulullahdan izin istemişler

ve çıkınca merhale merhale göçerek gitmişler, nihayet müşriklere iltihak eylemişler, müslimanlar da bunların müsliman olub olmadığında ve harb nokati nazarından haklarında ne muamele yapılmak lâzım geleceğinde ıhtilâf etmişlerdi. Bu sebeble bunların esasen Münafık oldukları beyan olunarak sureti umumiyyede hukukı harbe müteallık ba'zı ahkâm tebliğ olunmak üzere şu âyetler nâzil olmuştur:

88. ﴿فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ﴾ İmdi şefaati hasene sevab, şefaati seyyie vebal, Allaha hısab vermek muhakkak, Allah bir, kıyamet gününde şübhe yok iken siz o Münafıklar hakkında neye iki fırka oluyorsunuz? ﴿وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا﴾ halbuki Allah onları kesbettikleri küfrü maasî sebebile terslerine çevirib reddetmiştir. ﴿اَتُرِيدُونَ اَنْ تَهْدُوا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ﴾ Siz Allahın dalâlet verdiğine hidayet vermek mi istiyorsunuz ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ halbuki Allah her kime dalâlet verirse, ya'ni her kimde dalâlet halk ederse ya Muhammed, sen bile artık ona bir yol bulamazsın 89. ﴿وَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا فَتَكُونُونَ سَوَآءً﴾ onlar kendileri nasıl kâfirlerse siz de öyle küfr etsenizde hepiniz kâfirlikte müsavi olsanız diye arzu etmektedirler.

sh:»1413

Binaenaleyh

﴿فَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوا فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾

onlar fî sebilillâh hicret edinceye, bu suretle iymanlarını isbat eyleyinceye kadar içlerinden dostlar tutmayınız ﴿فَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ imidi fî sebilillâh hicreti sahıhai müstekıme ile ızharı iyman etmekten istinkâf ederlerse ﴿فَخُذُوهُمْ﴾ onları tutunuz ﴿وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ﴾ ve bulduğunuz yerde, ya'ni Haremi şerîf içinde de olsa kendilerini katlediniz ﴿وَلَا تَتَّخِذُوا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ ve bunlardan ne bir dost ne bir yardımcı tutmayınız, külliyyen ictinab ediniz 90. ﴿اِلَّا الَّذِينَ﴾ ancak şu iki halin birinde bulunanlar ahz-u katilden müstesnadır.

1- ﴿يَصِلُونَ اِلٰى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ Sizinle aralarında bir misak ve muahede bulunan her hangi bir kavme varıb ahidlerine dahil olanlar.» -Böyle: muharibleri terk edib gayrı muharib olan muahid bir kavmin ahd-ü emanına iltihak edenler o kavm ile olan muahedenin hukmüne tâbi' olurlar.

2-

﴿اَوْ جَآؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ اَنْ يُقَاتِلُوكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ﴾ yahud sizinle kıtale girişmekten veya size muharib olan kendi kavmlerine kıtal yapmaktan

göğüsleri sıkışarak, ya'ni ne sizinle ne kendi kavmlerile harb etmeyi havsalalarına sığdıramayıb ne lehinizde ne aleyhinizde harbe karışmamak, bî taraf kalmak arzusunda bulunarak soluk soluğa size gelmiş olanlar.» - Bunlar da bervechi âti taarruzdan masundurlar.

Zira düşünmek ve takdir etmek lâzım gelir ki ﴿وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ﴾ Allah dilemiş olsa idi elbette bunları,

sh:»1414

ya'ni ne size, ne de düşmanınız olan kendi kavmleri ne harb etmek istemeyenleri üzerinize saldırdı ﴿فَلَقَاتَلُوكُمْ﴾ da bunlar da obirleri gibi sizinle muhakkak muharebe ederlerdi, mâdem ki böyle olmadı bunun min tarafillâh size bir lûtf olduğunu anlamalı ve şükrünü eda etmelidir. Binaenaleyh ﴿فَإِنِ اعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ﴾ bunlar sizden çekinirler de sizinle kıtale girişmezler ﴿وَأَلْقَوْا إِلَيْكُمُ السَّلَمَ﴾ ve size arzı inkıyad eylerlerse ﴿فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا﴾ artık bunlar aleyhinde Allah size hiç bir yol vermemiştir. Onları bir muahede sebketmedi diye ne öldürmeğe, ne esir etmeğe ne de her hangi bir taarruza ma'ruz kılmağa hakk-u salâhıyyetiniz yoktur, harbden ictinab ile arzı inkıyad etmeleri taarruzdan masuniyyetlerine sebebi kâfidir.» -Netekim Benu müdlic, Resulullaha bu suretle muharebeden ictinab

ederek gelmişlerdi.

91. ﴿سَتَجِدُونَ اٰخَرِينَ﴾ Diğer bir takımlarını bulacaksınız ﴿يُرِيدُونَ اَنْ يَاْمَنُوكُمْ وَيَاْمَنُوا قَوْمَهُمْ﴾ hem size emîn olmak hem de kendi kavmlerine emîn olmak isterler. Ya iki tarafca da hoş görünmek, göze kirmek, el tutmak, zarar etmemek, sırasını bulunca külâh kapmak için mü'min ile mü'min, kâfir ile kâfir olurlar veya mücerred zarar etmemek maksadiyle bîtaraf olmak ve her iki tarafı muharibin husumetinden emîn kalmak, siyaset yapmak isterler.»-

Rivayet olunduğuna göre Esed ve Gatafandan bir takımları Medineye gelirler, müslimanların emniyyet-ü emanını celbetmek, bir harb vukuunda canlarını, mallarını te'min eylemek için ızharı ıslâm ederler. Ahidler verirler, yerlerine gidince de küfrederlerdi. Deniliyor ki bu hal Benî Abdüddarın âdetleri idi. Bir de Nuaym ibni Mes'udı

Eşcaî müslimanların müşrikler beyninde emîn bir vaz'ıyyette bulunur, Peygamber ile müşrikler arasında söz götürür getirirdi. Sebebi nüzul bunlardan birisi olmuştur.

Böyleleri ﴿كُلَّمَا رُدُّوٓا اِلَى الْفِتْنَةِ﴾ fitneye itildikce: küfr-ü şirke veya harb-ü ıhtılâle

doğru da'vet veya sevk edildikçe ﴿اُرْكِسُوا فِيهَا﴾ ona tepe taklak atılır, fena halde dalarlar. Her şirreti yaparlar.» -Şu halde bunlar hakkında evvelâ iyi bir siyaset kullanmak, küfr-ü şirke doğru itmemek gerektir. Binaenaleyh bunlar sizden çekinirler ve sulh-u müsalemet taleb ederler ve ellerini çekib usluca otururlarsa febiha «وَاِذَا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ الخ». Fakat ﴿فَاِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا اَيْدِيَهُمْ﴾ muharebede sizden çekinmezler ve size sulh-ü müsalemet arz etmezler ve ellerini çekmezler ise ﴿فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ﴾ bunları tutunuz ve yakaladığınız yerde katlediniz ﴿وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ve işte bunlara karşı taarruz için size açık bir ferman ve salâhıyyet verdik.»

Bu âyetler sûrei Mümtehanedeki «لَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ» ve «اِنَّمَا يَنْهٰيكُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِينَ» âyetleriyle ve sûrei «برائه» deki ba'zı âyetlerle beraber mulâhaza olunmak lâzım gelir ki tafsılâtı ve ahkâmı müteferriası İmam Muhammedin Siyeri kebirinde mebsuttur.

Muharebe sırasında olabilir ki bir adam diğer bir adamı görür, seçemez: harbî bir kâfir zanneder öldürür,

sonra da bir mü'min veya bir müahid olduğu tebeyyün eyler, işte burada bu vakıanın hükmü umumî bir surette beyan olunmak ve ba'dehu muharebeye müteallık daha ba'zı ahkâma geçilmek üzere buyuruluyor ki:

sh:»1416

﴿٩٢﴾ وَمَاكَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَأً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَصَّدَّقُوا۟ فَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلٰى اَهْلِهٖ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٣﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهٗ وَاَعَدَّ لَهٗ عَذَابًا عَظِيمًا﴾

Meali Şerifi

Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesi olamaz meğerki hatâ ola ve kim bir mü'mini hatârâ öldürürse mü'min bir esir azad etmesi ve ölenin vârislerine teslim edilecek bir diyet vermesi lâzım gelir, meğer ki vârisler tasadduk edeler, eğer

öldürülen kendi mü'min olmakla beraber size düşman bir kavmden ise o zaman öldürenin bir esir azad etmesi lâzım gelir, ve eğer kendileriyle aranızda bir misak bulunan bir kavmden ise o zaman vârislerine teslim edilecek bir diyet vermek ve mü'min bir esir azad etmek lâzım gelir, bunlara gücü yetmiyen de Allah tarafından tevbesinin kabulü için ardı ardına iki ay oruç tutmak lâzım gelir, Allah alîm, hakîm bulunuyor 92 her kim de bir mü'mini müteammiden öldürürse artık onun cezası Cehennemde hulûddur, Allah ona gadab etmiş. Lâ'net etmiş azîm bir azab hazırlamıştır 93

92. ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا﴾ bir mü'minin bir mü'mini ibtidaen katletmesi olur şey değildir. İyman buna mani'dir. ﴿اِلَّا خَطَأً﴾ meğer ki hataen olarak: kasıdda veya fiilde bir yanlışlıkla kazara vuku' bula.» -Meselâ bir düşmana veya bir ava atarken kazara bir mü'mine rast gelir ki fiilde bir hatâdır. Yahud karşısındakinin mevkime veya kisvesine bakıb bir harbî zanneder atar vururki bu da kasd-ü niyyette bir hatâdır. Bunların dahi hiç biri mübah değilse de hatadan külliyyen ihtiraz

tâkati beşeriyye tahtinde olmadığından böyle bir hatâ, mü'minin de başına gelebilir. Netekim Ayyaş İbni Rebiatelmahzumî ki Ebu Cehlin ana bir kardeşi idi, müsliman olmuş ve akribasının şerrinden kaçarak hicreti seniyyeden mukaddem, muhacirîni evvelîn miyanında Medineye hicret etmiş idi. Bunun üzerine anası bu dönüb gelmedikçe yeyib içmemeğe ve tavan altına girmemeğe and içmiş, Ebucehil de yanına Hâris ibni zeyd ibni Ebi üneyseyi almış beraber gitmişler, onu Medinede bir dam başında «Utum» denilen kal'a gibi muhkem bir odada bulmuşlar. Ebucehil aşağıdan bunu kandırmak için dereden tepeden dolanarak «Muhammed, seni sılai rahime teşvık etmiyor mu? Binaenaleyh git anana iyilik et ve yine

dininde kal» demiş, nihayet o da inmiş onlarla beraber gitmiş, Medineden açıldıkları zaman tutmuşlar, bunu bağlamışlar ve döğmüşler, yüzerden iki yüz değnek vurmuşlar, o da Hârise «bu benim kardeşim fakat sen kim oluyorsun, ya Hâris, eğer seni bir tenha bulursam öldürmek Allah için boynuma borc olsun» demiş velhasıl kolları bağlı olarak anasına gitmişler, bu defa da anası evvelki dinine dönmedikce bağı çözülmemesine yemin etmiş, o da lisanen yapmış, sonra yine hicret eylemiş idi bilâhare Hâris dahi müsliman olub hicret etmiş, ayyaş da buna zahrı «Kuba» da tenhaca rast gelmiş ve müsliman olduğunu bilmiyerek vurmuş öldürmüş, ba'dehu islâma geldiğini haber alınca yaptığına nedamet etmiş huzuri risalete gelib «onu katlettim fakat müsliman olduğunu bilmiyordum» demiş bu âyet de bunun üzerine nâzil

olmuştur diye rivayet olunuyor.

Kezalik yevmi «Uhud» de Huzeyfet ibnilyemanın pederi Yeman dahi askeri islâm tarafından bilinmiyerek hataen katlolunmuş idi ki sebebi nüzulün bu olduğu da mervidir. Binaenaleyh bir mü'minin bir mü'mini ibtidaen katletmesi diyn-ü iyman noktai nazarından yapılamazsa da katli hata müstesnadır, bu olabilir ve alelhusus harb sırasında pek muhtemildir ve her nerede olursa olsun hukmü de berveçhi âtidir:

﴿وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً﴾ her kim de bir mü'mini hatâen katlederse ﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ icabı bir mü'min köle veya cariyeye hurriyyet verib azad etmek ﴿وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهٖ﴾ ve maktulün veresesine teslim olunacak bir diyet verilmek»- Bu diyetin sureti te'dıyesi ve mıkdarı için Fıkha müracaat. ﴿اِلَّآ اَنْ يَصَّدَّقُوا﴾ meğerki verese o diyeti tasadduk ya'ni afv-ü ibra etsinler.»

sh:»1419

Tahriri rakabe hakkulah olarak birkeffaret, diyet de hakkı abd olarak bir zamândır. Bir mü'minin katline

bu suretle biri hakkullah, biri de hakkı abd olmak üzere iki hak taalluk eder Hayat, evvel emirde hakkullahdır, hurriyyet de bir nevi' hayattır, bu da hakkullahtır. Allahın kullarından bir mü'minin hakkulah olan hayatı ifna edilmesine mukabil diğer bir mü'min kula hurriyyet bahşederek yeni bir hayat kazandırmak hataen katil olan mü'minin günahını setre vesile olacak en güzel ve en münasib bir keffarettir ki bunda bir cihetten bir ceza, bir cihetten de bir ibadet ma'nâsı vardır. Katl, amden olsa idi bu günah keffaret ile örtülemezdi. Fakat hatâ az çok bir dikkatsizliği tazammun etmekle beraber külliyyen kabili ihtiraz olmadığından katil, bir taraftan terbiyeye bir taraftan da tesliye ve muavenete lâyıktır. Bunun için keffareti afvi, mevzuı bahs olamaz. Sonra hakkullah olan hayattan maktulün bir hakkı istifadesi vardı, hakkı hayata malik idi, katil, hataen de olsa bunu selbetmiş bulunduğundan ve hiç bir hak heder edilemeyeceğinden buna karşı mahza bir zamân olarak üzere maktulün yerine kalıb malından müstefid olacak olan vârislerine bir diyet verilmek de bir hakkı abiddir. Ve katili muhtı bunda da muavenete lâıktır. Bunun için akılesi varsa diyete iştirak etmelidir. Vârislerin bunu afvi de bir muavenettir. Bundan dolayıdır ki afv-ü ibra yerine «tasadduk» ta'birile bu muavenete terğib edilmiştir. İşte dâri islâmda bir mü'mini hataen katlin hukmü ikidir keffaret, diyet. Ancak hataen katil gayrı müslim ise yalnız diyet lâzım gelir. Darı harbe gelince:

﴿فَإِنْ كَانَ﴾ İmdi hataen maktul ﴿مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ﴾ size düşman bir

kavmden hali harb kaim olan darülharb ehalisinden olur ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ halbuki kendisi mü'min

ve böyle

sh:»1420

olduğu halde bir mü'min tarafından orada hataen katledilmiş bulunursa

﴿فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ katilin bir rakabei mü'mine azad etmesi lâzım gelir.» -Burada

diyetten sükût edilmiştir. Demek ki lâzım değildir. Ve maa hazâ mevridi ictihaddır. Ba'zı müfessirîn bunun

ta'lilinde çünkü bu maktul ile ehl-ü akrıbası beyninde veraset yoktur demişler ise de bunun o dâri harbde

kendisi gibi mü'min bir varisi bulunabilmek de mümkin olduğu, sonra bu takdirde dâri islâmda maktul olub

dâri harbde gayrı müslim akrıbası bulunan bir mü'minin dahi diyeti alınmamak ve demi heder edilmek lâzım

geleceği cihetle bu ta'lil tam değildir. Diyet lâzım gelmemesinin asıl sebebi şudur: Çünkü dâri harb dâri

ısmet olmadığından bu mü'min düşman bir kavm beyninden çıkmamış ve orada ikameti ıhtiyar etmiş

olmakla kendi demini kendi heder etmiştir.

﴿وَاِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ﴾ ve eğer maktuli hatâ, sizinle

aralarında -müebbed veya muvakkat her hangi- bir misak bulunan muahid bir kavmden ise -bu surette o

kavm gayrı müslim ise de maktulün müslim veya gayrı müslim olduğuna bakılmayarak- her halde

﴿فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ اِلَى اَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ﴾ diyet de keffaret de lâzım

gelir.» Nakzı misak tevehhümünden tehaşi için diyetin te'diyesine müsaraati ıhtar için burada diyet birinci fıkranın aksine olarak takdimen ifade edilmiştir. Şu halde dâri islâm tebaasından bulunan gayrı müslim bir zimmî veya tebaai ecnebiyyeden bulunan gayrı müslim bir müste'min veya bir müslim dâri islâmda bir mü'min tarafından hataen katl edilirse kezalik dâri islâm ile muahedei mahsusası bulunub hali darbde olmıyan ecnebî bir devlet tebaasından

bir müslim ve belki gayrı müslim dâri islâm haricinde mensub olduğu memlekette bir mü'min tarafından hataen katlolunursa bunların hepsinde dâri islâmda hataen katlolunan her hangi bir mü'minde olduğu gibi katile hem diyet hem keffaret lâzım gelecektir. Ya'ni birinci «مَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا» fıkrası mutlak olmakla beraber tekabül kariynesile dâri islâmda katlolunan her hangi bir mü'min, ikinci «فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ» adüvv olub muahid olmıyan bir devlet tebaasından dâri harbde katlolunan bir mü'min hakkında, üçüncü «مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ» fıkrası da dâri islâmda zimmî ve müste'min ile muahid bir devleti ecnebiyye tebaasından bulunan ve orada katlolunan mü'min hakkında demek olur. Zira bu mü'minin dâri islâmda katli evvelki fıkrada dahil bulunduğunda şüphe yoksa da dârı islâm haricinde katlinin orada duhulü ikinci fıkradan dolayı -âmm ba'dettahsıs mütebakıyde zannı ifade eder kaidesi mucebince-

şüpheli kalacağından burada bu şüpheyi def' için zimmî ve müste'min ile beraber « مِيثَاقٌ » mefhumu altında bir daha tekrar olunmuştur.

Bu üç cümlede hataen maktul olan şahsın mü'min veya gayri mü'min dâri islâmda veya haricinde olmasına nazaran bütün ihtimalât gösterilmiş ve fakat bütün bunlar da ancak mü'min olan katili muhtıynin vecibesi beyan olunmuştur. Maamafih bundan gayri müslim velâkin muahid bulunan katili muhtıynin vecibesi de diyet olacağı ve bunlara keffaret teklif olunmayacağı musteban olur. Çünkü keffarette ıbadet ma'nâsı bulunduğundan gayri mü'minler iymandan evvel bununla mükellef değildirler.

Demek ki hataen katil olan bir mü'mine diyet gerek lâzım olsun gerek olmasın her halde keffaret olmak üzere bir rakabei mü'mine azâd etmek farzdır. Binaenaleyh ﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ﴾ her kim ya'ni hataen katil olan her hangi bir mü'min azâd edecek bir mü'min rakabe bulamazsa: Ne

bir rakabei mü'mineye, ne de onu temellük edebilecek bir vasıtaya malik olmazsa ﴿فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ﴾ birbiri ardına hiç fasılasız iki ay oruç tutması lâzım gelir ki ﴿تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ﴾ bu sıyam, Allah tarafından tevbe için tevbenin kabulü içindir. Diğer bir ma'nâ

ile: bu sıyam teklifi asıl ve aziymet olan tahrirden âcize karşı min tarafillâh bir ruhsat ve teshile rücu'dur, derecei saniyede bir keffarettir.» -Binaenaleyh ikisi de Allah tarafından mutalebe olunur. Kullar tarafından mutalebe olunamaz. Hakkı abd olan diyet makamına da kaim olamaz. Bir mü'min veya muahidin hakkullah olan hayatının ifnası hataen de olsa yine bir günahtır. Demek oluyor ki tahriri rakabei mü'mine, ifna olunan hayat yerine kaim olabilecek bir nevi' ıhya olduğu gibi sıyam da bir tahrir mesabesindedir. Filvaki' tahiriri rakabe diğer bir nefsi kaydi rıkk-u esaretten tahlıs olduğu gibi oruç da kendi nefsini şehevata esaretten tahlıs-u tehzibdir. Binaenaleyh mü'min olan katili muhtı diğer bir rakabei mü'mineye hurriyyet vermekten âciz kalınca hiç olmazsa alettevali iki ay oruç tutarak nefsini kaydi şehevattan azad etmeli ve kendine bir hurriyeti ma'neviye vererek günâhtan kurtarmalıdır. Çünkü o da bir rakabei mü'minedir.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Allah tealâ her şey'e alîmdir. O katilin halini de bilir, hakîmdir, teşri' etmiş olduğu bütün bu ahkâmı da hikmetile teşri' etmiştir. Orucun iki ay olmasının hikmetini de o bilir.

Katli hatânın ahkamı bu, amde gelince bunun hukmi Dünyevîsi sûrei Bakarede «

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِى الْقَتْلٰىؕ الخ

» beyan olunmuş idi, hukmi Uhrevîsi de şudur:

93. ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا﴾ mü'min veya kâfir her kim bir mü'mini müteammiden, bile bile,

sh:»1423

hayatına kasdederek katlederse ﴿فَجَزَآؤُهُ جَهَنَّمُ﴾ cezası Cehennemdir ﴿خَالِدًا فِيهَا﴾ orada pek uzun müddet ve belki ebeden mücazat olunur. Çünkü ﴿وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَاَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا﴾ Allah buna gadab etmiş, lâ'netlemiş, şayanı merhamet görmeyib büyük bir azab hazırlamıştır.»

Bu âyetin sebebi nüzulü Mıkyes ibin Dababe namında bir mürtedd olmuştur. Şöyle ki işbu Mıkyes ibni Dababetel'kinanî ve biraderi Hişam, müsliman olmuşlardı. Mıkyes bir gün biraderi Hişamı Beni Neccar içinde maktul buldu gelib Resulullaha kıssayı anlattı. Aleyhissalâtü vesselam da onunla beraber eshabı «Bedr» den Zübeyr ibni Iyazı Fihrîyi Beni Neccara gönderdi, katili biliyorlarsa kısas etmesi için Mıkyese teslim etmelerini ve eğer bilmiyorlarsa diyeti eda etmelerini emrediyordu «Allahın Resulüne sem'an ve taaten, katili bilmiyoruz, lâkin diyeti veririz» dediler ve yüz deve getirdiler, onlar da aldılar Medineye döndüler, yolda gelirken Şeytan Mıkyese şöyle bir vesvese verdi «kardeşinin diyetini kabul edeceksin de

kendine baş kakıncağı yapacaksın öyle mi? Yanındakini öldür cana can olsun, diyet de kâr kalsın» dedi ve binaenaleyh fihrînin bir gafletini gözetib kaya ile başını parçaladı, sonra develerin birine binib gerisini sürerek ve küfredecek Mekkeye döndü gitti, şöyle diyordu:

قتلت به فهرًا و حملت عقله سراة بنى النجار اصحاب قارع

وادركت ثارى واضطجعت موسدًا و كنت الى الاوثان اول راجع

Âyet bu vak'a üzerine nâzil oldu Resulullahın fethi

sh:»1424

Mekke günü eman verdiği eşhasdan istisna ettiği bu idi, bu katili mürtedd o gün Kâ'benin örtüsüne yapışmış olduğu halde eman verilmeyib katledildi.

İşte katli mü'min büyük bir cinayet ve bervechi bâlâ muahid veya muahidlere mülhak veya mu'tezil ve mülteci ve sulh-u müsalemet tarafdarı kâfirlerin katli de memnu' ve haram ve hattâ katli hatâ da bile hukmü mü'min gibi olduğundan:

﴿٩٤﴾ يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰٓى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Allah yolunda adım attığınız vakıt iyi anlayın dinleyin size islâm selâmı veren kimseye -Dünya hayatının geçici metaına göz dikerek- sen mü'min değilsin demeyin, Allah yanında çok ganimetler var, önce siz de öyle idiniz, Allah kerem buyurdu da sizleri iyman

sh:»1425

ile tanıttı onun için iyi anlayın dinleyin, muhakkak ki Allah ne yaparasanız habîr bulunuyor 94

———————

Ey ehli iyman 94. ﴿اِذَا ضَرَبْتُمْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ Allah yolunda adım attığınız, gaza için hareket ettiğiniz vakıt ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ tebeyyün ve vuzuh arayınız, alel'acele şüphe ve tevehhüm üzerin ve zaiyf te'villerle değil teennî ve yakîn ile kılıç vurunuz. -Hamze, Kisaî, Halefi âşir kıraetlerinde sebattan « فَتَثَبَّتُوا » okunduğna göre- iyi tutununuz ayağınızı denk alınız, sağlam basınız, acele ile çürük tahtaya basmayınız ayağınız kaymasın ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ﴾ ve size islâm selâm veren, kendini islâm gösteren kimseye -yâhud (ا ك ف جع جل) kıraetlerinde elifsiz « اَلسَّلَمَ » okunduğuna göre- size teslimiyyet ve inkıyad vesâili takdim eden kimseye ﴿لَسْتَ مُؤْمِنًا﴾ sen mü'min değilsin demeyiniz.» -Mütebeyyin olan zahir olandır. Batın hakkında verilecek huküm de mütebeyyin olmak için bir deliyli zahire müstenid olmalıdır. Batına zahirden hukmolunur. Ve ümûrı hafiyyede bir şeyin deliyli o şey makamına kaimdir. Selâm veya teslimiyyet bir emri zahir ve mütebeyyin, kalb ve vicdan ise hafiy ve batın olduğundan o zahir ve mütebeyyini bırakıb da kalb-ü vicdana bunun maksadı şu veya bu diye zahirin hılâfına doğrudan doğru hukm etmeğe kalkışmak bilâ tebeyyün hareket etmekdir. Bunun için bir kimsenin zahirde verdiği selâmı, gösterdiği teslimiyyeti hiçe sayıb da onun hılâfına tevehhümat ile doğrudan doğru kalbine hukmetmeğe kalkışmayınız, zahirine göre muamele ediniz bir zahiri diğer bir zahir, bir mütebeyyini diğer bir mütebeyyin nakzederse o zaman da akva ve ahzer olanı

tercih etmek için tesebbüt ve ihtiyat ile muhakeme ediniz.- İsâ ibni verdan kıraetinde ikinci

sh:»1426

mimin fethiyle « مُؤْمِنًا » okunduğuna göre: «Sana eman verilmez» demeyiniz, böyle deyib de hemen vurmayınız, maamafih hiç demeyiniz değil ﴿تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ o alçak hayatın bir araz olan, devam-ü sebatı yok geçici metaına gönül vererek; zavallının maline göz dikerek veya fânî bir maksad ta'kıb ederek öyle demeyiniz» memnuiyyet alel'ıtlak değil arazı Dünya garazından hâlî olmayarak söylemeğe müteveccihdir. Bu da tebeyyünü terk ettiren ve aceleye sair olan hale işarettir. Demek asıl siyakı nehiy zahirin hılâfına bilâ tebeyyün hükümden meni'dir. Binaenaleyh «mü'men değilsin» denileceği zaman ağrazı Dünyeviyye ve nefsaniyyeden tecerrüd ederek ve hak gözü ile bakarak demeli kılıcı da ona göre vurmalıdır. Böyle olursa ya'ni selâm verene arazı Dünya garazıle sen mü'men değilsin denilmez, bilâ tebeyyün hareket olunmazsa ﴿فَعِنْدَ اللّٰهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ﴾ Allah ındinde pek çok ganimetler vardır ki bunları o gibi katillere tenezzül etmiyenler ve tebeyyün ve tesebbüt ile hareket edenler iğtinam eder.

Bu âyetin nüzulüne bir kaç hâdise sebeb olmuştur:

1- Fedek ehalisinden Mirdas ibni Nehiyk tek başına müsliman olmuştu, kavminde ise bundan başka müslim yoktu. Peygamberin Galib ibni fudale kumandasında bir seriyyesi bunlara gitmiş idi, kavm, hep kaçdılar ancak Mirdas müsilmanlığına i'timad ederek kaldı. Atları görünce davarını dağın bir dolambacına sığındırdı vaktâ ki telâhuk ettiler tekbir aldılar, o da tekbir alıb indi ve «لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ» dedi. Fakat Üsame ibni Zeyd bunu katl edib davarını sürdü, geldiler Resulullaha haber verdiler. Binaenaleyh pek ziyade darıldı şiddetle azarladı قَتَلْتُمُوهُ اِرَادَةَ مَا مَعَهُ = siz onu beraberindeki mala göz dikerek katlettiniz» buyurdu. Sonra bu âyeti Üsameye okudu, Üsame «ya Resulallah benim için istiğfar et» diye reca etti

sh:»1427

«لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ» o, «فَكَيْفَ وَ قَدْ قَالَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ» demişken nasıl olur?» buyurdu, Usame kendisi demiştir ki «bunu mütemadiyen tekrar etti, hattâ o dereceye geldi ki mukaddema müsliman olmamış bulunsa idim de bu gün olsa idim diye temenni ettim, sonra hakkımda istiğfar eyledi ve bir rakabe azad et diye emretti.»

2- Abdullah ibni Ebihadret ve Ebukatade Hâris ibni Rıb'ı ve Muhallem ibni Cüsametebni Kaysi leysî ve

daha bir kaç kişiyi Resulullah İdam (اضم) tarafına gördenmiş idi, İdam derecesinde Âmir ibni Azbatı Eşceî rast gelmiş, tehıyyei islâm ile selâm vermiş, Muhallem ibni Cüsame ile bunun arasında Cahiliyyeden kalma bir kin varmış, Muhallim bir ok atmış Âmiri katletmiş, Resulullaha haber gelince gazablanmış, Muhallemin istiğfar recasına karşı « لَا غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ » buyurmuş, Muhallem ağlıyarak kalkmış aradan yedi gün geçmemiş vefat etmiştir.

2- Mıkdad ibni Esvedde dahi Üsame vak'ası gibi bir vak'a olmuş, Mıkdad demiştir ki ya Resulallah! dedim: ne buyurursun küffardan birine rast gelsem, mukatele etsem o benim elimin birini kılınçla vursa sonra bir ağaca siper alıb « اَسْلَمْتُ لِلّٰهِ تَعَالَى = Allaha müslim oldum» dese bundan sonra onu katledeyim mi? Resulullah «etme» buyurdu, ben de ya Resulallah o benim kolumu kesdi dedim, Aleyhissalâtü vesselâm «katletme çünkü edersen o senin onu katlinden sonraki menzilinde, sen de onun söylediği kelimeyi söylemezden evvelki menzilesinde olursun.».

4- Bir takım Sahabe müşriklerle çarpışmışlar ve bozmuşlar birisi birine mızrağı saldırmış o da süngü yetişince ben müslimim demiş, fakat dinlememiş katletmiş, ba'dehu keyfiyyet Resulullaha arz edilince «müslim olduğunu zuğmettiği halde katlettin ha» buyurmuş, o da «ya Resulallah, o, onu müteavvizen

söyledi» demiş bunun üzerine « هَلَّا شَقَقْتَ قَلْبَهُ = ha, kalbini yaraidin» buyurmuştur.

sh:»1428

İşbu « هَلَّا شَقَقْتَ قَلْبَهُ » itabı daha bir kaç vak'ada irad buyurulmuştur

5- Buharî ve Müslimde rivayet olunduğu üzere Beni Selimden bir adam Sahabeden bir kaç zata rast gelmiş, yanında davar da varmış, selâm vermiş, onlar da bu selâmı teavvüz için verdi demişler ve katletmişler, davarını almışlar, Resulullaha gitmişler bu âyet nâzil olmuş, işte bu hâdiselerin her biri âyetin sebebi nüzulü olmak üzere rivayet edilmiş ve beyinlerinde bir tenafiyde bulunmamış olduğuna nazaran deniliyor ki âyetin nüzulüne asıl sebeb bu vâkıatın mütekarib bir zaman içinde taaddüdü olmuş ve herkes kendi vak'asını sebeb bilmiştir.

Ey mücahidler ﴿كَذٰلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ﴾ siz de ekseriyet i'tibariyle bundan evvel bidayeten müsliman olduğunuz zaman tıpkı böyle idiniz: size selâm veren veya teslimiyyet gösteren bu adam gibi ağzınızdan çıkan bir kelime ile, bir kelimei şehadet ile islâma dahil oldunuz, oldunuz da ﴿فَمَنَّ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ﴾ Allah size in'am etti, canınızı malınızı taarruzdan masun tuttu, sonra yükselttikçe yükseltti, sıdk-u istikametle mümtaz, kemali iyman ile benam kıldı, mahkûmiyyetten hâkimiyyete

ı'lâ ve hazinei İlâhiyyesinde nice ganimetlere namzed eyledi şimdi iş başına geçib harekete geldiğiniz vakit ağrazı Dünyeviyyeye dalarak bu ahvali unutmayınız da ﴿فَتَبَيَّنُوا﴾ tebeyyün gözetiniz -yâhud « فَتَثَبَّتُوا » ıhtiyatlı bulununuz- velev hali ikrahta olsun islâma gelenleri Allahın size yaptığı gibi ibtida kelimei zahiresiyle kabul ediniz, teslim alınız da sonra zuhur ve tebeyyün edecek hallerine göre muamele ediniz. Bunun selâm vermesi veya şehadet getirmesi veya müsliman görünmesi korkusundan başını kurtarmak veya hainliğinden kendini gizlemek için bir siper, bir halkandır diyerek ilk ağızda

katline kalkışmayınız ıhtiyat ediniz, sonunu gözetiniz çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ dir. Hayr-ü şer hiç bir amel cezasız kalmaz.

Mü'minleri techiz ederek seferber ederken böyle tebeyyün ve tesebbüte sevkeyliyen bu evamir ve talimata karşı «o halde cihada gitmemek ve iştirak etmemek daha büyük bir ihtiyat ve yerinden ayrılmamak daha hayırlı olacak» deyib de bilâ ma'ziretin oturub kalmamak için buyuruluyor ki:

﴿٩٥﴾ لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللّٰهُ

الْمُجَاهِدِينَ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ؕ وَكُلًّا وَعَدَ
اللّٰهُ الْحُسْنٰى ؕ وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿٩٦﴾ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿٩٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ
قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ؕ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْاَرْضِ ؕ قَالُوٓا اَلَمْ
تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ؕ فَاُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ ؕ
وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿﴾

sh:»1430

﴿٩٨﴾ اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَآءِ وَالْوِلْدَانِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَّلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٩﴾ فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ
اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿١٠٠﴾ وَمَنْ يُهَاجِرْ
فِى سَبِيلِ اللّٰهِ يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ؕ وَمَنْ يَخْرُجْ
مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ
اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın oturanlar ve Allah yolunda mallariyle, canlariyle cihad edenler müsavi olamazlar, Allah, mallariyle ve canlariyle mücahid olanları oturanların derece i'tibariyle üzerine geçirdi, gerçi Allah ikisine de husnayi (Cenneti) vad buyurmuştur, bununla beraber Allah mücahidlere oturanların fevkında azîm bir ecir ihsan etmiştir 95 Tarafından derece derece rütbeler, ve bir mağfiret ve rahmet... Öyleya; Allah bir gafur, rahîm bulunuyor 96 O kimseler ki nefislerine zulmetmekdelerken melekler canlarını aldılar, "ne işde idiniz" dediler, "biz dediler: Bu arzda zebun idik", "ya, dediler: Allahın arzı geniş değil mi idi oraya hicret etsenizdi ya?" İşte bunların me'vaları Cehennemdir, ona gidiş de ne fena şeydir 97 Ancak hakikaten zebun olanlar: Hiç bir çareye gücü yetmiyen ve hicret için yol bulamıyan erkekler, kadın, çocuklar müstesna 98 Çünkü bunlardan Allahın o günahı afiv buyurması memuldür, Allah afvi çok bir gafur bulunuyor 99 Her kim Allah yolunda hicret ederse yer yüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur ve her kim Allaha ve Peygambere hicret kasdiyle evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse muhakkak ki onun ecri Allaha düşer, Allah bir gafur, rahîm bulunuyor 100

———————

Bir şeyden kalana' tekâsül edib oturana «kaıd» denilir. Harbe gitmeyib geri kalanlara da «kaıdûn» yahud « قعد » ta'bir olunur. «kaıdûne anilharb» demektir.

DARAR, bir şeye dahil olan eksiklikdir ki maraz veya körlük topallık gibi sakatlık demektir. Netekim anadan doğma a'maya ve pek zaiyf hastaya darir denilir, levazım ve mühimmat tedarükünden âciz olmak da bu ma'nadadır. Binaenaleyh « أُولِى الضَّرَرِ قص » zararlılar; dertli, sakat, âciz, özürlüler, bunların gayrı olan « غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ قص » ise sahih ve salim ve kadir olanlar demek olur.

Bu âyetin bidayeten mutlak olub bu fıkranın sonradan nâzil olduğu rivayet olunuyor: Bera ibni Azibden menkuldür ki bu âyet nâzil olduğu vakıt Resulullah «levh ve divit getiriniz» diye emr edib « لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ » yazdırmış idi. Bu sırada İbni ümmi mektum gelmiş orada bulunuyordu ve darırülbasar, a'mâ idi «Allahım ben daririm, bana ruhsat var mı?» Dedi, bunun üzerine « غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ قص » nâzil oldu. Kâtibi Resulullâh Zeyd ibni Sabitten dahi şöyle menkuldür: Resulullah «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ

» nâzil olmuşdu, bana imlâ ediyordu İbni Ümmi mektum geldi «ya Resulallah cihada istitaatım olsa idi cihad ederdim, fakat a'mayım» dedi derken Resulullaha vahiy baygınlığı geldi, ağırlaşıb gayş oldu, dizi dizimin üstüne geldi ve öyle ağır basdı ki ezib ufalıyacak zannettim ve korktum, sonra açıldı « غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ ۘ» dedi sonra yaz «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ ۘ

وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ» buyurdu. İbni Abbastan dahi mervîdir ki «Bedr» muharebesi olduğu zaman «Bedr» e çıkıb çıkmıyanlar hakkında «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ

بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ ۚ» nâzil olmuştu. Abdulah ibni ümmi mektum işitti. Ebu Ahmed ibni Cahş ibni Kaysil'esedî ile beraber «ya Resulullah biz a'mayız, bize ruhsat var mı» dediler «

لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ ۘ ـ الى ـ

عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ» nâzil oldu. Bunlar gösterir ki « أُولِى الضَّرَرِ ۘ » sakat

olanlar ve istitaatı bulunmıyanlar demektir ki bunların gayrı da sahih ve salim ve istitaatli olanlar demek olur. Bundan başka İbni Abbastan « أُولِى الضَّرَرِ ۘ اَهْلُ الضَّرَرِ » demekdir diye mervîdir. Bu mefhum ziyan ma'nâsına zarardan me'huz olarak mülâhaza olunursa daha eammdır. Zira ehli

zarar hem zarar çeken mütezarrırlara hem de zarar veren muzırlara şamil olur. Zararlı âciz bulunanlar kendilerinde eksikli oldukları gibi bizzarure cihada gidemediklerinden dolayı sevabca mutazarrır, kudretleri varken harbe gitmiyenler de ya kendilerine lüzum olduğu halde gitmedikleri veya ısyandan çekinmedikleri takdirde hem harb ve âsâyişe muzır, hem de günahlarile mutazarrır olurlar. Özürlüler ehli zarar, zararlı oldukları gibi bunlar da zararlı ve ehli zarardırlar. Ve şu halde ikisi de « أُولِى الضَّرَرِ » dırlar. Binaenaleyh bunların gayrı olan ka'ıdun istitaati olduğu halde harbe gitmiyen ve gitmemekle beraber zararı da olmıyan ehli salâh ve selâmet demek olur. Ve bunun içindir ki « وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى » buyuruluyor.

İşte bunlar nefsinde husna ile mübeşşer oldukları halde mücahidîn ile ledelmukayese onlara müsavi olamıyacakları ve mücahidînin derecesi Dünya ve Ahıret bunların fevkında olduğu ve sonra mağfiret ve rahmeti İlâhiyye de gerek bu kaıdîn ve gerek mücahidînden her birinin kendi sınıflarında da bir çok derecat ve meratibe munkasim bulundukları anlatılmış ve bu suretle cihadın farzı kifaye olduğu ifham edilmiştir. Zira cihad herkese farzı ayn olsa idi istitaati bulunan kaıdune husnâ değil, ıkab mev'ud olurdu.

Görülüyor ki alel'umum kaıdunun mücahidîn ile mukayesesi tecviz olunmamış bu mukayese « غَيْرُ أُولِى الضَّرَرِ » a kasredilmiş ve ulizzarar olanlar mukayeseden istisna olunmuştur. Çünkü

ânifen anlaşıldığı üzere ulizzarar olan ka'ıdun iki kısımdır. Bir kısmı özürlü bir kısmı da kadir ve âsî

sh:»1433

ve muzırr olanlardır. Ehli özr olanlar bununla sureti umumiyyede mükellefiyyetten istisna edilmiş olduğu gibi bunlar miyanında bir taraftan özr-ü ıztırabının şiddetine sabr-ü tahammül eylemek diğer taraftan cihadın fazıletini takdir ederek mücahidîn ile beraber bulunamadığından dolayı kederinden kanlı yaşlar dökerek selâmet ve muzafferiyyetlerine dua ve « اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖ » irşadına tevfikan Allah ve Resulullah için hayırhahlık etmek suretile mücahedei ma'neviyye içinde bulunanların Ahırette mücahidîn derecesinde ecr-ü sevaba nail olabilmeleri ihtimali anlatılmak için bunlar ademi müsavattan istisna olunmuştur.

Kadir ve âsı ve muzırrolanlar ise müstahıkkı derece değil, müstahıkkı ıkab olacaklarından fîsebilillâh mücahidîn ile şöyle dursun sulâhai kaıdîn ile bile müsavî olamıyacakları cihetle mukayesei fazılet mevzuundan haric bırakılmışlardır. Velhasıl istisnada asıl, isbattan nefiy, nefiyden isbat olmayıb mücerred ıhrac ve « حُكْمٌ بِالْبَاقِى بَعْدَ الثُّنْيَا » olmasına mebni burada ademi müsavattan istisna edilen « اُولِى الضَّرَرِ » hakkında alesseviyye sabit bir müsavat hukmü lâzım gelemiyeceğinden «ulizzararın gayrı olan kaıdîn, mücahidîn ile müsavi olamazlar amma ulizzarar umumiyyetle müsavi

olurlar» gibi bir ma'nâ anlamamalıdır. Belki «ulizzararın hukmi müşavatı meskûtün anhtir. Onlar ya hiç müsavi olamazlar veya içlerinde müsavi olanların bulunması melhuzdur» diye anlamalıdır. Bundan başka şunu da nazarı dıkkatten ayırmak lâzım gelir ki bu mukayesede mücahidîn dahi mutlak bırakılmamış evvel emirde iki kayd ile takyid olunmuştur. Birisi fî sebilillâh olmak, diğeri mallarile ve canlarile olmaktır. Esasen orfi şeri'de «mücahidîn» fîsebilillâh harbedenler demek olduğu halde fîsebilillâh kaydinin bir daha tasrihı bu fazılete irmek için niyyetin pek ziyade hâlıs olması lüzumunu ve her harb edenin değil her mücahidin bile bu mukayeseye dahil olamıyacağını ış'ar eder.»

sh:»1434

« بِـاَمْوَالِـهِمْ وَاَنْفُسِـهِمْ » kaydi de hulûsi niyyetten sonra kaıdînden efdal olabilmek için ümcahidînde bu ikisinin birleşmesi de şart olduğuna işarettir. Mücahidînin sarfiyyatına kaıdînin muaveneti maliyyeleri karıştığı takdirde o kaidînin dahi hıssai cihadı bulunmuş olacağından o zaman tarafeyn beyninde ademi müsavat ve fazılet hukmü sureti kat'ıyye ve umumiyyede mevzuı bahs olamayacaktır. Kaidîn arasında mücahidînden efdal olmasa bile müsavi olanlar bulunabilecektir. Ve fakat bu da kuudundan dolayı değil, cihada malen iştirakinden dolayı olduğu için fazılet kaıdîn tarafında değil, mücahidîn tarafındadır. Şu kadar ki ba'zı zamanlar bu mücahidînin menba' ve mebdei fazıleti bilfi'ıl saffı harbde değil, arkalarındaki kaıdîn içinde duran cihadı ekber mücahidleri miyanında bulunabilir. Netekim

Halid ibni Velid ve emsali mücahidîn müselyimetülkezzab ile çarpışırlarken hiç biri Medinede ikamet eden ve bütün bu cihadı sevk-u idare eyliyen Hazreti Sıddıktan daha mücahid ve daha efdal olmadılar. Kezalik Kisrâ ve Kaysar ordulariyle çarpıştıkları zaman ne Hazreti Ömer, ne de Hazreti Osman ve Hazreti Aliden daha mücahid ve daha efdal değil idiler.

Burada kaıdîn ve mücahidîn kelimeleri ma'nâyı örfîleri mucebince bil'ibare fîsebilillâh muharebeye aid bulundukları şüphesiz olmakla beraber asıl mefhumlarında kuud, ataleti müş'ır ve mücahede de bezli vus' ederek ve zahmetler çekerek uğraşmak ve çalışmak demek olduğu ve ma'nâyı örfîye ıtlakları bu mefhumdaki hususıyyetlerinden nâşi bulunduğu cihetle bu mukayese sureti umumiyyede çalışanlarla çalışmıyanlarnı dahi müsavi olamıyacaklarını ve her hangi bir hususta fîsebilillâh hüsni niyyetle çalışanların oturanlardan efdal olduğunu ve şu kadar ki kötülük ve zarar için çalışanların bu mukayeseden haric bulunduklarını bil'işare ifade eylemektedir. Bu işarete nazaran fîsebilillâh mal-ü can ile mücahede mefhumunun

«وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا» âyetinde olduğu gibi o kadar büyük şumulü vardır ki harb mes'elesi bunun cüz'iyyatından biri demektir. Bundan dolayıdır ki Resulullah harbden

avdet buyurdukları zaman «

رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَى الْجِهَادِ الْاَكْبَرِ = küçük cihaddan

büyük cihada döndük» hadîsi Nebevîsile tehzibi nefs ve ıslahatı dahiliyye ile uğraşmanın cihadı ekber

olduğunu tebliğ buyurmuşlardır.

Hasılı 95.

﴿لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ اُولِى الضَّرَرِ﴾

mü'minler den özürsüz ve zararsız olan kaıdîn

﴿وَالْمُجَاهِدُونَ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ﴾ mallarile ve

canlarile fîsebilillâh mücahede edenler ile müsavi olamazlar. Açıkcası

﴿فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً﴾ Allah mücahede

edenleri oturanlara derece i'tibarile tafdıl etti, çalışanlara çalışmıyanların, fîsebilillâh harb edenlere

etmiyenlerin üstünde fazla bir derece verdi ﴿وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنٰى﴾ Maamafih

Allah hüsnâyı, ya'ni en güzel sevab olan Cenneti ikisine de va'd buyurdu ve buyurduğu halde böyle yaptı.»

-Bu böyle olunca hüsnâ mev'ud olmıyan ve kuudları me'zunünfih olmayıb zarar ve ma'sıyet teşkil ettiğinden

dolayı ıkab mev'ud olan kaıdînin mücahidîn ile müsavi olamıyacakları evleviyyetle anlaşılır. İkisinin de

hüsni akıdeleri ve hulusı niyyetleri olduğu ve hüsnâ ikisine de mev'ud bulunduğu halde bile müsavi değildirler.

﴿وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ Allah mücahidîni pek büyük bir ecr ile kaıdîne faık kılmıştır ki bu ecirde mücahidîn beyninde alesseviyye bir mertebe değil 96. ﴿دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً﴾ Allahdan bir çok dereceler ve mağfiret-ü rahmet olmak suretiledir. Ba'zısı

kaıdînden bir derece fazla ise diğer ba'zıları derecelerle fazladır. Ve derecatı mücahidîn müteaddid ve mütefazıldır ve bu ecirlerin içinde Allahın büyük bir mağfiret ve rahmeti de vardır. Bu sayede geçmiş günâhlar da bu ecr-ü derecatı tenkıs etmiyecektir. Muhakkak ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ dir.

Zararlı olan kaıdînden bir kısmı mühimmin haline gelelim. 97. ﴿اِنَّ الَّذِينَ تَوَفّٰيهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِي اَنْفُسِهِمْ﴾ o kimseler ki nefislerine zulm ederlerken Melekler Dünyada canlarını alacak veya Âhırette kendilerini yakalayıb mahşere sevk edeceklerdir, muhakkak ﴿قَالُوا﴾ Melekler onlara ﴿فِيمَ كُنْتُمْ﴾ siz ne halde idiniz,

dininize müteallık ne işte bulunuyordunuz diye ıtab edib soracaklar

﴿قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى الْاَرْضِ﴾ onlar da biz bu yerde, şu bulunduğumuz

mevkı'de zaiyf addedilmiş kimseler idik, ya'ni kahr-u mağlûbiyyet altında acz-ü za'fımızdan nâşi bir şey

yapamıyorduk, zuafâ sayılırdık diye ı'tizar edecekler ﴿قَالُوٓا﴾ Melâike de bunlara

﴿اَلَمْ تَكُنْ اَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا﴾ Allahın Arzı geniş değil

mi idi -meselâ Medineye, Habeşistana hicret edib kendilerini kurtaranlar gibi- Yer yüzünde diğer bir tarafa

hicret etse idiniz ya? diyecekler ve ı'tizarlarını kabul etmiyeceklerdir. ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ işte böyle

bulundukları yerde vecibelerini iyfaya mani' olan kahr-u galebe altından çıkmak ve az çok müsaıd bir tarafa

gidebilmek kudretini olsun haiz oldukları ve binaenaleyh bütün ma'nâsile aceze ve zuafâdan

bulunmadıkları halde kendilerini her vechile âciz addedib yerlerinden kımıldanmıyanlar bu suretle

muktedir olabilecekleri vazifelerini terketmiş ve küfr-ü zulme müsaıd bulunmuş olacaklarından bunların

﴿مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ﴾ me'vaları Cehennemdir ﴿وَسَآءَتْ مَصِيرًا﴾ ve bu gidiş ne

fena bir gidiştir veya o Cehennem ne fena yerdir!

Bu âyet Mekkede müsliman olmuş ve hicret farz bulunduğu esnada hicret etmemiş olan bir takım

kimseler hakkında nâzil olmuştur. Demek ki hicret vacib iken küffara mümaşat edib oturmak doğrudan doğruya küfür değil ise de her halde bir ma'sıyet ve nefse bir zulümdür. Müfessirînin beyanına göre bu âyet bir yerde dinini ikameye imkân bulamıyan bir adamın oradan hicret etmesi vacib olduğuna delâlet etmektedir. Hadîsi Nebevîde sahihan varid olduğu üzere «her kim diniyle bir yerden bir yere firar ederse gittiği bir karış yer de olsa Cennete istihkak kesb eder, babası İbrahim ve Peygamberi Muhammed aleyhimesselâmın refikı olur» rivayet olunuyor ki bu âyet nâzil olunca Resulullah bunu Mekke müslimanlarına göndermiş, Cündüb ibni Damre radıallahü anhde oğullarına «beni yükletiniz, çünkü ben de müstad'afînden ne de yolu bilmeyenlerden değilim, vallahi bu gece Mekkede yatmam» demiş idi, oğulları bunu bir secdeye koyub Medineye müteveccihen yüklendiler, pek ıhtiyar bir zat idi yolda vefat etti.» İlh.

Demek oluyor ki lüzumunda hicret dahi bir nevi' mücahededir. Küffarın tahti kahrında ezilib kalmak ve dini hakkın inkişafına hizmet edememek, binnetice fena bir istihaleye sebeb olabileceğinden az çok kudreti varken bundan kaçınmamak nefse bir zulümdür. 98. ﴿اِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ الخ﴾ Ancak bir çare bulamıyacak, hicretin mütevakkıf olduğu esbaba güç yetiremiyecek ve bizzat yahud bilvasıta yolu doğrultub gidemiyecek olan hakıkaten zaiyf ve biçare

erkekler ve kadınlar ve çocuklar müstesna 99.

﴿فَاُولٰٓئِكَ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ﴾ çünkü bu gibi çaresizleri Allahın afv etmesi kaviyyen me'muldür. Bunlar için de gitgide küfre istihale tehlükesi melhuz bulunduğundan alel'ıtlak ma'füv olur denemezse de çocuklar henüz mükellef olmadıklarından büyükler de kalblerindeki iymanı muhafaza etmek şartıyle terki hicrette ma'zur bulunduklarından dolayı şayanı afv-ü gufrandırlar.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَفُوًّا غَفُورًا﴾ dir.

100. ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِى سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve her kim -yolunu bilib de fîsebilillâh muhaceret ederse ﴿يَجِدْ فِى الْاَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً﴾ Arzda bir çok gidecek, sığınacak veya düşmanlara rağm edecek yer ve genişlik bulur.» -Binaenaleyh yerinde bir nevi' rahat ve refahı bulunanlar oradan ayrılınca behemehal meşakkatlere ve darlıklara düşeceğini zannedib de korkmamalıdırlar. Bir de

﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهٖ مُهَاجِرًا اِلَى اللّٰهِ وَرَسُولِهٖ﴾ her kim Allaha ve Resulüne muhacir olarak evinden çıkar da ﴿ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ﴾ sonra maksadına vasıl olmadan ölüm kendisine yetişirse ﴿فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهٗ عَلَى اللّٰهِ﴾ ecri Allah üzerine

düşer, ya'ni amelini tamam etmiş gibi baliğan ma belağ ecrine nail olur.»- Binaenaleyh bu babda «yerimden ayrılırsam maksada ya vasıl olurum ya olamam, iyisimi elimdekini de zayi' etmeyeyim, dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan da olmıyayım diye düşünmemelidir. Allah için hareket eden hasbelkader yarı yolda da kalsa yine tamam ecre nail olacağını bilmelidir.

﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾

sh:»1439

Anifen nakledildiği üzere Cündub ibni Damre Medine ye gelirken yolda «ten'ıym» nam mevkıa vardıklarında vefat edeceğini hissedib sağ elini sol eline koymuş «Allahım, şu senin, şu da Resulünün, Resulün sana ne ile biy'at ettiyse ben de öyle biy'at ediyorum» demiş ve teslimi ruh etmiş idi. Bu haber Eshabı Peygamberîye vasıl olduğu zaman «Medinede vefat etseydi ecir etemm olurdu» demişler, bu âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur. Talebi ilim veya hacc veya cihad veya bunlar gibi her hangi bir masdaı dinî ile livechillâh vakı' olan her hicret Allaha ve Resulüne hicret olunduğunu da beyan etmişlerdir.

Mücahidîn ile kaıdînin mukayesesinden sonra mücahidîn hakkındaki tahfifâtı İlâhiyye cümlesinden olmak üzere seferde, hali havfte ve düşman karşısında ve belki maraz ve matar gibi alel'umum mevakı'ı zarurette nemazın keyfiyyetini beyan ve bu suretle hem cihadın hem nemazın dindeki ehemmiyeti

kat'iyelerini tansıs için buyuruluyor ki:

﴿١٠١﴾ وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا﴾

sh:»1440

﴿١٠٢﴾ وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوٓا اَسْلِحَتَهُمْ فَاِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْ وَلْتَاْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَاْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا اَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٠٣﴾ فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا

وَعَلٰى جُنُوبِكُمْۚ فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَۚ اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَآءِ الْقَوْمِۖ اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَۚ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَۗ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴿

Meali Şerifi

Sefer ettiğiniz vakıt o küfredenlerin size bir fenalık yapmalarından korkuyorsanız nemazdan kısmanız artık size bir

sh:»1441

günah olmaz muhakkak ki kâfirler size açık bir düşman bulunuyorlar 101 Ve o vakıt sen içlerinde olub da onlara nemaz kıldırdığında içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar, bunlar secdeye vardıklarında diğer kısım arkanızda beklesinler, sonra o nemaz kılmamış olan diğer kısım gelsin seninle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar ve silâhlarını yanlarına alsınlar, kâfirler arzu ederler ki silâhlarınızdan ve eşyanızdan bir gafil bulunsanız da size birdenbire bir basgın bassalar, eğer yağan yağmurdan bir eziyyet varsa veya hasta iseniz silâhları bırakmanızda beis yoktur, bununla

beraber ihtiyatı elden bırakmayın çünkü Allah kâfirler için mühiyn bir azab hazırlamıştır 102 O korkulu zamanda namazı kıldınız mı gerek ayakta ve gerek otururken ve gerek yanlarınız üzerinde hep Allahı zikredin, derken korkudan ıtmi'nan buldunuz mu o vakıt namazı tam erkâniyle eda edin çünkü namaz mü'minler üzerine muayyen vakıtlarla yazılı bir farz bulunuyor 103 Düşmanınız olan kavmî ta'kıb etmekte za'f göstermeyin, eğer siz elemleniyorsanız şüphe yok ki sizin elemlendiğiniz gibi onlar da elemleniyorlardır, kaldı ki siz Allahdan onların ümid edemiyecekleri şeyler umuyorsunuz Allah da alîm, hakîm bulunuyor 104

_____

﴿وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الْاَرْضِ﴾ yer yüzünde sefer ettiğiniz vakıt.» -Görülüyor ki burada fîsebilillâh kaydi tasrih olunmamıştır. Binaenaleyh zahirine nazaran gerek cihad ve gerek hicret gerek ticaret ve gerek her hangi bir sebeb ve maksadla vakı' olan seferlerin hepsine şamil olur ve bunun için âyetin alel'ıtlak seferî namaz hakkında olduğu söylenmiştir. Maamafih âyetin yine seferi cihad ile alâkadar olduğu da siyakından zahirdir. Ve bunun için burada alel'ıtlak seferî namazlara bir iyma bulunsa bile asıl mâ siyka leh havfi düşmanla alâkadar olan harb veya hicret seferi olduğundan hukmi âyet

salâtı seferîden ziyade mevakı'i zarurette salâtı havfe nazırdır.

Ya'ni seferber olub yürüdüğünüz vakıt

101.

﴿فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِۚ اِنْ خِفْتُمْ اَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوٓاؕ﴾ kâfirlerin sizi fitne ve mihnete düşüreceklerinden korkarsanız namazı biraz kısa kesmenizde günah yoktur.»

Ma'lûmdur ki kasr, çekib uzatmanın zıddı olarak kısıb kısaltmak demektir. « اَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِۚ » da kasr minessalât iki suretle mutasavverdir. Birisi rek'atların adedini kısaltıb dört yerine iki kılmak ya'ni kemmiyyeten kasr etmektir ki bir hısım müfessirîn bu ma'nâyı vermişlerdir. Fakat bu ma'nâ her namazda cereyan etmez, akşam ve sabah namazları haric kalır. Biri de kıyam yerine kuud veya rükub, rüku' ve sücud yerine iyma ile iktifa eylemek gibi namazın hududunu ve evsaf-ü keyfiyyatını kısaltmak, keyfiyyeten kasretmektir. Diğer cihetten kasr, habs-ü tevkıf ma'nasına da gelir. Bu suretle de kasr minessalât namazın ba'zısını kazaya bırakmak demek olur. Zahiriyye evvelki ma'naya, ya'ni kasrı rek'ate hasr etmiş ve bu âyet mucebince seferde kasrı salâtın hali havfe mahsus olduğuna ve binaenaleyh seferî olan bir adamın hali emniyyette namazını tam kılması lâzım geldiğine kail

olmuşlardır. Şafi'iyye de bu ma'naya hamletmiş ve fakat havf ile takyid etmeksizin seferî olan bir adamın dört rek'atli namazları tansıf etmesi caiz ve fakat itmam eylemesi evlâ olduğuna kail olmuştur.

Hanefiyyeye gelince: burada üç ma'nâ muhtemil olmakla beraber kasırdan murad ikinci ma'nâ keyfiyyeten kasr olması lâzım geleceğine ve esasen seferde dört rek'atlilerin iki re'kat kılınması bir kasr değil bir itmam olduğuna ve binaenaleyh fazlası caiz olmadığına kail olmuşlardır. Zira sahibi Buharîde dahi merviy olduğu üzere

namaz ilk farz kılındığı zaman hazarda ve seferde ikişer rek'at olmak üzere farz kılınmış ve bil'ahare hazarda öğle, ikindi, yatsu namazları dörde iblâğ edilerek tezyid kılınmış ve salâtı sefer, hali aslî üzere bıkarılmıştır. Ve bu huküm kitab ile değil sünnet ile sabittir. Bu âyet ise bilhassa hali havf ile meşrut bulunduğundan bu cihetten sakittir. Bunun için alel'ıtlak ahkâmı seferi buradan istinbata kalkışmak doğru değildir. Ve hali havften maadasının âyette meskûtün anh olduğu Şafiiyyece de müsellemdir. Binaenaleyh seferde kasrı kemmiyyet derecei saniyede meşru' bir ruhsat gibi görünürse de hakikatte derecei ulâda meşru' bir azimet mahiyyetinde olduğundan burada ruhsat verilen kasrın kasri keyfiyyet olması lâzım gelir. Bu tefsir Tavustan ve İbni Abbastan dahi merviydir. Resulullahın bütün seferlerinde gerek hali havf ve

gerek hali emniyyette adeti rekeâtı kasr etmiş olduğunda hiç ıhtilâf edilmemiştir. Demek ki her hangi bir müsafirin farzı esasen iki rek'attır. Hazreti Ömerden merviy olduğu üzere seferde hali emniyyette kasr « صَدَقَةٌ تَصَدَّقَ اللّٰهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا صَدَقَتَهُ » hadîsi Nebevîsi mucebince kabulü lâzım gelen bir sadakai İlâhiyyedir. Hali havfteki kasr ise buna munzammolan bir kasrı keyfiyyettir ki sûrei Bakaredeki « فَاِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا اَوْ رُكْبَانًا » âyetinde olduğu gibi havfin derecesine göre mâşiyen edaya veya iymaya, bunlar da olamadğı takdirde kazaya bırakmaya müsaıddir. (O âyete bak).

Şimdi düşman müvacehesinde vaz'iyyetin müsaadesine göre kasrı salâtın cemaat ile yapılabilecek bir sureti mahsusasına gelelim:

102. ﴿وَاِذَا كُنْتَ فِيهِمْ﴾ ya Muhammed, sen bu hali havfte bulunan ve kasrı salâta me'zun olan mücahidînin içinde bulunub da ﴿فَاَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ﴾ onlara namaz kıldırdığın vakit ﴿فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ﴾ içlerinden bir kısmı

seninle beraber dursunlar, ya'ni askeri evvelâ iki kısm yap, bir kısmı düşman karşısında beklesin, bir kısmı

da seninle beraber namaza dursunlar ﴿وَلْيَأْخُذُوٓا اَسْلِحَتَهُمْۖ﴾ ve namaza duranlar dahi silâhlarını bırakmayıb yanlarına alsınlar ﴿فَاِذَا سَجَدُوا﴾ bunlar secde edib rek'ati bitirdiler mi ﴿فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَآئِكُمْۖ﴾ arkanızdan düşman karşısına çekilsinler ﴿وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ اُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا﴾ ve kılmamış olan diğer kısım gelsin ikinci rek'ati de ﴿فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ﴾ seninle beraber bunlar kılsınlar.» -Demek ki kılınan namaz iki rek'attir. Ve her rek'ate bilmünavebe bir kısım iştirak etmiştir. Şu halde her birinin ikinci rek'atleri ne olacak? Kıtalin başlaması gibi havfin iştidadını müstelzim olan bir hali cedid tahaddüs etmedikce ikinci rek'atin de her biri tarafından yine bilmünavebe itmam edilmesi lâzım gelecektir. Ve böyle olduğu sünneti Nebeviyye ile de beyan olunmuştur. İbni Ömer ve ibni Mes'ud Hazaratından rivayet olunduğu üzere Hazreti Peygamber sallallahü aleyhi vesellem salâtı havfi kıldırdığı zaman âyette olduğu gibi ilk taife ile bir rek'at ve diğer taife ile de bir rek'at kılmış, sonra bu taife düşman karşısına gitmiş yine evvelki taife gelib ikinci rek'ati kıraetsiz kaza etmiş ve selâm vermiş, sonra bunlar gidib yine ikinci taife gelmiş birinci rek'ati kıraet ile kaza etmişler ve selâm vermişler ve bu suretle her taife iki rek'at kılmışlardır. Maamafih bu noktada diğer kaviller ve rivayetler de vardır.

﴿وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَاَسْلِحَتَهُمْۚ﴾ Ve bu ikinci taife namaza gelirken teyakkuz ve

ihtiraz üzere bulunsunlar ve silâhlarını üstlerine alsınlar.» -Evvelkinde yalnız silâhlarını alsınlar demekle iktifa edildiği halde burada teyakkuz ve ihtiyat-ü ihtiraz demek olan

sh:»1445

«hizr» in dahi ilâve edilmiş olması düşman karşısında yerlerini berikilere terkederlerken pek ziyade ihtiyat ile hareket etmek lüzumunu iş'ar içindir. Çünkü ﴿وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kâfirler öyle arzu etmektedirler ki ﴿لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ اَسْلِحَتِكُمْ وَاَمْتِعَتِكُمْ﴾ siz esliha ve emtianızdan, levazim ve mühimmatı harbiyyenizden gaflet etseniz, boş bulunsanız da ﴿فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً﴾ üzerinize birden bire bir saldırı verseler.»- İbni Abbas ve Cabirden rivayet olunduğuna göre Resulullah Eshabiyle öğle namazını kılmış, müşrikler de bunu görmüş idi. Sonradna «biz ne fena yaptık, neye o sırada hücum edivermedik» dediler ve diğer bir nemaz esnasında baskın etmeğe azmeylediler. Allah tealâ da bu âyet ile Peygamberine onların esrarını bilirdi.

Maahaza

﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ كَانَ بِكُمْ اَذًى مِنْ مَطَرٍ اَوْ كُنْتُمْ مَرْضٰٓى اَنْ تَضَعُوٓا اَسْلِحَتَكُمْ﴾ ve eğer size yağmur kabilinden bir eziyyet olur veya hasta bulunursanız silâhlarınızı bırakmanızda günah yoktur. Yağmur ve hastalık gibi bir sebebden naşî silâhları üstünüze almanız pek zahmet verir veya silâhı bozmak ihtimali bulunursa o zaman namaz kılarkan

üstünüze almıyabilirsiniz ve bu almamak günah olmaz.» -Demek ki böyle bir eziyyet ve zarar bulunmadıkca silâhı üzerinde bulundurmak vâcib de elden bırakmak günahtır ve bırakmak câiz olduğu zaman da ﴿وَخُذُوا حِذْرَكُمْ﴾ her halde hizrinizi tutunuz, kuşkulu durunuz nemaz kılarken dahi düşmandan teyakkuz ve tahaffuz ve ıhtiraz üzere bulununuz, uyanık ve ihtiyatlı olunuz, gafil avlanmamak için ne lâzımsa yapınız düşmanın bağteten

sh:»1446

hücumuna ma'ruz kalmıyasınız.»- Burada Fahruddîni Razî der ki «bu âyet düşmandan hazer vâcib olduğunu anlattığından maznun olan mazarratların kâffesinden hazer ve ıhtirazın vücubuna dahi delâlet eder. Bu suretle deva ile mualeceye ıkdam etmek ve def'i mazarrat için kendi eliyle çalışıb çabalamak, vebadan ıhtiraz eylemek maili inhidam bir duvar altında oturmakdan sakınmak vacibdir.» İlh. Ve bunu « لا عدوى » hadîsi şerifine muârız zann etmemelidir. Akıdei diniyye noktai nazarından sirayeti maraz ve vafat için bir müessiri hakıkî ve zarurî i'tikad etmek başka, onu halık tealânın meşiyyetile icrayı te'sir eden her hangi bir sebebi adî gibi görmek ve bu cihetle ihtiraz eylemek yine başkadır. Netekim düşmandan hazer emredilmekle beraber bunu hakıykaten düşmanın kuvvet-ü kudretine haml ettirmemek ve bu suretle vehm-ü halecana düşürmemek ve kalbleri ancak Allaha rabt ettirmek ve maamafih esbabada ithimam emrini te'yid eylemek için ﴿اِنَّ اللّٰهَ اَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾

buyurulmuştur. Ki Allahın kanunlarına küfredib ihmal etmek dahi bu vaidde dahildir.

Kelbînin Ebu Salihten rivayetine göre «Resulullah Benî emmare harb için gazaya çıkmıştı, vardılar bir menzile kondular, düşmandan hiç bir kimse görmiyorlardı, nâs silâhlarını koydular, Resulullah da silâhını bırakıb kazai hacete çıktı, dereyi geçti, hava çileyor, yağmur serpiyordu, derken vadiy Resulullah ile Eshabının arasında bir hail oldu, binaenaleyh Resulullah oturmuştu. «

غورث بن الارس المحاربى» bunu gördü ve «seni katletmezsem Allah beni katletsin» deyip kılıcı yanında dağdan indi, Resulullah baktı ki herif gelmiş kılıcı çekerek baş ucuna dikilmiş «şimdi ya Muhammed, seni benden kim kurtaracak?» diyordu derhal Resulullah «Allah azze ve cell» buyurdu ve «اَللّٰهُمَّ اكْفِنِى غَوْرَثَ بْنَ الْحَارِثِ بِمَا شِئْتَ» dedi Gavres de Peygamberi vurmak için kılıciyle saldırdı ve fakat iki küreğinin arasına

bir sancı saplanıb yüzü kuyun sürctü ve kılıcı elinden fırladı, hemen Resulullah kalkıb kılıcı aldı ve «ey Gavres şimdi seni benden kim meneder?» buyurdu, o da «lâahad = hiç kimse yok» dedi, o zaman aleyhısselâtü vesselâm «

اَشْهَدُ اَنْ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وَ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ» diye

şehadet getirirsen ben de kılıcını sana veririm» buyurdu. O «hayır ve lâkin ilel'ebed sana kital yapmıyacağıma ve aleyhinde hiçbir düşmana muavenet eylemeyeceğime şehadet ederim» dedi Resulullah da kılıcı verdi, bunun üzerine Gavres «vallahi, sen benden çok hayırlısın» dedi, Resulullah da ben ona senden ehakkım» buyurdu, binaenaleyh Gavres dönüb arkadaşlarına gitti vak'ayi anlattı, ba'zıları iman ettiler o sırada vadiy durmuştu Resulullah da geçib Ashabına vak'ayi haber verdi. İşte « خُذُوا حِذْرَكُمْ » emri böyle ansızın bir baskına uğramaktan tahaffuz içindir.

Bu âyette beyan buyurulan salâtıhavf Resulullaha hıtaben varid olmuş bulunduğu ve Resulullahın imametiyle namaza ivaz bulunamayıb diğer imam da bulunabileceği için bir rivayette imam Ebi Yusuf bunun Resulullaha mahsus olduğuna ve Resulullahdan sonra salâtıhavf böyle bir imam ile kılınmayıb lâekal iki imam ile diğer namazlar gibi kılınacağına kail olmuş ki Malikiyyeden ibni Uleyyenin dahi mezhebi bu imiş. Fakat cumhur, Resulullahdan sonra eimmenin o makama kaim naibi Nebevî olmalarî hasebiyle « خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا » emrinde olduğu gibi hıtabın Peygamberden sonra ümeraya dahi mütenavil bulunduğunu beyan etmişlerdir. Netekim Said ibni As Taberistan da salâtıhavf kılmak istediği zaman «içinizde Resulullah ile bir salâtihavfa hazır ve şahid olan kim var?» diye sormuş, Huzeyfetübnilyeman kalkıb ta'rif etmiş, o da o suretle kıldırmış idi ki içlerinde

bir çok Sahabe de vardı. Kezalik Abdullah ibni Semüre maiyyetinde Babile gaza ettikleri zaman bu da salâtihavf kıldırmış idi.

sh:»1448

103. ﴿فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ﴾ İmdi bu namazı eda ettiğiniz, yani salâtihavfi kıldığınız: kılıp bitirdiğiniz vakıt ﴿فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلٰى جُنُوبِكُمْ﴾ arkasında ayakta ve otururken ve yatarken cem'ii ahvalde Allahı zikir ve yad ediniz ve hatta kitale girişiğiniz de bile ayakta kılıç çalarken, dizleyib endaht yaparken, yaralanıb yere düştüğünüzde Allahı kalbinizden çıkarmayınız, dilinizden bırakmayınız.» -Diğer bir manâ ile- ba'dehu ahval şiddetlendiği zaman namaz kılmak istediğinizde her biriniz bulunduğunuz vaziyyete göre meselâ ayaktakiler ayakta, oturanlar oturduğu, yatanlar yattığı yerde olarak nasıl rast gelirse öylece iyma ile kılınız ve bu hal içinde Allahı zikrediniz, ba'zı müctehidîn burada bil'fiil kıtal halinde bile böyle iyma ve zikrile namazın kılınacağını anlamışlarsa da eimmei Hanefiyyenin muhtarına göre bil'fiil kital ile iştigâl namaza mani'dir. O zaman namaz kazaya bırakılır netekim yevmi «ahzab» da Resulullah dört vakıt namazı kazaya bırakmıştı.

﴿فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ﴾ Ba'dehu harb bitib ıtminan hasıl ettiğiniz kalbleriniz sükûnet bulub

ahvalden emin olduğunuz da ﴿فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ﴾ vaktı gelen namazı bütün erkân ve şeraitıyle güzelce kılınız, yâhud harb esnasında kılamadığınız namazları kazâ ediniz.» -İmamı Şafiî Hazretleri o karışık zamanlarda kılınan namazların hepsine tamamile kaza ediniz demiş ise de bu ma'nâ müsteb'addir. Zahir olan vakti gelenlerin edası veya kılınamıyanların kazasıdır.

﴿اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا﴾ zira namaz mü'minler üzerine bir kitabı mevkuttur. Ya'ni müretteb ve muayyen vakitlerde yazılı bir farzı kat'îdir.»- Ki bu evkat Kur'anda «

﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾. ﴿اَقِمِ الصَّلٰوةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلَفًا مِنَ الَّيْلِ﴾. ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ اٰنَاۤئِ الَّيْلِ فَسَبِّحْ وَاَطْرَافَ النَّهَارِ﴾. ﴿فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ وَلَهُ الْحَمْدُ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ﴾ «

sh:»1449

gibi âyetlerde öğle, ikindi, akşam, yatsu, sabah, beş vakıt olmak üzere ta'yin kılınmış ve hududı

mahsusasiyle tahdid ve ta'rifi de tarafı risaletten beyan ve tafsıl olunmuş ve o vakittenberi teamülen de müslimanlar beyninde zaruriyyatı diniyyeden olarak mazbut bulunmuştur. Namazın böyle evkatı hamse ile takdiri ma'kulât noktai nazarından şu veçhile izah da edilmiştir.

Âlemin cereyanı hayatında her şey beş mertebe geçirir: birincisi, hudus ve vücude duhul mertebesidir. Netekim insan da doğar ve bir müddet neşv-ü nema devresi yaşar ve bu müddete sinni neşv-ü nema denilir. İkinci mertebe devri tevakkuftur ki bir müddet artıb eksilmiyerek sıfatı kemali üzere kalır ve bu müddete sinni şebab denilir. Üçüncü mertebe, devri kühûlettir ki insanda gizli bir noksan yüz göstirir ve bu müddete sinni kühûlet denilir. Dördüncü mertebe devri şeyhuhat ki insanda açıktan açığa bir takım noksanlar zuhur etmeğe başlar ve ölünceye kadar gider. Buna da sinni şeyhuhat ve ıhtiyarlık denilir. Beşinci mertebe, öldükten sonra bir müddet âsârı bâkı kalıb bil'ahare bu âsâr da mahv-ü zail olur ve ortada nam-ü nişanı kalmaz. İşte âlemde bu beş mertebe gerek insanda ve gerek sair hayvanat veya nebatat hâdisatının hepsinde caridir. Tulû' ve gurubuna nazaran güneş de bu beş hal ile alâkadardır. Meşrıktan doğduğu sırada hali insanın doğduğu zamanki halini andırır, peyderpey yükselir, nuru kuvvetlenir, harareti şiddetlenir, nihayet Semanın ortasına gelir bir lahzai tevakkuf geçirir, sonra inmeğe başlar ve hafî noksanlarla tedricen ikindiye kadar gider. Sonra noksanları tezahür eder, zıyası harareti zayifler, inhitatı

artar ve sür'atle guruba teveccüh eyler, gurubdan sonra üfukı garbîde şafak denilen ba'zı âsârı kalır, sonra bu da muzmahil olur ve güneş sanki âlemde mevcud değil imiş gibi

sh:»1450

bir hale gelir. Herkesin görebileceği bütün bu ahval, Allahdan başka hiç bir kudretin hâkim olamıyacağı umurı acibe olduğu için Allah tealâ bu beş halden her birini bir emri ilâhîye alâmet kılarak her birinde bir namaz farz kılmış ve bu beş vakıt namazı her günkü tahavvülâtı ta'yin ve irae eden bir takvim gibi nâzımı vazife bir kitabı mevkut yapmıştır. Bunun içindir ki mü'minlerin namazları ne kadar muntazam olursa halleri de o nisbette muntazam olur. Namaz hem bir vesilei intizam, hem de gayeyi inşirah olan bir vazifei şükrandır. Havf halinde ümidi, emniyyet halinde şevkı tezyid eder. Fakat o zaman da vazife bundan ibaret zannedib de kalmamalıdır. Namazı güzelce kılınız. Bununla beraber 104.

﴿وَلَا تَهِنُوا فِى ابْتِغَآءِ الْقَوْمِ﴾ o kavmi küffarı taleb-ü ta'kıbde gevşeklik de etmeyiniz, zaiyf kalbli olmayınız, ﴿اِنْ تَكُونُوا تَاْلَمُونَ﴾ eğer siz bundan müteellim oluyorsanız bilmelisiniz ki ﴿فَاِنَّهُمْ يَاْلَمُونَ كَمَا تَاْلَمُونَ﴾ onlar da sizin elemlendiğiniz kadar elemlenirler. Fazla olarak

﴿وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ﴾ siz Allahdan onların ümid edemiyecekleri şeyler umarsanız. Onlar metaı kalil olan hayatı Dünyayı ararken siz nâmütenahi sevab ve Âhıret istersiniz,

sizin sahai ümidiniz onlardan çok vasi'dir. Bunun için siz onlardan çok yüksek bir azm-ü şavk ile mücahede etmelisiniz. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ Allah ise alîm ve hakîmdir. Binaenaleyh Allahın emirlerini imtisal edib ilm-ü hikmet dairesinde hareket ediniz ki umduklarınıza nail olasınız.

Burada dini islâmın ruhu ve kitabın hikmeti nüzulü olan pek mühim bir mes'ele vardır ki hak ve ihkakı hak

sh:»1451

kazıyyesidir. Kâfirlere karşı böyle mücadele ve ta'kıb emirlerini görüb de onlara hıyanet etmeyi, haksızlık yapmayı, yapmadıkları şeyi isnad ile iftira etmeyi muktezai diyanet zannetmemelidir. Hak, kâfire dahi taallûk etse yine haktır. Ve bir dinin kemali telâkkiyatı hukukiyyesinin şumulü ve ciddiyyetinde ve islâmın en büyük inkişafı adil kuvvetinin tecelliyatında aranmak lâzım gelir. Kâfirin küfrü, hukukuna tecavüzü mübah kılmaz. Dini hakkın icabı kâfirin dahi lehinde aleyhinde ancak Allahın inzâl buyurduğu kanunı hak ve ahkâmı ma'dilet ve esbabı ilmile hukmetmektir. Çünkü ya Muhammed:

﴿١٠٥﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰيكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٦﴾

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٧﴾ وَلَا تُجَادِلْ
عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا
اَثِيمًا ﴿١٠٨﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ
وَهُوَ مَعَهُمْ اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَايَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا
يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴿﴾

sh:»1452

﴿١٠٩﴾ هَآاَنْتُمْ هٰٓؤُلَآءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فَمَنْ
يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا
﴿١١٠﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ يَجِدِ
اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ
عَلٰى نَفْسِهٖ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١٢﴾ وَمَنْ يَكْسِبْ
خَطِيٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا
مُبِينًا ﴿١١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَآئِفَةٌ
مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ

شَیْءٍ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَیْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَیْكَ عَظِیمًا ﴿۱۱۴﴾ لَا خَیْرَ فِی كَثِیرٍ مِنْ نَجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَیْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ یَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِیهِ اَجْرًا عَظِیمًا ﴿۱۱۵﴾ وَمَنْ یُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَیَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَیَتَّبِعْ غَیْرَ سَبِیلِ الْمُؤْمِنِینَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ ؕ وَسَآءَتْ مَصِیرًا ﴿۱۱۶﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا یَغْفِرُ اَنْ یُشْرَكَ بِهِ وَیَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ یَشَآءُ ؕ وَمَنْ یُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِیدًا ﴿۱۱۷﴾ اِنْ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖۤ اِلَّاۤ اِنَاثًا ۚ وَاِنْ یَدْعُونَ اِلَّا شَیْطَانًا مَرِیدًا ﴿۱۱۸﴾ لَعَنَهُ اللّٰهُ ؘ وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِیبًا مَفْرُوضًا ﴿۱۱۹﴾ وَلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّیَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَیُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَیُغَیِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ وَمَنْ یَتَّخِذِ

sh:»1453

الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا ﴿١٢٠﴾
يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا ﴿١٢١﴾
اُولٰٓئِكَ مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَلَايَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢٢﴾
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ
تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۖ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ۖ وَمَنْ اَصْدَقُ
مِنَ اللّٰهِ قِيلًا ﴿﴾

sh:»1454

﴿١٢٣﴾ لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِىِّ اَهْلِ الْكِتَابِ ۗ مَنْ يَعْمَلْ
سُوٓءًا يُجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا
﴿١٢٤﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ
مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٥﴾ وَمَنْ
اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ
حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٦﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Elhak biz sana bihakkın kitab indirdik ki insanlar arasında Allahın sana gösterdiği vechile hukm edesin; hâinlere müdafaa vekili olma 105 Ve Allaha istiğfar eyle, çünkü Allah gafur, rahîm bulunuyor 106 Nefislerine hıyânet edib duranlar tarafından mücâdeleye kalkışma, çünkü Allah vebal yüklenen, hıyanetkâr olan kimseleri sevmez 107 İnsanlardan gizlemeğe çalışırlar da Allahdan gizlemeği düşünmezler, halbuki onun

razı olmıyacağı tezviratı tertib ederlerken o yanı başlarında, hem Allah her ne yaparlarsa muhît bulunuyor 108 Haydi siz öyle yapdınız: bu Dünya hayatta tuttunuz taraflarından kim mücadele edecek? Veya üzerlerine kim vekil olacak? 109 Halbuki kim bir kötülük yapar veya nefsine zulm eder de sonra Allahın mağfiretine sığınırsa Allahı bir gafur, rahîm bulur 110 Maamafih kim bir vebal kazanırsa onu sırf kendi aleyhine kazanır, Allah alîm, hakîm de bulunuyor 111 Her kim de bir cinayet veya bir vebal kazanır da sonra onu bir bîgünahın üzerine atarsa şüphesiz bir bühtan ve açık bir vebal daha yüklenmiş olur 112 Allahın fazl-ü rahmeti üzerinde olmasaydı onlardan bir taife seni bile hukümde haktan şaşırtmayı

kurmuşlardı, maamafih onlar yalnız kendilerini şaşırırlar, sana hiç bir zarar edemezler, nasıl edebilirler ki Allah sana kitab ve hikmet indirmekte ve bilmediklerini sana bildirmektedir, hem Allahın senin üzerinde fazlı çok büyük bulunuyor 113 Onların fızıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur, ancak sadaka vermeyi veya bir ma'ruf işlemeyi veya insanların arasını düzeltmeyi emreden başka, ve her kim bunu Allahın rızasını arayarak yaparsa yarın biz ona büyük bir ecir vereceğiz 114 Her kim de kendisine hak tebeyyün ettikten sonra peygambere muhalefette bulunur ve mü'minler yolunun gayrısına giderse biz onu gittiğine bırakırız ve kendisine Cehennemi boylatırız ki o ne fena gidişdir 115 Doğrusu Allah kendine şirk koşulmasını mağfiret buyurmaz, ondan berisini ise dilediğine mağfiret buyurur, kim de Allaha şirk koşarsa hakıkatte pek uzak bir dalâle sapmıştır 116 Onu bırakıb da sade dişilere tapıyorlar, ve sade yalâbık bir Şeytana tapıyorlar 117 Ki Allah onu la'netledi, o da şöyle dedi: Celâlin hakkı için kullarından bir mukadder pay alacağım 118 Ve lâbüd onları sapıtacağım, ve her halde onları ümniyyelere düşürüb olmayacak kuruntularla aldatacağım, ve lâbüd onlara emr edeceğim de hayvanların kulaklarını dilecekler ve lâbüd onlara emredeceğim de Allahın

halkını tağyir edecekler, ve her kim Allahı bırakıb Şeytanı veliyy ittihaz ederse şüphesiz açıktan açığa husrana düşmüştür 119 O, onlar va'd verir, ümniyyelere ümidlere düşürür fakat Şeytan onlara kuru bir

aldatmadan başka ne va'd eder? 120 İşte onların varacakları yer Cehennemdir, ve ondan halâsa hiç bir çare bulamıyacaklardır, iyman edib de iyi iyi işler yapan kimselere gelince yarın onları altından irmaklar akar Cennetlere koyacağız, ebediyyen onlar da kalacaklar 121 Hakka Allah va'di, Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir? 122 O, sizin kuruntularınızla da değil, ehli kitabın kuruntulariyle de değil, kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır ve Allahdan beride ne bir veliy bulabilir ne de bir nasîr 123 Gerek erkeklerden gerek dişi her hangi bir gişi de mü'min olarak iyi işlerden bir iş tutarsa işte böyleler Cennete girerler ve zerrece hakları yenmez 124 Hem kimdir o kimseden daha güzel dinli ki özü muhsin olarak yüzünü tertemiz islâm ile Allaha tutmuş ve hanîf (sâde hakka boyun eğer muvahhid müslim) olarak İbrahim milletine uymuştur, Allah ki İbrahimi halil edindi 125 Halbukî göklerdeki ve yerdeki hep Allahındır ve Allah her şey'i muhît bulunuyor 126

---

105. ﴿اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ Biz sana «lâraybefih» olan bu kitabı ekmeli, bu Kur'anı azimüşşanı hakk ile, hak tealânın insanlar üzerinde insanların ferden veya cem'an yekdiğeri beynindeki hukukun künhünü muhtevi, velhasıl hakkı mübeyyin, batıldan ve eğrilikten müberrâ ve mahza şer'i hakkı ve adl-ü sıdkı gösteren bir düstûri hidayet olarak inzâl eyledik ki ﴿لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَآ اَرٰيكَ اللّٰهُ﴾ alel'umum insanlar arasında Allahın

sana gösterdiği ilmi hak ve vahyi mutlak ile hukmedesin: insanlar arasında itikadî veya amelî her nevi' münazeatın hallinde kitabullahı düstur ve vahyi medari huküm ittihaz edib hakk-u hakikatle bihakkın hâkim sh:»1457

olasın ve alesseviyye her kese müstahıkk olduğu hakkını veresin.» -Yani kitâbın asıl hikmeti- nüzulü beynennas hukm-ü hâkimiyyet için hakkı gösteren bir esas olması ve bunun Peygambere inzâl edilmiş olmasının hikmeti de Peygamberin mintarafillâh varid olan vahyi ve vahiyden mütehassıl ilmi müstakıllen medarı hukm ittihaz etmesi ve vahiy varid olan hususatta buna muhalif diğer esbab ve delâili nazarı itibare almamasıdır. Zira delâili saire sırf zahirî olduğu halde vahiy künhi hakka muntabık bir ilmi zarurîdir.

Demek ki hâkimin vazifesi ne kendinin, ne de şunun bunun reiy ve arzusunu değil, ancak hakkı takib etmesi ve yakînen bildiği bir hakkın hılafına asla hukmetmemesidir. Burada ilmi hâkimin muteber olduğuna bir delil vardır. Fakat bunun bir rey-ü ictihad değil, bir ilmi şuhudî olması şarttır. Bunun için Hazreti Ömer demiştir ki «Allahın bana verdiği rey ile hukmettim» demeyiniz, zira « بِمَآ اَرَاكَ اللّٰهُ » vahiydir ve Peygambere mahsustur. Sizin reyiniz ise ilim değil, nihayet bir zandır.» Binaenaleyh hâkimler mücerred rey-ü kanaatlariyle hukmedemezler. Esbab ve vesaitı sübutiyye taharrisine ve onların delâletıne ittibaa mecburdurlar. Bununla beraber maksadı aslî hakka isabet olduğundan hâkimin ilmi şuhudî ile ma'lûmu

olan bir hususta ilmi hılâfına hukmetmesi asla caiz olmaz.

İşte ya Muhammed, sen Allahın gösterdiği vahiy ile hukmet

﴿وَلَا تَكُنْ لِلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا﴾ hâinler lehine hasîm olma: Yani kim olursa olsun velevse ümmetinden bulunsun hainleri müdafaa için beri' olanlara velevse milleti âharden olsun husumet etme, daha açıkcası hâinler namına müdafaa vekili olma, avukatlık etme.»- Bu âyetlerin Beni übeyrık vak'ası hakkında nâzil olduğuna müfessirînin ittifakı naklolunuyor. Ebuhayyanın nakline göre Kirmanî demiştir ki «bu âyetlerin Beni Zafer ibni Haristen Tu'metibni

sh:»1458

Übeyrık hakkında nâzil olduğunda müfessirînin icması vardır. Ancak ibni Bahr demiştir ki münafıklar hakkında nâzil oldu ve bu «﴿فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنَافِقِينَ فِئَتَيْنِ﴾» kavli İlahîsine merbuttur.» ilh.. Übeyrıkın Beşir, Bişr, Mübeşşir namında üç oğlu bulunduğu ve bunlardan Beşirin başkalarına isnad ederek Sahabe hakkında hecviyye söyler bir münafık olduğu rivayet edildiğine ve Tu'me denilen de bu Beşir olduğuna göre İbni bahrın sözü dahi bu ittifaka münafi değildir. Bunun için Razî ıtlakı üzere der ki bu âyetlerin ekserîsi Tu'metibni Übeyrık hakkında nâzil olduğunda müfessirîn müttefıktir. Fakat vak'anın keyfiyyetinde bir kaç rivayet vardır: Birisi; Tu'me zırhlı bir gömlek sirkat etmiş, taleb olununca sirkati

bir Yehudîye atfetmiş, ikincisi: Zırh kendisine vedia bırakılmış, şahid de yokmuş, taleb olununca inkâr etmiş. Üçüncüsü: Taleb edildiği zaman Yehudînin çaldığını iddia etmiş ilh... Ekser müfessirînin muhtarına göre rivayetlerin hasılı şudur: Ensar miyanında Beni Zaferden Tu'metibni Übeyrık namında birisi komşusu Katadetibni Nu'mandan bir gece bir un dağarcığı içinde bir dır'ı -zırh- çalmış, dağarcığın yırtığından un dökülerek götürmüş, Zeyd ibni Semin namında bir Yehudînin nezdine bırakmış, Tu'me aranmış zırh bulunmamış, almadığına ve bilmediğine yemin etmiş bırakmışlar, un izini ta'kib etmişler, Yehudînin evine varmışlar ve bulmuşlar, Yehudî bunu kendisine Tu'menin getirib bıraktığını söylemiş ve buna Yehudîlerden şehadet edenler de olmuş. Beni Zafer Resulullaha gitmişler, tu'menin beraetine ve Yehudînin hırsızlığına şahadet etmişler ve Tu'meyi müdafaa edib müslimanlık namına Yehudîlerde mücadele eylemesini reca eylemişler. Resulullah da zahirde müsliman olan Tu'menin yeminine ve bunların şehadetine binaen öyle yapmak istemiş, bunun üzerine min tarafillâh bu âyetler nâzil olmuş ve hâin ile müteberriyi doğrudan doğru bildirerek Resulullahı irşad ve

sh:»1459

hatadan sıyanet buyurmuştur. Buna karşı Tu'me hakka teslim olub tevbekâr olacak yerde Mekkeye kaçmış ve irtidad etmiş. Evvelâ, Sülâfe binti Sa'd namında bir kadının yanına inmiş, Hazreti hassanın bir şi'rinden dolayı kadın bunu def' etmiş, sonra Beni Selimden Haccac ibni allât namında birinin yanına gitmiş orada da

bir sirkat yapmış tardolunmuş, daha sonra yine hırsızlık için bir evin duvarını delerken duvar yıkılmış altında kalmış, bir rivayette bununla da ölmemiş, Mekkeden çıkarılmış, Arablardan bir tüccar kafilesine karışmış, bunlardan bir meta' çalmış kaçmış ve fakat tutmuşlar, feci' bir surette öldürmüşler, bundan dolayı da islâmda irtidad edenlerin hal-ü akıbetini gösteren « وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى الخ... » âyeti nâzil olmuştur. Şu halde sebebi nüzule nazaran hâinînden murad bu Tu'me ve buna muavenet edenler, sureti umumiyyede de bu gibi haksızlar ve ahlâksızlardır.

Şimdi hakkı hâkimiyyet mes'elesinin ehemmiyyetini, hâkimlerin, şahidlerin, da'va vekillerinin mes'uliyyetlerindeki dehşeti anlamalı ki Allah tealâ islâmi zahirîye ve kavminin taleb ve şehadetine binaen Tu'meyi müdafaaya meyletmiş olmasından dolayı Peygamberi hatadan sıyanet ederken, daha doğrusu kendisine gaibi ıhbar eden bir mu'cize bahşederken bir hâkimin velev bilmiyerek olsun velevse esbabı zahireye aldanarak olsun bir hâin lehine meyledib beriüzzimme olan bir kimseye husumet etmesi haddi zatında bir kusur olduğunu iş'ar için o hâinlere hasîm olma 106. ﴿وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ﴾ ve Allaha istiğfar et. Çünkü ﴿اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allah mağfiret istiyenlere gafur, rahîmdir diye istiğfara da'vet etmeden diğer ıhtarata geçmemiştir. Fadl-ü rahmeti İlâhiyye ile hikmet ve

nübüvvet sayesinde böyle bir kusur ve hatâdan sıyanet buyurduğu bil'ahare

sh:»1460

minnet ile yadedilecekse de evvel emirde istiğfara da'vet edilmesi her hâlde bir ıtabı beliğı müş'ırdir. Binaenaleyh bu ıtabı beliğ hâinlerin hıyanetlerini, haksızların haksızlıklarını bile bile zulm-ü hıyanete muavenet edenlere ve bir hissi menfeat veya saikai taassub ve müdahene ile haksızlığa terğib ve teşvık eyliyenlere ve kezalik hukmünde ahkâmı hakkı esas ittihaz etmeyib re'y-ü arzusuna tabi' olanlara karşı şiddetini tasvir kabil olmıyan gayet dehşetli bir tehdid-ü inzarı ve tevbeye terğibi tazammun eder. Bunun için bu şiddet-ü cezaletle ıhtarata devam olunarak buyuruluyor ki:

107. ﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ الخ.﴾

nefislerine hıyanet edenler tarafından veya onlardan dolayı mücadele etme, böylelerinin ne vekili muhamisi ol, ne şehadetleriyle hukm et.»-

NEFSİNE HIYANET, kendini aldatmak, bir menfeat celbediyor zu'mile bir zarar getirmektir. Bunun için bir insanın ma'sıyete ıkdam ile kendini ıkaba ma'ruz kılması kendini aldatmak ve emaneti ilâhiyye olan nefse hıyanet etmektir. Hâine tarafdar olmak da nefsine bir hıyanettir.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَّانًا اَثِيمًا﴾ HAVVAN, pek hâin ESÎM,

pek günahkâr, ya'ni hıyanetten sakınmıyan ve günahtan çekinmiyen demektir. Bu ifadede ısrar ve ı'tiyaddan tahzir ve tevbeye bir teşvık vardır. 108. ﴿يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ الخ﴾ burada nefse hıyanetin bir suretini izah ve nefislerine hıyanet edenlerden bir kısmı mahsusun tasviri vardır ki bunlar ﴿اِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَايَرْضٰى مِنَ الْقَوْلِ﴾ Allahın razı olmıyacağı sözler tebyit ederler ve bunu yaptıkları vakit Allah yanlarında iken ondan gizlemezler, Allaha karşı bunu yapmaktan çekinmezler de insanlardan gizlerler.» Yukarılarda da beyan olunduğu üzere TEBYİT, beytutetten

veya beytten me'huzdur. Beytutetten olduğuna göre bir işi geceleyin tedbir etmek, geceletmek, gece karanlığında yapmaktır. Beytten olduğuna göre de bir sözü manzum bir beyt, bir şi'ir yapar gibi uğraşıb uydurmak, tanzım etmeğe çalışmakdır. Bu gibi kimseler de zihinlerinde veya aralarında fena fikirler tertib ederler. Bunları herkesten gizli tutmak için geceleri kendilerine mahsus hafiy yerlerde ictima' ederek veya veznine mevzununa uydurub beyt tanzım eder gibi çalışarak ve süsliyerek Allahın razı olmıyacağı bir takım kararlar verirler, tezvirat uydururlar ve bunları yaparken Allahdan korkmazlar, onu hiçe sayarlar da insanlardan son derece çekinirler ve onları aldatmağa çalışırlar. Halbuki ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا﴾ onlar ne yapıyorlarsa Allah hepsini muhîttır.

Hiç birini kaçırmaz, irinde gecinde cezalarını verir, böyle yapanlar binnetice kendilerini aldatmış nefislerine hıyanet etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmazlar. Yaptıkları fenalık bulundukları muhîtın içindedir.»-

Tu'me gibi hâinleri müdafaa ve himaye etmek isteyenler de bu gibiler miyanında bulunduğu için bu tasvir üzerine telvini hıtab ile ve onlara tevcihi kelâm ile buyuruluyor ki:

Ey hâinleri müdafaa edenler! 109. ﴿هَآ اَنْتُمْ﴾ işte siz ﴿هٰٓؤُلَآءِ﴾ onlarsınız, o kendilerini aldatan, nefislerini hıyanet eden kimselersiniz ki ﴿جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ bu hayatı Dünyada o hâinler tarafından mücadele ettiniz, haydi Dünyada bunu yapabilirsiniz, fakat böyle yapmakla onları hakıkaten kurtardınız mı? ﴿فَمَنْ يُجَادِلُ اللّٰهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ sonra « يَوْمًا لَاتَجْزِى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا » olan Yevmi kıyamette o hâinler tarafından kim mücadele edecek? ﴿اَمْ مَنْ يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا﴾ veya

onlar üzerine kim vekili muhammi olacak? Bütün o amelleri muhît olan Allah tealânın azabına karşı olanların himayesini, avukatlığını kim der'uhde edecek düşünmüyor musunuz? binaenaleyh siz dünyadaki bu mücadelenizle o hâinleri kurtarmış olmadığınız gibi bil'akis onların mes'uliyyetlerine iştirak ederek

nefsinize hıyanet etmiş ve kendinizi aldatmış oluyorsunuz. Ve Allah tealâ Peygamberine « ﴿وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ﴾ » buyurduğu için, kendinizi onun şefaatinden de mahrum etmiş bulunuyorsunuz. Maamafih bu böyledir diye me'yus olub da kendinizi büsbütün hıyanete kaptırmayınız, hemen tevbe ve istiğfar ediniz. Çünkü 110. ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ سُوۤءًا﴾ her kim başkasına bir kötülük yaparsa ﴿اَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ﴾ ve yâhud kendine zulm eder de ﴿ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللّٰهَ﴾ sonra Allaha istiğfar ederse ﴿يَجِدِ اللّٰهَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allahı gafur, rahîm bulur. Lâkin adam sende Allah gafurı rahîmdir diye mahrurlanıb da günahı istıhfaf etmemelidir. Zira 111. ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ اِثْمًا فَاِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلٰى نَفْسِهٖ﴾ her kim bir ism kazanırsa onu ancak nefsine kazanmış olur. O günah ile bozulan kendi nefsidir. Ve onun zarar-ü vebalini çekecek olan ancak kendisi olur. Ve bunun için her günah nefse bir hıyanettir. Günahdan ıhtiraz etmek lâzım gelir. Çünkü Allah gafurı rahîm olmakla beraber ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ dir de ilmiyle her şeyi, herkesin her maksadını, gizli aşikâr her günâhını bilir, hikmetinden dolayı da her günâhı failine isnad eder, cezasını ona çektirir. O halde 112. ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيۤـَٔةً اَوْ اِثْمًا﴾ her kim bir hatıe veya isim kesb eder de ﴿ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيۤـًٔا﴾ sonra bu meksubunu hiç alâkası olmayan

sh:»1463

beri bir kimseye atarsa ﴿فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَاِثْمًا مُبِينًا﴾ muhakkak bir büthan ve açık bir ism yüklenmiş olur.»- Hasagîre, ism kebîredir. İkincisi, hatıe yalnız yapanda kalan zenbi kâsır, ism ise zulm-ü katil gibi başkasına tecavüz eden zenbi müteaddîdir. Üçüncüsü, hatıe gerek anıden olsun gerek hataen yapılması lâyık olmayan, ism ise amden husule gelendir. Demek ki başkasına iftira edilen günâh gerek büyük gerek küçük olsun her iki takdirde iftiranın kendisi pek büyük bir günâhtır. Mahiyyeti iftira birdir. Başkasına yapmadığı bir fenalığı bühtan etmek haddizatında ağır bir kebîre olduğu gibi kendi günâhını başkasına atfetmek o günâha bu ağır kebîreyi ilâve etmektir. Binaenaleyh bütün bunlardan ihtiraz etmek ve şayed böyle bir şey olmuşsa derhal tevbe ve istiğfar edib halallaşmak lâzım gelir.

Bu ıhtırattan sonra böyle nefislerine hıyanet edib tebyiti kavl ile meşgul hâinlerden bir kısmının Resulullahı bile iğfal ve idlâl etmek istediklerini ıhbar ve buna mukabil Resulullahın bifadlıhi tealâ ısmetini ilân ve ulüvvi kadrini beyan ile şükr-ü mücahedeye sevk için ıtabı sabıkın mahzı ni'met olduğunu gösteren bir minnet-ü iltifatı mahsus ile buyuruluyor ki.

Ya Muhammed! 113. ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ﴾ üzerinde Allahın

fadlı, yani her ni'metten fazla bir ni'met olan nübüvveti ve rahmeti, ya'ni hıfz-u ısmeti olmasa idi ﴿لَهَمَّتْ طَآئِفَةٌ مِنْهُمْ اَنْ يُضِلُّوكَ﴾ o hâinlerden bir güruh seni mutlaka şaşırtmak istemişlerdi.»- Zira Tu'menin kavmi onun sârık olduğunu bildikleri halde Peygambere gelmişler, onu müdafaa ve mücadele ile beraet ettirmesini ve sirkati Yehudîye isnat etmesini taleb etmişler ve bu suretle

batıl ve hata bir huküm verdirmek istemişlerdi. Halbuki onlar ﴿وَمَا يُضِلُّونَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ﴾ bununla başkasını değil, ancak kendilerini ıdlâl ediyorlardı. İsm-ü udvana teavün ve yalan yere şehadet ve bühtan ile kendilerini dalâlete düşürüyorlar, ﴿وَمَا يَضُرُّونَكَ مِنْ شَىْءٍ﴾ halde ve istikbalde sana bir zarar yapmış olmıyorlardı. Çünkü sen hükmünü zahiri hale bina edecektin ve hılafı ma'lûm ve müsbet olmadıkça bir hâkimin vazifesi de zahir ile hukmetmek olacağından o hukmün mes'uliyyeti sana aid olmıyacaktı. Halbuki sen bu kadarla kalmış değilsin ﴿وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ﴾ Allah sana kitab ve hikmet indirdi ﴿وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ﴾ ve bilmediğin esrar-ü hakaıkı sana bildirdi.- kitab, her delilin fevkında bir delil, hikmet, ilm-ü amelde hakk-u savaba isabet için en büyük bir haslet ve bu ilmi ledün zevahirin maverasını gösteren ve zahir-ü batında hatadan ve zarardan sıyanet eden bir rahmeti İlahiyye, bir ayni yakîn ﴿وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا﴾ ve bu

suretle Allahın sana fadli azîm oldu. Binaenaleyh sen, nübüvveti âmme ve riyaseti tamme ile zahir-ü batında hatadan ma'sum olarak hukmedersin ve sana hiç bir vechile bir zarar gelmek ihtimali yoktur.

O hâinlere bakma 114. ﴿لَا خَيْرَ فِى كَثِيرٍ مِنْ نَجْوٰيهُمْ﴾ onların fısıltılarının, tebyiti kavl için ictima' edib gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur ﴿اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ﴾ ancak bu miyanda sadaka veya bir ma'ruf veya beynennas bir islâh emredenler, bu üç maksaddan biri için toplanıb gizlice konuşanlar müstesna.

﴿وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ﴾

sh:»1465

ve her kim bunları Allah rızası için yaparsa ﴿فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ yarın ona büyük bir ecir veririz.»- Demek ki başka bir maksadla değil, Allah rızası için olmak şartiyle bu üç maksadla değil, Allah rızası için olmak şartiyle bu üç maksaddan birisi için akdi ictima' edib gizlice konuşmak müşavere ve müzakere etmek caiz ve hatta medubdur. Bunların haricindeki ictimaat ve müzakeratı hafiyyede ise hiç bir hayır yoktur. Mü'minlerin bunlardan sakınmaları ve bu gibi ictimaata iştirak etmemeleri ve hattâ men' eylemeleri lâzım gelir.

SADAKA, MA'RUF, ISLAHI BEYN; Bu üç kelime a'mali hayriyyenin hepsine şamildir. Zira nâsa müteaddi olan ameli hayr ya iysali menfeat veya def'i mazarrat içindir. Menfeat ise ya mal vermek gibi cismanîdir. Sadaka ile bu nev'a işaret olunmuştur. Veya ruhanîdir. Emir bilma'ruf ile de bu nev'a işaret olunmuştur. Islâh beynennâsda def'i zarar kısmına işarettir. Görülüyor ki bütün bunlarda va'di ecir emre değil, « وَمَنْ يَفْعَلْ » diye fi'le ta'lık edilmiş ve Allah rızası için olmakla da takyid olunmuştur. 115. ﴿وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى﴾ her kim bu suretle kendisine hak tebeyyün ettikten -ya'ni berveçhi balâ kitaü hikmet ve ilmi ledünnî ile izharı hakikat ederek risalet ve hâkimiyyeti Muhammediyyeyi isbat ve i'lân eden mu'cizei gaybiyye ve hidayeti ilâhiyye anlaşıldıktan- sonra Peygambere şıkak eder ﴿وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ve mü'minler yolunun gayrısına ittiba' ederse ﴿نُوَلِّهِ مَا تَوَلّٰى﴾ biz onu döndüğü tarafa çevirir ﴿وَنُصْلِهِ جَهَنَّمَ﴾ ve Cehenneme basarız ﴿وَسَآءَتْ مَصِيرًا﴾ ve fakat bilir misiniz o cehennem ne fena

bir yerdir?» -Bu âyet balâda nakl edildiği üzere Tu'menin hıyaneti beyanı İlâhî ile tebeyyün edince hakka teslimi nefs etmeyib Mekkeye firar ve irtidad etmesi üzerine nâzil olmuştur.

ŞIKAK VE MÜŞAKKA, şakk dan, ayrılıp muhalefete geçmektir.

Sebili mü'minîn, i'tikad ve amelde mü'minlerin tuttuğu tarıkı tevhid ve diyni kayyımdır ki Allaha ve Resulullaha ve ülül'emre itaat yoludur. Bunun gayrısına tabi' olmak da tarıkı tevhidden çıkmaktır. Mü'minler yolu olamıyacağı ma'lûmdur. Binaenaleyh Resulullaha şıkak mü'minler yolunun gayrısına gitmek demek olacağı aşikâr olduğu halde bunun « وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ » diye ayrıca tasrihi elbette şayanı dikkattir. Demek ki Resulullaha ittiba' gibi sebili mü'minîne ittiba' dahi sarahaten matlûbdur. Resulullahdan nassı kat'î varid olan hasusatta Resullulaha şıkak ile mü'minler yoluna gitmemek mütelâzım ve aynı şey ise de nass varid olmıyan hususatta bu telâzüm zahir değildir. Mü'minler « وَلَوْ رَدُّوهُ اِلَى الرَّسُولِ وَاِلٰى اُولِى الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » nassına tevfikan ittifak ve icma' ile bir yol tuttukları zaman ba'zı kimseler mü'minlerin tuttuğu bu yola muhalefet ettikleri halde Resulullaha doğrudan doğru şıkak ve muhalefet mevkiinde bulunmamış olduklarını iddia edebilirler. İşte « وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى » dan sonra « وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ » kaydinin tasrihi bu ikisinin bizzat matlûb ve mütelâzîm

bulunduğunu, ya'ni Resulullaha şıkak mü'minler yoluna gitmemek demek olduğu gibi mü'minler yoluna gitmemek de Resulullaha şıkak demek olduğunu sarahaten anlatmış ve binaenaleyh icmaı ümmet ile dahi hüdânın tebeyyün edeceğini ve ona da ittibaın vücubunu göstermiştir. Bunun için uleması Ehli sünnet ve cemaat bu fıkrayı icmaı ümmete ittibaın vücubunu ifade için sevkolunmuş bir nass olarak anlamışlar ve vechi delâleti muhtelif suretlerle izah eylemişlerdir. «İttiba'» kelimesi

de asıl mes'elenin tabiıyyet esası üzerinde deveran ettiğini gösterir.

ISLÂ, bir şey'i yakmak için ateşe atmak ve ateşe atıb durdurmaktır. İşte hüda tebeyyün ettikten sonra Resule şıkak eden ve mü'minler yolunun gayrısına ittiba' eden mürteddin akıbeti budur. Buna muvakkat sanmamalı ve yalnız Tu'me gibi mürtedlere mahsus da zannetmemelidir. Çünkü 116.

﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ﴾ dir. Yukarıda ve yine bu Sûrede bu âyetin nazıri ehli kitab hakkında geçmiş ve izah olunmuş idi. Burada da Tu'me gibi mürtedlerle beraber Ehli kitabın gayri olan Ehli küfr-ü şirk noktai nazarından sevk olunmuştur. Bunun için orada « الْمَسِيحُ ابْنُ اللّٰهِ » «عُزَيْرٌ ابْنُ اللّٰهِ» gibi ibin isnad ve iftirasına işaretle « وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيمًا»

buyurulduğu halde burada şöyle buyuruluyor:

﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ her kim Allaha şirk ederse artık dalâli baîd ile dalâlete düşer gider, ya'ni öyle sapıtır öyle sapıtır ki tarıkı haktan pek uzaklara düşer, mağfiret ve rahmeti İlâhiyyeden uzaklaştıkca uzaklaşır.» -Binaenaleyh şirk hem hakka bir iftira ve ismi azîm, hem de bir dalâli baîddir. Ve her iki surette zulmi azîmdir. Maamafih ba'zı müşriklerde iftira haysiyyeti bariz, ba'zılarında da dalâl haysiyyeti barizdir. Bunun için her birinde ademi mağfiret makamına göre ta'lil olunmuştur. Ehli kitabın şirki dalâletten ziyade bir eseri iftira, diğerlerinin şirki iftiradan ziyade bir eseri dalâlettir. Şu halde biri ahlâksızlığa, biri de cehalete raci' demektir. Ve bunların her ikisi de tevbesiz kabili mağfiret değildir. Fakat cehaletten münbais olan şirk erbabının terakkıyatı ilmiyye ve akliyye ile şirkten vaz geçmeleri melhuz olduğu halde mahza ahlâksızlıktan münbais şirk erbabı ilmide

terakki ettikçe bağy-ü tuğyanını artırır, iftirasına devam etmek için daha ziyade vasıta bulmuş olur. Bundan dolayıdır ki Ehli kitab hakkında «

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ

» buyurulmuştur. Gerçi ilmin tehzibi ahlâk hususunda büyük ehemmiyyeti vardır. Lâkin ahlâk işi ilimden ziyade bir irade ve ihtisâs işi olduğundan iyman için sade ma'rifet kâfi olmadığı gibi te'minatı

ahlâkıyye için de sade ilim kâfi değildir. Eğer kâfi olsa idi hiç bir kimse hakkı bilirken yalan söylemez, hılâfına hareket edemezdi. Bir gaflet, bir şefvet, bir gadab, bir hased, bir i'tiyad, bir ümid, bir yeis, bir gurur, ba'zan bir kimseye pek iyi bildiği bir hakıkatin ve hatta bütün bildiklerinin hılâfını yapdırmağa kâfi gelir, insan bir hakkı anlar da kabul etmez olur mu? Deyenler, her hangi bir yalancının doğrusunu bilib dururken yalancılık ettiğini ve her hangi bir dolandırıcının bilerek dolandırdığını düşünemiyenlerdir. Bunlara öyle ise kesenizi önünüze gelene adama teslim eder misiniz? denilse hayır diyeceklerine şüphe yoktur. Kezalik bütün fenalığın başı cehalette ve maarifsizliktedir» deyenler» zeki veya tahsıl görmüş eşirranın şirretinden daha çok korktuklarını hisab etmeyenlerdir. İblis bunun en büyük misali, şeytanet de bu ma'nanın menba' ve masdarıdır. Cahillerinin şirki de esasında böyle şeytanetkâr hâinlerin tahrifi hakk ile tezvir ve iftiralarına aldanıb kapılmalarının eseridir. Vesaitı iğfaliyyenin en müesserii şehvet ve dâıyei şehvetin en müheyyici ise kadındır. «زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَآءِ»

İşte sûrei Nisada Ehli şirkin iki nev'i mütemasil iki âyette iftira ve ıdlâl haysiyyetlerile ta'lil olunarak ademi mağfirette birleşdirildikten ve bu suretle buradan yukarı ircaı nazar ettirildikten sonra bunların dalâli baîdleri sûrei Nisa mevzuu ile mütenasib olmak üzere şu suretle izah olunuyor:

117. ﴿اِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖٓ اِلَّآ اِنَاثًاۚ﴾ Allaha şirk edenler Allahı bırakarak ancak inâse dua ederler,

sh:»1469

kancıklara çağırır, kancıklara taabbüd ederler, onların en ziyade perestiş ettikleri, gönül verib yalvardıkları veya namına da'vet ettikleri ma'budları kancıklar olur.»- Bunların nazarında ilâh mefhumu ma'bud tasavvuru her şeyden evvel bir kadın hayalidir. Ve bunun içindir ki putlarının ekserisi inâs suretinde inas ismindedir. Bunlar nefislerinden başka bir fail görmek istemediklerinden ma'budlarını müessir, hâkim, fa'al olmak üzere değil, kendilerine mutavaat mekıinde bulunacak, hevalarına râm olacak dişi unsurlarda münfail mahiyyetlerde ararlar ve bu hâletiruhiyyeden dolayıdır ki bir işte kendilerine bir reis intihab edecek olsalar böyle yumuşakları ve âcizleri seçerler. Müfessirîn burada inâs kelimesini müennesi gayrı hakıkî ma'nâsile asnam diye te'vil etmişler ve bununla inâs suretinde süslenir, müennes isimleriyle yad edilir bir takım asnama perestiş edildiğini göstermişlerdir. Arab müşriklerinin ellât, el'uzzâ, menat gibi inâs isimleriyle müsemmâ bir çok putları vardı ki ellât, ellâhin müennesi, el'uzzâ, el'azîzîn müennesidir ve denilmiştir ki Arabın her kabîlesinin bir sanemi vardı ve onları beni fülânın ünsası, beni fülânın ünsası diye yad ederlerdi, ya'ni saneme ünsa derlerdi. اهـ Yunanlılar ve saire gibi put perest akvamın ekser asnamları da dişi olduğu ma'lûmdur. Binaenaleyh bu ma'nâ haddi zatında sahihdir. Fakat bunu anlamak

için inâs kelimesini ma'nâyı hakıkîsinden çıkarmağa lüzum yoktur. Her hayal bir neticesi olarak mülâhaza edilmek ve inâsı ma'nâyı hakıkîsile mutalea etmek hem asıldır hem de âyetin ruhı mazmununa daha muvafıktır. Ya'ni müşrik ruhunun gayei ma'budı kadındır. Onun nazarında taabbüdün en büyük misali taabbüdi nisvandır (كولت دوفام) (Culte de femme) o bütün zevkini, bütün ilhamını kadından almak ister, kadın zevki onun için azami lezzât olur. Onun bütün hayalâtının başında bir kadın hayali vardır. Ve bundan

dolayı her oturduğu yerde, her hurmet edeceği mevkı'de güzel bir kadın resmi arar. Asnamın ve hele ekser ansamın kadın ismile tesmiye edilmiş olması da kadın taabbüdünün ruha hâkim olmasından münba'ıstir. Asnamın mevkıi buna bir remz, bir timsal olmaktan ibarettir. Bu suretle fevkal'âde veya muhayyel güzellerin suretleri ta'mim olunarak onların hayalleri karşısında diğer kadınlar tahkır edilir. Ve en çirkin bir kadın, en güzel bir puttan daha kıymetli olmak lâzım gelirken ma'budunu kadın telâkkı eden müşriklerin elinde hakıkî kadınlar öyle bir ibtizale düşerler ki hurmet şöyle dursun en basît hukukı insaniyyeden bile mahrum edilirler. Da'vaya bakarsınız kadın her şeydir. Fi'liyyata bakarsınız kadın oyuncakların en sefili olmuştur. Bu hal müşriklerin öyle bir dalâleti ve Şeytanların öyle bir desisesidir ki her hangi bir şey'i sevecek olsalar ona mutlaka bir kadın tasavvuru karıştırırlar. Güneşe taparlar dişi tasavvur ederler. Yıldıza taparlar dişi tasavvur

ederler, Melâikeye taparlar, inâs tasavvur ederler ve bu suretle bütün zevkı taabbüdü şehevatta toplayıb hakları hakıkatleri hayallere feda ederek kadın hayalleri karşısında hakıkî kadınları paymal ederler.

Burada şunu da ıhtar etmek lâzım gelir ki taabbüdün bir mahabbet ve ümid bir de mahafet ve haşyet vichesi vardır. Dua evvel emirde mahabbet ve ümid ifade eden bir taabbüddür. Halbuki müşriklerin havf-ü haşyet ma'budları da yok değildir. Ve böyle korku ve dehşet ma'budları da ekseriyyetle erkelerden intihab olunmuştur. Netekim Arabların dahi « هبل » ve « ذى الخليصه » gibi erkek isimli sanemleri de vardı. Bunlardan kaçılır ve şerlerindne kurtulmak için taabbüd edilir. Bu hakıkî bir taabbüd değil, bir nevi' müdahenedir. Bunlar bir « ولى » olmaktan ziyade bir « نصير » gibi tutulur ve birinin şerrinden diğerinin kuvvetine iltica olunur. Müşriklerin karşısında birer

kadın kesilirler ve bir kahramana arzı endam veya dehalet eden kancık bir kadın halinde döşenir yalvarır yaltaklanırlar. Binaenaleyh « اِلَّآ اِنَـاثًـا » kasrı nasıl sahih olur denilmemelidir. Evvelâ böyle bir sual varid olmamak için alel'ıtlak « اِنْ تَعْبُدُونَ » buyurulmamış « اِنْ يَدْعُونَ » buyurulmuş ve bununla müşriklerin dalâli be'îdleri asıl mahabbet ve ümid yolundan başlamış olduğu anlaşılmıştır. Saniyen « اِلَّآ اِنَـاثًـا » istisnai müferrağı duanın mefulü olduğu gibi failinden hal olması da caiz olacağından

müşriklerin Allahı bırakmakla onun mâdununda ki kuvvetler karşısında inâs haline düştüklerine dahi işaret olunmuş olur.

Evet, müşrikler Allahı bırakırlar da ancak inâse dua ve taabbüd ederler. Veya Allahın madununda kilere kadın gibi yalvarırlar ﴿وَاِنْ يَدْعُونَ اِلَّا شَيْطَانًا مَرِيدًا﴾ ve böyle yapmakla Allahı bırakıb bir Şeytanı meride dua ve taabbüd etmiş olmaktan başka bir şey de yapmış olmazlar.»- Bunu onlara yaptıran, teşvık eden Şeytandır. Onların inase tapmaları ya Şeytana tapmanın aynı veya mukaddimesi veya neticesidir. Aksayı mahabbetlerini bir Allaha hasretmeyib de kadınlara hasretmiş olanlar, Şeytana aldanmaktan, Şeytana kul olmaktan kurtulamazlar. Netekim « اَلنِّسَاءُ حَبَائِلُ الشَّيْطَانِ = kadınlar Şeytanın ağlarıdır» denilmiştir. Şeytanlar başka tarık ile aldadamadıklarını en ziyade kadınla aldatırlar. Bu suretle müşriklerin asnama perestişleri de Şeytanın emridir. Kezalik bütün havl-ü kuvvetin men'bai olan Allahı bırakıb da onun madununda kilere kadın gibi yalvaranlar kendilerini bir Şeytanı merîde teslim etmiş olmaktan başka bir şey yapmış olmazlar.

MERÎD, MARİD, hayr ile alâkası yok demektir. Türkçe bunun tahrifi olarak «meret» ta'bir olunur. Bu maddenin asli terkibi kaypaklık ma'nâsile alâkadardır. Netekim « امرد » yalabık « صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ » yalçın sırça seray, « مرداء », ot

sh:»1472

bitmez kumsal yer veya kasığında kıl bitmez kadın, « شجرةٌ مرداء » yaprağı dökülmüş çıplak ağaç demektir.

Öyle bir Şeytanı merîd ki 118. ﴿لَعَنَهُ اللّٰهُ﴾ Allah onu la'netlemiş, hayr ile alâkasını kesib kendinden uzaklaştırmıştır. ﴿وَقَالَ﴾ o da Allaha kasem ile demiştir ki ﴿لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا﴾ elbette ben senin kullarından mefruz, mukadder bir nasîb alacağım 119. ﴿وَلَاُضِلَّنَّهُمْ﴾ ve elbette onları haktan şaşırıb saptıracağım ﴿وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ﴾ ve elbette onları ümniyyelere düşüreceğim, ya'ni dipsiz emeller boş ümidler, yalan sevdalar, batıl mefkûreler, idealler, umumcamalarla imrendireceğim ﴿وَلَاٰمُرَنَّهُمْ﴾ ve elbette emredeceğim ﴿فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ﴾ de hayvanların kulaklarını doğrayacaklar, bu veçhile Allahın halâl kıldığını haram kılacaklar.»- Arablar bir dişi deve beş defa doğurur ve beşincisi erkek olursa kulağını dilerler ve artık ondan intifaı haram addederlerdi. Ba'zı müfessirîn de demişlerdir ki putlara ibadet için kurbanlık nişanesi olmak üzere en'amın kulaklarını keserler ve bu, bir küfr iken ibadet zannederlerdi. ﴿وَلَاٰمُرَنَّهُمْ﴾ ve elbet emredeceğim ﴿فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ﴾ de Allahın hılkatini tağyir edecekler.»- Hılkatin suretini veya sıfatını değiştirerek vechini tahvil edecekler, fıtrati

kemaline götürecek yerde bozacaklar çığırından çıkaracaklar. Tefsirlerde varid olan misallere nazaran kadını erkek, erkeği kadın yapmağa çalışacaklar, kadın yerine erkek, erkek yerine kadın kullanacaklar, bıyıklarını sakallarını yolacaklar suratlarını boyayacaklar, kılıklarını değiştirecekler, kulak burun kesib göz çıkaracaklar, erkekleri iğdiş edib hadım ağası yapacaklar, a'zalarını vezaifi

hılkıyyelerinin hılâfına kullanacaklar, nikâh yerine sifah edecekler temizi bırakıb pisliklere koşacaklar, menfeatı bırakıb mazarratı ıhtıyar edecekler, ciddiyyâtı atıb eğlenceye heves edecekler, vazifeden kaçıb oyuna gidecekler, doğuruluğu budalalık, eğriliği hüner sayacaklar, halâla haram harama halâl, iyiye kötü, kötüye iyi diyecekler, hayır yerine şerr işleyecekler, i'mar edilmesi lâzım geleni tahrib, tahrib edilmesi lâzım geleni ı'mar edecekler, kanunı ıstıfayı sui isti'mal ile hılkat hılâfına ı'tiyadlar edinecekler, kanunı hılkat hılâfına işler yapacaklar, ruhlarının fıtratındaki selâmet-ü safvetlerini bozacaklar, kanunı hakkı « فِطْرَةَ اللّٰهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۟ » olan diyni kayyımı, sıratı mustakımi, hak perestliği bırakacaklar, mahlûkı hâlık yerine koyacaklar, tevhidden çıkacaklar, batıl dinler ve fikirler arkasında koşacaklar, şuna buna taabbüd edecekler, şeytanet peşinde dolaşacaklar, « لَاتَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ۟ » olduğunu bilmeyecekler, bilseler bile tanımıyacaklar.

O merid mel'un Şeytan la'netlenince Allaha karşı bu beş sözü hâlen veya kalen kasem ile söyledi, bu suretle Allahın kullarına musallat olarak onlardan maktu' bir hıssa almağa karar verdi ki işte şirkin başı ve dalâlin menbaı budur. Kâinat içinde insanlara hasm olan ve insanların kalbine nufuz ederek onları hakk-u hayırdan şaşıran mel'un bir kuvvei sariye vardır ki Allahın emrine ilk ısyan eden ve insanların aklını şaşırtan odur. Ve o Şeytanı merid Allahın la'netine bu sözleri söylemek şenaatini cami' böyle bir mel'undur. Ve müşrikler inase perestiş etmekle veya inas vaz'ıyyetine düşmekle böyle bir Şeytana perestiş etmiş olmaktan başka bir şey yapmazlar. Halbuki:

﴿وَمَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللّٰهِ﴾ Allahı bırakıb da Şeytanı veliyyül'emr ittihaz edenler Allahın emrini dinlemeyib Şeytana itaat edenler ﴿فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُبِينًا﴾ artık pek açık bir surette ziyan ederler.

sh:»1474

Zira 120. ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ﴾ Şeytan onlara mütemadiyen va'ıdler eder, ümniyyeler verir, ağızlarının suyunu akıtır, fakat ﴿وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا﴾ o mel'un Şeytan onlara gururdan başka bir şey va'd etmez.»-

GURUR, insanın pek hoş bir şey buldum zannile keyflenib sonra onun pek fena bir şey olduğunu anlıyarak müteellim olması, önceden yalan yere sevinib sonradan cidden yirinmesi, ya'ni aldanmasıdır ki Şeytanın bütün va'dleri ve ümniyyeleri hep böyle bir gururdan başka bir şey ifade etmez 121.

﴿اُولٰٓئِكَ﴾ işte bunların, o Şeytanı veliy ittihaz eden mağrurların Şeytanlar beraber ﴿مَاْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ﴾ me'vaları, sonra varıb girecekleri yer Cehennemdir. ﴿وَلَايَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴾ ve ondan kurtulub kaçacak hiç bir yer bulamıyacaklardır.

Şeytan, mel'un olduğu için ilel'ebed mağfiretten hıssası yoktur. Şeytanın hıssasına düşmüş, tuzağına geçmiş olan o müşrikler de o mel'unun arkasında dalâli beıd ile dâll ve mağfiretten mahrumdurlar. Meğer ki fursat elde iken tevbe ve istiğfar edib şirkten ve Şeytanı veliy ittihaz etmekten vaz geçmiş olsunlar. O zaman «وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ» hükmüne dahil olurlar.

Bunlara mukabil 122.

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا﴾ iman edib iyi işler, salih ameller yapanları da altlarından ırmaklar akan Cennetlere koyacağız, orada ilel'ebed muhalled olarak kalacaklar ﴿وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا﴾ bu da Allahın verdiği va'ddir. Ve hakkolduğunda hiç şüphe yoktur. Çünkü ﴿وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيلًا﴾ Allahdan daha doğru sözlü kim olabilir?.

sh:»1475

Ey müslimanlar 123. ﴿لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتَابِ﴾ Allahın bihakkın vadettiği bu Cennete duhul gayesi ne sizin ümniyyelerinizle olur, ne de Ehli kitabın ümniyyeleriyle.»- Naklolunuyor ki Müslimanlarla Ehli kitab birbirlerine karşı tefahur etmişler, her biri indallah kendilerinin daha evlâ olduğunu iddia etmiş, Ehli kitab «bizim Peygamberimiz sizin Peygamberinizden evvel, kitabımız kitabınızdan mukaddemdir. Ve biz dini İbrahim üzereyiz» demişler, Yehudîler Cennete ancak Yehudî olanlar girecek, Nesarâ da ancak Nesarâ olan girecek diye iddia etmişler, Müslimanlar da «bizim peygamberimiz sizin Peygamberinizden sonradır. Ve Hatemül'enbiyadır Kitabımız da sizin kitâbınızdan sonra ve onlara hâkimdir. Ve biz İbrahim ve İsmail ve İshar dini üzereyiz ve Cennete ancak bizim dinimizde olanlar girecek» demişler, bunun üzerine bu âyet ve ma'badi nâzil olmuş ve böyle kuru kuru tefahurlerle mücerred arzular, kuruntular, ümidler, temennilerle Cennete girilemiyeceği anlatılmış ve onun yolu gösterilmiştir. Allahın bu va'dine irmek için sade ümniyye ve temenni kâfi gelmez, zira:

﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهٖ﴾ gerek Müsliman ve gerek Ehli kitab ve gerek saireden her kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır, ya Dünyada veya Ahırette veya her ikisinde onun bir cezasını

görür ﴿وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ ve kendisine

Allahdan başka ne dehalet edecek bir veliy ne de kurtaracak bir yardımcı bulamaz 124.

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾

erkekten olsun dişiden olsun her kim de mü'min olarak salih salih ameller işler yaraşıklı işler yaparsa

﴿يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا﴾ ﴿فَاُولٰٓئِكَ﴾ işte bunlar

sh:»1476

Cennete girerler ve bir nıkır kadarcık bile zulmedilmezler, Ya'ni en cüz'i, en ehemmiyyetsiz bir miktarda bile hakları kesilmez. İşte Cehennem görmeden Cennete dühul hususunda Allahın hakkolan va'di kat'îsi bunlar hakkındadır.»-

NEKIR; Esasen hurma çekirdeğinin zahrında beyaz çukurcuğa denilir ki fidan bundan biter. Netekim yarığındaki ipliğe fetil, çekirdeğe yapışık ince kabuğa da kıtmır denilir ve bunlar evzan ve mekadiri hakıreden kinaye olur. Lisanımızda da pek ufak tefek yerinde nıkır kıtmır ta'biri ma'ruftur. İyman ve ameli salih yapmak için en güzel din hankisidir? Diye münakaşaya, mübahaseye de lüzum yoktur. 125.

﴿وَمَنْ اَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ﴾ dince o kimseden daha güzel kim olabilir ki özünü yüzünü tertemiz Allaha tutmuş, teslim etmiş ﴿وَهُوَ مُحْسِنٌ﴾ ve bu halde her ne

yaptise güzel yapmış hasenat işlemiş, seyyiat yapmamış, işlediği hasenatı da Allah huzurunda yaptığını bilerek gücü yetebildiği kadar en güzel surette yapmış ﴿وَاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا﴾ ve haniyf ya'ni diğer dinlerken yüz çevirmiş bir müvahhid olarak İbrahim milletine, İbrahimin izince giden hey'eti içtima'ıyyeye ittiba' etmiştir. Çünkü ﴿وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا﴾ Allah İbrahimi halil edinmiştir.» -Binaenaleyh ona ittiba' eden hey'eti içtimaiyye «

الَّذِينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدّٖيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّالِحِينَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيقًا ۜ» dır.

HALİL, bir kimsenin umur-ü esrarı arasına giren ve mahabbeti, kalbinin eczasına nüfuz eden dostu demektir ki hiç bir haleli olmıyan meveddet ma'nâsına hulletten me'huzdur. Ve Allahın İbrahimi halil edinmesi onu

bir halil gibi ıstıfayı mahsus ile tekrim etmiş ve mazharı esrarı rabbanî kılmış olmasından mecazdır. Allah tealâ İbrahim aleyhisselâmı bir takım kelimat ile imtihan etmiş o da onları itmam eylemiş olmağla « اِنّٖى جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا ۜ » tekrimiyle imami enam yapmış, sirri ihyaya, melekûti a'lâ ve süflâya muttali' kılmış, o da kavmini alettevali tevhidi İlâhîye da'vet etmiş, esnama, nücuma, Şems-ü

Kamere ibadetten men'eylemiş, Taguta karşı gelmiş Allah uğurunda ateşlere atılmaktan, oğlunu kurban etmekten, malını müsafirlere feda eylemekten çekinmemiş, ahlâkı İlâhiyye ile tahallukta selefin hepsini geçmiş, ıstıfai insanînin en yükseği onda ve onun âlinde tecellî etmiş, zürriyyeti -zalimler müstesna olmak üzere- mülk-ü nübüvvetle mübeşşer ve bekâm olmuştur. Böyle bir halilüllahın milletine tâbi' olan zat da o haliliyyetten elbette hıssayab olacaktır. İşte o zat « اَسْلَمْتُ وَجْهِىَ لِلّٰهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۟ » diyen Muhammed aleyhisselâm ve etbaı sahihası ve bu din, dini islâmdır. Ve bundan güzel hiç bir din yoktur. Aleyhissalâtü vesselâm demiştir ki «Allah İbrahimi halil, Musayı neciyy -ya'ni kelîm- ve beni habib ittihaz etti, sonra buyurdu ki izzet-ü celâlim hakkı için habibimi halilime ve kelimime muhakkak iysar ve tercih edeceğim» Filvakı' meşhur Mı'rac hadislerinde sabit olduğu üzere leylei Mı'racda Resulullah Musayı altıncı, İbrahimi yedinci Semâda görmüş ve kendisi bunları geçib makamı Cibrîl olan Sidrei müntehaya ve sonra onun da maverasına geçmiştir. Mukayesei edyan noktai nazarından Hıristiyanlar tealimi nasraniyyenin daha güzel ve daha ulvî bir ruh telkın ettiğini ve binaenaleyh islâmdan daha ince ve daha güzel olduğunu iddia ederek: «Bir Efendinin oğlu kulundan kıymetli ve şereflidir. Bunun için İsa hakkında ibnullah ta'biri büyük bir teşrif ve i'zazdan mecazdır. İsa nezdi İlâhîde makbul bir kul payesile değil bir evlâd nisbet ve payesile i'zaz edilmiş olduğundan bir hıristiyanın teslis

ile nazarı da Allahın makbul kulları değil evlâd gibi bu mertebei izzetten hıssamend olmaktır. Şu halde bir Efendinin makbul bir kulu ile oğlu arasındaki fark ne ise Müslimanlık ve Hıristiyanlık arasındaki fark odur.» Netekim Yuhanna İncilinin on beşinci babında «eğer size emrettiğim şeylerin cümlesini icra ederseniz dostlarım olursunuz, artık size kul tesmiye etmem, zira kul Efendisinin ne ettiğini bilmez amma, size dost tesmiye ettim, zira pederimden işittiğim şeylerin cümlesini size bildirdim» diye yazılıdır» diyorlar. Ve işte «وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيمَ خَلِيلًا» fıkruhu bilhassa bu noktayı da mukayese edib mes'elenin ruhu mahabette olduğunu göstererek Hıristiyanların ta'limatındaki sirk şaibelerini takbih etmiş ve islâmın şeref ve izzetçe de yüksek ve her dinden güzel olduğunu anlatmıştır. Evvelâ «ibnullah» ta'birinin mecaz olarak ta'lim edildiği farz olunsa bile Allaha karşı böyle bir mecazda husün yok küfür vardır. Çünkü ibin ta'biri Allaha mücaneset ve hakıkati İlâhiyyeye iştiraki iyham eder ve Isa da dahi üluhiyyet vardır demek olur. Ve netekim tesliste bu i'tikad tasrih de ediliyor. Bu ise Allaha iftirai azîm olan şirktir. Saniyen bir Efendinin nazarında oğlu behemhal makbul bir kulundan daha kıymetli ve daha yüksek olması da'vası doğru değildir. Ne oğullar vardır ki köleye köle olmağa değmez, Hazreti Nuhun oğlu bunun en bariz misalidir. Salisen Yuhanna İncilinin bu on beşinci babının bilhassa son âyetleri İsadan sonra «fârıklıtin ve ruhi hakkın ve şahidinin» geleceğini beyan ederek dini islâmı ve bi'seti Muhammediyyeyi tebşir etmiş ve mes'elenin ruhu oğullukta değil dostlukda olduğunu göstermiştir. Ve hem de Allaha kulluğu değil İsaya

kulluğu nefyeylemiştir. Bütün bunlar aslındaki tahrifattan kat'ı nazarla türkce tercemelerinde görülmekde olan tahrifatı zaide içinden anlaşılmaktadır. Nezdi İlâhîde mazharı mahabbet ve kurbet olmanın en şaibesiz ve en yüksek

sh:»1479

derecesini gösteren Resul, veliy, halil, habib gibi evsafı âliyeyi bırakıb da şirk mazmunları üzerinde dolaşmak ve Allaha kulluktan kaçınmak ma'nâyı diyanete mugayir bir dalâl ve iftiradır. Ubudiyyeti inkâr, ma'budu inkârdır.

Şimdi bu beyan üzerine acaba Allahın İbrahimi halil ittihaz etmesi haricden kendisine bir dost tedarküüne ihtiyacından mıdır? Şayed öyle ise hakıkatte şirk tasavvurundan kurtulmak ve hanîf olarak tevhid üzerinde yürümek nasıl mümkin olur? Ve bu surette bütün bütün Allaha teslimi nefsetmek onun haricindeki kuvvetleri ihmal ile onlara karşı kendisini tehlükeye koymak demek olmaz mı? Ve sonra ortada bir hıssai mefruza almağa karar vermiş ve Allahın kullarını bedbaht etmeğe azm eylemiş bir Şeytanı mel'un bulunduğuna göre şerrinden kurtulmak için biraz da onâ müdara etmek lâzım gelmez mi? Gibi bir takım tevehhümata meydan bırakmamak üzere bu âyet ve bütün mebahisi sabıka şu âyetle itmam olunuyor:

126. ﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Göklerde her ne var ve Yerde her ne varsa hepsi Allahındır. Allahın mahlûku, Allahın milkidir. Ulviyyat da Allahın, süfliyyat da Allahındır.» -Binaenaleyh İbrahimin haliliyyeti ne milki İlâhî haricinden bir intihab, ne de milki İlâhîden bir ihracdır. O bir gayei ubudiyyetidir. Buna mukabil Şeytanın mel'uniyyeti de ne milki İlâhîden bir ıhrac, ne de milki İlâhîden harice bir muameledir. Mukadder olan hıssai azabını almak için milki İlâhî içinde hayr-u rahmetten mahrumiyyet ve bir gayei şekavettir. Kezalik Allaha teslimi nefs etmiyenler milki İlâhîden çıkacak değil, milki İlâhî içinde şekavet etmiş ve mel'una iştirak eylemiş bulunacaktır. Zira milki İlâhîden hariç bir şey yoktur. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُحِيطًا﴾ Ve Allah her şeyi muhîttir. Yalnız Semavat ve Arzdakiler değil onların maverasında

gerek âlemi zihinde ve gerek âlemi haricde şey denilebilen hiç bir mevcud yoktur ki evvel-ü âhirinden, zahir-ü batınından Allah tealânın ilm-ü kudreti ve hukmi ülûhiyyetile muhat olmasın.»- Binaenaleyh enfüs-ü afakda, ulviyyat ve süfliyyatta, maddiyyat ve ma'neviyyatta, Dünya ve Ahırette ihatai İlâhiyyeden hariç bir şey tasavvur etmek bir tenakuz bir hayali batıldır. Vücud ve ilmi hakkın karşısında ahzı mevkı' etmeğe çalışan tenakuzlar, hayallar bile o kudreti muhıtanın haricinde değil, onun te'siri hukmü altında cereyan eder. Bütün kâinatı mümkinede silsilei kazâ ve kader, onun icadı, onun tekvini onun ibdaı onun

mahkûmudur. Milk onun, bütün hakkı tasarruf ve huküm onundur. Bütün cereyanı vücud, onnu ilm-ü kudreti ve ahkâmı ülûhiyyeti tahtindedir. Bütün silsilei mevcudat böyle bir malik ve hâkimi muhıtın tecelliyatı saltanatıdır. Ve bunda ancak onun nizamı, onun kanunları, onun ahkâm ve tekâlifi, onun rahmet-ü gadabı, onun sevab-ü ıkabı icrayı hukm eder. Allah deyince başka türlü düşünmek cehl-ü dalâlden başka bir şey değildir. Artık her âkıl kendisine tahsıs edilen sahai iradede onun tekâlifine ve onun emr-ü nehyine münkad olmalı özünü yüzünü tertemiz ona tutmalı ve onun mahabbet ve rızasına nâil olmak ve bu devleti hılkatte bir mertebei husnâ İhraz etmek için her yaptığını güzel yapmalı ve onu sevenlerin yoluna gitmelidir. Ve bunun için ahkâmı adl-ü hakka pek iyi riayet etmeli, hükmi adil bu dini ahsenin ahseni ameli olduğunu bilmeli, mü'minin kâfirin hukukunu gözetmeli, teşehhiyyat ile, heva ve hevesle, arzular, ümniyyeler ile değil her şeyde kavanini hak ile amil olmalı ve onunla hükmetmelidir. Müşriklere, kâfirlere, münafıklara karşı muharebelerden, mücahedelerden maksad da bu hukmi adlin te'minidir. Sirri ba's budur ve kitab bunun için inzâl buyurulmuştur. Ve bunun için her amelde, her hukümde şer'i hakkı aramalı ve onu

gözetmelidir. Ve bu din, terbiyei aile ve milliyye ve insaniyyenin esası olmalı ve yalnız kalblerde kalmayıb yüzlerde de okunmalıdır.

Bu tenvirat üzerine yine Sûrenin evveline ircaı nazar ettirerek ve ba'zı Eshabı kiramın miras ve saireye müteallik sual ve istiftalarına cevab olarak buyuruluyor ki

Ya Muhammed:

﴿١٢٧﴾ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَآءِ ۖ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَآءِ الّٰتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٨﴾ وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ۚ وَالصُّلْحُ خَيْرٌ ۗ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ ۚ وَاِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٩﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ ۗ وَاِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿﴾

﴿١٣٠﴾ وَاِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهٖ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ
وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣١﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ
وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ اَنِ
اتَّقُوا اللّٰهَ ؕ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى
الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣٢﴾ وَلِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا ﴿١٣٣﴾ اِنْ
يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ
قَدِيرًا ﴿١٣٤﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ
الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿﴾

Meali Şerifi

Bir de senden kadınlar hakkında fetvâ isteyorlar, de ki onlar hakkındaki fetvâyi size Allah veriyor:

Yazılmış hakları olan mirası kendilerine vermediğiniz ve nikâhlamayı istemediğiniz öksüz kızlar

hakkında,ve mağdur çocuklar hakkında, ve

sh:»1483

yetimlere insaf ile bakmanız hakkında kitabda yüzünüze karşı okunub duran âyetler var, daha da hayra dâir ne yaparsanız şüphe yok ki Allah ona da alîm bulunuyor 127 Ve eğer bir kadın kocasının serkeşliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ediyorsa bir sulh ile aralarını düzeltmelerinde kendilerine bir günâh yoktur, sulh hep hayırdır, nefislerse kıskançlığa hazırlana gelmiştir, eğer arayı düzeltir ve geçimsizlikten sakınırsanız şüphe yok ki Allah her ne yaparsanız habîr bulunuyor 128 Kadınlarınız arasında her veçhile âdil davranmıya ne kadar hırs besleseniz yine muktedir olamazsınız, bâri büsbütün meyledib de ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın, ve eğer arayi düzeltir ve haksızlıktan korunursanız şüphe yokki Allah gafur, rahîm bulunuyor 129 Yok eğer ayrılırlarsa Allah kudretiyle her birini diğerinden müstağni kılar, Allah kudreti geniş bir hakîm bulunuyor 130 Allahındır bütün göklerdeki, yerdeki, celalim hakkı için sizden evvel kitab verilenlere de tavsıye ettik size de ki Allahdan korkun, ve eğer tanımamazlık ederseniz haberiniz olsun ki Allahındır bütün Göklerdeki ve Yerdeki, ve Allah bir ganiy, hamîd bulunuyor 131 Allahındır bütün göklerdeki, yerdeki; dayanılacak (vekil) de Allah yeter 132 Dilerse sizleri giderir de ey insanlar! Başkalarını getirir, Allah ona da kadîr bulunuyor 133 Kim Dünya sevabı isteyorsa bilsin ki Dünya sevabı da Ahıret sevabı da Allahın yanındadır, ve Allah bir semî' basîr bulunuyor 134

_____

İSTİFTA'; Fetvâ istemektir. «Mes'elede filana istifta ettim, şöyle ifta etti» denilir ki fetvâ verdi demektir, davâ vezninde fetvâ, rü'ya vezninde fütyâ, ifta ma'nasına mezvu' isimlerdir. İfta ise sual olunan bir müşkili hall-ü izhar etmektir ki, kaviy ve mükemmel, gene ve dine olan « فتى » dan me'huzdur. Ve gencleştirib kuvvetlendirmek gibidir. Sanki bir kimsenin müşkilini halleden onu dinc bir genç gibi kuvvetlendirmiş olur. Binaenaleyh fetvâ bir hâdisei müşkilede hükmi hakkı ızhâr ile amel edecek kimsenin kalbine bir kuvvet vermektedir. Müfti de

bu kuvveti verebilmek için ehliyyetine ve salâhiyyetine ve ahlâk-u metanetine bihakkın i'timad olunur bir zat olmak lâzım gelir ki bu da « مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » mazmunu üzere sahibi islâm ve ihsan olmak ve « لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ » medlûlü üzere istinbata muktedir ulemadan bulunmak ile mümkin olur. Fakat müşrikler, kâfirler gibi kuvvetini hakdan değil batıldan almak ve yalnız kendi arzularına kuvvet vermek emelinde bulunanlar yapacakları işlerde ya hiç kimseden istiftaya tenezzül etmezler veya müftılerini âcizlerden, müdahinlerden ve mâcinlerden intihab ederler. Bunlar da ya hukmi hakkı bilmezler veya bilseler bile müsteftînin arzuyi nefsine hizmet için asılsız veya zaiyf zaify fetvâlar verirler, ve binnetice bundan salâh yerine fesad ve kuvvet yerine za'f hasıl olur.

Bunun için burada asıl iftanın Allaha raci' olduğu ve Peygamberin bile iftayi İlâhî ile ifta etmesi lâzım geldiği ve asıl huküm ve kuvvet, Allahın bulunduğu « وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا » akibinde « وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَآءِ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ » beyaniyle beyan olunmuştur.

Ya'ni ya Muhammed: 127. ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَآءِ﴾ kadınlar hakkında senden istifta da ederler ﴿قُلِ﴾ sen onlar de ki ﴿اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ﴾ onlar hakkında Allah size berveçhi âti ifta eder ﴿وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ﴾ ve kitabda size tilâvet olunan âyetler de suallerinizin bir kısmı bundan böyle hallolunacak ve bir kısmı şimdiye kadar tilâvet olunmakta bulunan âyatı kitab ile hallolunmuştur.» -Bu ma'nâya göre « ﴿يفتيكم﴾ ، ﴿وما يتلى﴾ » fi'linin failine matuf ve yahud « وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ » takdirinde haberi mahzuf mübteda olarak atfi cümledir. Fakat müfessirînin beyanına göre « وَمَا » mübtedaفِي الْكِتَابِ « Levhı mahfuz ma'nâsına haber olmak üzere bir cümlei mu'tarıza veya kasem olmak caizdir.

Ve bu surette ma'nâ: «Allah size berveçhi balâ ve berveçhi âti ifta eder ve bu size tilâvet olunan şeyler kitabda, ya'ni Levhi mahfuzdadır.»- Binaenaleyh bu beyan olunan ve olunacak olan hukukda adl-ü insaf,

müraat ve muhafazası vacib umurı azîmedendir. -Yahud bu kitabda tilâvet olunan âyata kasem ederim ki Allah size bunlar hakkında berveçhi balâ ve berveçhi âti ifta eder.- Balâdaki ifta bilhassa şunlar hakkındadır: ﴿فِى يَتَامَى النِّسَآءِ﴾ Kadın yetimleri, yahud yetime kızlar ve kadınlar hakkında ﴿الّٰتِى لَاتُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ﴾ ki siz onlara yazılmış, farz olan mıras, mehir ve saire gibi hukuklarını vermezsiniz ﴿وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ﴾ bir de onları kendinize nikâh etmeğe rağbet edersiniz veya kimseye nikâh etmek istemezsiniz ve her iki surette sefalete düşürürsünüz.» -Bunun sebebi nüzulü yukarıda «

«وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ

âyetinde Hazreti Aişeden rivayeten nakledilmiş idi. Balâdaki iftanın bir de ﴿وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْوِلْدَانِ﴾ baliğ olmıyan sağîr çocuklar hakkındadır.»- ki bunlara miras vermiyorlardı « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ » buyuruldu. Bir de ﴿وَاَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامٰى بِالْقِسْطِ﴾ alel'umum yetimler hakkında adalet ile kaim olmanız, işlerine adalate ile bakmanız hakkındadır. -ki « يُوصِيكُمُ اللّٰهُ فِى اَوْلَادِكُمْ » gibi âyattır. ﴿وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ﴾ Gerek bunlar ve gerek saire hakkında her ne hayır yaparsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا﴾ Allah her halde onu bilir ve mukâfatını verir.»

Gelelim bundan böyle beyan olunacak olanlara:

128. ﴿وَاِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا﴾ Ve eğer bir karı Efendisinin nüşuzundan -yani

sh:»1486

kocasının kendisini hoşlanmayıb surat ve geçimsizlik ederek yanına yaklaşmamasından ve hakkını menetmesinden ﴿اَوْ اِعْرَاضًا﴾ yahud i'razından- ya'ni her hangi bir sebeble musahabet ve müânesetini azaltıb yüz çevirmesinden -korkarsa- «اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَآءِ» (âyetine bak) o zaman ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا﴾ beyinlerini bir sulh ile ıslâh eylemelerinde veya -«يَصَّالَحَا» kırâetine göre- muselaha olmalarında -meselâ ezvacı Resulullahdan sevde binti zem'anın telâktan endişe ederek nevbetini Hazreti Aişeye terk etmesi gibi kadının erkeği cezbetmek için hakkı olan merhinde veya kasm ve nevbetinde tenzilât ve fedakârlık yaparak veya bir şey rişvet gibi bir günah olmaz. ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ Sulh her halde müfarakattan ve geçimsizlikten hayırlıdır ﴿وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ﴾ nefisler ise şuhh-u imsake ihzar olunmuştur, tab'an buhl-ü hırsa mail ve hazırdırlar. Kadın nevbetine harıs olur hakkını

vermek istemez, erkek de onun çirkinliğine veya her hangi bir eksikliğine karşı kendini çeker, husni muaşerette hasîs davranır. Binaenaleyh buna karşı diğer taraftan cüz'î bir semahat ibraz ediliverirse mucibi memnuniyyet olur. Ve arayı düzeltir. Fakat ﴿وَاِنْ تُحْسِنُوا﴾ ey erkekler siz ihsan eder hüsni muaşerette bulunur ﴿وَتَتَّقُوا﴾ nüşuz-ü i'razdan sakınırsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Allah tealâ her halde sizin yaptıklarınıza agâh olur ve ecrini zayi etmez. 129.

﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوٓا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَآءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ﴾ bir de

kadınların arasını denk tutmağa ya'ni mahabbet de dahi müsavat üzere adalet yapmağa hırs da etseniz her halde muktedir olamazsınız. Hepsini alesseviyye bir derecede sevemezsiniz, buna gücünüz yetmez.» -Yetmiyince de « لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا » medlûlünce Allah bunu teklif de etmez. Binaenaleyh - ﴿فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ - bütün meylinizi diğerine verib de zevcelerinizin ba'zısını muallaka ya'ni muallakta kalmış ve kocalı ne kocasız bir kadın gibi mühmel bırakmayınız,»- ki işte « فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً » emri mucebince korkulması lâzım gelen cevr adaletsizlik budur. Ya'ni kadınlar hakkında iki nevi' adalet vardır. Birisi infak ve kasm denilen nevbeti

beytutet gibi hukukta adalet ve musavattır ki bu vüs-ü iktidarı beşerîden haricdir. Çünkü mahabbet umurı ıztırariyyedendir. « فَلَا تَمِيلُوا الخ » karinesiyle burada adaletten mürad da budur. Ve bundan meni' teklifi malâyütaktır. Binaenaleyh teklif olunan adalet, mümkin olan hukuk da adalettir ve korkulması lâzım gelen adaletsizlik diğerini muamelei zevciyyeden bil'külliyye mahrum edib büsbütün muallak ve mühmel gibi bırakmak suretiyle cevirdir. Ya'ni taamı, kisve ve süknasiyle nefakasını vermek ve nevbeti beytutte müsavi tutub musahabet ve müâneset eylemek kâfi değildir. Kadının ara sıra hazzı nefsanîsini de vermek tahsın etmek lâzmıdır. Ancak bu noktada müsavat teklifi malâyütak olduğundan mevzuı bahs değildir. Hatta böyle bir teklif erkeğe cevirdir. Adalet denince her halde müsavat düşünmemelidir. Elyakı lâyıka tercih etmek de bir hak bir adalettir.

Görülüyor ki burada umurı ıhtiyariyye ile umurı ıztırabiyyenin hükmü tefrik edilerek « فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً » emrinin bir izahı vardır. Ve işte mahabbetin böyle umurı iztırariyeden

olması kazıyesidir ki zinâdan tevakki için müteaddid zevcata mesağ veren esbabı zaruriyyeden birisi olmuştur. Buna karşı «sevsin ve her fenalığı yapsın da nikâh etmesin» demek büyük bir zulümkârlık olacağı

aşikârdır. Bunun için burada vahdeti zevceye teşvik eden nassın izahiyle beraber teaddüdiz evcenin şerait ve ilcaatı zaruriyyesinden en mühimmi de anlatılmıştır. Hadîsi şerifte de varid olmuştur ki «

مَنْ كَانَتْ لَهُ امْرَاَتَانِ يَمِيلُ مَعَ اَحَدِهِمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاحِدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ = iki karısı olub da birine büsbütün meyleden kimse yevmi kıyamette bir şıkkı mail olarak gelir.»

﴿وَاِنْ تُصْلِحُوا﴾ Ve eğer hasbelzarure böyle bir hal olunca beyinlerini ıslâh eder, bozulan cihetlerini düzeltir ﴿وَتَتَّقُوا﴾ ba'dema meyilden sakınırsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ Allah gafur ve rahîm olduğundan geçmişe mağfiret eder. Ve sizi rahmetile bekâm eyler.

130. ﴿وَاِنْ يَتَفَرَّقَا﴾ Ve eğer sulh-u ıslâh ve hakem-ü tavassut ve saire her «hangi bir suretle karı koca beyni tevfık olunamaz da, her ikisi arzularile birbirlerinden ayrılırsa ﴿يُغْنِ اللّٰهُ كُلًّا مِنْ سَعَتِهٖ﴾ Allah tealâ kendi vüs'ati, gınâ ve kudretile her birini, diğerinden müstağni kılar, onu ona muhtaç etmez, onu da ona. Çünkü ﴿وَكَانَ اللّٰهُ وَاسِعًا حَكِيمًا﴾ Allah vasi' ve hakîmdir. Çünkü 131. ﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ dır.»- Demek olur ki tefrika iki

tarafın rızasile olmaz» birinin diğerinde gözü bulunursa bu ığnâ mev'ud değildir. Kadın ayrılmak istemez geçinmek arzu ederse erkeğin onu tatlık etmesi günahtır. Kezalik erkek bırakmak istemez, geçinmek arzu ederse hul'a cebr etmek veya kuvvei cebriye ile tefrık eylemek de günahtır. O zaman bir taraf zalim mevkiinde kalır ki bundan son derece sakınmak lâzımdır.

sh:»1489

﴿وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَاِيَّاكُمْ﴾ Ey Müslimanlar kasem olsun ki hem sizden evvel kendilerine kitab verilmiş olanlara ve hem size ﴿اَنِ اتَّقُوا اللّٰهَ﴾ Allah ittika ediniz, azabından korkunuz diye ﴿وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ ve şayed küfr ve küfran edecek olursanız biliniz ki Semavat ve Arzda her ne varsa hepsi Allahındır. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَنِيًّا﴾ ve Allah her şeyden ganiy ve sizin ibadetinizden müstağnîdir ﴿حَمِيدًا﴾ o kendi zatında hamîddir. Siz gerek hamd ediniz, gerek etmeyiniz o haddi zatında mahmud ve müstehakkı hamddir. Ne mahlûkatın küfr-ü ma'sıyetlerile mutazarrır, ne de şükr-ü taatlariyle müntefi' olur. Ve hamîd olduğundan dolayı mahzı rahmetile menafiinizi te'min ve sizi zarardan vikaye için ittika ve küfr-ü küfrandan ihtiraz emr eder diye tavsıye ettik.

Filvakı' 132. ﴿وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Semavatta her ne var o Arzda her ne varsa bütün bunlar halkan ve mülken, evvelen ve âhıren Allahındır. Bütün bunlar da bihukmilülûhiyye icad ve i'dam, ıhya ve imate, taltif-ü tekdir, sevab-ü ıkab vesaire ile keyfe mayeşa tasarruf eden ancak odur. Ve bu tasarruf ancak onun hakkıdır. Allah bunların bizzat sahibi olduğu gibi ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا﴾ hepsinin umurunu ve umurun hepsini tedbir ve idare etmekde ve her birini kendi hısabına görüb gözetmekte vekil olarak dahi Allah kâfîdir. Binaenaleyh herkes ona tevekkül ve i'timad etmeli ve kendi umurunda muvaffak olmak için ona müracaat edib teslim olmalıdır. Zira 133. ﴿اِنْ يَشَاْ يُذْهِبْكُمْ اَيُّهَا النَّاسُ﴾ eyyühennas! bilmiş olunuz ki Allah

dilerse sizi ortadan kaldırır, def'eder ﴿وَيَاْتِ بِاٰخَرِينَ﴾ ve yerinize diğerlerini getirir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى ذٰلِكَ قَدِيرًا﴾ Allah buna da kadirdir, hem pek kadirdir. « وَاِنْ تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَايَكُونُوٓا اَمْثَالَكُمْ» Rivayet olunuyor ki bu âyet nâzil olduğu zaman Resulullah yedi saadetini Selmanı Farisînin arkasına vurmuş «onlar bunun kavmi» buyurmuştur.

134. ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا﴾ Her kim dünya sevabı isterse bilmeli ki ﴿فَعِنْدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ﴾ Dünyanın da Âhıretin de sevabı ancak Allahın indindedir. Dünya sevabını da verecek olan başkası değil yine Allahdır. Bunun için de Allaha ve Allahın kanunlarına müracaat etmek lâzımdır. Fakat bunun karşısında bir de Âhıret sevabı vardır. Şu halde Allaha müracaat edib de yalnız Dünya sevabına göz dikmek ne kadar himmetsizlik ne kadar budalalıktır. Âkıl olan hiç olmazsa « رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً » diye ikisini de istemeli veya eşref-ü a'lâsına nasbı nazar edib Dünyayı kale almıyarak Âhıreti istemelidir. Çünkü « مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِى حَرْثِهٖ » medlûlünce Âhıreti isteyen fazla olarak Dünyadan da nasîbedar olur. Netekim Allah için mücahede eden Dünya ganimetinden mahrum kalmaz, onunla beraber Âhıret sevabına da erer. Lâkin ganimet için harbe gidenler gibi sırf Dünya peşinde koşanlar bunu bulurlarsa diğerlerinden mahrum kalırlar. Çünkü ﴿وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ Allah semî' ve basîrdir: söylenenleri işidir, yapılanları görür, herkesin garaz-u maksadını bilir ve ona göre muamele eder. Bunun için şu emr-ü vasayayı İlâhiyyeyi iyi dinleyiniz:

﴿١٣٥﴾ يَـٰٓاَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا كُونُوا قَوَّامينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَآءَ
لِلّٰهِ وَلَوْ عَلٰٓى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبينَۚ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا
اَوْ فَقيرًا فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُواۚ وَاِنْ
تَلْوٗٓا اَوْ تُعْرِضُوا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبيرًا ﴿١٣٦﴾
يَـٰٓاَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُٓوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذٖى نَزَّلَ
عَلٰى رَسُولِهٖ وَالْكِتَابِ الَّذٖٓى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُۜ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ
وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعيدًا
﴿١٣٧﴾ اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ
ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبيلًاۙ
﴿١٣٨﴾ بَشِّرِ الْمُنَافِقينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَليمًاۙ ﴿١٣٩﴾
اَلَّذينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنينَۜ اَيَبْتَغُونَ
عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَميعًاۜ﴾

﴿١٤٠﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ
اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖٓ اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ
وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا ۙ ﴿١٤١﴾ اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ ۚ
فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ قَالُٓوا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۖ وَاِنْ كَانَ
لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ ۙ قَالُٓوا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ ؕ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ
لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ۚ ﴿١٤٢﴾ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ
يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ ۚ وَاِذَا قَامُٓوا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا
كُسَالٰى ۙ يُرَآءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيلًا ۙ ﴿١٤٣﴾
مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذٰلِكَ ۖ لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ ؕ وَمَنْ يُضْلِلِ
اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٤﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا
لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ؕ اَتُرِيدُونَ اَنْ
تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿

﴿١٤٥﴾ اِنَّ الْمُنٰفِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ ۚ وَلَنْ تَجِدَ
لَهُمْ نَصِيرًا ۙ ﴿١٤٦﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا
بِاللّٰهِ وَاَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ
اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٧﴾ مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ
اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿

Meali Şerifi

Ey o bütün iyman edenler! Hakkaniyyetle durub adaleti yerine getirmeğe uğraşır hâkimler, Allah için şahidler olunuz, gerekse nefislerinizin, veya ebeveyninizin veya en yakınlarınızın aleyhine olsun, gerek zengin ve gerek fakır bulunsun, çünkü Allah ikisinden de akdemdir, onun için haktan udul edib de nefsin arzusuna tabi' olmayın ve eğer dilinizi eğer veya çekinirseniz şüphe yok ki Allah her ne yaparsanız habîr bulunur 135 Ey o bütün iyman edenler! Allaha ve Resulüne de, Resulüne tenzil buyurduğu kitâba da, daha evvel inzâl buyurduğu kitâba da iyman getirin, her kim Allaha ve Meleklerine ve kitablarına ve Resullerine ve Âhıret gününe kâfirlik ederse uzak pek uzak bir dalâl ile sapmiş, sapmış gitmiştir 136 şunlarki iyman

ettiler, sonra tuttular küfre gittiler, sonra yine iyman ettiler, sonra yine küfre gittiler, sonra da küfürde ileri gittiler Allah onları mağfiret edecek de değil, doğru bir yola çıkaracak da değildir 137 Müjdele münafıklara ki onlara elîm bir azab var 138 Onlar ki mü'minleri bırakarak kâfirlerin velâyetine tutunuyorlar, ızzeti onların yanında mı arıyorlar?

sh:»1494

Fakat ızzet tamamile Allahındır 139 O size kitabında şunu da indirmiştir: Allahın âyetlerini işittiniz mi hakları inkâr ediliyor ve onlarla eğleniliyor, artık o hariflerin yanlarında oturmayın tâ'ki başka bir lâkırdıya dalsınlar, çünkü o zaman siz de onlar gibisinizdir. Şüphesiz ki Allah o Münafıklarla kâfirleri Cehennemde toplayacak topunu bir 140 Onla ki sizi gözetiyorlar: eğer Allahdan size bir feth olursa "beraber değilmiydik?" diyecekler ve eğer kâfirlere bir nasîb düşerse "biz sizden üstün gelmedik mi? sizi mü'minlerden kurtarmadık mı?" diyecekler, artık kıyamet günü Allah beyninizde bir yol verecek değil 141 her halde münafıklar Allaha hud'a yapmağa çalışırlar, Allah da hud'alarını başlarına geçirir, namaza kalktıkları vakıt da üşene üşene kalkarlar, halka gösteriş yaparlar, yoksa Allahı pek az hatıra getirirler 142 Arada müzebzeb bir haldedirler: ne onlara, ne onlara, her kimi de Allah şaşırtırsa artık ona sen yol bulamazsın 143 Ey o bütün iyman edenler! mü'minleri bırakıb da kâfirleri başlarınıza geçirmeyin, ister misiniz ki Allah için aleyhinizde açık bir saltanat husule getiresiniz 144 Ancak tevbe edib hallerini düzelten ve Allaha sarılıb dinlerini Allah için hâlıs kılan

kimseler müstesna, çünkü bunlar mü'minlerle beraberdir, mü'minlere ise Allah azîm bir ecir verecektir 146

Siz şükreder, iyman ederseniz Allah size azabı nidecek? Halbuki Allah şükrü bilir, bir alîm bulunuyor

147

---

135. ﴿يَـٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا﴾ Ey iyman edenler, yalnız kadınlar üzerinde kavvam olmakla kalmayınız, her hususta ﴿كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾ kavvamîn bil'kıst olunuz, adaletle kaim ve müstakım hâkimler olub adl-ü hakkaniyyeti ikame ediniz ﴿شُهَدَآءَ لِلّٰهِ﴾ Allah için nümunei imtisal olacak

sh:»1495

şahidler olunuz, hakka dos doğru şehadet ediniz.

﴿وَلَوْ عَلَىٰٓ اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِينَ ۚ﴾ velev kendinizin veya ebeveyn ve akribanızın aleyhinde dahi olsa böyle olunuz.» -Ki bunda iki ma'na vardır: birisi; başkasının sizde bir hakkı varsa kendiniz ıkrar ve i'tiraf ediniz ve ananız, babanız ve akribanız aleyhine de olsa hukümden şehadetten kaçınmayınız demektir. Birisi de şahsi salis aleyhine şehadet kendinizin ve taallûkatınızın bir zararını da intac edecek olsa yine dos doğru şehadet ediniz demektir.

﴿اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا اَوْ فَقِيرًا﴾ aleyhine veya lehine şehadet ettiğiniz kimseler zengin olsa

da böyle yapınız, fakîr olsa da, ne zengine müdahene etmek, ne de fakîrı gözetmek için şehadetten imtina' etmeyiniz, istikametten ayrılmayınız. Çünkü ﴿فَاللّٰهُ اَوْلٰى بِهِمَا﴾ ganiyye de fakîre de Allah daha evlâdır. O onları daha iyi gözetir. Binaenaleyh ﴿فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوٰٓى اَنْ تَعْدِلُوا﴾ hakdan udul ile hevaya uymayınız, keyf-ü arzuya tâbi' olmayınız yâhud adâlet ediyoruz zu'miyle hevaya uyub fakîrı ganiyye, akribayı yabancıya tercih ederek hakkı ketm veya tahrif etmeyiniz ﴿وَاِنْ تَلْوٗٓا﴾ ve şayed ikamei hakta veya şehadette dillerinizi eğer büğerseniz ﴿اَوْ تُعْرِضُوا﴾ veya büsbütün i'raz ederseniz ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا﴾ Allah her halde hepinizin yaptıklarınıza habîrdir. Hiç biriniz yakanızı kurtaramazsınız.»- « وَاِنْ تَلْوٗٓا » Hamze ve ibni Âmir kıraetlerinde « لام » ın zammile ve « واو » ın sükûniyle « تَلُوا » okunur ki evvelkisi « وَلَى ، يَلِى ، وَلْيًا ، وَلَا يَةً » den, bu da « لَوَى ، يَلْوِى ، لَيًّا » dendir. Bu surette ma'nâ: «Ve eğer şehadete me'mur olur da bihakkın eda eylemez veya edadan i'raz ve imtina' ederseniz her iki halde Allah yaptıklarınıza habîrdir.

Birinde ecrini birinde de cezasını verir» demek olur. İşte Müslimanlar böyle hevaya uymaz, âdil ve müstekım « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ » hak gû, hakperest, « شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » olmalıdır. O halde:

136. ﴿يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا﴾ Ey imana gelenler

﴿اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِى نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِىٓ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ﴾ Allah ve Resulüne, ya'ni Muhammed aleyhisselâma ve Allahın bu Resulüne tenzil buyurduğu: vakıt vakıt, kısım kısım indirmekte olduğu bu kitâba, ya'ni Kur'ana ve bundan evvel inzal buyurduğu cinsi kitâba iyman ediniz. Bunların ba'zısına iyman ettiğiniz gibi hepsine de iyman ediniz. -İbni kesîr, Ebu amr, ibni Âmir kıraetlerinde meçhul sıgasile « نُزِّلَ » ve « اُنْزِلَ » okunur.- Bunlara cidden iyman ediniz. Zira

﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ her kim Allaha ve Melâikesine ve kitaplarına ve Peygamberlerine ve Ahıret gününe küfr eder, bunlardan birini inkâr eylerse ﴿فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ dalâli baîd ile dalâlete düşmüş, haktan uzaklaşmış, artık yolunu bulamıyacak derecede şaşırmış, maksadı gaib etmiş olur.» - Bununla küfrün biaynihi « وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا » hukmüne mülhak bulunduğu, ya'ni her küfrün şirk demek olduğu vâzıhan gösterilmiştir.

Rivayet olunduğuna göre Ahbari Yehuddan bir cemaat, Resulullaha gelmişler «ya Resulâllah biz sana

ve kitâbına ve Musâya ve Tevrâta ve Uzeyre iyman ediyoruz ve bunlardan mâada kitabları ve Peygamberleri tanımıyoruz.» demişlerdi, Resulullah da «hayır, Allaha ve bütün Peygamberlerine ve Muhammede ve kitabı Kur'ana ve ondan evvelki her kitaba iyman ediniz» buyurdu, «yapmayız» dediler, bu âyet nâzil oldu ve hepsi iyman ettiler. Şayânı dikkattir ki iyman fıkrasında Allaha, Resulüne, Resulüne tenzil kılınan kitâba, ondan evvel inzâl kılınmış

olan kitâba diye dört şeye iyman tasrîh olunmuştur. Bu da iyman billâh, iyman birresul, iyman bilkütüb diye üç mertebede hulâsa olunabilir. Halbuki küfür fıkrasında küfür billâh, küfür bimelâiketihi, küfür bikütübihi, küfür birusülihi, küfür bilyevmil'âhır diye Melâike ve yevmi Âhıret de zamm olunarak beş şey tasrih olunmuş, hem de Resule diğer Resuller de ilâve olunarak cemi' sıgasiyle « رُسُلِهِ » buyurulmuştur. Bununla Allah ve Peygambere ve alel'umum kitaplara iyman her halde bütün Peygamberlere ve Melâikeye ve yevmi âhırete iymanı mutazammın bulunduğu gösterilmşi ve bir insanın Allaha ve Peygambere ve kitablara iyman iddia edib de Peygamberlerden birini veya Melâikeyi veya Âhıreti inkâra kalkışması ve bu babda varid olan âyatı te'vile çalışması ihtimali bulunduğundan bunları münkir olanların kâfiri billâh oldukları bilhassa tansıs olunmuştur.

Bütün bunlar müşrikler gibi dalâli baîd ile sapmış olanlardır. Şu da muhakkak ki 137.

﴿اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ اٰمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا﴾ evvelâ iyman etmiş, sonra küfr etmiş, sonra iyman etmiş, sonra yine küfr etmiş ve temamen küfre dalmış olanlar, böyle iymandan küfre, küfürden iymana dönerek nihayet küfürde karar kılmış ve bu suretle küfrü tezyid etmiş olanlar yok mu?

﴿لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا﴾ hiç bir veçhile Allahın bunları mağfiret etmesine ve doğru yola sevk eylemesine ihtimal yoktur. Ya'ni iyman ederlerse kabul etmez değil, fakat ekseriyyetle bunlar matbuul'kulûb olduklarından haleti nez'a gelmedikce iyman etmezler ve belki o zaman bile etmezler. Ve iyman etmeyince de « لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ » medlûlünce asla mağfiret yüzü görmezler. Tevbenin makbul olabileceği bir zamanda tevbe edib ıhlâs ile iyman etseler, gelecek olan « اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَاَصْلَحُوا » istisnası mucebince

kabul edilir ve mağfur olabilirlerdi amma etmezler ki... Bunun için 138.

﴿بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴾ Münafıklara müjde et ki onlara elîm bir azab muhakkaktır.»- Bu fıkra bu âyetin doğrudan doğru veya dolayisiyle Münafıklara taallukunu ifade eder. Filvaki Münafıklar zahiren iyman ederler sonra gizli gizli küfürler yaparlar, sonra mü'minleri

görünce yine «amennâ» derler, sonra Şeytanlarını bulunca biz sizinleyiz derler. Nifak-u fesadda ısrar ederler. Maamafih âyetin zâhiri açıktan açığa iymandan küfre küfürden iymana mükerreren tahavvül gösteren ve nihayet küfürde karar kılan ferdler ve cemaatler hakkındadır ki Münafıklar da bunlara mülhaktır. Ve rivayet olunduğuna göre bunun asıl sebebi nüzulü Yehudîlerdir. Zira Yehudîler evvelâ Hazreti Musâya iyman ettiler, sonra ıcle taptıkları zaman küfrettiler, sonra Hazreti Musâ avdet sonra da Hazreti Muhammed aleyhisselâma küfrile küfürlerini arttırdılar ki âyet bunların bu hallerini tasvir ve böyle olanları da bunlara ilhak eylemiş, Münafıklar da bunlara benzediği ve bunlara dost oldukları için « بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ » diye inzar mevkıinde tebşir ile tehakküme tabi' tutulmuşlardır. Demek oluyor ki bu gibi televvünat sade efrad hakkında değil, cemaatler hakkında da sebebi felâkettir. Zira Yehudîlerin âyette tasvir olunan bu halleri ferdleri Isâya ve Hazreti Muhammede küfreden ferdler, ıcle perestiş eden ve ondan evvel iyman eyleyen ferdlerin ayni olmadığı ma'lûmdur. Lâkin bu tahavvül ve televvün o milletin bir hasleti umumiyyesi olmuştur. Binaenaleyh burada bir zamanlar dini islâma hizmet etmiş olub da bil'ahare kâh küfür ve kâh iyman şuraya buraya bocalayarak sonunda küffara istihale etmiş olanların halâs ve selâmet bulmalarına asla ihtimal olmadığı da anlatılmış

oluyor. Netekim endelüste irtidad edenlerin hiç biri Dünyalarını kurtaramamışlar, hepsi muzmahill

olmuşlardır. Ya'ni;

139. ﴿اَلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ onlar ki Mü'minleri bırakıb kâfirleri dost ittihaz ederler ve onların arkalarından giderler.»- Münafıklar Mü'minlere karşı Yehudîlerle müvalât ediyorlardı, bunlar ﴿اَيَبْتَغُونَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ﴾ o kâfirlerin yanında ızzet ve kuvvet mi arıyorlar? Onlara dost olmakla ızzet ve şeref bulacaklarını, galebe edeceklerini mi zannediyorlar? Ne kadar yanılıyorlar ﴿فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا﴾ çünkü bütün ızzet Allahındır. Ve ancak ondan alınır, Allahın ızzet vermediği kimseler hiç bir veçhile azîz olamazlar, Allah ise Mü'minleri i'zaz etmiştir «وَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ». Binaenaleyh kâfirlerin dosluğundan ızzet beklemek ne kadar ma'kûstür.

140. ﴿وَقَدْ نَزَّلَ﴾ Âsım ve Ya'kub kıraetlerinden maadasında meçhul sıgasiyle «وَقَدْ نَزَّلَ» ﴿عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ﴾ halbuki mukaddema size kitabda Allah size şöyle tenzil buyurmuş, şöyle indirilmiş idi:

﴿اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيَاتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا﴾ ki Allahın âyâtını küfredilirken ve istihza olunurken işittiğiniz vakıt ﴿فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ﴾ o kâfirler ve

müstehzilerle beraber oturmayınız ﴿حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ﴾ tâ ki başka lâkırdıya dalsınlar. O halde onlarla beraber oturmaktan bile sakınmak ve ızzeti iymanı muhafaza etmek lâzım gelirken onlarla müvalât etmek ve onlardan ızzet beklemek nasıl olur?»-

Mekkede müşriklerin ahvaline karşı Peygambere hıtaben «

وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِى اٰيَاتِنَا فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّٰى يَخُوضُوا فِى حَدِيثٍ غَيْرِهٖ»

sh:»1500

nâzil olmuştu. Medinede de ahbarı Yehud bulundukları meclislerde Kur'andan küfr-ü istihza ile bahs ederler ve Münafıklar da onlarla beraber bulunur dinlerlerdi. Bundan dolayı o âyet mealen tekzir olunmuş ve bu suretle Peygambere hıtabın bütün ümmetine hıtab demek olduğu anlatılmış ve buyurulmuştur ki ﴿اِنَّكُمْ اِذًا مِثْلُهُمْ﴾ bu takdirde, ya'ni Allahın âyetlerile küfr-ü istihza edilirken beraberlerinde oturduğunuz surette siz onların, o kâfir müstehzilerin mislisinizdir. O vakıt siz de onlar gibi kâfir olursunuz.»- Bu âyetin zâhirine nazaran âyatullah ile istihza küfr olduğu gibi o sıra mücerred onların yanında oturmak dahi küfr olacağı anlaşılıyor. Maamafih ulemai akaid bunu rıza ile takyid etmişlerdir ki buna karine de sebebi nüzulün Münafıklar hakkında olmasıdır. Fakat rıza, terki i'tiraz demek olduğuna göre

sarahaten veya zımnen i'tiraz edilmedikçe küfürden kurtulunmamak lâzım gelir. Kalkıb gitmek de bir i'tiraz demektir. Meğer ki « اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ » olsun. -Oturur onlar gibi olursa ne mi olur?

﴿اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا﴾

şüphesiz ki Allah Münafıklarla kâfirlerin mecmuunu Cehennemde cem'edecektir. Dünyada âyâtullahı istihza etmekte içtima' ederler.

141. ﴿اَلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ﴾ O münafıklar ki sizi gözetir beklerler ﴿فَاِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللّٰهِ﴾ derken Allah tarafından size bir fütuhat oluverirse ﴿قَالُوٓا اَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ﴾ biz sizinle beraber değil mi idik derler, hemen ganimete konmak isterler ﴿وَاِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ﴾ ve şayed nasîb kâfirlerin olur, zafer kâfirlere nasîb oluverirse o zaman da onlara

﴿قَالُوٓا اَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

sh:»1501

biz size üstün gelmedik mi? Ve sizi mü'minlerden sıyanet eylemedik mi? Derler. Onlara minnet edib bir hıssa kapmak isterler.»- Bu kelâm başlıca iki ma'nâya müsaiddir. Birisi «fursat elimizde değil mi idi? Biz de

mü'minlerle beraber olub size harb etse idik sizi mağlûb ve perişan etmez mi idik? Halbuki siz daşarıdan uğraşırken biz kal'ayı içinden feth ettik, mü'minlere yardım etmedik. Sizin hısabınıza onlara propaganda yapdık, aldattık kalblerine za'f düşürdük ve nihayet bu sayede siz muzaffer oldunuz. Binaenaleyh bu bizim mevkıimiz sizden yüksektir» demek olur ki ekser müfessirîn bunu tercih etmişlerdir. Diğeri de «siz Müslimanları kuvvetli zannedib Müsliman olacak iken biz sizi men'etmedik mi? Muhammedin işi zaiyfleyecek siz kuvvetleneceksiniz diye sizi iymandan vaz geçirmedik mi? Bakınız işte dediğimiz oldu, bizim re'yimiz size galib çıktı binaenaleyh galebe, asıl bizimdir. Bu zaferin ganimetine sizden ziyade biz lâyıkız» demektir ki ba'zı müfessirîn de bu ma'nâyı ihtiyar etmişlerdir.

﴿فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ﴾ Binaenaleyh bu böyle kalmıyacak, yevmi Kıyamette Allah beyninizde hukm edecek, o zaman mü'min ile Münafık temamen seçilecektir. Dünyada zâhir ile hukmolunur zâhirde kelimei şehadeti söyleyib Müsliman görünene Müsliman muamelesi yapılır. Fakat Âhıret için ise böyle değildir. Şunu bilmelidir ki

﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ Allah kâfirler için mü'minler üzerine kat'iyyen yol vermez.» -Dünyada ba'zan kâfirler zafer kazansalar, mü'minlere hâkim görünseler bile bu bir yol, bir kanun, bir şeriat değil, muvakkat ve arızî bir imtihan ve istidracdır kalblere

nüfuz edecek huccet ve bürhandan mahrum, gelib geçici şeylerdir. « قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ », « شُهَدَآءَ لِلّٰهِ » olan

sh:»1502

ehli hakk-u adil behemhal onlara galebe eder. Dünyada olmazsa Âhırette galebe eder. Şer'i İlâhîde kanunı hakta mü'min kâfirdne daima azîzdir. Onun altında kalmaz. Ona payimal olmaz, ızzetiyle ölür, ızzeti hakkı çiğnetmez. Ve işte bu hikmete mebindir ki bir mü'minenin kâfire tezvici caiz olmaz, küfrolur. Çünkü onu ona tezvic etmek, mü'min üzerine kâfire yol vermek, o mü'mineyi kâfirin istilâsına terk etmektir. Allah ise « وَلَنْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً » buyurmuştur.

142. ﴿اِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ﴾ şüphe yok ki Münafıklar Allaha hud'a yapmağa kalkışıyorlar. Kalblerinde küfür saklayıb zâhirde mü'min görünüyorlar ve sanki bununla Allahı aldatmak istiyorlar. ﴿وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾ halbuki Allah onların hud'alarını kendi başlarına geçirmiştir. (Sûrei Bakarenin başında Münafıkîn âyetlerine bak.).

﴿وَاِذَا قَامُوٓا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوا كُسَالٰى﴾ bunlar namaza kalktıkları vakıt tenbel tenbel, istemeye istemeye keselân ile kalkarlar. Çünkü bunlar ﴿يُرَآؤُنَ النَّاسَ﴾ nasa gösteriş yaparlar ﴿وَلَا يَذْكُرُونَ اللّٰهَ﴾ ve Allahı hatırlarına getirmezler yad etmezler ﴿اِلَّا قَلِيلاً﴾ yad ederlerse pek az ederler ki o da ağızlarındadır. Bunlar bunu yaparken 143.

haldedirler. ﴿لَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ وَلَآ اِلٰى هٰٓؤُلَآءِ﴾ ne onlara, ne de onlara, ya'ni ne

mü'minlere mal olurlar, ne de kâfirlere, ikisi arasında bocalar dururlar, çünkü bunları Allah şaşırmıştır.

﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا﴾ Allahın şaşırdığında da artık bir yol

bulamazsın. Nerede kaldı ki ona hidayet edebilesin. Şu halde:

sh:»1503

144.

﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَاتَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُونِ
الْمُؤْمِنِينَ﴾ Ey mü'minler siz mü'minleri bırakıb da kâfirleri dost ittihaz etmeyiniz
﴿اَتُرِيدُونَ اَنْ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ Münafık

olduğunuza dair Allah için aleyhinizde açık ve müdafaası gayrı kabil bir huccet ve bürhan vermenizi ister

misiniz? Elbette istemezsiniz değil mi? Halbuki mü'minleri bırakıb kâfirlerle müvalât etmek Münafıklığın açık

bir bürhanıdır. 145. ﴿اِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْاَسْفَلِ مِنَ النَّارِ﴾

Münafıklar hiç şüphe yok ateşin en alt tabakasındadırlar.» -Bunlar kâfirlerin en habisi, en sefili

olduklarından yerleri de Cehennemin dibidir. ﴿وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا﴾ ve artık onları

buradan kurtaracak bir yardımcı bir halaskâr bulamazsın 146. ﴿اِلَّاالَّذِينَ تَابُوا﴾ ancak

nifaktan tevbe edenler ﴿وَاَصْلَحُوا﴾ tevbe edib ıslâhı hal eyleyenler

﴿وَاعْتَصَمُوا بِاللّٰهِ﴾ ıslahı hal edib Allaha tutunanlar

beraberdirler. ﴿وَسَوْفَ يُؤْتِ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِينَ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ Allah da mü'minlere muhakkak bir ecri azîm verecektir, binaenaleyh o tevbe edenler de bundan hıssadar olacaklardır.

Ey insanlar, 147. ﴿مَا يَفْعَلُ اللّٰهُ بِعَذَابِكُمْ اِنْ شَكَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ﴾ siz şükr eyler ve iyman ederseniz Allah size azabı ne yapacak?» -Çünkü vaz'ı İlâhîde azabın hikmeti küfr-ü küfrandan tahzir ve şükr-ü iymana sevk içindir. Binaenaleyh şükr-ü iyman hasıl olduktan sonra Allah kullarını ta'zib edib ne yapacak?

sh:»1504

﴿وَكَانَ اللّٰهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ Halbuki Allah şâkir ve alîmdir: şâkirdir, ya'ni azacık bir tâate büyük sevab ile mukabele eder, aliîmdir, ya'ni pek büyük bir kadirdandır, şükr-ü iymanınızın kadrini bilir, takdir eder, o halde ıhlâs ile tevbekâr olub ıshalı hal eden ve Allahın dînine sarılıb şükr-ü iyman yolunu tutanların ecr-ü sevabdan mahrum kalmaları nasıl tasavvur olunur? -Demek azab, küfür ve küfranda ısrarın ve vaz'ı İlâhîye muhalefetin bir neticesi ve hikmeti İlâhiyye mes'elesidir. Vaz'ı vücud, rahmeti İlâhiyye içindir, şükr-ü iyman da bunun tarikıdır. Küfr-ü küfran ile Allahdan kaçanlar bu tarıktan sapmağa, bu vaz'ı hakkı bozmağa ve Allah için mücadele etmeğe savaşmış olduklarından dolayı Allahdan ve rahmeti İlâhiyyeden

tebaüd etmiş olurlar. Milki İlâhîden huruc mümkin olmadığı için azab da işte bu vaz'ın ve bu tebâudün bir netîcei lâzimesi olur. Bu netice esasen hakk ile bâtıl, hayr ile şer, husn ile kubh beynindeki fark-u temayüze müterettibdir. Bu da Allah tealânın vücubi vücudile şerikinin imtinaı beynindeki nisbeti tekabülün fer'idir. Binaenaleyh küfr-ü küfrandan sonra da olsa şükr-ü iyman ile Allaha takarrüb yolu tutulunca artık azâb için hiç bir sebeb kalmaz. Şâkir ve alîm olan Allah behemehal o şükr-ü iyman yolunu tutub Allaha doğru gidenler de behemehal rahmeti hakka vâsıl olurlar. Şu halde cereyanı hayat yürüyüb dururken «artık ben vazifemi yaptım» deyib de Allaha mağrur olarak şükr-ü iymandan sonra lâübaliliğe, küfr-ü küfrana sapmak caiz olamıyacağı gibi, «ben şimdiye kadar küfr-ü küfran yolunda dolaştım, günahlara müstağrak oldum, ba'dema halâs ihtimali kalmamıştır» diye me'yus olub da henüz fursat

elde iken tevbe ve ıslahtan sarfı nazar etmek de caiz değildir. Derhal seyyiattan tevbekâr olub şükr-ü iyman yolunu tutmalıdır. Zira Allah şâkir ve alîmdir.

Şükr-ü iyman ile küfr-ü küfranın hukümlerini takdir sırasında beyenatı sabıkanın mütemmimi ve beyanatı lâhikanın mukaddimesi olmak üzere şu ahlâkı İlâhiyyeyi bilmek ve tevbekâr olanlara mazîden dolayı zemm-ü kadihte bulunmamak ıktiza eder:

﴿١٤٨﴾ لَايُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ اِلَّا مَنْ ظُلِمَ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٩﴾ اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوْٓءٍ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ﴿

Meali Şerifi

Allah fena sözün açıklanmasını sevmez, mazlûm olan başka, Allah semî', basîr bulunuyor 148 Bir hayrı açıklar veya gizlerseniz yâhud bir kötülüğü afvederseniz şübhe yok ki Allah afvi çok bir kadîr bulunuyor 149

_____

148. ﴿لَايُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّوٓءِ مِنَ الْقَوْلِ﴾ Allah kötü sözün i'lân edilmesini sevmez: Kötü fiil şöyle dursun kötülüğün söz kabilinden olarak bile meydana konulmasını istemez, buğzeder.» - Gerçi Allah ne fi'len, ne kavlen, ne gizli, ne aşikâr kötülüğün hiç birini sevmez. Fakat

velev sözle olsun i'lân-ü ızhar edildiği zamandır ki bilhassa gazab ve ta'zib eder. Ve işte azabı İlâhînin sirr-ü hikmeti bu noktada, ya'ni Allahın kötülüğü sevmemesindedir. ﴿اِلَّا مَنْ ظُلِمَ﴾ Ancak mazlûm olan müstesna.

sh:»1506

Zulmedilmiş, hakkına tecavüz olunmuş olan kimse feryad edebilir, zalim aleyhine bağıra bağıra bed dua eyliyebilir ve yâhud ondan tezallüm ederek kötülüklerini söyliyebilir, hatta kötü sözlerine mukabele bilmisilde bulunabilir. ﴿وَكَانَ اللّٰهُ سَمِيعًا عَلِيمًا﴾ ve Allahın mazlûmun feryadını dinler halini bilir.»

Bu âyetin sebebi nüzulünde deniliyor ki bir gün huzurı risalette bir adam Hazreti Ebi Bekrin yüzüne karşı şetm etmiş, o da bir kaç kerre sükût ettikden sona nihayet reddeylemiş idi, reddedince aleyhissalâtü vesselâm meclisten kıyam buyuruverdi. Hazreti Ebi bekr «o bana şetm ederken oturuyordunuz ben reddedince kıyam buyurdunuz» dedi. Resulullah da «bir melek senin tarafından cevab veriyordu sen reddedince o melek gitti Şeytan geldi, Şeytan gelince ben de oturmadım» buyurdu ve bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bir rivayete göre de bir kavme bir müsafir gelmiş, yemek vermemişler, şikâyet etmiş, şikâyetinden dolayı da ıtab edilmiş, bunun üzerin bu âyet nâzil olmuş, hakkına riayet edilmiyen müsafirin

mazlûmlar miyanında bulunduğu ve şikâyete hakkı olduğu beyan buyurulmuştur.

149. ﴿اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوهُ﴾ siz kavlen veya fi'len her hangi bir hayrı açık veya gizli yapar. ﴿اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوٓءٍ﴾ veya kendinize karşı yapılan bir kötülüğü afvederseniz, ya'ni bilhassa afvetmek hayrını yaparsanız ﴿فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾ şübhe etmeyiniz ki Allah afüvv-ü kadîrdir. Afvi çok, kudreti pek büyüktür. Binaenaleyh ahlâkı İlâhiyye ile mütehallık olunuz da gücünüz yeterken afvediniz ki madellah mazharı afvolasınız ve ecrinizi alasınız.

Lâkin bu afvi İlâhîye kimlerin nâil olabileceğini iyi anlamak lâzım gelir şöyle ki:

﴿١٥٠﴾ اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ۙ وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥١﴾ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ

حَقّاً ۚ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿

Meali Şerifi

O kimseler ki ne Allahı tanırlar ne Peygamberlerini, ve o kimseler ki Allahı tanımak lâkin Peygamberlerini tanımayıb ayırmak isterler, ve o kimseler ki Peygamberlerin ba'zısına inanırız ba'zısını tanımayız derler ve böyle küfr ile iyman arasında bir yol tutmak isterler 150 İşte bunlar hakka kâfirdirler, biz de kâfirler için mühîn bir azab hazırlamışızdır 151 Allaha ve Peygamberlerine iyman eden ve Peygamberlerinden hiç birinin arasını ayırmıyan kimselere gelince işte bunların yarın kendilerine ecirlerini vereceğiz, ve Allah gafur, rahîm bulunuyor 152

_____

150. ﴿اِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ الخ﴾ - Bu âyetten anlaşılıyor ki kâfirler başlıca üç

kısımdır. Birisi, ne Allah, ne Peygamber tanımıyan, hiç birine iyman etmiyenler, ikincisi iymanda Allah ile Peygamberi tefrık edenler, ya'ni Allaha iyman iddiasında bulunub da Allahın gönderdiği Resullere inanmıyanlar, üçüncüsü, Peygamberlerin ba'zısını tanıyıb da ba'zısını tanımıyanlar ki Ehli kitabdan Yehud ve Nesârâ bu kısımdandır. Ve bu âyet doğrudan doğru bunlar hakkında nâzil olmuş, iyman ile küfr arasında mutavassıt bir mertebe, bir yol bulunmadığı ve Peygamberlerden ba'zısını tanımamak hepsini tanımamak ve hepsini tanımamak Allahı da tanımamak demek olduğunu göstermiştir. Ya'ni Allaha ve Resullerine küfredenler, fakat bunu tasrıh ederek değil re'y-ü mezhebleri bu küfrü ıktıza eden.

﴿وَيُرِيدُونَ اَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللّٰهِ وَرُسُلِه﴾ ve Allah ile Resulleri arasını iymanda tefrık etmek istiyenler, hattâ bunu da alel'ıtlak ve suretu umumiyyede tasrıh etmeyib sözleri bunu istilzam eden ﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ﴾ biz ba'zısına inanırız ve ba'zısına inanmayız diyenler, meselâ Musâ, Uzeyr fülân ve fülân Peygamberlere ve Tevrata inanırız lâkin Isâya ve Muhammede, İncile ve Kur'ana inanmayız diyen Yehudîler, kezalik Musâya ve Isâya, Tevrata ve İncile inanırız amma Kur'ana ve Muhammede inammayız diyen Nesârâ ve kezalik Yahudiler miyanında Muhammed bir Peygamberdir amma bizim Peygamberimiz değildir diye kaçamak yapan ﴿وَيُرِيدُونَ اَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلاً﴾ ve bu suretle iyman ile küfür beyninde bir yol tutmak istiyenler 151. ﴿اُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقّاً﴾ işte bütün

bunlar muhakkak kâfirdirler ve küfürleri hakkalyakîn sabittir. Zira iyman ile küfür, hakk ile bâtıl beyninde bir mertebe yoktur. Bir Peygambere küfretmek

Peygamberliğe küfretmektir. Peygamberliğe küfretmek bütün Peygamberlere küfretmektir ve bütün Peygamberlere küfretmek Allaha küfretmektir. Çünkü Allahın bir emrine küfretmek alel'ıtlak Allaha küfretmektir. ﴿وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا﴾ biz de kemali kudret-ü azemetimizle alel'umum kâfirlere mühîn, ihanetli, zillet verici bir azab hazırlamışızdır, sırası gelince tadacaklardır. Binaenaleyh mev'ud olan afv-ü ecir böyle küfr-ü küfran erbabına değildir 152.

﴿وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ﴾ Allaha ve peygamberlerine iyman edip bunlardan hiç birinin arasını ayırmıyanlar yok mu ﴿اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ اُجُورَهُمْ﴾ işte bunlara muhakkak ecirlerini vereceğiz ﴿وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ geçmiş olan günâhlarına da Allah gafur, rahîmdir. O va'di mağfiret ve rahmet işte bunlaradır.

Bu temhidden sonra Ehli kitabın küfürlerini bittafsıl tahkık ve taannüdlerini beyan ve ibtal için buyuruluyor ki:

﴿١٥٣﴾ يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿

sh:»1510

﴿١٥٤﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٥﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۭ بَلْ طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٦﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٧﴾ وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۭ وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِنْهُ ۭ مَا لَهُمْ

بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا ﴿١٥٨﴾ بَلْ رَفَعَهُ
اللّٰهُ اِلَيْهِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٩﴾ وَاِنْ مِنْ اَهْلِ
الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ ۚ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ
شَهِيدًا ۚ ﴿١٦٠﴾ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ
اُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا ﴿

sh:»1511

﴿١٦١﴾ وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ
بِالْبَاطِلِ ۭ وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ﴿١٦٢﴾ لٰكِنِ
الرّٰسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ
وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ
وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا
عَظِيمًا ﴿

Meali Şerifi

Ehli kitab senden üzerlerine Semadan bir kitab indirivermeni istiyorlar, çok görme Musâya bundan daha büyüğünü teklif ettiler, "Allahı bize açıktan göster" dediler de zulümlerile kendilerini yıldırım çarptı, sonra kendilerine o kadar açık mu'cizeler gelmişken tuttular danaya taptılar, derken biz bunlardan afvettik de Musâya kahir bir saltanat verdik 153 Ve misaka bağlanmaları için Turu üstlerine kaldırdık da "girin secdelere kapanarak o kapıya" dedik onlara, hem "sebt günü tecavüz etmeyin" dedik de onlara kendilerinden ağır bir misak aldık 154 Bunun üzerine misaklarını nakzetmeleri ve Allahın âyâtına küfürleri ve Enbiyayı nâhak yere katilleri ve "kalblerimiz gılıflı" demeleri sebebiyle -ki doğrusu Allah o kalblerin üzerini küfürlerile tab'etmiştir de onun için iymana gelmezler meğer ki pek az 155 Yine küfürleri ve Meryeme karşi azîm bir bühtan söylemeleri 156 Ve "biz Allahın Resulü Mesih Isâ ibni Meryemi katlettik" demeleri sebebiyle- halbuki onu ne katlettiler ne salbettiler ve lâkin kendilerine bir benzetme yapıldı, ve filhakıka onda ıhtilâf edenler bundan dolayı şekk

sh:»1512

içindedirler, ona dair bir ilimleri yoktur ancak zann ardında giderler, halbuki onu yakînen katletmediler 157 doğrusu Allah onu kendine doğru ref'eyledi, Allah bir azîz, hakîm bulunuyor 158 Ve Ehli kitabdan hiç biri yoktur ki celâlim hakkı için ölümünden evvel ona mutlak iyman edecek olmasın, kıyamet günü de o

aleyhlerine şahid olacak 159 Hâsılı o Yehudî olanların zalimlikleri ve bir çoklarını Allah yolundan çevirmeler 160 ve nehyedildikleri halde riba almaları ve halkın emvalini haksızlıkla yemeleri sebebleriledir ki evvelce onlara halâl kılınmış bir çok pâk ve hoş ni'metleri kendilerine haram ettik ve kâfir kalanlarına elîm bir azab hazırladık 161 Lâkin içlerinden ilimde rüsûhu olanlarla mü'minler senden evvel indirilenle beraber sana indirilene de iyman ediyorlar, hele o namaza devam eden kullarıma bak, onlar ve zekât verenler, Allaha ve Âhıret gününe inanan bütün mü'minler işte hep bunlara yarın azîm bir ecir vereceğiz 162

153.

﴿يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتَابِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَآءِ﴾

Ya Muhammed Ehlî kitab -senin risaletine inanmak için Allah tarafından Kuranın sana kelâm halinde indirilmiş olmasını kâfi görmiyorlar ve bunu kütübi Semaviyyeden addetmek istemiyorlar da- senden kendilerine Semadan bir kitab indirivermeni taleb ediyorlar.» -Bir kerre Allahın değil, senin indirmeni istiyorlar, saniyen başkasına değil, kendilerine, kendi üzerlerine indirmeni istiyorlar ki bununla risaleti kendilerinde müşahede ve kendilerinde Peygamberliği tecribe etmedikçe iyman etmiyeceklerini anlatmış oluyorlar. Salisen kitabın ma'nâ veya nazm ve ma'nâ olarak vahyen kalbe nâzil olmasına ve ba'dehu onun kullar tarafından yazılmasına kani' olmayıb Semadan bir hatt ile yazılmış elvah veya sahaif halinde bir cismi

mahsûs olarak şu maddî gökten düşüvermesini arzu ediyorlar, kitabın ulviyyet ve semaviyyeti ancak böyle bir şekli

sh:»1513

maddî ve cismanîde müşahedeleri tahtinde tasdık olunabileceğini iddia eyliyorlar. Halbuki bu şeraıt altında her cisim canibi kudreten bir kitab olduğunu ve fakat okumasını bilmediklerini düşünmüyorlar. Âyetin zâhirinden de anlaşılacağı üzere ekser müfessirînin beyanına göre bu Ehli kitabdan murad Yehudîlerdir. Rivayet olunuyor ki Kâ'b ibni eşref ve Finhas ibni azurâ gibi ahbarı Yehud mahzâ tahakküm ve taannüt için huzurı risalete gelmişler, «eğer sen Peygamber isen bize Hazreti Musâ gibi Semadan ve topu birden bir kitab indir» demişler. Ba'zıları bu kitabın Tevrat gibi levh üzerine ve bir hattı Semavî ile muharrer olmasını, diğer ba'zıları nâzil olurken kendilerinin de muayene ve müşahede etmelerini, diğer ba'zıları da fülân ve fülân diye bizzat kendilerine indirilmesini ve bunun içinde «Muhammed Resulullah» diye muharrer bulunmasını söylemişler, bu âyetler de bunun üzerine nâzil olmuştur.

Buyuruluyor ki:

Ya Muhammed! sen bunların bu suallerini i'zam etme, bunu bunlara çok görme

﴿فَقَدْ سَاَلُوا مُوسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ﴾ çünkü bunlar Musâdan bundan daha

büyüğünü istediler ﴿فَقَالُوٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً﴾ bize Allahı açıktan göster dediler,

dediler de ﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ﴾ bu zulümleri sebebile kendilerini yıldırım

çarptı [sûrei Bakareye bak].

﴿ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ sonra bunlara

beyyinat geldikten, ya'ni Hazreti Musânın Fir'avne karşı gösterdiği asa', yedi beyza ve farkı bahır mu'cizatı

gösterildikten sonra -ki henüz Tevrat nâzil olmamıştı- da tuttular ıcle taptılar

sh:»1514

﴿فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ﴾ böyle iken biz bundan afvettik

﴿وَاٰتَيْنَا مُوسٰى سُلْطَانًا مُبِينًا﴾ ve Musâya bir sultanı mübin, ya'ni üzerlerinde

nüfuzu zâhir bir sültai hâkime verdik»- öyle ki ısyanlarına tevbe olmak için nefislerini katletmelerini

emreyledik 154. ﴿وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ﴾ ve misaklarını anlak için dağı

-gölgelik gibi- tepelerine kaldırdık ﴿وَقُلْنَا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾ ve

kendilerine kapıdan usluca boynunuzu eğib secde ederek giriniz dedik

﴿وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِى السَّبْتِ﴾ ve Sebt, ya'ni Cum'a irtesi günü kımıldayın,

ta'biri âharla bu günün hurmetine tecavüz etmeyin, balık malık avlamayın dedik

﴿وَاَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ ve böyle tazyık ve ilca ile bunlardan ağır bir misak

aldık»

Beni İsrailin misaklarını almak için Turun bir zulle, bir gölgelik gibi başlarına kaldırılıb dikilmesi mucizesi hakkında bir kaç kavil vardır. Ba'zıları bu Turdan murad Turı seynâ olduğunu söylemişler, ba'zıları da kelimenin asıl ma'nasile bir dağ demek olduğunu beyan etmişlerdir. Maamafih anlaşılıyor ki Kur'anda bu ref'ı Tur vak'ası bir tazyık ve ilca ma'nâsını ifade siyakında irad buyurulmaktadır. Sûrei Bakarede geçen « خُذُوا مَآ اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ » bunun sarıh bir ifadesi olduğu gibi burada da « سُلْطَانًا مُبِينًا » deki sültayı izah sırasında zikrolunmuştur. Binaenaleyh asıl maksad ref'ı turun keyfiyyeti değil, gayesidir. Ya'ni Allah tealâ bunları kemali iyman ile değil, dağın altında kafalarını ezecek gibi bir vazıyyette maddî kuvvetle tazyık ederek dine rabtetmiş ve pek ağır bir surette misaklarını almıştır.

Bunlar bu ağır misaka rabtedildikten ve böyle zabt-u rabt altına alındıktan sonra sebat ettiler mi? Hayır,

bilâkis misakı nakzettiler ve nice cinayetler yaptılar ve Allahın gazabına da asıl bundan sonra uğradılar. Bunu beyan için buyuruluyor ki: 155. ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ الخ﴾ ba'dehu

misaklarını nakzetmeleri ve bervechi âtî ta'dad olunan cinayetleri irtikâb eylemeleri sebebiyle...»- Bu nazımda «bâ» nın müteallakı olan kelâm hazfedilmiştir ki» biz de belâlarını verdik: Şu şu sebeblerden dolayı kendilerine lâ'net ve gazab ettik» demektir, Netekim sûrei Maide de « فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ » diye musarrahtır. Bu gibi hazifler sükût için de zihni sâmia mümkin olan her hatırayı ilka ederek gayet beliğ bir tehvil ifade eder.

Ya'ni misaklarını nakzetmeleri ﴿وَكُفْرِهِمْ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ﴾ Allahın âyetlerine, ahkâm ve evamirini gösteren delâili zâhire ve mu'cizatı bâhiresine küfretmeleri ﴿وَقَتْلِهِمُ الْاَنْبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾ ve bir takım Enbiyayı bigayri hakkın katleylemeleri ﴿وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ﴾ ve bizim kalblerimiz « غلف » tür demeleri sebebiyle -ki bunda iki manâ vardır. Birisi bizim kalblerimiz ilim mahfazalarıdır. Binaenaleyh ilmimiz sayesinde biz artık Enbiyadan, filandan müstağniyiz» demek, diğeride «bizim kalblerimiz kabuklu, kaşerlidir, ne söylense müteessir olmaz. Binaenaleyh yapılan da'vet ve telkınatın hiç biri kulağımıza girmez» demektir. Burada bu söze karşı bir cümlei muterıza halinde şöyle buyuruluyor: ﴿بَلْ﴾ Hayır bunların kalbleri ilim mahfazası ve fıtraten kabuklu olduğundan değil, belki ﴿طَبَعَ اللّٰهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ﴾ Allah o kalblerin üzerine küfürlerini tabetmiş, küfrü ısrar ve i'tiyadları hasebiyle artık onlara tabiat yapmış da

﴿فَلَا يُؤْمِنُونَ اِلَّا قَلِيلاً﴾ ondan dolayı iyman etmezler,

sh:»1516

ancak pek azı müstesna. Yoksa ne ilim insanı dinden, iymandan, Allahdan, Peygamberden müstağni kılar,

ne de asli fıtratte kalbi beşer bu kadar katı ve bu kadar zalim olur. Bir bu sebeblerle 156.

﴿وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا﴾ bir de böyle tabiat

edindikleri küfürleri ve Meryem aleyhinde pek büyük bir bühtan söylemeleri» -Bunlar Hazreti Meryeme zina

isnat etmek suretiyle büyük bir bühtanda bulunmuşlar, bu da Allah tealânın messi beşerî olmaksızın bir

çocuk halketmeğe kudretini inkâr etmelerinden dolayı olmuştur. Bunu inkâr ise kıdemi tabiat davasiyle

Allaha küfürdür « وَبِكُفْرِهِمْ » buna işarettir.- Bu küfürleriyle o büyük büthana kail olmaları 157.

﴿وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللّٰهِ﴾ ve

Allahın Resulü olan Mesih Isâ ibni Meryemi biz katlettik demeleri, ya'ni vasfı risaletle istihza' ve böyle bir

zati katlettik diye iftihar etmeleri sebebiyle»- dir ki Allah bunları gadab-ü zillete düçar etmiş, belâlarını

vermiştir. ﴿وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ﴾ Halbuki bunlar onu hakıkatte ne katlettiler ne selb»

-Çünkü hakıkatı Isâ bir kelime bir ruh idi, bunu ise ne katledebildiler ne de selb

﴿وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ ve lâkin şüpheye düşürüldüler, onlara öyle gibi gösterildi»

Bu teşbih mes'elesinde muhtelif rivayetler vardır ki başlıca iki vecih zikretmişlerdir:

1- Mütekellımînin bir çoğu demiştir ki Yehudîler Hazreti Isâyı katletmek istedikleri zaman Allah onu Semaya ref'etti. Rüesayı Yehudda avammın fitneye düşmesinden korktular, bir insan tuttular, katl-ü salb ettiler ve nâsa Mesih işte bu diye telbis ederek i'lân eylediler. Çünkü ekser halk onu şahsan değil, ancak ismen tanıyorlardı.

sh:»1517

2- « شُبِّهَ لَهُمْ » demek Isânın şebehi birine ilka olundu, başka bir insan ona benzedilti, ona benzer bir surete konuldu demekdir demişler ve bunda dört vecih nakleylemişlerdir:

1- Yehudîler Hazreti Isânın Eshabiyle beraber fülân hanede bulunduklarını öğrendikleri zaman başlarında bulunan Yehuza kendi adamlarından Taytayus namında birine haneye girib Isâyı katledilmek üzere çıkarmasını emretmiş o da girmiş, Allah tealâ da Hazreti Isâyı evin tavanından çıkarıb o adamı ona benzettirmiş, binaenaleyh o zannetmişler, tutub salb-ü katleylemişler.

2- Isâyı gözetmek için bir adam ta'yin etmişler, Isâ aleyhisselâm dağa çıkmış ve ref'olunmuş ve Allah o gözcüyü ona benzettirmiş, onu yakalamışlar katletmişler, ben Isâ değilim diye görmüşse de dinlememişler.

3- Yehud Hazreti Isâyı tutmağa azmettikleri zaman Eshabından on kişi beraberinde bulunuyormuş, onlara «benim kılığıma sokulmağa razı olub Cenneti satın alacak olan kim var?. Diye sormuş, içlerinden birisi de ben demiş, binaenaleyh Allah onu Isâya benzettirmiş, çıkarılmış katledilmiş ve Isâ ref'olunmuş.

4- Birisi Isâ aleyhisselâmın Eshabından olduğunu iddia edermiş ve münafıkmış, gitmiş Hazreti Isâ aleyhine Yehudîlere delâlet etmiş ve onu tutmak için Yehudîlerle beraber girmiş, Allah tealâ da onu ona benzettirmiş, binaenaleyh o katl-ü salb olunmuş. Fakat görülüyor ki Fahruddini Razînin dediği gibi «bu vecihler yekdiğerile mütearız ve mütedafi'dirler.», Binaenaleyh âyeti tefsirde ıhticaca salih değildirler:

Nesârâ Filâtüs devrinde Hazreti Isânın Yehudîler tarafından katl-ü salb edildiğine ve sonra kıyam edib Semaya ref'olunduğuna kaildirler. On ikî Havariyyundan biri bulunan Yehuda Esharyutının Yehudî kâhinlerinden

sh:»1518

para alarak Hazreti Isâya hıyanet ve katline delâlet eylediği ve bil'ahare pışman olub kendini asdığı İncillerde nakledilmektedir. Fakat Nesârâ diğer taraftan başlıca üç fırka olarak katlin Mesiha keyfiyyeti taallûkunda ıhtilâf etmişlerdir: Bir kısmı kat'-ü salbın hem nâsute hem lâhute vakı' olduğuna ve fakat lâhuta bilmübaşere değil, ihsas ve şuur ile vasıl olduğuna kail olmuşlar ki bunlara Melkâiyye denilir. Diğer kısmı katl-ü salbın iki cevherden mütevellid olan cevheri Mesiha vakı' olduğuna kail olmuşlardır ki bunlara da Ya'kubiyye denilir. Üçüncü bir kısmı da Mesihin nâsutu katlolundu lâhutu suûd etti demişler ki bunlara da Nestûriyye derler.

İmam Fahruddini Razî der ki «ekser hukema bu kavle karib bir reiydedirler. Zira sabittir ki insan şu heykelden ıbaret değildir. Belki ya bu beden içinde bir cismi şerif veya zatında mücerred ve bu bedeni müdebbir olan bir cevheri ruhanîdir. Binaenaleyh katil, o heykel üzerine vakı' olmuş, hakıkatte Isâ aleyhisselâm olan nefs ise maktul olmamıştır. Buna karşı «her insan böyle değil mi? O halde bunu Isâya tahsısın vechi nedir?» de denilemez, çünkü nefsi Isâ kudsî, ulvî, Semavî, envarı İlâhiyye ile şedidülişrak, ervahı Melâikeye pek yakın bir nefs idi, böyle bir nefsin de katl-ü tahribi beden ile büyük bir teellümü olmaz ve zulmeti bedenden infısal ettikten sonra da halâs olub füshati Semavata ve envari âlemi celâle yükselir,

behçet-ü saadeti büyük de büyür. Ve ma'lûmdur ki bu ahval her kesde olmaz ve belki Âdem âleyhisselâmın mebdei hilkatinden kıyamete kadar pek az zevata nasîb olmuştur. Isâ âleyhisselâmın bu hale tahsısında ma'nâ işte budur. اهـ ».

Bu ihtilâfat hakkında buyuruluyor ki ﴿وَاِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ﴾ bu hususda, bu Isâ işinde ıhtilâf etmiş olanlar da ﴿لَفِى شَكٍّ مِنْهُ﴾

muhakkak bundan dolayı şekk içindedirler. ﴿مَالَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ﴾ buna dair hiç bir ilimleri yokdur ﴿اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ﴾ lâkin zanna tabi' olmuşlardır.

﴿وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا﴾ halbuki biz Mesihi katlettik deyenler onu yakınen katletmediler»-

binaenaleyh katl cinayetile iftihar etmeleri de bir yalandır. Çünkü bir işten maksad ne ise huküm ana göredir. Onların ise katle teşebbüsden maksadları asla hasıl olmadı. Gerçi ortada bir cesedin maktul olduğu mahsûs idi fakat onların katletmek istedikleri Mesih bu değil idi, asıl Mesihi öldüremediler 158.

﴿بَلْ رَفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ﴾ belki Allah onu kendine refeyledi, onların izale etmek istedikleri Isâyı göklere çıkardı da kendilerini bednam etti ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ve Allah ezelden bir azîz ve hakîmdir.

159. ﴿وَاِنْ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ اِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهٖ قَبْلَ مَوْتِهٖ﴾ Ehli kitabdan gerek Yehud ve gerek Nesârâ hiç biri yoktur ki ölümünden evvel Isâya iyman edecek olmasın, her halde edecektir, etmek mecburiyyetindedir. Çünkü ölüm zamanında iymanın faidesi olmıyacak ﴿وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا﴾ ve yevmi kıyamette Isâ aleyhlerinde şahid olacaktır.»- Ekser müfessirînin beyanına göre « بِهٖ » zamiri Isâya « قَبْلَ مَوْتِهٖ » zamiri de iyman edecek olan Ehli kitaba raci'dir ve İbni abbastan da böyle menkuldür, yani Isâ ölmezden evvel demek değil, Ehli kitabdan her biri ölmezden evvel demekdir. Fakat her halde iyman edecek olunca Isâ ne için aleyhlerinde şahid olacak: denilirse, buna karşı « وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتّٰٓى اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّى تُبْتُ الْـٰٔنَ » âyetinde geçtiği üzere iymani yeis makbul olmadığından dolayı bu iymanlarının kendilerine faidesi olamıyacağı söylenmiştir. Fakat âyette « حِينَ مَوْتِهٖ » sh:»1520 buyurulmayıb « قَبْلَ مَوْتِهٖ » buyurulduğuna nazaran bu cevab âyetin zahirine pek de muvafık değildir. Binaenaleyh âyetin meali ölümden evvel Yehudîler tekzibden, nesârâ uluhiyyet isnadından tevbe ederek her halde İsaya iman etmek mecburiyetindedirler, ya'ni iman ile mükelleftirler. Ölüm gelmeden,

tevbe kapısı kapanmadan, hali ıztırara düşmeden evvel tevbe edib imana gelmelidirler. Yoksa o zaman imanın da faidesi olmıyacak Isâ yevmi kıyamette aleyhlerinde şahid olacak, yehudîler aleyhinde «yarabbi bunlar, beni tekzib ettiler» diye, Nesarâ aleyhinde de «yarabbi bunlar bana ilâh ve ibnullah dediler» diye küfürlerine şehadet edecektir. Demek olur ki bunda hem rif'ati Isâyı hem izzeti İlâhiyyeyi beyan vardır. Demek ki Fransız feylesoflarından «Ernest Renan» ın tedkıkatı tarihiye davası altında Hazreti Isâyı nübüvvet ve risalet iddia etmemiş ancak ahali hem Roma hükûmetine hem de yehudî rüesasına olmak üzere iki vergi altında ezilmekte olduklarından dolayı Roma hükûmetinin tanınıb yehudî rüesasına vergi verilmemesi hakkında ahaliye teşvikat ve tahrikâtda bulunmuş olduğundan dolayı Yehudîler tarafından katledilmiş alelâde bir şahsolarak tasvir etmesi Nasraniyyetten kaçmak için Yehudîlerin Hazreti Isâyı tekzib ve katil davasına iştirakden başka bir şey değildir.

160. ﴿فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا﴾ yine bu Ehli kitabdan Yehudî olanların, ya'ni buzağıya tapmaktan pek acı bir surette nefislerine öldürerek Tevbe edenlerin mahza zulümlerinden dolayıdır ki ﴿حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ﴾ kendilerine her kes gibi halâl kılınmış olan tertemiz ni'metleri haram kıldık onları o tayyibattan mahrum ettik»- Ali imranda geçen « كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِبَنِى اِسْرَآئِيلَ » sûrei Enamda gelecek olan « وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ

حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ اِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ اَوِ الْحَوَايَآ اَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ » Âyetine bak.

sh:»1521

Bu mahrumiyyetleri, o pâk halâl ni'metleri yemekten memnu'iyyetleri hep zulümleri sebebiyle ﴿وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ كَثِيرًا﴾ ve Allah yolundan pek çok menetmeleri 161. ﴿وَاَخْذِهِمُ الرِّبٰوا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ﴾ ve ribadan nehyedilmiş oldukları halde riba almaları ﴿وَاَكْلِهِمْ اَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ﴾ ve nasın mallarını bâtıl tariklerle yemeleri sebebiyle oldu. Bundan başka ﴿وَاَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا﴾ bunların kâfirlerine, ya'ni küfürlerinde ısrar edib sana iyman etmiyenlerine Âhırette pek elîm bir azab da hazırladık. 162. ﴿لٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ Lâkin ya Muhammed! bu Ehli kitabdan -Abdullah ibni Selâm ve arkadaşları gibi- ilimde rüsuhu bulunanlar ve sahihan ehli iyman olanlar ﴿يُؤْمِنُونَ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ الخ﴾ hem sana inzâl olunana hem de esnden evvel inzâl olunana iyman ederler ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ -ilk nazarda « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ» ile « واو » atıflariyle ahenk noktai nazarından bunun da her halde

olması iktiza ederdi gibi zannolunur. Fakat sûrei Bakarede « لَيْسَ الْبِرَّ » âyetinde « وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ اِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِى الْبَاْسَآءِ وَالضَّرَّآءِ » fıkrasında dahi geçtiği üzere bu gibi mevakı'de lisanı Arab fıkralardan her hangi birine bir hususıyyet vererek celbi dikkat etmek istediği zaman i'rabı tahvil ederek şuna bilhassa i'tina ediyorum» ma'nâsına bir « اَعْنِى =a'ni» takdiriyle nasben okur ki buna medh üzere nasb tabir olunur. Ve hattâ mevsuf ile sıfat beyninde mutabakat vacib iken bu nasb bazan bir sıfatta bile yapılır da « مَرَرْتُ بِزَيْدٍ الْكَرِيمِ » diyecek yerde « اَلْكَرِيمَ » sıfatı mansub okunabilir. İşte burada da sh:»1522

salâtın fazıletini iş'ar için ikamei salâta bilhassa i'tina olunarak « وَالْمُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ » yerinde « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ » buyurulmuştur ki bunun hasılı « وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ واعنى وَالْمُقِيمِينَ الصَّلٰوةَ » demek gibidir. Bundan başka bir de imamı Kisaînin ıhtiyar ettiği vecih vardır ki o da bunun mansub olmayıb « بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ » deki « مَا » ya atfile mecrur olması, ya'ni iyman edenler miyanında değil, iyman olunanlar miyanında irad edilmiş bulunmasıdır ve bu suretle ikamei salat edenlerden murad lâmı ahdile Enbiya veya melâike demek olur. Maamafih evvelki vecih daha müraccah görülmüştür. Şu halde ma'nâ: o rasihûn mü'minûn ve ikamei salât edenler ki bilhassa şayanı

i'tina ve memduhturlar, ﴿وَالْمُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ﴾ Ve zekâtlarını verenler ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ ve Allaha ve Âhırette iyman edenler ﴿اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا﴾ İşte Ya Muhammed biz o kâfirlere mukabil bütün bünlara muhakkak büyük bir ecir vereceğiz.»

Hazreti Musânın elvahını ileri sürerek Kur'anı hiçe sayıb üzerlerine Semadan bir kitab indirilmesini taleb eden ve bu olmadığı takdirde nübüvveti Muhammediyyenin sabit olamıyacağı iddiasında bulunan Ehli kitab bu talebleriyle ma'nen aleyhlerinde bir kitabı İlahînin nüzulünü istemiş olduklarından tercemei hallerini ve mazî ve istikballerini tasvir ve tefhim eden bu âyâtı beyyinat inzâl buyurulduktan sonra o suallerinde dermiyan etmek istedikleri şüphenin hem ilmî ve hakıkî, hem de ıknaî ve ilzamî bir surette cevabı izah olunarak buyuruluyor ki:

Ya Muhammed:

﴿١٦٣﴾ اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ

وَالْاَسْبَاطِ وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ ۚ وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ۖ﴿

sh:»1523

﴿١٦٤﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا ۚ ﴿١٦٥﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٦﴾ لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهُ بِعِلْمِهٖ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا ﴿١٦٧﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٨﴾ اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ۙ ﴿١٦٩﴾ اِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا ۖ﴿

Meali Şerifi

Filhakıka biz sana (ya Muhammed) öyle vahiy indirdik ki Nuha ve ondan sonra gelen bütün Peygamberlere vahy ettiğimiz gibi: hem İbrahime, İsmaile, İshaka, Ya'kuba, Esbata, Isâya, Eyyuba, Yunüse, Haruna. Süleymana vahy ettiğimiz

hem Dâvûda Zeburu verdiğimiz gibi 163 Hem gerek sana evvelce naklettiğimiz Resulleri, ve gerek nakletmediğimiz Resulleri gönderdiğimiz gibi, hem de Allahın Musâya kelâm söylemesi gibi 164 Hep rahmet müjdecileri azab habercileri olarak gönderilmiş Peygamberler ki artık insanlar için Allaha karşı Peygamberlerden sonra bir i'tizar behanesi olamasın, Allah azîz, hakîm bulunuyor 165 Lâkin Allah bilhassa sana indirdiğiyle şehadet ediyor ki onu kendi ilmi sübhanîsiyle indirdi, melekler de şehadet ediyorlar, maa hazâ Allahın şâhid olması kâfidir 166 Şübhesiz ki küfredib Allah yolundan men'edenler haktan sapdılar uzak sapdılar 167 Şübhesiz küfredib haksızlık edenleri Allah mağfiret edecek değil, Cehennem yolundan başka bir yola çıkaracakda değil, onlar ebediyyen onda muhalled, bu da Allaha nazaran kolay bulunuyor 168

163.

﴿اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ﴾

Muhakkak ki biz sana tıbkı Nuha ve ondan sonraki bütün Peygamberlere vahyettiğimiz gibi vahyettik.»

-Ya'ni mücerred bir ilham, bir sâniha, bir firaset değil, bütün Enbiyada kanun olan bir vahy ile vahyettik. Sana olan vahiy o Peygamberlerde cereyan eden ve onları Peygamber tanıtan vahiylerin bütün evaını haiz ve onların hey'eti mecmuasına mümasildir. Binaenaleyh seni onlardan tefrık etmek küfr-ü ınaddan başka hiç bir şey değildir. Sen ilk gelen bir Peygamber değilsin, Nuhtan sana gelinciye kadar nice Peygamberler gelmiştir. Ve bunların içinde Ehli kitabın tasdikını iddia ettikleri bir takım meşahiri Enbiya vardır ki şimdi isimleri zikrolunacaktır. Ve bunlar öyle hep Semadan birer kitab indirmemişlerdir. Musânın elvahı mu'cizesi hepsinde olmamıştır. Ve nübüvvetin levazimi zaruriyyesinden değildir. Nübüvvetin künhü bir Allah vergisi olan vahyi mahsustur. Bütün Peygamberler böyle vahyi İlâhî ile Peygamber olumşlardır sana da bütün

onlara vahyolunduğu gibi vahyolunmuştur ve sende onların cümlesinin sureti vahyi tecelli etmiş ve sana indirilen kitab bu suretle indirilmiştir. Böyle iken o Ehli kitabın diğer Peygamberleri tasdık iddia edib de seni onlardan ayırmağa kalkışmaları ve Allahdan böyle bir vahy ile indirilen bir kitabı nübüvvet ve risalet için kâfi görmeyib de üzerlerine Semadan bir kitab indirmeni taleb etmeleri yalnız sana inanmamak değil, hiç bir Peygambere inanmamaktır, bu da Allaha inanmamaktır.

İyha, vahiy göndermektir. İbni esirin Nihayede ve Süyutînin Dürri nesirde zikrettikleri vechile vahiy lûgatte risalet, kitabet, işaret, ilham, kelâmı hafiy ma'nalarına gelir. Ve aslı madde, sür'at ma'nâsınadır. اهـ Ragıbın müfredatta, Feyruz abâdînin Besâirde tavzîhlerine göre vahiy aslı lûgatde işareti seria demektir. Bu ma'nâ kâh remiz ve ta'rız tarikıyle kelâm ve kâh terkibden mücerred savt ve kâh cevarihten birile işaret ve kâh kitabet ile olur. Netekim « فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا »kavli İlâhîsi bu ma'nâya mahmuldür ki remiz veya i'tibar veya kitabet denilmiştir. « يُوحِى بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا » kezalik « وَاِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ اِلٰى اَوْلِيَآئِهِمْ » âyetlerinde de vahiy bu vücuh üzerinedir ki « مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ » nazmı mecîdinde işaret olunan vesvese ile olur. Bir de vahiy Allah tealânın Enbiya ve Evliyasına ilka olunan kelimei İlâhiyyeye ıtlak olunur. Bu da « وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ اَنْ يُكَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا وَحْيًا اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِىَ بِاِذْنِهِ مَا يَشَآءُ » kavli ilâhîsinin delâlet ettiği üzere bir kaç nevi'dir ki ya kavli ilâhîsinin delâlet ettiği üzere bir kaç nevi'dir ki ya Cibril aleyhisselâmın Hazreti peygambere sureti muayyenede tebliği gibi zatı görülür ve kelâmı işidilir bir Resuli meşhud vasıtasile veya Hazreti Musânın kelâmullahı işitmesi gibi mingayri müâyenetin semai kelâm ile veya « ان روح القدس نفث فى روعى » hadîsi nebevîsinde beyan olunduğu üzere rua,

ya'ni samimi kalbe nefs ile veya «وَاَوْحَيْنَآ اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيهِ» gibi ilhâm ile veya «وَاَوْحٰى رَبُّكَ اِلَى النَّحْلِ» gibi teshır ile veya rüyayi saliha ile olur. Netekim aleyhissalâtü vesselâm «اِنْقَطَعَ الْوَحْىُ وَبَقِيَتِ الْمُبَشِّرَاتُ رُؤْيَا الْمُؤْمِنِ» buyurmuştur. Âyeti mezkûrede ilham teshır, rüya «اِلَّا وَحْيًا» ile, semai kelâm «اَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا» ile tebliğ Cibril de «اَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ» ile ifade olunmuştur. «وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ قَالَ اُوحِىَ اِلَىَّ وَلَمْ يُوحَ اِلَيْهِ شَىْءٌ» zikr olunan enva'ı vahiden hiç biri olmadığı halde oldu diye iddia edenler hakkındadır اهـ. Hasılı bir çok âyetlerde vahiy bu muhtelif ma'nâlarda isti'mal olunmuştur ki bunların hepsinde işareti seria ma'nası vardır. Zeccac vahyin lügaten ma'nayi umumîsini «اَلاِعْلَامُ عَلٰى سَبِيلِ الْخَفَاءِ = gizli bir surette bildirmek» diye ta'rif etmiştir. Zira sürat bir hafayı de istilzam eder. Şu halde kim olursa olsun diğerine gizli bir surette ma'lûmat verir, bir ilim ilka ederse ona umumî ma'nâsile bir vahiy yapmış olur. İ'lâm ilimden mehuz olduğuna ve ilim ise muhtelif meratibe mütehammil olmakla beraber hataya şamil olamıyacağına nazaran vahyin tarikı hafiy olmakla

beraber behemehal binnetice musîb bir telkîn ve iş'ar olması ıktıza eder. Ve gayri musîb olanlarda isti'mali mecaz olur. Ancak gayesinin hayrolması şart değildir. Bunun için bir müfsidin gizliden gizli bir fesad belletmesine ve Şeytanların tesvilâtına dahi umumî ma'nâsile vahiy denilebilir. Binaenaleyh hakıkî ma'nâsile vahiy denildiği zaman sür'at, gizlilik mefhumlarile beraber bir kıymeti ilmiyye dahi matlûbdur ki bu kıymeti ilmiyye, o i'lâm ve işareti yapanın hal-ü şanına ve alanın kabiliyyeti irfanına göre meratibi muhtelifede tasavvur olunabilir.

Demek ki alel'umum vahiy, evvel emirde ikiye ayrılmak lâzım gelir ki biri mâsivallahdan olan işaret ve i'lâm, diğeri de Allah tarafından olan işaret ve i'lâmdır. Vahiy esası lûgatta bunların hepsine şamil ise de örfi lûgatta ancak Allah tarafından olan işaret ve i'lâma isim olmuştur. Alelıtlak vahiy denildiği zaman da bu anlaşılır. Bunun da « وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ » âyetinde anlaşıldığı üzere envai muhtelifesi ve bunların Peygamberlere mahsus olub olmıyanları da vardır. Şu halde umumî ma'nâsile vahiy Peygamberlere

mahsus değildir. Fakat Enbiyaya mahsus olan bir tarzi vahiy vardır. Bu ma'nâyı hassile vahyi nübüvvet diğer ulûmi beşeriyyenin fevkinde bir keyfiyyeti mahsusa ve zarureti kat'iyye ile hakkalyakîn bir ilim telkîn eden tecellii hakkın ismi mahsusudur. Şer'an vahiy denildiği zaman da bu ma'nâ kasdedilir. Diğer aksamı

vahiy hem Peygamberlerde hem de sairlerinde bulunabilir. Fakat tam ma'nâsile nübüvvet hangi nevi'de olursa olsun hiç şaşmıyan bir vahyi mahsus ile başlar ve bittecribe ta'ayyün eder. Diğer aksamı vahy ise bunu bilistidlâl mülâhaza ve tasavvur edebilmek için bir sebebi kâfi teşkil eder. Ya'ni her vahiy bir hadisei ruhiyyedir. Gerek meşaıri zâhire ve gerek meşaıri bâtıneden kalbe bir tarikı hafiy ile seri' bir şu'ur telkîn eden bir nüzuli ruhanîdir. Eğer bu nüzulün bir Ruhi emîn ile olduğu bittecribe ma'lûm bulunursa tam ma'nâsile vahiy tahakkuk etmiş ve o zat makamı nübüvveti ihraz eylemiş olur: Netekim «

«نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ

buyurulmuştur. Fakat Ruhi emîn ile olduğu ma'lûm olmaz, kâh isabet eder kâh da etmezse o ya hiç vahiy değildir veya vahiy olsa bile hak nübüvvet bahşeden vahyi tam ve mahsus değildir. İşte burada «

«اِنَّآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ كَمَآ اَوْحَيْنَآ اِلٰى نُوحٍ وَالنَّبِيّٖنَ مِنْ بَعْدِهٖ

buyurulmasında evvelâ bu vahyin vahyi ilâhî olduğuna ve saniyen vahyi enbiyanın bu temayüzi mahsusuna işaret buyurulmuş ve salisen aleyhissalâtü vesselâmın bütün Enbiyada cereyan eden envaı vahiyden her nev'ine mazhar bulunduğu da ifade kılınmıştır.

Şimdi bunu daha ziyade tavzıh ve Ehli kitabı ilzam edecek noktaları tasrih ile buyuruluyor ki:

﴿وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ

﴿وَعِيسٰى وَاَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهٰرُونَ وَسُلَيْمٰنَ﴾ ve biz Nuhtan sonraki o Enbiya

miyanında alel'husus -Ehli kitabca dahi ma'ruf ve meşhur olan- İbrahime, İsmaile, İshaka, Yakuba, Esbata,

yani evlâdı

sh:»1528

Yakuba, Isâya, Eyyuba, Yunusa, Haruna, Süleymana vahyettik ﴿وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ ve

bunlar miyanında Davûda bir zebur da verdik»- Vahiden maada bir kitab ile de ikram ettik, halbuki Ehli

kitab umumiyyetle i'tiraf ederler ki bu ta'dat olunan Enbiyanın hiç biri onların taleb ettikleri veçhile Semadan

bir def'ada bir kitab indirmediler, Gerçi Davûda Zebur verildi, lâkin bu da def'aten Elvah ile nâzil olmadı.

Bununla beraber bunların hepsi meşahiri Enbiyadırlar. Zebur, Hamze kıraetinde « زُبُرًا » nın zammiyle

okunur ki zübürün cem'idir, zübür, kezalik feth ile zebur, mezbur ma'nâsına kitab demektir. Tefsiri Kurtubî

de der ki: Zebur yüz elli sûredir. Ve içinde hiç ahkâm yoktur. Hepsi hikmetler, mev'ızalar ve Allah tealâya

tahmid, temcid, senadan ibarettir.

Müfessirîn diyorlar ki Hazreti Nuh mintarafillâh lisanından ahkâmı şer'ıyyei İlahiyye teşri' kılınan

Peygamberlerin evvelidir. Ve ilk evvel ümmeti ta'zib olunan Peygamber de odur. Bunun için evvelâ o

zikrolunmuş, sonra cemi'ı Enbiya' icmal edildikten sonra ba'zıları tasrih olunarak tafsıl edilmiş ve bunda

ülil'azim Peygamberlerin evveli bulunan Hazreti İbrahimden bed'olunub Hazreti Musâ bunlar miyanında ta'dad olunmayıb en nihayete bırakılmıştır. Zira bunların ta'dadından asıl maksad inzali kitabda Hazreti Musâ gibi olmıyan ve ehli kitabca müsellem bulunan meşahiri bunlara münhasır olmadığını beyan ve «وَالنَّبِيِّينَ مِنْ بَعْدِهِ» icmalinin tafsılini itmam ve ayni ma'nasının nası min tarafillâh da'vete me'mur olmak demek olan risalet mefhumile de cereyanı tefhim için buyuruluyor ki:

Bunlardan başka 164. ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ﴾ sana

bundan evvel haber verdiğimiz bir takım Resuller ﴿وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾ ve sana haber vermediğimiz daha nice Resuller de gönderdik»- Binaenaleyh Allahın vahy ettiği enbiya', gönderdiği Resuller gerek burada ve gerek bundan evvel isimleri, kıssaları bildirilmiş olan ma'lûm ve meşhur zevata munhasır zannedilmemelidir. İnsanlara daha bir çok Peygamberler gönderilmiştir ki bunların adedlerini, isimlerini, mahallerini, kavmlerini, kıssalarını ancak Allah bilir. Cenabı Allah bu izah ile de kâfirlerin ta'kıb ettikleri ba'zı teşkikâtı kat'etmiştir. Zamanımızda ba'zı kimselere tesadüf olunuyor ki bunlar gûya Enbiya hakkında bir şek uyandırmak için mütemadiyen şu suali dermiyan ediyorlar: «Allah Rabbül'âlemîn değil mi? Acaba Peygamberlerini niçin mahdud yerlerden ve mahdud akvamdan intihab

etmiş? Neden hep Peygamberler Arzı mukaddesten ve civarından zuhur eylemiş? Arzın diğer kıta'atındaki insanlar Allahın mahlûkları değilmidirler? Çinden, Japondan, Avrupadan, Amerikandan Peygamber niçin gönderilmemiş?» diyorlar ve bununla felsefe namına edyana bir i'tiraz ettikleri fikrinde bulunuyorlar. Halbuki böyle bir sual esas i'tibarile hılkatte ıstıfayı mahsûsı bilmemekten neş'et eden ve hiç bir kıymeti fikriyye ve ilmiyyesi olmıyan vâhi bir sözden ibarettir. Böyle olduğunu göstermek için buna mukabil şunları sormak kâfidir: «bütün Dünyadaki insanlar Allahın mahlûkları değil midir? Niçin hepsini alesseviyye yaratmamış, ya niçin akl-ü dehada, kudret-ü kiyasette müsavi kılmamış, niçin tarihte mazbut olan büyük hukema bir kaç kavme mahsus eşhası kalile olmuştur? Niçin her kavmde eazım mahdud-u ma'dud kimselerden ibaret bulunuyor? Niçin her kıt'ada, her memlekette, her kavmde kâşifler, fatihler mebzul olmıyor? Niçin her zamanda Dünyanın zimamı

siyasetini bir kıt'a, bir millet tutuyor? Niçin meselâ bu günkü Avrupa her yerden ziyade ulûm-ü fününun, medeniyyet ve siyaset avamilinin merkezi oluyor? Niçin ve niçin... İlh». Şu halde emsilesi pek çok olan bu gibi hususiyetler diğerleri hakkında garib görülmiyor da en büyük bir ıhtısası İlâhî olan nübüvvet-ü risalet hakkında niçin istiğrab ediliyor?

Kur'an daha evvel bu gibi hatıraları « اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَۙ » âyetinde iradei ilâhiyyeyi ve ıstıfa' kanununu göstererek hal ve def' eylemiş idi. Bundan başka burada « وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ » fıkrasile Peygamberlerin ma'lûm olan zevata munhasır olmadığını anlatarak Enbiyanın Arzı mukaddes ve civarına mahsus zevatı kalileden ibaret olması hakkındaki faraziyyenin de kizbi mahz olduğunu anlatmış ve bununla mes'eleyi kökünden kal' etmiştir. Cemi Enbiyanın adedi yüz yirmi dört bin veya bir milyon dört yüz yirmi dört bin olduğu hakkında bazı rivayetler varsa da doğrusu Enbiya ve rüsülün adedi gayri ma'lûmdur. Zira « وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ » buyurulmuştur. Şüphe yok ki dini islâmda cemi'i Enbiyaya iyman erkânı iymandan bulunduğu cihetle bütün Enbiya bildirilmiş olsa idi müslimanlar bunlara her tefsıl iyman ile mükellef olmak lâzım gelecek, bu da dinde bir harci azîm olacaktı. Binaenaleyh ıstıfayi ilâhînin en yüksek meratibinde bulunan eazımı Enbiyanın beyaniyle iktifa edilmesinde iyman icmalînin kifayeti gibi büyük bir lûtfi mahsus vardır.

Hasılı isimleri, kıssaları bildirilen veya bildirilmeyen daha bir çok Peygamberler gönderildi ﴿وَ﴾ bütün bunlar arasında ﴿كَلَّمَ اللّٰهُ مُوسٰى تَكْلِيمًا﴾ Allah tealâ Musaya -verai

hicabdan, ya'ni « لَنْ تَرَانِى » müeddası üzere kendini göstermeden- hakıkaten kelâm ile söyledir» -ki böyle bilâ vasıta tekellümi İlâhî meratibi vahyin müntehasıdır. Musâya

verilen kitabda da bundan daha yüksek bir sureti vahy olmamışdır.

İşte ya Muhammed! Nuhtan sana gelinceye kadar gönderilen Peygamberlerin hepsine biz böyle meratibi muhtelifede vahy ettik, sana da onların mecmuuna yapdığımız gibi envai vahyin hepsile vahyettik. İmdi diğer Enbiya miyanında Musânın müntehayi meratibi vahy olan teklîmi İlâhîye ihtisası obirlerinin sıhhati nübüvvetlerinde ne bir şübheyi istilzam etmiş, ne de iymanda ve mahiyyeti nübüvvette tefrıklerini ıktıza eylemiştir. Binaenaleyh Tevratın ona bir def'ada nâzil olması, her Peygamber için de böyle olmasını neden icab etsin? Ve ona öyle oldu diye ehli kitab her Peygamberden o suretle nâzil olmuş bir kitab taleb etmek hakkını nereden almış? Sana böyle enva'ı vahy ile nübüvvet ve risalet verilmiş iken hıkem-ü mesaliha göre peyderpey Kur'an inzâl olunub dururken bu kitabı İlâhîyi tanımayıb Semadan kitab isteyenler ve seni diğer Peygamberlerden ayırmağa kalkışanlar artık küfür-ü dalâtetten başka bir şey yapmış olmazlar. Ve bu babda şayanı kabul hiç bir ma'zeret de serd edemezler. Çünkü 165. ﴿رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ﴾ biz bütün insanlara böyle mübeşşir ve münzir olarak, ya'ni

iyman ve itaat edenlere âhırette ecr-ü sevâb ile müjde vermek, küfr-ü ısyan edenlere azabı narı haber verib tahzir etmek üzere Resuller gönderdik ki ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللّٰهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ bu Resullerden sonra Allaha karşı insanların i'tizara vesile olacak hiç bir hucceti, bir tutamağı olmasın»- Azabı gördükleri zaman «yarabbi vaktile bize bunları bildirse idin, ahkâmını, şeriatını, kanunlarını bildiren bir Resul gönderse idin de bilmediklerimizi öğrenib onlara tâbi' olsa idik ve bu felâketler başlarımıza gelmese idi ne olurdu? «

لَوْلَآ اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَذِلَّ وَنَخْزٰى» diye i'tizar etmeğe

hakları kalmasın ﴿وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ Allah ezelden böyle bir azîz ve hakîmdir. Hukmüne karşı gelinmez, yaptığını hikmetiyle muhkem yapar.» - Binaenaleyh böye mertebe mertebe müteaddid Peygamberler göndermiş ve o kitabların keyfiyyeti nüzulde ve ba'zı şerai' ve ahkâmda birbirlerinin aynı olmaması mahza hikmetinden ve ümmetlerin ahvali tabakatı muhtelife üzere bulunmasındandır. Çünkü tekâlifi İlâhiyyenin medarı ahval ve mesalihi ıbaddır. Allah tealâ hikmeti tekvîni muktezasınca ümmetleri muhtelif ve mütegayir etvar ve hasail ile yaratmış olduğu gibi hıkmeti teşrii

muktezasiyle de bunlara maaş ve maadlarında hal-ü şanlarına lâyık muhtelif ve müteğayir olan isti'dadlarile mütenasib şerayi' ve ahkâm emr-ü teklif eylemiş ve arzı i'tiraz etmelerine vecih bırakmamıştır. Buna karşı kâffei nâsa meb'us olan bir Peygambere Semadan top yekûn bir kitab indirmesini teklif etmek hem ızzeti İlâhiyyeye bir tecavüz ve hem hikmeti İlâhiyyeye muhalif bir talebi fasiddir.

Hakıkat böyle iken o zalimler, o matbuul'kulüb kâfirler buna şehadet etmezler de hâlâ Semadan kitab isterler 166. ﴿لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ﴾ lâkin Allah sana inzal ettiğiyle kendi şehadet ediyor ki ﴿اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ﴾ o sana onu kendine mahsus olan ilmiyle inzâl buyurdu.» - Bu öyle bir te'lifi bedi, ve kelâmı İlâhîdir ki buna Allahdan başka hiç kimsenin ilm-ü kudreti yetişemez, evvelîn-ü âhırîn muarazasından âcizdir. Allah bunu öyle bir sun'ı i'caz ile inzal buyurdu ki nazmı beliğindeki esrarı belâğat, mazmunundaki envarı kudsiyye, meânii gaybiyyesindeki hakaikı âliyye, ahkâmındaki hıkem-ü mesalih, gayesindeki saadeti mutlaka ilmi İlâhîden başkasının kudreti ihatasından haricdir. Bu ne keyfe mettefak vakı' oluvermiş bir tesadüf,

ne de cahil bir tabiatın lâ şuurî bir feveranıdır, her şeyi bilen ve her yaptığını bilerek yapan Allah tealânın ilmi ezelîsiyle inzâl buyurduğu bir fermanı hak, bir mu'cizei bâhiredir. Buna Allah böyle şehadet ettiği gibi ﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ﴾ Melâike de şehadet eder. Çünkü Melâike şehadeti İlâhiyyenin

hâmilleridir. Bunun inzâli Cibrili emînin risaleti ve onun maıyyetindeki bütün Melâikenin tebcilâtı içinde vakı' olmuşdur. Ve onlar « لَايَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ » dirler. Maahaza başka şâhide ihtiyac da yoktur ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا﴾ şâhid olmak üzere Allah yeter. Allah senin sıdkı nübüvvetine öyle beyyinatı bâhire ve huceci zâhire nasb-ü ikame etmişdir ki bunlar diğer şâhidlerle istişhaddan muğnidir. Muhammed ve Kur'an: Bunlarda zuhur eden tecelliyatı hak diğer şâhidlerden müsteğnidir. Hakkın kendine kendi tecelliyatiyle şehadetinden daha beliğ hangi şehadet olabilir? « قُلْ اَىُّ شَىْءٍ اَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ » buna karşı 167. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ Allahın şehadet ettiği her hangi bir hakıkate küfr edenler ﴿وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ﴾ ve Allah yolundan, ya'ni tarikı hakk olan dini islâmdan men' eyleyenler ﴿قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا﴾ dırlar. 168. ﴿اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ böyle küfedib ﴿وَظَلَمُوا﴾ zulm eyleyenler, ya'ni nübüvvet ve risaleti Muhammediyyeyi inkâr etmek gibi haksızlıkta bulunanlar muhakkak ki ﴿لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ﴾ Allahın bunları ne bir vechile mağfiret ﴿لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا﴾ 169. ﴿اِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ﴾ ne de Cehennem yolundan başka bir tarika hidayet etmesi ihtimali yokdur. Ya'ni bunlar « اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ » hukmüne tâbi'dirler. ﴿خَالِدِينَ فِيهَآ اَبَدًا﴾

Cehennemde müebbeden kalacaklardır. Bu kadar azgın kâfirler nasıl mağlûb edilirler de Cehenneme tıkılırlar? Diye istib'ade de mahal yokdur. Çünkü ﴿وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرًا﴾ bunu yapmak Allaha pek kolaydır. Zaten kurmuş olduğu nizamın hukmü budur. Onlar ona kendi ayaklarile koşa koşa gideceklerdir.

Duydunuz ya:

﴿١٧٠﴾ يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَاٰمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ ۭ وَاِنْ تَكْفُرُوا فَاِنَّ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

Meali Şerifi

Ey insanlar! hakıkat size Rabbınızdan hakk ile Resul geldi, hakkınızda hayr olmak için hemen ona iyman edin ve eğer küfr edecek 169 olursanız şüphe yok ki Göklerde ve yerde ne varsa Allahın ve Allah alîm, hakîm bulunuyor 170

Bilhassa bu insanlar içinde:

﴿١٧١﴾ يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ وَلَاتَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُۚ اَلْقٰيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُۚ فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖۚ وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌۚ اِنْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْۚ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌۚ سُبْحَانَهٗٓ اَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِۗ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًاۚ﴾

sh:»1535

﴿١٧٢﴾ لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَۚ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٣﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ اُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهٖۚ وَاَمَّا الَّذِينَ

اسْتَنْكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا ۙ وَلَايَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَلَانَصِيرًا ﴿

Meali Şerifi

Ey Ehli kitab! dininizde gulüvvetmeyin, Allaha karşı hakk olmıyanı söylemeyin, Mesih Isâ ibni Meryem sade Allahın Resulü ve Meryeme ilka eylediği gelimesi ve ondan bir ruhtur, başka bir şey değil, gelin Allaha ve Resullerine iyman getirin "üç" demeyin, vaz geçin hakkınızda hayırlı olur, Allah ancak bir tek ilâhtır, o sübhan bir veledi olmaktan münezzehtir, Göklerde ve yerde ne varsa onun vekil de Allah yeter 171 Hiç bir zaman Mesih de Allahın bir kulu olmaktan çekinmez, Melâikei mukarrebîn de, ve her kim ona ibadetten çekinir ve kibirlenirse bilsin ki o yarın hepsini

toplayıb huzuruna haşredecek 172 İşte o zaman o iyman edib salâh işlemiş olanlara ecirlerini tamamile ödeyecek, hem de fazlından onlara ziyadesini verecek, amma, o kibirlerine yediremeyib çekinenleri elîm bir azab ile ta'zib edecek, ve Allaha karşı kendilerine ne bir hâmi, ne de bir yardımcı bulamıyacaklar 173

171. ﴿يَآ اَهْلَ الْكِتَابِ﴾ Mefhumi âmm olmakla beraber yukarıda daha ziyade Yehud istihdaf edildiği gibi burada da bilhassa Nesârâ istihdaf olunmuştur. Ya'ni ey umum insanlardan ve insanlar içinde Ehli kitabdan bir kısm olan Nesârâ ﴿لَا تَغْلُوا فِى دِينِكُمْ﴾ dininizde gulüvv etmeyiniz, Isâ aleyhisselâmın şanı rıf'atini balâda beyan olduğunu üzere inkâr ve tenzil etmeğe, veledi gayri meşru' Mechul «incannu» diye kazf eylemeğe kalkışan Yehudîlerin tefrıtlarına mukabil siz de onun hakkında ulûhiyyet iddiası ile ifrata gitmeyiniz ﴿وَلَاتَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ﴾ ve Allaha karşı haktan başka hiç bir şey söylemeyiniz. Allah tealâyı hulûl, inkılâb-ü ittihad, arkadaş ve veled ittihazı ve saire gibi muhal ve bâtıl olan evsaf ile tavsıf etmeyiniz de böyle şaibelerden tenzih eyleyiniz ve her hususta hakkı takıb ediniz, hak söyleyiniz. Çünkü ﴿اِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ﴾ Mesih Isâ ibni Meryem başka bir şey değil ancak ﴿رَسُولُ اللّٰهِ﴾ Allahın bir Resulüdür ﴿وَكَلِمَتُهُ﴾ ve bir kelimei tekviniyye veya tebliğiyesidir ki ﴿اَلْقٰيهَآ اِلٰى مَرْيَمَ﴾ onu Meryeme ilka etmiş « اِنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ » medlûlü üzere Melekleriyle Meryeme bildirib tebşir etmiş, nefhı Cibril ile rahimi meryeme bırakıb « كُنْ فَيَكُونُ » emriyle tekvîn eylemiştir ﴿وَرُوحٌ مِنْهُ﴾ ve Allah tarafından bir ruhtur, ki

Allah bununla bir çok ölü kalblere hayat vermiştir.»- Risalet, kelime, ruh, işte Mesih Isâ ibni Meryemin son hakıkati bunlardan ıbarettir. Isâ katl-ü salb olunmadı veya henüz ölmedi, Semaya ref' olundu denildiği zaman bu hakıkatten başka bir şey anlamamalıdır. Binaenaleyh ﴿فَاٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ﴾ Allaha ve bütün Resullerine iyman ediniz, Allahı Allah, Resulleri Resul tanıyınız ﴿وَلَا تَقُولُوا ثَلٰثَةٌ﴾ ve üç demeyiniz, ne «ilâhlar üçtür: Allah, Mesih, Meryemdir» diye şirki sarih ile ne de «Allah üçtür: Eb, ibin, ruhulkudus, ekanimi selâse, eşhası selâse olarak cevheri vahiddir» gibi bir şirki müevvel ile teslise kail olmayınız ﴿اِنْتَهُوا﴾ teslisten vaz geçiniz ki ﴿خَيْرًا لَكُمْ﴾ sizin için hayırlı olur. Zira ﴿اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ وَاحِدٌ﴾ Allah ancak bir ilâhdır, hiç bir vechile şirki kabul etmez, zatinde her türlü taaddüdden münezzeh ve ülûhiyyetde münferiddir ﴿سُبْحَانَهٗٓ اَنْ يَكُونَ لَهٗ وَلَدٌ﴾ haşa onun için bir veled olmak ihtimali yoktur. Onu böyle bir şaibeden tesbih ve tenzih ederim, çünkü ﴿لَهٗ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ﴾ Semavatta ve Arzda, yukarılarda ve aşağıda her ne varsa hepsi onundur. Halk onun, mülk onun, hukm-ü tasarruf onundur. Isâ da dahil olduğu halde eşyadan hiç bir şey onun mülk-ü melekütünden haric değildir.

﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيلًا﴾ Allah vekil olarak da kâfidir. Ya'ni bütün bunları halk-u tedbir ve kendi namına zabt-u idare de Allahın hiç bir kimseyi vekil tutmağa ihtiyacı yoktur. O bizzat ve bilesale

hukm-ü tasarrufa kadir gani anilâlemîndir.

sh:»1538

Bununla beraber mahlûkatın umurunu onların hisab ve menfaati en güzel tedbir ve idare eden ve edecek olan da odur. Onlar vazifelerini yapıb kendisine tevekkül ve itimad ederek tefvizı umur ettikleri takdirde işlerini tesviye ve arzû ve emellerini tatmin etmek için kendilerini başka bir vekîle muhtac da etmez. Hasılı o bütün mahlûkatın tedbiri umuruna ve kendine istinad etmesine kâfidir ve işinde bir vekîle muhtac değildir. O her şeyin yerini tutar, hiç bir şey onun yerini tutamaz ve ona istinad etmeden duramaz. Binaenaleyh Allahın milki haricinde bir şey, Allahın yerini tutacak bir veled, makamına kaim olacak bir vekîl, Allahdan başka tefvizi umur edilecek bir merci', bir ma'bud tasavvuru tasavvurı muhaldir. Bu gibi şeyler ancak fâniler ve âcizler hakkında tasavvur olunur. Resul denildiği zaman da bir vekîl değil ancak nâkılli kelâm bir emr kulu anlamalıdır. Buna karşı ey Nesârâ Mesih, nasıl kul olur? demeyiniz 172.

﴿لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ اَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلّٰهِ الخ...﴾ .

Nesârâ Resulullaha gelmişler «bizim sahibimize niçin ayıb isnad ediyorsun?» demişler, «sahibiniz kim?» buyurmuş «Isâ» demişler «ne dedim» buyurmuş «o Allahın abdi ve Resulüdür diyorsun» demişler.

«Allaha abd olmak bir âr değildir» buyurmuş ve bu âyet bunun üzerine nâzil olmuştur diye merviydir.

Gördünüz ya:

﴿١٧٤﴾ يَـٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا ﴿١٧٥﴾ فَاَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا﴿﴾

sh:»1539

Meali Şerifi

Ey insanlar! bâkın size rabbınızdan bürhan geldi, size açık bir nur indirdik 174 İmdi kimler Allaha iyman edib buna sarılırlarsa yarın onları tarafı İlâhîsinden mutlak bir rahmet içine koyacak bir de fazl, ve onları doğru kendisine varan bir yolun yolcusu edecek 175

BÜRHAN, zatı Muhammedî sallallahü aleyhi vesellem, NURI MÜBÎN, Kur'an.

SIRATI MÜSTAKIM, Din ve şeriati islâmdır ve bundan sonraki sûrelerde bu hidayetin istikmali beyan olunacaktır.

Şimdi sûrenin başındaki « يَـآ اَيُّهَـا النَّـاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ » hıtabı bu bürhanı rabbanî ile inkişaf ede ede böyle bir nurı mübîne müntehiy olduğu ve sıratı müstakımi tenvir ettiği bu noktada ölüm ile alâkadar olan ve Sûrenin evvelindeki ahkâmı emval ve mirası itmam eden bir âyet ile âhırı evvele irca' etmek üzere buyuruluyor ki:

Ya Muhammed! bu sırati müstakıme hidayet arzusunda bulunanlar:

﴿١٧٦﴾ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِى الْكَلَالَةِ اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَآ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَاِنْ كَانُوٓا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْاُنْثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ

Meali Şerifi

Senden fetvâ istiyorlar, de ki Allah size kelâle (babası ve çocuğu olmayan) hakkında şöyle fetvâ veriyor; "Bir kişi ölür, çocuğu yok bir kız kardeşi var: buna terikesinin yarısı, o da buna varis olur bunun çocuğu yoksa, eğer iki kız kardeşi varsa bunlara onun terikesinden üçde ikisi, eğer erkekli dişiler kardeşleri varsa o vakıt erkeğe iki dişi payı kadar" şaşırıyorsunuz diye Allah size beyan buyuruyor, Allah her şey'e alîmdir

176

Kelâlenin ma'nâsı sûrenin baş tarafında « وَاِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً » geçmiş idi [bak] Bir rivayete göre evvelkisi kışın bu ikinci âyet de yazın nâzil olmuş ve bunun için buna «âyeti sayf» denilmişdir. O yaz « وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ » âyetin nâzil olmuş, Resulullah Mekkeye gitmek için techizat yapıyordu. Bu sırada, ya'ni hıccetülvedaa gidilirken Medineden çıkılmadan ve ba'zılarının kavlince yolda bu âyet nâzil olmuşdur. Bera ibni Azib radıyallahü anh bunun en son nâzil olan âyet, « برائة » in en son nâzil olan sûre olduğunu ve Sahabeden bir çoğu da son nâzil olan sûre olduğunu ve Sahabeden bir çoğu da son nâzil olan âyetlerden olduğunu söylemişlerdir. Sebebi nüzul hakkında da Cabir ibni Abdullah radıyallahü anhten merviydir ki «Resulullah ıyadetime gelmiş idi, hasta

idim «ya Resulâllah ben kelâleyim malimi ne yapayım? - Diğer bir rivayette «miras kimindir? Bana ancak kelâle varis olacak»- dedim, bu âyet bu sebeble nâzil oldu.» Hazreti Sıddîk radıyallahü anh bir hutbesinde demişdir ki «Allah tealânın Sûrei «nisa» da feraız hakkında inzâl buyurduğu âyetlerden birincisi veled ve valid hakkındadır. İkincisi zevc ve zevce ve ana bir kardeşler hakkındadır. Üçüncüsü ana baba bir veya baba bir kardeşler hakkındadır. Sûrei enfalin nihayetindeki âyet de «zevil'erham» hakkındadır.

Binaenaleyh:

176.

﴿اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهٗٓ اُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَاتَرَكَ﴾

oğlan veya kız bir çocuğu bulunmayan bir adam ölür ve - لِاَبَوَيْنِ yahud لِاَبٍ - bur hemşiresi bulunursa, terikesinin nısfı hemşiresinin farz hakkıdır» -diğer nısıf, asabesi varsa ounn, yoksa redden yine hemşiresinindir. Oğlu bulunursa hemşire sakıt olur, kızı bulunursa hemşirenin bir farzı muayyeni olmaz « اِجْعَلُوا اْلاَخَوَاتِ مَعَ الْبَنَاتِ عَصَبَةً » hadîsi şerifi mucebince asabe olur.

Amudi nesebin gayrını ifade eden kelâle mefhumunda «veled ve valid olmamak» mu'teber olduğundan dolayı « لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ » validi olmadığı gibi veledi de olmıyan demek olur. Ya'ni baba bulunursa

alel'umum kardeşler sakıt olur, miras alamazlar. Hazreti Ömer bu noktada biraz tereddüd etmiş ise de

sünnet bu vech üzere takarrür etmiş ve böyle olduğuna icma' hasıl olmuştur. Fakat ana «

وَ اِنْ كَانَ لَهٗۤ اِخْوَةٌ فَلِاُمِّهِ السُّدُسُ» medlûlünden anlaşıldığı üzere kardeşleri

iskat etmez. Bu mes'ele İlmi feraızde şöyle ifade olunmuştur: «

وَ بَنُوا الْاَعْيَانِ وَالْعَلَّاتِ كُلُّهُمْ يَسْقُطُونَ بِالْابْنِ وَابْنِ الْابْنِ وَ
اِنْ سَفَلَ وَ بِالْاَبِ بِالْاِتِّفَاقِ وَ بِالْجَدِّ عِنْدَ اَبِى حَنِيفَةَ»

Birader vefat ederse böyle olduğu gibi ﴿وَهُوَ يَرِثُهَآ اِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ﴾

bil'âkis o, kalır kız kardeşi ölür çocuğu -kezalik babası- bulunmazsa o birader de ona varis olur, ya'ni bütün

terikesini alır.» = Fakat oğlu veya babası bulunursa sakıt olur. Kızı bulunursa tamamını alamaz bâkıyi alır.

﴿فَاِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ﴾ Eğer aynı şeraıt altında kalan hemşireler iki veya daha ziyade iseler

﴿فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ﴾ farz hakları terikeden sülüsan, ya'ni üçte ikidir.» - Bâkı,

asabe varsa ona verilir. Yoksa farzan değil, redden yine onların olur.

﴿وَاِنْ كَانُوٓا اِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَآءً﴾ ve eğer kalanlar

-yine aynı şerait altında- erkekli dişili muhtelıt kardeşler ise, ya'ni hem birader ve hem hemşire varsa o

zaman ﴿فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ taksim olunur-

﴿يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا﴾ işbu « اَنْ تَضِلُّوا » ve emsalini Basriyyun « كَرَاهَةَ اَنْ تَضِلُّوا » diye, Kûfiyyun da « لِئَلَّا تَضِلُّوا » diye takdir ederek tefsir etmişlerdir ki evvelkisine göre ma'nâ: «Allah şaşırmanızı istemediği için size beyan ediyor» demek olur. Bizim lehcei lisanımıza göre «şaşırırsınız diye Allah size beyan ediyor» demek de aynı ma'nâyı ifade eder. Fakat bu da «beyan etmezse şaşırırsınız» demek olduğundan daha uzun bir takdiri muhtevidir. Halbuki bir harfı nefiy takdiri böyle bir cümlei şartıyye takdirinden elbette evlâdır. « يَسْتَفْتُونَكَ » istiftasile bu beyan fıkrası gelecek olan sûrei «Maide» beyanatına da bir tavtıedir.

﴿وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ dir. Sizin hayat ve mematınıza müteallık ahvalinizi de pek iyi bildiğinden masalih-ü menafiinizi tazammun eden ahkâmını size beyan etmiştir. Binaenaleyh siz de bunları biliniz ve ilm-ü nur ile sıratı müstakımde yürüyünüz ki mâide İlâhiyyeye konasınız.